

mgr inż. arch. Monika Gołąb - Korzeniowska

**ROLA I ZNACZENIE PLACÓW HANDLOWYCH
W STRUKTURZE PRZESTRZENNEJ MIASTA
NA PRZYKŁADZIE KRAKOWA**

Praca doktorska wykonana pod kierunkiem
prof. dr hab. inż. arch. Tadeusza Bartkowicza
w Instytucie Projektowania Miast i Regionów
Politechniki Krakowskiej im. T. Kościuszki

Kraków 1997 r.

Spis treści

Wstęp	4
1. Wprowadzenie.....	5
2. Cel pracy	7
3. Teza pracy	8
4. Zakres opracowania	9
5. Stan badań	9
6. Metoda pracy	11

Rozdział I.

Rola i znaczenie placu handlowego w różnych etapach rozwoju miasta	13
1. Wpływ funkcji handlu na genezę i kształt przestrzeni miejskiej od okresu Średniowiecza	14
2. Zmiana znaczenia placu handlowego w historycznym rozwoju miast	20
3. Plac jako miejsce handlu i jako wnętrze urbanistyczne	24
4. Historyczne place handlowe Krakowa.....	27
- Rola placów handlowych w różnych etapach rozwoju Krakowa	27
- Kształtowanie się funkcji handlu na placach w historycznym rozwoju Krakowa	32
- Obecny charakter dawnych placów handlowych	44

Rozdział II.

Współczesne place handlowe Krakowa na tle struktury przestrzennej miasta	51
1. Współczesne place handlowe Krakowa - charakterystyka ogólna	52
2. Typy funkcjonalne placów handlowych	54
3. Place handlowe w obszarze zainwestowania miejskiego Krakowa.....	56
- Rozmieszczenie placów handlowych w zróżnicowanej strukturze zabudowy miasta.....	56
- Dostępność placów handlowych.....	60
- Relacje pomiędzy formą placu handlowego a rodzajem struktury miasta	69
4. Ocena roli placów handlowych w poszczególnych rodzajach struktury przestrzennej Krakowa - zestawienia porównawcze	84

Rozdział III.

Charakterystyka placów handlowych rozmieszczonych w różnych rodzajach struktury Krakowa pod kątem ich oddziaływania na otoczenie	92
1. Place handlowe w tradycyjnej strukturze miejskiej kształtowanej w oparciu o siatkę ulic i kwartałów	93
2. Place handlowe w zespołach osiedli mieszkaniowych	111
3. Place handlowe w obszarach przemieszanej struktury	126
4. Place handlowe rozmieszczone w obszarach miasta o przewadze terenów przemysłowo - składowych	136
5. Place handlowe w ocenie korzystających z nich mieszkańców	142
6. Inne formy drobnego handlu na terenie miasta	143

Rozdział IV.

Tendencje w kształtowaniu się placów handlowych na przykładzie miast polskich i zagranicznych	146
1. Charakterystyczne przykłady kształtowania się współczesnych placów handlowych w Polsce	147
2. Przykłady organizacji przestrzeni i funkcjonowania placów targowych poza granicami Polski	163
3. Wpływ placów handlowych na kształtowanie się przestrzeni miejskiej we współczesnym mieście	175
Podsumowanie i wnioski końcowe	178
Przypisy	184
Bibliografia	208

Wstęp

1. Wprowadzenie

Przedmiotem badań prowadzonych przez autorkę i stanowiących podstawę niniejszej rozprawy są place handlowe. Termin "plac handlowy" został wprowadzony na potrzeby pracy. Określa on miejsca wydzielone w mieście do prowadzenia handlu, na których nagromadzonych jest wiele punktów sprzedaży i mające charakter ogólnodostępnej powierzchni. Wykorzystywane są głównie przez ich mieszkańców do zaopatrywania gospodarstwa domowego. Z obszaru miasta w sposób czysty wyróżnia je nadziej zagospodarowania. Nie ma określonych jednak kryteriów dotyczących wielkości lub kształtu.

Określenie "plac handlowy" w literaturze pojawia się niezwykle rzadko. Stwierdzenie jest o zastrzeżeniu różnicy w sposobie użytkowania placów, podkreślając ich podporządkowanie funkcji handlowej (umieszczonej na powierzchni, a także w zabudowie otaczającej plac)¹. Termin ten dotyczy jednak jedynie obszarów uształtowanych architektonicznie, uzupełniających sieć ulic i nie odpowiada potrzebom pracy.

W literaturze dotyczącej funkcjonalności oraz projektowania współczesnego miasta [48], [103], [109] a także w książkach i artykułach z dziedziny geografii [28], [68], [71], [72], [73], [74], [75], [76], [77], [78], [79], [80], [81], [82], [83], [84], [85], [86], [87], [88], [89], [90], [91], [92], [93], [94], [95], [96], [97], [98], [99], [100], [101], [102], [104], [105], [106], [107], [108], [109], [110], [111], [112], [113], [114], [115], [116], [117], [118], [119], [120], [121], [122], [123], [124], [125], [126], [127], [128], [129], [130], [131], [132], [133], [134], [135], [136], [137], [138], [139], [140], [141], [142], [143], [144], [145], [146], [147], [148], [149], [150], [151], [152], [153], [154], [155], [156], [157], [158], [159], [160], [161], [162], [163], [164], [165], [166], [167], [168], [169], [170], [171], [172], [173], [174], [175], [176], [177], [178], [179], [180], [181], [182], [183], [184], [185], [186], [187], [188], [189], [190], [191], [192], [193], [194], [195], [196], [197], [198], [199], [200], [201], [202], [203], [204], [205], [206], [207], [208], [209], [210], [211], [212], [213], [214], [215], [216], [217], [218], [219], [220], [221], [222], [223], [224], [225], [226], [227], [228], [229], [230], [231], [232], [233], [234], [235], [236], [237], [238], [239], [240], [241], [242], [243], [244], [245], [246], [247], [248], [249], [250], [251], [252], [253], [254], [255], [256], [257], [258], [259], [260], [261], [262], [263], [264], [265], [266], [267], [268], [269], [270], [271], [272], [273], [274], [275], [276], [277], [278], [279], [280], [281], [282], [283], [284], [285], [286], [287], [288], [289], [290], [291], [292], [293], [294], [295], [296], [297], [298], [299], [300], [301], [302], [303], [304], [305], [306], [307], [308], [309], [310], [311], [312], [313], [314], [315], [316], [317], [318], [319], [320], [321], [322], [323], [324], [325], [326], [327], [328], [329], [330], [331], [332], [333], [334], [335], [336], [337], [338], [339], [340], [341], [342], [343], [344], [345], [346], [347], [348], [349], [350], [351], [352], [353], [354], [355], [356], [357], [358], [359], [360], [361], [362], [363], [364], [365], [366], [367], [368], [369], [370], [371], [372], [373], [374], [375], [376], [377], [378], [379], [380], [381], [382], [383], [384], [385], [386], [387], [388], [389], [390], [391], [392], [393], [394], [395], [396], [397], [398], [399], [400], [401], [402], [403], [404], [405], [406], [407], [408], [409], [410], [411], [412], [413], [414], [415], [416], [417], [418], [419], [420], [421], [422], [423], [424], [425], [426], [427], [428], [429], [430], [431], [432], [433], [434], [435], [436], [437], [438], [439], [440], [441], [442], [443], [444], [445], [446], [447], [448], [449], [450], [451], [452], [453], [454], [455], [456], [457], [458], [459], [460], [461], [462], [463], [464], [465], [466], [467], [468], [469], [470], [471], [472], [473], [474], [475], [476], [477], [478], [479], [480], [481], [482], [483], [484], [485], [486], [487], [488], [489], [490], [491], [492], [493], [494], [495], [496], [497], [498], [499], [500], [501], [502], [503], [504], [505], [506], [507], [508], [509], [510], [511], [512], [513], [514], [515], [516], [517], [518], [519], [520], [521], [522], [523], [524], [525], [526], [527], [528], [529], [530], [531], [532], [533], [534], [535], [536], [537], [538], [539], [540], [541], [542], [543], [544], [545], [546], [547], [548], [549], [550], [551], [552], [553], [554], [555], [556], [557], [558], [559], [560], [561], [562], [563], [564], [565], [566], [567], [568], [569], [570], [571], [572], [573], [574], [575], [576], [577], [578], [579], [580], [581], [582], [583], [584], [585], [586], [587], [588], [589], [590], [591], [592], [593], [594], [595], [596], [597], [598], [599], [600], [601], [602], [603], [604], [605], [606], [607], [608], [609], [610], [611], [612], [613], [614], [615], [616], [617], [618], [619], [620], [621], [622], [623], [624], [625], [626], [627], [628], [629], [630], [631], [632], [633], [634], [635], [636], [637], [638], [639], [640], [641], [642], [643], [644], [645], [646], [647], [648], [649], [650], [651], [652], [653], [654], [655], [656], [657], [658], [659], [660], [661], [662], [663], [664], [665], [666], [667], [668], [669], [670], [671], [672], [673], [674], [675], [676], [677], [678], [679], [680], [681], [682], [683], [684], [685], [686], [687], [688], [689], [690], [691], [692], [693], [694], [695], [696], [697], [698], [699], [700], [701], [702], [703], [704], [705], [706], [707], [708], [709], [710], [711], [712], [713], [714], [715], [716], [717], [718], [719], [720], [721], [722], [723], [724], [725], [726], [727], [728], [729], [730], [731], [732], [733], [734], [735], [736], [737], [738], [739], [740], [741], [742], [743], [744], [745], [746], [747], [748], [749], [750], [751], [752], [753], [754], [755], [756], [757], [758], [759], [760], [761], [762], [763], [764], [765], [766], [767], [768], [769], [770], [771], [772], [773], [774], [775], [776], [777], [778], [779], [780], [781], [782], [783], [784], [785], [786], [787], [788], [789], [790], [791], [792], [793], [794], [795], [796], [797], [798], [799], [800], [801], [802], [803], [804], [805], [806], [807], [808], [809], [810], [811], [812], [813], [814], [815], [816], [817], [818], [819], [820], [821], [822], [823], [824], [825], [826], [827], [828], [829], [830], [831], [832], [833], [834], [835], [836], [837], [838], [839], [840], [841], [842], [843], [844], [845], [846], [847], [848], [849], [850], [851], [852], [853], [854], [855], [856], [857], [858], [859], [860], [861], [862], [863], [864], [865], [866], [867], [868], [869], [870], [871], [872], [873], [874], [875], [876], [877], [878], [879], [880], [881], [882], [883], [884], [885], [886], [887], [888], [889], [890], [891], [892], [893], [894], [895], [896], [897], [898], [899], [900], [901], [902], [903], [904], [905], [906], [907], [908], [909], [910], [911], [912], [913], [914], [915], [916], [917], [918], [919], [920], [921], [922], [923], [924], [925], [926], [927], [928], [929], [930], [931], [932], [933], [934], [935], [936], [937], [938], [939], [940], [941], [942], [943], [944], [945], [946], [947], [948], [949], [950], [951], [952], [953], [954], [955], [956], [957], [958], [959], [960], [961], [962], [963], [964], [965], [966], [967], [968], [969], [970], [971], [972], [973], [974], [975], [976], [977], [978], [979], [980], [981], [982], [983], [984], [985], [986], [987], [988], [989], [990], [991], [992], [993], [994], [995], [996], [997], [998], [999], [1000].

W literaturze z dziedziny literatury przedmiotu powierzchnie komercyjnego charakteru w dużym stopniu nazywane są "targowiskami". Pojęcie to dotyczy o wiele większego obszaru, w którym prowadzony jest handel [34], lub obszaru określony ich

WSTĘP

Wstęp

1. Wprowadzenie

Przedmiotem badań prowadzonych przez autorkę i stanowiących podstawę niniejszej rozprawy są place handlowe. Termin "plac handlowy" został wprowadzony na potrzeby pracy. Określa on miejsca wydzielone w mieście do prowadzenia handlu, na których nagromadzonych jest wiele punktów sprzedaży i mające charakter ogólnodostępnej powierzchni. Wykorzystywane są głównie przez mieszkańców do zaopatrywania gospodarstwa domowego. Z obszaru miasta w sposób czytelny wyróżnia je rodzaj zagospodarowania. Nie ma określonych jednak kryteriów dotyczących wielkości lub kształtu.

Określenie "plac handlowy" w literaturze pojawia się niezwykle rzadko. Stosowane jest dla zaznaczenia różnicy w sposobie użytkowania placów, podkreślając ich podporządkowanie funkcji handlowej (umieszczonej na powierzchni, a także w zabudowie otaczającej plac)¹ Termin ten dotyczy jednak jedynie obszarów ukształtowanych architektonicznie, uzupełniających sieci ulic i nie odpowiada potrzebom pracy.

W literaturze dotyczącej funkcjonowania oraz projektowania współczesnego miasta [48][100][109], a także w książkach i artykułach z dziedziny geografii [28][68], etnologii [95] czy historii występuje często nazwa "plac targowy", czy stosowane wymiennie "targowisko". Określenie to jest używane, ale nie definiowane ze względu na powszechnie zrozumiały charakter, związany z wielowiekową tradycją występowania "targowisk"- miejsc, w których odbywały się targi.² Zazwyczaj kojarzy się z placem, na którym sprzedawane są towary przez rolników (producentów), lub przekupki (pośredników) oraz gdzie można "targować się" (negocjować cenę). Z przestrzeni miejskiej wyróżniają go: natłok kupujących i sprzedających, stragany pełne owoców, jarzyn i kwiatów lub ludowych wyrobów rzemieślniczych, a obecnie coraz częściej stłoczenie budek i kiosków. Takie miejsca stanowią pewien rodzaj omawianych w pracy placów handlowych.

W niektórych pozycjach literatury przedmiotu powierzchnie koncentrujące sprzedawców targowych nazywane są "bazarami". Pojęcie to dotyczy wszelkich miejsc, na których prowadzony jest handel [44], lub oznacza określony ich

sposób zagospodarowania [23]³. Nazwa "bazar" w opracowaniu używana jest przez autorkę jedynie w odniesieniu do zabudowanych płaszczyzn placów (poprzez kioski lub pawilony) oraz przy cytowaniach.

Opracowania historyczne posługują się najczęściej pojęciem "targ" dotyczącym zarówno samego sposobu wymiany (rodzaju handlu) jak i miejsca, w którym on odbywa się. Rozróżnienie to podkreśla M. Bogucka i H. Samsonowicz w "Dziejach miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej"⁴. Podobnie tłumaczy wyraz "targ" "Słownik języka polskiego"⁵. Często spotykana jest również nazwa plac targowy.

Definicja urzędowa w oparciu, o którą tworzone są w Polsce place targowe określona została w "Dekrecie z dnia 2 sierpnia 1951 r. o targach i targowiskach", którego art. 1. 1 stanowi "targowiskami w rozumieniu niniejszego dekretu są wszelkie miejsca i budowle (hale targowe, bazy) przeznaczone do handlu ze stoisk, wozów, koszów itp."⁶ Dekret reguluje przede wszystkim sposób administrowania targowiskami, włączając do nich również giełdy towarowe, kiermasze i hale targowe nie będące przedmiotem badań.

Termin "plac handlowy" został wprowadzony do pracy aby w sposób jednoznaczny sprecyzować przedmiot badań.

W części pracy dotyczącej roli placu handlowego w przeszłości używane są przez autorkę określenia: "plac targowy", "targ" i "plac handlowy" jako określenia równoznaczne⁷. W części badawczej termin "plac targowy" występuje przy określaniu jednego z typów funkcjonalnych placów, a także w momencie odnoszenia się do tradycji i w wypadku cytowania oraz powoływania się na źródła stosujące to wyrażenie.

Bardzo istotnym jest przedstawienie różnicy pomiędzy placem handlowym a placem w znaczeniu architektonicznym. Plac w strukturze miasta pełni rolę elementu budującego przestrzeń, konkretyzującego ją. Według "Encyklopedii architektury" oznacza "duży, niezabudowany obszar w obrębie miasta, powiązany z siecią ulic, pełniący różne funkcje (agora, forum, rynek, rondo) i przybierający w zależności od nich kształt (czworoboczny, trójkątny, owalny, okrągły) i odpowiednią oprawę architektoniczną"⁸. Plac jest rodzajem wnętrza, "jednym z dwóch podstawowych typów przestrzeni pustej w mieście (...) ma ściany, a nie jest po prostu pustynią z kilkoma budynkami (jak Plac Trzech Władz w Brasilii)⁹". Tak rozumiany plac, użytkowany na potrzeby handlu, stanowi tylko część badanych powierzchni. Znaczna bowiem ilość placów

handlowych nie posiada ukształtowanego otoczenia czytelnie wydzielającego jego granice i tworzącego obudowę.

Określenie "plac miejski" w odniesieniu do placu - wnętrza urbanistycznego użyte jest w pracy wówczas, gdy istnieje potrzeba podkreślenia charakteru placu odmiennego od placu handlowego. Termin ten wprowadzono dla uczynienia tekstu pracy.

2. Cel pracy

Celem pracy jest próba określenia na przykładzie Krakowa roli i znaczenia placów handlowych we współczesnym mieście, wskazanie ich wpływu na przemiany przestrzenne otaczającej struktury i oddziaływanie estetyczne. Praca również podejmuje próbę wyznaczenia roli użytkowej i znaczeniowej tych powierzchni dla mieszkańców.

Za główne pole badawcze przyjęto obszar miasta Krakowa, gdyż istniejące współcześnie w Krakowie place handlowe odzwierciedlają charakterystyczne zjawiska dla większości polskich miast związane z funkcjonowaniem ich w strukturze miejskiej. Place te mają swój wyraz w obrazie miasta i wpływają na zmiany w użytkowaniu ich otoczenia. Odmienna forma, sposób zagospodarowania, lokalizacja oraz rodowód wpływają na zróżnicowany charakter tych miejsc.

Temat podjęty został ze względu na:

a) dokonujące się zmiany w sposobie użytkowania oraz zagospodarowania powierzchni przeznaczonych do handlu obwoźnego przebiegające od końca 1989 r. w dwóch etapach: aktywizacji placów handlowych oraz ich porządkowania i przebudowy.

b) wzrost ilościowy placów handlowych, a zwłaszcza ich nowe lokalizacje na terenach osiedli mieszkaniowych i poprzemysłowych

c) brak opracowań stanowiących zebranie całościowej problematyki dotyczących placów handlowych, ich wpływu na kształt miasta oraz oddziaływania na jego funkcjonowanie.

Marginalnie traktowana do tej pory w projektowej praktyce urbanistycznej problematyka placów handlowych nabrała ogromnego znaczenia zwłaszcza w dużych miastach, w których podejmowane są próby zapanowania nad

spontanicznie powstającymi i kształtującymi się powierzchniami handlowymi. Przykład Krakowa może tu być reprezentatywny dla większości miast polskich, w których gwałtowny wzrost handlu ulicznego zdominował ich przestrzeń wkraczając na place i niezabudowane powierzchnie, pokazując siłę swojego wpływu na zmiany w funkcjonowaniu miasta i jego wyglądzie. Stąd zasadnicze badania, stanowiące podstawę niniejszej pracy przeprowadzono na obszarze Krakowa. Badania te, w najogólniejszym zarysie, pozwoliły na:

- wydobycie relacji zachodzących pomiędzy placami handlowymi a ich otoczeniem
- wyznaczenie pozytywnych lub negatywnych skutków funkcjonowania tych placów w przestrzeni z uwzględnieniem specyfiki miasta i jego zróżnicowania strukturalnego, oraz na
- sformułowanie wniosków mających na celu określenie warunków przestrzennych koniecznych do funkcjonowania placów handlowych w obszarze miasta i potencjalnych możliwości wykorzystania ich w kształtowaniu zespołów zabudowy.

Sformułowane w pracy wnioski dotyczą konkretnych problemów Krakowa, a także uogólnionych postulatów dla innych miast.

3. Teza pracy

Duże zapotrzebowanie na powierzchnie przeznaczone dla handlu placowego zarówno w małych jak i dużych miastach Polski, wyznaczenie nowych placów, modernizacja i przebudowa istniejących wywołała istotne skutki w przestrzeni miast. Zjawisko to, zapoczątkowane w końcu 1989 r. zmianami gospodarczymi kraju, w dalszym ciągu powoduje przeobrażenia placów handlowych.

Przeprowadzone badania wykazują znaczący wpływ placów handlowych na kształtowanie się struktury miasta w różnych okresach jego rozwoju. Większość z ukształtowanych dawniej placów wpisała się w układ miasta. Te, które powstają obecnie również mają znaczenie w przemianach i wyrazie niektórych zespołów zabudowy. Dlatego słusznym wydaje się postawienie tezy:

Place handlowe mogą odegrać istotną rolę w nadaniu tożsamości miejsca i krystalizacji przestrzeni miejskiej.

4. Zakres pracy.

Badaniami dotyczącymi funkcjonowania placów handlowych i ich oddziaływania na strukturę miasta objęto obszar Krakowa w jego granicach administracyjnych. Szczegółowe badania dotyczyły wytypowanych placów i ich bezpośredniego otoczenia.

Całość pracy podbudowano tłem historycznym, które ograniczono do niezbędnych rozmiarów mogących wskazać najbardziej istotne zjawiska występujące w wyniku przemian powierzchni handlowych, ewolucję funkcji i kształtu oraz ich tradycje.

Tło dla współczesnych problemów placów handlowych stanowi szkieletowa charakterystyka ich roli w różnych etapach rozwoju Krakowa oraz zamieszczone w celach porównawczych przykłady funkcjonowania tego typu placów w innych miastach Polski i Europy.

5. Stan badań

Współcześnie funkcjonujące w miastach place handlowe.- rozumiane jako ogólnodostępna powierzchnia wydzielona dla potrzeb handlu (zazwyczaj drobnego) znajdująca się w różnych rodzajach struktury miejskiej - jak dotąd nie posiada całościowego opracowania. Przyczyn takiego stanu rzeczy upatrywać można w nietrwałym, w większości wypadków, sposobie zagospodarowywania placów handlowych nadającym im tymczasowy charakter, a także niewielkim procentowo udziale tego rodzaju powierzchni w stosunku do obszarów zainwestowania miejskiego.

W literaturze wyżej wymieniony plac występuje jako "plac targowy".

Problematyka placów targowych zajmuje dużo miejsca w literaturze dotyczącej historii miast: ich dziejów, rozwoju i budowy w przeszłości, [17] [19][53][99], w tym również literaturze monograficznej Krakowa [12][49] [50][77]. Najbardziej przydatne dla potrzeb pracy stały się pozycje M.Boguckiej i H. Samsonowicza [17] i J. Bieniażówniej, J.Małeckiego i J. Wyrozumskiego [12][113] ze względu na całościowe, przeglądowe przedstawienie etapów rozwoju miasta, zawierające liczne informacje na temat rodowodu placów, rozmieszczenia ich w stosunku do zabudowy miejskiej oraz charakteryzujące ich rolę w mieście. Istotne wiadomości dotyczące wpływu

handlu na rozwój miast w krajach europejskich do końca XVIII wieku zawarte są w książce F. Braudela [19]. Uzupełniające wiadomości, przydatne w uściśleniu problematyki przeszłości poszczególnych placów zawierają liczne monografie dotyczące odrębnych okresów historycznych, miejscowości czy samych placów [21][27][46]. Szczególnie dużo opracowań dotyczy placów o najwyższych walorach kompozycyjnych i zabytkowych, skupiając się przede wszystkim na ich historii, ukształtowaniu oraz nad wartościami historycznymi obiektów w ich obudowie, nie analizując wpływu obecnego sposobu użytkowania powierzchni placu na jego obraz oraz znaczenie w obszarze miasta.

Wśród pozycji bibliograficznych zajmujących się problematyką kształtowania współczesnego miasta brakuje prac bezpośrednio związanych z tematyką placu handlowego. Materiały te są rozproszone w wielu pozycjach. Informacje wykorzystane w niniejszej pracy zostały zamieszczone w książkach i artykułach dotyczących przebudowy fragmentów istniejących miast [71] [109], projektowania nowych zespołów zabudowy, a także sposobów aranżowania przestrzeni publicznych [94][122]. Artykuły omawiające projekty różnych fragmentów miasta dostarczają wiadomości o współczesnych tendencjach w tworzeniu struktury miasta, oraz kształtowaniu placów. Wiadomości te wykorzystano głównie jako materiał porównawczy w odniesieniu do Krakowa. Ciekawe, przydatne dla potrzeb opracowania są opracowania socjologiczne opisujące związki pomiędzy mieszkańcami a otaczającą ich przestrzenią miejską [35][89][107][108]. Prace te jednak nie dotyczą bezpośrednio problematyki placów handlowych.

Badania placów handlowych Krakowa wykonane były i opisane w pracach z dziedziny geografii [28][29] i etnologii [79][95]. Ze względu na odmienną problematykę badań nie posiadają istotnego znaczenia dla pracy.

Bogata dokumentacja ikonograficzna obejmująca liczne zdjęcia, reprodukcje obrazów oraz materiały kartograficzne zawiera cenne informacje o historii placów handlowych, ich kształcie i sposobie wykorzystywania [47][52][67]. Również pomoc przy analizowaniu placów stanowią materiały niepublikowane: prace studialne oraz projekty [124][128][129]. Pozwalają one na określenie tendencji występujących we współczesnym sposobie zagospodarowywania placów handlowych oraz na porównanie projektów z efektami realizacji.

6 Metoda pracy.

Praca opiera się na analizie informacji zawartych w materiałach bibliograficznych, stanowiących bazę teoretyczną dla rozprawy oraz materiale gromadzonym w trakcie badań prowadzonych przez autorkę. Część pracy poświęcona roli placów handlowych w różnych etapach rozwoju miasta opracowana została na podstawie literatury dotyczącej historii budowy miast, przemian powierzchni przeznaczonych na cele handlowe, opisujących miasta europejskie i polskie ze szczególnym uwzględnieniem Krakowa. Zostały wykorzystane również liczne historyczne mapy oraz materiały ikonograficzne.

Część badawcza wsparta została wiadomościami zawartymi w literaturze obejmującej takie dziedziny naukowe jak: urbanistyka, socjologia, etnologia, geografia oraz publikowanymi pracami projektowymi. Uzupełnienie stanowią niepublikowane prace studialne oraz projekty.

Badania własne, będące podstawą do analiz, wykonane zostały w skali miasta oraz w skali szczegółowej, obejmującej poszczególne place wraz z bezpośrednim otoczeniem. Obejmują one: prace inwentaryzacyjne na podkładach sytuacyjno-wysokościowych w skalach: 1: 10 000, 1: 2000, 1: 1000 i 1: 500, oraz dokumentację fotograficzną. Terenowe prace inwentaryzacje dotyczyły problematyki funkcjonalnej, kompozycyjnej, sposobów zagospodarowania powierzchni placów. Metodą pomocniczą były wywiady przeprowadzane z mieszkańcami miasta oraz z pracownikami instytucji podejmujących decyzje dotyczące funkcjonowania placów handlowych.¹⁰

Znaczenie placów handlowych dla miasta rozpatrywane zostało z punktu widzenia:

- funkcjonalnego - użytkowania placów i jego wpływu na zmiany w otoczeniu,
- przestrzennego - formy placu, oddziaływania na kształt przestrzenny i estetykę otaczającej go zabudowy,
- społeczno - kulturowego - dotyczącego postrzegania placów przez korzystających z nich mieszkańców, a także jako wyznacznika miejsca w zespołach zabudowy.

Analizy przeprowadzono w odniesieniu do zróżnicowanej struktury miejskiej. Ze względu na rozmieszczenie funkcji handlowej w dwóch różnych

typach przestrzennych placów - wnętrzach urbanistycznych w zwartej tkance miejskiej oraz wydzielonych powierzchniach w zespołach rozluźnionej zabudowy - wyznaczone zostały dwa kierunki badań: pierwszym z nich jest określenie skutków dla wnętrz placów miejskich i ich otoczenia jakie ma zlokalizowana na nich funkcja handlowa; drugim - próba wyznaczenia sposobu oddziaływania na użytkowanie, przemiany przestrzenne otoczenia placów, a także sposoby kształtowania się formy placu.

Analizy przeprowadzone w skali miasta stanowiły punkt wyjścia do charakterystyk szczegółowych wyodrębnionych typów funkcjonalnych i prezentacji ich "przedstawicieli".

W części pracy omawiającej różne sposoby wykorzystywania placów do prowadzenia handlu zebrany został materiał prezentujący różne tendencje występujące w tym kierunku.

ROZDZIAŁ I

ROLA I ZNACZENIE PLACU HANDLOWEGO W RÓŻNYCH ETAPACH ROZWOJU MIASTA

1. Wpływ funkcji handlowej na genezę i kształt przestrzeni miejskiej od okresu średniowiecza

Podupadek kultur starożytnych, w okresie Średniowiecza rozpoczął się na XI wieku urbanizacji. Europejski Nowa wieś zaczęła powstawać na ruinach kultur starożytnych, wyrastała z dawnych osad, powstawały "na spróchnym pańcu". Jednym z czynników powodujących ich powstawanie przyczyną był handel. On powodował wzrost nadmorskich miast w basenie Morza Śródziemnego (np. Piza, Genua, Wenecja) i rozwój miast położonych przy głównych szlakach handlowych. Tworzył się miast i miasteczka zaspokajających potrzeby handlu lokalnego. Nowo powstające miasta koncentrowały handel na placu przed miastem. Wzrost handlu, stwarzając również główny ośrodek życia świeckiego. Centrum miejskie w miastach-miasteczkach powstałych w miejscu rzymskiej kolonii pokrywało się z dawnym forum. Przykładem tego mogą być m. in. takie miasta jak Florencja, Bolonia, Padwa, Lyon czy Laska. Inne miasta, jak np. Strasburg, rozwijały się na ruinach rzymskiego obozu, więc plac targowy wykształcał się na zewnątrz starożytnego obozu, wewnątrz powstających osad. Miasta targowe przekształcając się w miasta, adaptowały istniejące place do nowych potrzeb lub miast były planowane w swoim planie od początku. W Strazburdze powstał w 1320 r. z placem z murami dwóm bram w 1348 r. powstał w mieście plac targowy, a główny plac targowy powstał w mieście w 1350 r. w 1350 r. powstał w mieście plac targowy. Centrum położone było w miejscu, gdzie wchodził do miasta główny szlak komunikacyjny.

ROZDZIAŁ I.

ROLA I ZNACZENIE PLACU HANDLOWEGO W RÓŻNYCH ETAPACH ROZWOJU MIASTA

Rola placu w miastach odzwierciedla się w różnorodnych funkcjach, jakie pełnił w czasie urbanizacji. Urbanizacja przebiegała nie tylko z powstaniem polskiej państwowości. Wpływ handlu na rozwój miast i rozwój gospodarczy przetrwał w różnych szlakach komunikacji, w których stopnia

Rozdział I.

Rola i znaczenie placu handlowego w różnych etapach rozwoju miasta

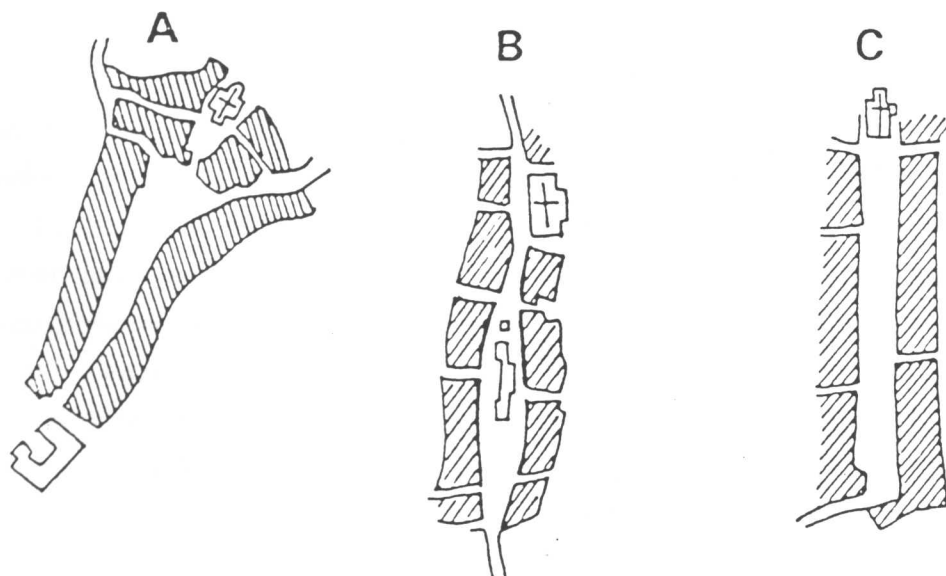
1. Wpływ funkcji handlu na genezę i kształt przestrzeni miejskiej od okresu Średniowiecza

Po upadku kultur starożytnych, w okresie Średniowiecza rozpoczęła się od XI wieku urbanizacja Europy¹¹. Nowe miasta budowane były na ruinach miast starożytnych, wyrastały z dawnych wsi, powstawały "na surowym pniu". Jednym z czynników powodujących ich powstawanie i rozwój był handel. On powodował wzrost nadmorskich portów w basenie Morza Śródziemnego (np. Piza, Genua, Wenecja)¹², rozkwit miast położonych przy głównych szlakach handlowych tworzył sieć miast i miasteczek zaspakajających potrzeby handlu lokalnego. Nowopowstające miasta koncentrowały handel na położonym pośrodku placu - rynku, stanowiącym również główny ośrodek życia świeckiego. Centrum miejskie w wielu miastach powstałych w miejscu rzymskich kolonii pokrywało się z dawnym forum. Przykładem tego mogą być m.in. takie miasta jak Florencja, Bolonia, Padwa, Lyon czy Luka.¹³ Inne miasta jak np. Strasburg, rozwijając się na ruinach rzymskiego obozu, swój plac targowy wykształcały na zewnątrz starożytnego układu, wewnątrz powstających osiedli¹⁴. Osady targowe przekształcające się w miasta adaptowały istniejące place do nowych potrzeb lub miały wyznaczone w swoim pobliżu nowe. W Norymberdze powstałej w 1320 r. z połączenia dwóch osad, w 1348 r. zostało przebudowane centrum, a główny plac targowy powstał w miejscu wyburzonej zabudowy¹⁵. Centralne położenie rynku, wewnątrz czytelnego układu, sprawiało łatwą dostępność do niego i atrakcyjność zarówno dla mieszkańców jak i przybyszów. Jego powierzchnię zapełniała zabudowa, na którą poza ratuszem, składały się obiekty związane z handlem: sukiennice, jatki, kramy, a także budynek wagi. Rynek stanowił pierwszy ośrodek życia handlowego miasta. Był głównym placem miasta¹⁶, jednym z najistotniejszych elementów jego formy.

Rozwój miast polskich odbywał się w odmiennych warunkach niż państw zachodnich.¹⁷ Urbanizacja rozpoczęła się wraz z początkiem polskiej państwowości. Wpływ rozwoju funkcji handlu (wtórnej do rozwoju gospodarczego), powstawanie nowych szlaków kupieckich, w dużym stopniu

wpłynęły na kształtowanie się sieci miejskiej i zróżnicowanie rozwoju poszczególnych miast. Miastotwórczą rolę handlu można zauważyć w sposobie przeobrażania się osad aż do ukształtowania miasta lokacyjnego.

Od VIII w. zaczęły pojawiać się ufortyfikowane grody, będące siedzibą władz plemiennych, później możnowładców, czy książąt. Ich zaplecze gospodarcze stanowiły rozwijające się przy nich podgrodzia. Od drugiej połowy XI w. powstawały w sąsiedztwie zespołów grodowych osady targowe.¹⁸ Były to otwarte osady tworzące się w sposób organiczny wzdłuż głównej drogi prowadzącej do grodu lub skrzyżowania głównych traktów handlowych przyjmujące do siebie przybywających rzemieślników i wędrownych kupców. Centralne miejsce osady tworzył podłużny plac będący miejscem stałych targów.¹⁹ Targi otrzymywały przywileje, które miały chronić ich interesy i określać zasady funkcjonowania. M. Książek w "Zarys budowy miast średniowiecznych w Polsce do końca XV w."²⁰ przytacza za H. Munchem trzy główne formy placów targowych: place w układzie klinowym, układzie owalnicowym i układzie ulicowym. (ryc 1.). Przy placach koncentrowała się zabudowa. Charakterystycznym budynkiem wznoszonym przy placu była karczma.²¹ Stanowiła istotne miejsce życia społecznego i transakcji handlowych. Sam plac posiadał różne formy zagospodarowania. Pojawiały się tu kramy, jatki, ławy.

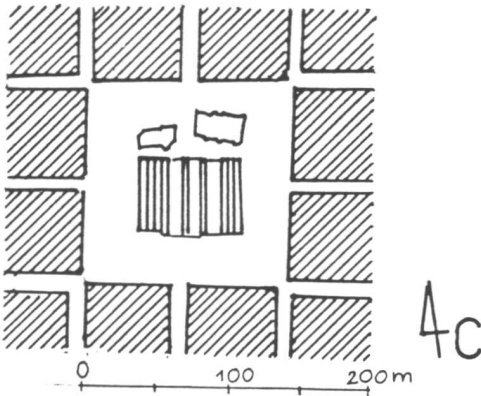
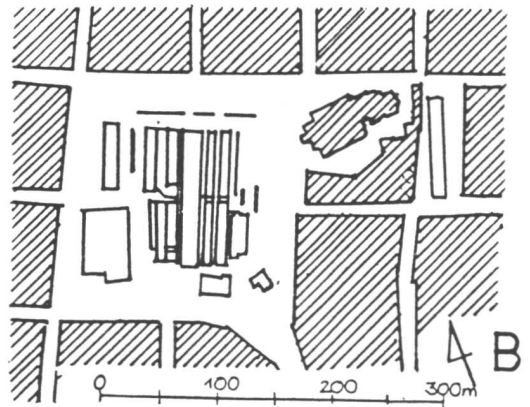
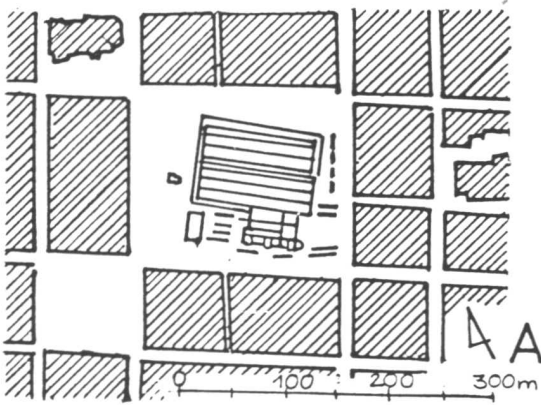
Ryc. 1. Schematy organicznych form przestrzennych targów polskich XII - XIII w. :
A - Układ klinowy, B - układ owalnicowy, C - układ ulicowy, [53]

Osady targowe uważane są za załączki późniejszego miasta lokacyjnego.²² Przywilej lokacyjny dotyczył w dużej mierze uprawnień handlowych miasta. Regulował między innymi ilość targów i jarmarków, zwolnienia i opłaty celne, prawo składu towarów, a także określał ilość wnoszonych jatek i kramów.²³ W lokacyjnym mieście, plac targowy dotychczas umieszczany zewnętrznie w stosunku do zespołu grodowego znalazł swoje miejsce w samym środku organizmu miejskiego. Zazwyczaj nie był to ten sam plac, choć zdarzały się przypadki przystosowania go lub przetworzenia²⁴. Przyjmował on rolę ośrodka handlowego.

Rynek należy jednak rozpatrywać jako centrum miejskie z wszystkimi funkcjami jemu przypisywanymi. Stanowił najistotniejszą przestrzeń życia miasta. Ogniskowało się tutaj życie gospodarcze i społeczne: odbywały się tu odpusty i jarmarki, uroczystości świeckie i targi. W dni targowe na rynki przybywała ludność z okolicznych wsi i kupcy z odległych nieraz miejsc. Wymieniane były nie tylko towary, ale i informacje o otaczającym świecie.

Przestrzeń rynku przeznaczona była pod zabudowę. Powstawały różne urządzenia gospodarcze: kantory kupieckie, kramy, jatki, a także waga i wzór miar.²⁵ Od XIV wieku w rynku wnoszono ratusze. W większych miastach budowano sukiennice głównie z przeznaczeniem do handlu towarami sukiennymi. Tutaj swoje pomieszczenia: kramy, składy, kantory posiadali kupcy zajmujący się wielkim handlem. Zabudowa murowana na rynkach występowała rzadko. Poznań w 1386 roku otrzymał przywilej wnoszenia kramów i sukiennic murowanych²⁶. Kraków również posiadał murowane sukiennice²⁷. W większości małych miast zabudowę handlową rynku tworzyły drewniane kramy.

Prawie całkowicie zabudowany plac pozostawiał niewiele miejsca do rozstawienia stołów i straganów (ryc 2.). W wielu miastach taki sposób zagospodarowania rynków przetrwał do XIX w. Istniejąca na płycie zabudowa często ulegała wymianie. Trwający w XIX w. proces porządkowania miast doprowadził w szeregu z nich do likwidacji budynków na rynkach (łącznie z burzeniem średniowiecznych ratuszy). W centrum miasta tworzone otwarty plac publiczny²⁸.

Ryc. 2. Przykłady placów rynkowych:

A - schemat zagospodarowania rynku we Wrocławiu

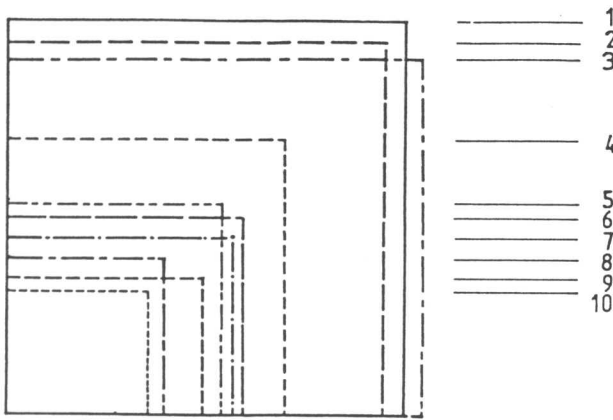
B - schemat zagospodarowania rynku w Krakowie w XVIII w.

C - schemat zagospodarowania rynku w Poznaniu

oprac. autor na podst. [53] [115]

Oprócz rynku w średniowiecznym mieście pojawiały się place handlowe pomocnicze. Posiadał je Wrocław (Rynek Solny, Nowy Targ), Kraków (Mały Rynek), Warszawa (Szeroki Dunaj) i inne miasta o większym znaczeniu handlowym przed lokacją, oraz miasta poszerzające w momencie powstania swoją przestrzeń przeznaczoną pod handel. Place te zazwyczaj zabudowywano.

Kształt rynku najczęściej zamykał się w regularnym prostokącie (często spotykane są rynki o proporcjach 2:3 i 3:5)²⁹ lub kwadracie. Deformacje regularnego kształtu wynikały z topografii terenu lub zniekształceń związanych z wcześniejszym osadnictwem. W niektórych miastach rynki stanowiły poszerzenie głównego traktu (np. Gdańsk, Puck, Malbork, Pułtusk). Wielkość ich była bardzo zróżnicowana (ryc. 3.). Przy lokacjach małych miast wahała się ok. 0.8 ha. W dużych, dochodziła do 4 ha. Największy plac stanowi Rynek Krakowski³⁰. Konkuruje z nim Wrocław (ok.3.8 ha), który wraz z placami pomocniczymi posiadał aż 6.25 ha powierzchni placowych dla handlu.

Ryc. 3. Wielkość i kształt rynków miast Polskich powstałych w Średniowieczu
- wybrane przykłady

	wielkość	powierzchnia		wielkość	powierzchnia
1. Kraków	200 x 200	40 000 m ²	6. Sandomierz	120 x 100	12 000 m ²
2. Kazimierz	195 x 195	38 025 m ²	7. Kalisz	115 x 90	10 350 m ²
3. Wrocław	210 x 180	37 800 m ²	8. Przemyśl	80 x 80	6 400 m ²
4. Poznań	140 x 140	19 600 m ²	9. Warszawa	94 x 70	6 580 m ²
5. Toruń	109 x 104	11 336 m ²	10. Lublin	72 x 62	4 464 m ²

oprac. autor na podst. [17]

Rynek pełnił funkcję ośrodka życia targowego również w miastach zakładanych w XVI i XVII w. Obok murowanego ratusza³¹ grupowała się tandetna, nietrwała zabudowa jatek i kramów. Charakterystycznym zjawiskiem tego okresu były lokacje prywatne: szlacheckie i duchowne.³² Większość lokacji stanowiły małe miasteczka o funkcji mieszanej: handlowo - rzemieślniczej, często uzupełnionej rolniczą, o lokalnym znaczeniu handlu.³³ Rynki wykorzystywano na potrzeby handlu jeszcze w okresie międzywojennym, ograniczając jednak ich zagospodarowywanie do ław i straganów lub tylko wozów i towarów ułożonych wprost na powierzchni placu. Przebudowa płyty większości rynków i rynekczków, zakładanie na nich zieleńców, nastąpiła po II wojnie światowej. Niewiele z nich obecnie w dzień targowy zamienia się w targowisko (jak np.w Zalkiczyńie czy Suchej Beskidzkiej).

Równoległe z rynkami i powstającymi wraz z nimi w czasie lokacji placami pomocniczymi, w miastach funkcjonowały inne place. Rozwój i zróżnicowanie handlu, postępujące od momentu powstania miasta, wymuszało konieczność powiększenia powierzchni sprzedaży. Zaczęto wydzielać odrębne place na

potrzeby wyspecjalizowanych targów: zbożowych, końskich, drzewnych, rybnych i in. Ze względu na uciążliwość targów, nowe powierzchnie placowe wyznaczane były poza murami miejskimi, przenosząc tym samym ośrodki handlu na zewnątrz układu. Wyrzucane na obrzeża miast place od razu zaczynały żyć, koncentrować wokół siebie ruch. Wyrastała w ich otoczeniu zabudowa obsługująca targi. "Tereny "estra muros", traktowane pierwotnie jako najmniej wartościowe zaczęły stanowić o znaczeniu i bogactwie miasta"³⁴ Place handlowe, szczególnie liczne w dużych miastach funkcjonowały również w małych miasteczkach. Coraz bardziej wyspecjalizowane targi nadawały im charakter, stanowiąc o ich atrakcyjności.

Innym rodzajem placów były place zakładane przez grupy wyznaniowe i narodowościowe w swoich dzielnicach. Przede wszystkim powstawały liczne place w dzielnicach żydowskich. Na przykład: w Przysuchej w 1865 roku funkcjonowały 3 rynki: polski, niemiecki i żydowski.³⁵ Miały one głównie lokalne znaczenie. (ryc. 4)

Ryc. 4. Przysucha - plan miasta z 1865 r.

1 - rynek polski, 2 - rynek żydowski, 3 - rynek niemiecki [102]

Zmiana roli placu następowała wraz z rozwojem handlu. Im bardziej wzbogacały się formy handlu, tym bardziej lokalny charakter przybierały miejskie targowiska. Place przetwarzały się, zmieniały swoje funkcjonowanie. Zagospodarowanie, ze względu na jego tymczasowy charakter, wymieniało się nieustannie.

Bardzo mocna pozycja placu handlowego, przez długi okres powodująca skupianie się osadnictwa wokół niego, wpłynęła na utwalenie się jego formy w przestrzeni. Obecnie funkcjonujące place handlowe są nieodłącznym elementem obrazu miasta, nadającym mu atrakcyjności lub degradowującym.

2. Zmiana znaczenia placu handlowego w historycznym rozwoju miast

Ciągle rozszerzający swój zasięg i zmieniający sposoby funkcjonowania handel wymagał od miasta dostosowania się do jego potrzeb przestrzennych i lokalizacyjnych.

Średniowieczne lokacje tworzyły sieć miast odległych od siebie o jeden dzień, gwarantując bezpieczne schronienie wędrownym kupcom - sieć rynków - placów handlowych ożywających raz lub dwa w tygodniu w dni targowe. Targ był podstawowym miejscem handlu. Zlokalizowany został na głównym placu w mieście, łatwo dostępnym dzięki układowi ulic, a centralne położenie stanowiło o jego atrakcyjności. W dni targowe zamieniał się plac w gwarne i tłumne miejsce pełne różnorodnych produktów rozkładanych na stołach. W tych dniach rzemieślnicy mieli obowiązek zamykania swoich sklepów³⁶ (sklepy powstawały niemal równoległe z targami) i oferowania swych produktów w rynku. Targ stanowił główne miejsce zaopatrywania się mieszkańców miasta.

Coraz bardziej rozwijający się handel stawiał miastu coraz większe wymagania powierzchniowe. Rosnące zapotrzebowanie na powierzchnie handlowe tak charakteryzuje F. Braudel: "Targi, wchłonięte przez miasta wzrastają razem z nim. Są coraz liczniejsze; rozsadzają miejskie przestrzenie, zbyt małe aby je pomieścić. To one kroczą ku nowoczesności, a więc ich przyspieszony rozwój nie zgadza się na żadne przeszkody. Bezkarne narzucają swój zamęt, swoje odpadki, swój niecierpliwy tłum. Wyjściem z sytuacji wydaje się odsunięcie ich ku bramom miasta, poza mury, w kierunku przedmieść (...). Jednak poprzednie miejsca spotkań w centrum miasta nie

znikają. (...) Nowe nie przepędza starego. Z chwilą gdy powiększają się aglomeracje, a linia murów miejskich zostaje przesunięta, targi - usytuowane przeczornie na obwodzie miasta - odnajdują się pewnego dnia po wewnętrznej stronie murów i tam już pozostają"³⁷. Ten sam autor podaje przykłady targów w największych miastach Europy wkraczających agresywnie w przestrzeń miasta i dominujących nad nią, a zwłaszcza Paryża czy Londynu, w którym ilość placów targowych w 1775 r. była tak wielka, że spis ich zajmował 4 strony przewodnika.³⁸ (ryc. 5, 6, 7) W wielkich miastach ilość targów niesłychanie wzrastała. Niekiedy zostawały one przekrywane lub przenoszone do hal.³⁹ W polskich miastach za rodzaj hal można uznać sukiennice. Typowe hale miejskie tutaj zaczęły powstawać dopiero w końcu XIX w. W Warszawie hala targowa o konstrukcji żelaznej powstała w 1899 roku w miejscu dawnych koszar Mirowskich. W Krakowie budynek hali wzniesiono dopiero w 1938 r.

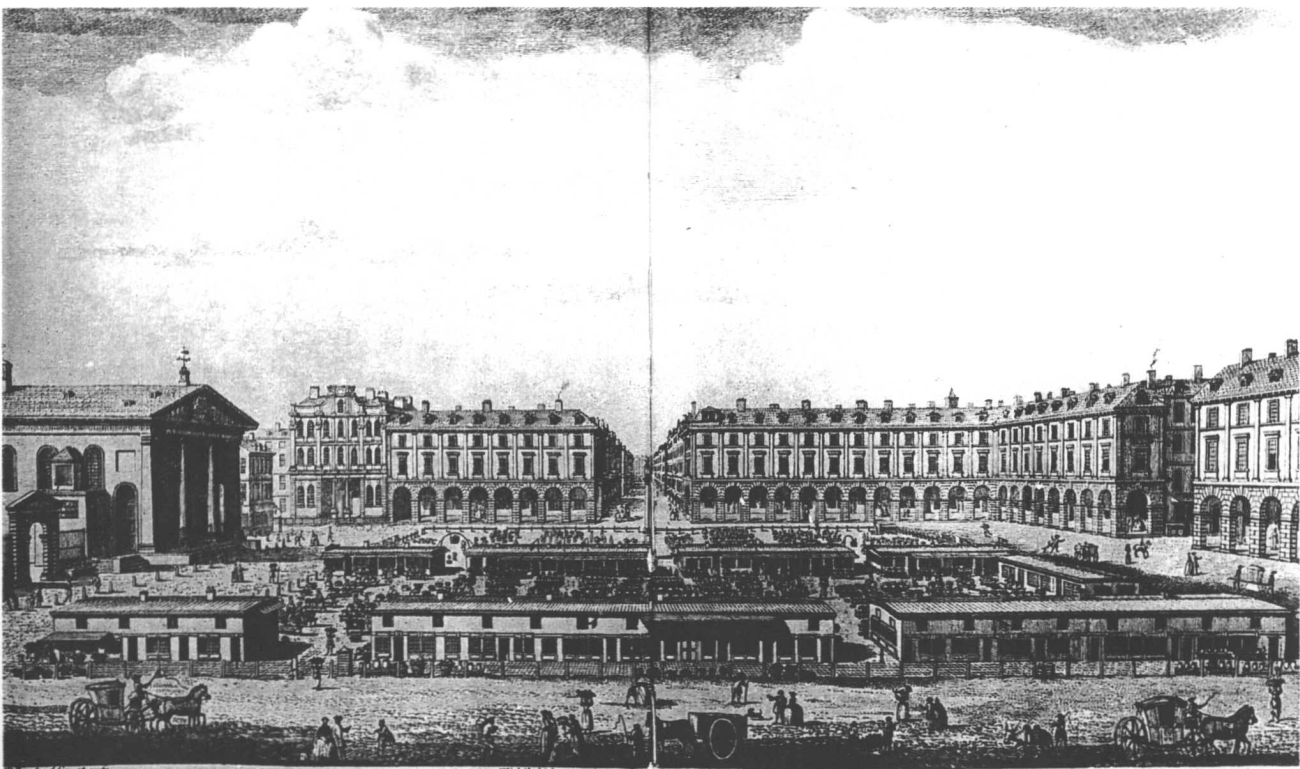
Bardzo rozpowszechnioną formą handlu wkraczającą na niezabudowane tereny w mieście, od momentu jego powstania do końca XVIII wieku stanowił jarmark. Jarmarki odbywały się zazwyczaj dwa razy w roku. Koncentrowały się na wszystkich placach miasta, wkraczały na ulice. Wraz z kupcami przybywali muzycy, śpiewacy, cyrkowcy, itp. Kilkudniowy okres jarmarku stawał się swego rodzaju świętem o niezwykle intensywnym życiu społecznym. Podczas gdy targi skłaniały się ku bardziej lokalnemu znaczeniu, jarmarki służyły wielkim kontraktom. (Dźwigające się z upadku polskie miasta w XVIII wieku zabiegają o jarmarki, upatrując w nich możliwości ożywienia gospodarczego.)

Miasta, w trakcie rozwoju coraz bardziej różnicowały się. Wpływała na to głównie sytuacja gospodarcza. W miastach handlowych istniały obok siebie dwa równoległe rodzaje handlu: handel na potrzeby lokalne i handel o znacznie większym zasięgu.⁴⁰ W nowo powstających miastach handel "mały" i "wielki" współistniał na placu rynkowym.

Najkorzystniejszą sytuację do rozwoju handlu miały miasta leżące przy głównych traktach handlowych, a zwłaszcza nadmorskie lub umiejscowione nad spławnymi rzekami. Dla tych miast rynek i dodatkowe place były niewystarczające. Budowano w nich niezbędne budynki magazynowe: spichlerze, stodoły, składy. Wśród polskich miast: w Gdańsku w XIV w. rozpoczęto stawiać spichlerze⁴¹, w Kazimierzu Dolnym murowano je od poł. XVI w. Były wznoszone wzdłuż przedmieść nadwiślańskich⁴². Podobne budynki powstawały również w Sandomierzu (XIV - XV w.)⁴³.(ryc. 8, 9.)

Ryc. 5 - 6 Place targowe Paryża J. Aliamet wg. E. Jeurata, Place Maubert i Place des Halles [20]

A View of Covent Garden LONDON. I. Vue du Couvent Jardin à LONDRES.
London Printed for R. Sayer at the Golden-Booth, opposite St. Dun's Church, in Fleet-Street. At the Sign of the Crown, without Newgate.

Ryc. 7.

Londyn: T. Bowles, Widok Covent Garden z zabudowaniami targowymi 1751 r.[20]

Ryc. 8. Kazimierz nad Wisłą. S. Masłowski: Targ w Kazimierzu 1900 r. [72]

Ryc. 9. Kazimierz nad Wisłą. Spichlerze ok. 1933 r. W. Skoczylas. [72]

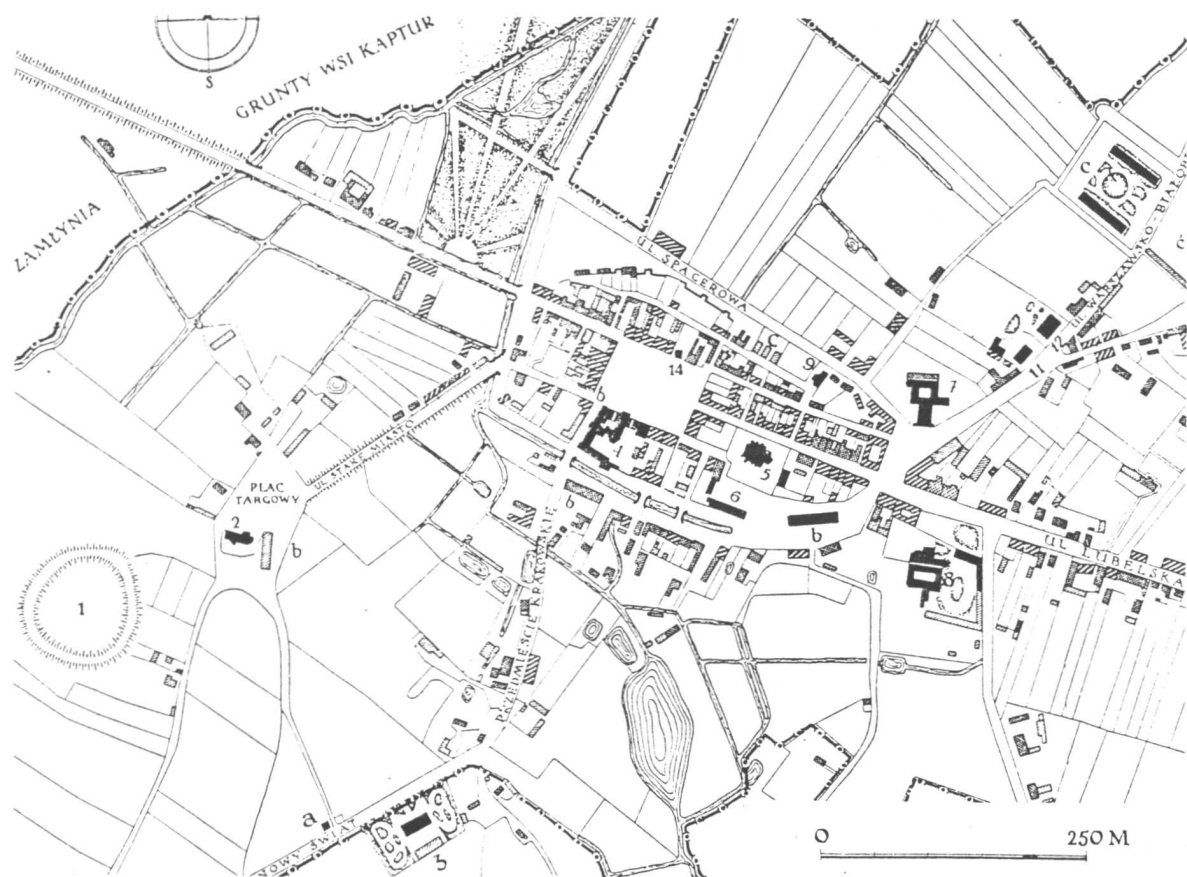
Stopniowo "wielki" handel zaczął znikać z powierzchni miejskich placów handlowych i zamykać się w budynkach.⁴⁴ Dla handlu o zasięgu ogólnokrajowym i międzynarodowym od XIX w. zostały wyznaczone nowe wielkie tereny wystaw i targów.⁴⁵ Są one zwykle miejscem transakcji, a nie bezpośredniej wymiany. Targi kontynuują w większym stopniu tradycje dorocznych jarmarków, na które w wiekach Średnich przybywali kupcy z odległych stron aby zawrzeć korzystne kontrakty, niż cotygodniowych targowisk. Lokalizowane są zazwyczaj w obszarach silnie zurbanizowanych. Posiadają istotne znaczenie dla miast, w których się znajdują. Ich skala, sposób urządzenia terenu i korzystania z nich odbiega znacznie od problematyki placu handlowego i dlatego zostały wyłączone z niniejszej pracy.

Zmiany następujące w sposobie prowadzenia handlu spowodowały, że współczesne place handlowe posiadają przeważnie lokalny charakter. Pomimo rozbudowy sieci sklepów i domów towarowych place pozostają ciągle miejscem handlu. Wykazują zadziwiającą trwałość. Powodem tego jest fakt, że plac handlowy "zapewnia świeżość nietrwałych produktów, które dostarcza z okolicznych pól i ogrodów. A także z racji cen, gdyż rynek podstawowy, na którym sprzedaje się głównie "z pierwszej ręki", jest najbardziej bezpośrednią, najprzejrzystszą formą wymiany, najlepiej dozorowaną i chronioną przed szalbierstwem".⁴⁶

3. Plac jako miejsce handlu i jako wnętrze urbanistyczne

Plac handlowy jest to miejsce w mieście wyznaczone do sprawowania swojej funkcji. Posiada określony sposób użytkowania i określone "obowiązki" wobec miasta⁴⁷. Jego powierzchnia ulega nieustannym naciskom ze strony zabudowy. W Średniowieczu placem handlowym był rynek, na którym handel funkcjonował obok budynków administracyjnych, lub stanowił odrębną powierzchnię, zazwyczaj wypełnioną urządzeniami targowymi, której obudowa nie tworzyła z placem jednego zamysłu kompozycyjnego. Inną sytuację posiadały w tym okresie niewielkie place kościelne przygotowane do gromadzenia wiernych w czasie uroczystości kościelnych: procesji, odpustów itp. Dzięki tym placom można było ogarnąć wzrokiem cały budynek świątyni.

Przestrzeń miast średniowiecznych była prawie całkowicie zabudowana. Dopiero w Renesansie odkryto w nim otwartą przestrzeń. Powstające place kształtowane były od tej pory do dziś jako wnętrza urbanistyczne, w których otwarta przestrzeń (często z umieszczonym na niej pomnikiem) i ściany stanowiły uzupełniającą się całość. Miał on zupełnie inne znaczenie funkcjonalne niż plac handlowy. Formował się reprezentacyjny typ placu. Plac reprezentacyjny, związany z siedzibą władz miejskich, lub rezydencją władców świadczył o pięknie, ale także zamożności miasta.⁴⁸ Place tworzyły system wewnątrz połączonych ulicami pełniącymi rolę osi widokowych. Ten rodzaj placów, zespołów urbanistycznych płaszczyzny i jej obudowy, zaczęły tworzyć jeden z najistotniejszych elementów kompozycji miasta. Najpiękniejsze wnętrza miasta unikały nieestetycznej i uciążliwej formy handlu jaką był targ.

Ryc. 10. Radom - fragment planu miasta z około 1830 r. [46]

Po lewej stronie rysunku widoczny plac targowy znajdujący się przy kościele św. Wacława przekształconym w magazyn wojskowy. Projekt tego placu przedstawia ryc. 11.

W trakcie swojego rozwoju terytorialnego, miasto wchłaniało sąsiadujące z nim wsie i przedmieścia. Często ukształtowane place we wnętrzu zagarniętych zespołów przeradzały się w place handlowe. Jednak nowo wyznaczane tereny dla targów zazwyczaj stanowiły pusty plac, miejsce gdzie z dala od centrum mógł sprawnie funkcjonować uciążliwy ale korzystny dla miasta handel (ryc. 10 - 12) . Niektóre z tych powierzchni zniknęły w kolejnych etapach rozwoju miasta. Niektóre, koncentrujące zabudowę na obrzeżach, krystalizując stopniowo swoją formę w przestrzeni miejskiej nadały tożsamość swemu otoczeniu.

Ryc. 11. Radom - projekt urządzenia placu targowego na Starym Mieście z 1822 r.

Fragment planu zamieszczonego w [46] str. 167. Plac targowy powstały w 1823 roku otoczono barierami, a prowadząca do niego droga została poszerzona. Na powierzchni placu wzniesiono drewniane jatkki.

Ryc.12. Projekt regulacji miasta. Wyrys z planu z 1824 r. zamieszczony w [46] str.155.

Projekt regulacji Radomia z lat dwudziestych XIX w. przewidywał m.in. powstanie nowych dzielnic mieszkaniowych, z których jedna miała znajdować się pomiędzy Starym Miastem a ul. Krakowską. Przeniesienie w to miejsce ludności żydowskiej oraz lokalizacja tu nowego targowiska decydować miała o jej handlowym charakterze. Projekt nie doczekał się realizacji, powstał jednak plac targowy "dla uporządkowania handlu i uwolnienia śródmieścia od natłoku wozów, nieporządku jaki powodowały targi odbywające się na rynku"[46] str.163.

4. Historyczne place handlowe Krakowa

Miasta przez wieki były kształtowane w oparciu o określone czynniki zewnętrzne i wewnętrzne. Organizmy miejskie, o których formie decydowały podobne czynniki wykazują szereg cech zbieżnych w swoim ukształtowaniu. Jednak każde miasto rozprzestrzenia się i przebudowuje swoją przestrzeń w sposób indywidualny. Kraków rozwijał się w oparciu o sieć ulic i placów podobnie jak większość polskich miast powstałych w okresie Średniowiecza.

Przeprowadzona na potrzeby tej pracy analiza istniejących placów w historycznie ukształtowanej tkance miejskiej Krakowa ma na celu próbę określenia w jakim stopniu wpływ na ich powstanie, krystalizację formy, oraz użytkowanie miała funkcja handlowa, w jaki sposób obecnie decyduje o ich atrakcyjności. Obszar, na którym znajdują się omawiane place w tym fragmencie pracy obejmuje zespoły dawnych miast: Krakowa, Kleparza, Kazimierza oraz Podgórze, ograniczają go linia II obwodnicy od strony zachodniej i północnej, linia kolejowa od wschodniej. Od południa wydziela go granica zwartej zabudowy Podgórze opartej o Krzemionki. Jest to obszar o najpełniej wykształconym układzie miejskim do początków XX w. o tradycyjnej tkance miejskiej. Teren ten pokrywa się z wyznaczoną wspólnie w Miejscowym Planie Ogólnym Zagospodarowania Przestrzennego Krakowa śródmiejską "strefą ochrony najwyższych wartości krajobrazu miejskiego o dominacji działań konserwatorskich".⁴⁹

Układy urbanistyczne, które obejmuje przyjęty przez autora pracy obszar analizy posiadają bogate źródła bibliograficzne i kartograficzne informujące o jego historii i przeobrażeniach przestrzennych.

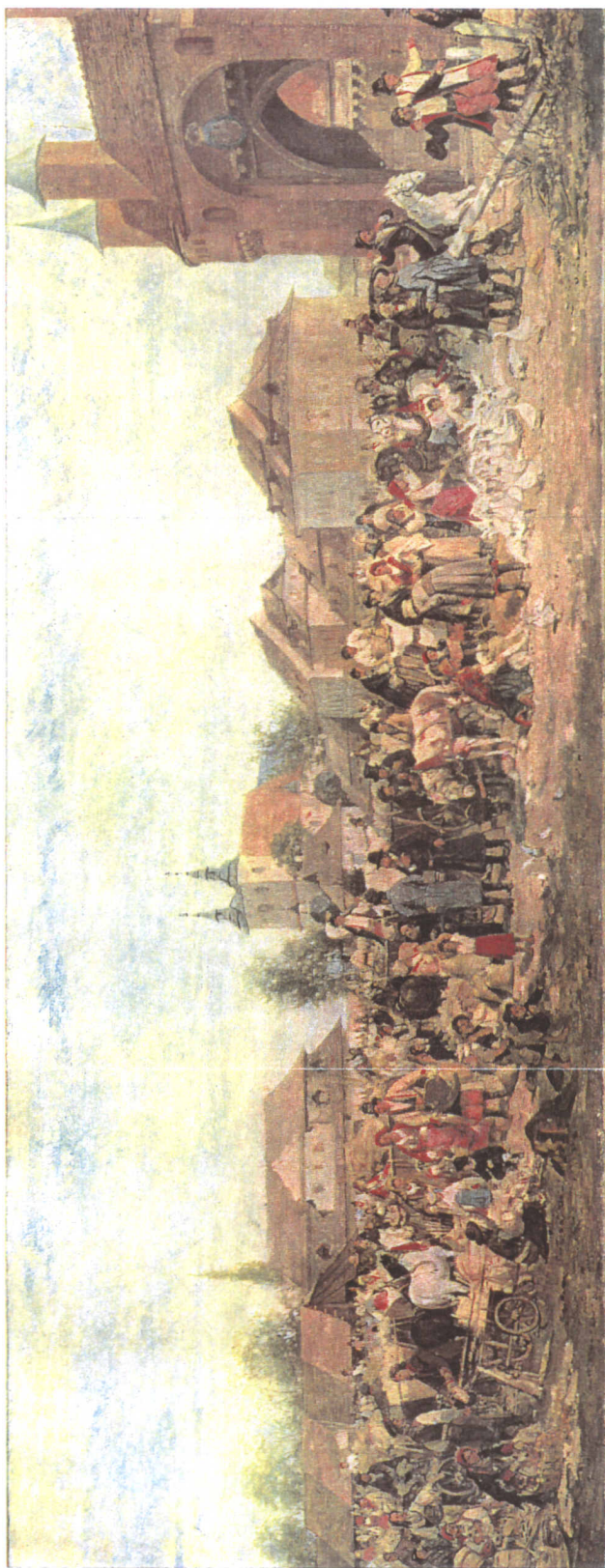
A. Rola placów handlowych w mieście w różnych etapach rozwoju Krakowa

Trudno w sposób jednoznaczny określić wszystkie tereny miejskie, które przyjmowały w przeszłości funkcję handlu oraz określić okresy w jakich to następowało. Wiele z dawnych miejsc targowych nie pozostawiło czytelnych śladów w układzie miasta.

Średniowieczny Kraków posiadał dwa place, na których odbywały się targi - Rynek i Mały Rynek. W źródłach, na które powołuje się S. Tomkiewicz [90]

w 1435 roku na obecnym placu Dominikańskim istniała targowica bednarzy⁵⁰. Na Kazimierzu funkcjonował Rynek - Plac Wolnica oraz Psi Rynek - plac pomocniczy. Psi Rynek przestał istnieć w XVIII w. W XIX w. wytyczono w jego miejscu ulicę.⁵¹ Stosunkowo mały Kleparz życie handlowe miał zorganizowane na obszernym rynku i nie potrzebował dodatkowych powierzchni. (ryc. 13.) Niektóre z powstających wokół Krakowa przedmieść również miały wyznaczone miejsca dla handlu. Przykładem tego może być przedmieście Garbary, gdzie w XV w. istniał plac handlowy, koło którego kształtowała się większa ilość domów "na Tasembergu"⁵². Na tzw. Wale Krakowskim, położonym na wschód za murami miasta odbywał się handel wołami⁵³. W rozwijającym się mieście wydzielano tereny pod specjalistyczne targi. Wymagające dużej powierzchni, zwłaszcza bydłce, często zmieniały lokalizację na obrzeżną w stosunku do rozrastającego się miasta. Wiązało się to również z uciążliwością jaką stanowiły pełne nieładu, pozbawione estetyki oraz nie zapewniające właściwych warunków sanitarnych place. Szczególnie złą opinią pod tym względem cieszył się Rynek Kleparski.⁵⁴

Powierzchnia, na której organizowano targi, to miejsce bardzo zmienne. Tymczasowy charakter zagospodarowania umożliwiał przenoszenie handlu w miejsca bardziej dogodne dla tej funkcji. Przenoszenie targów nie zawsze powodowało opustoszenie placu. Dawny targ zastępowany był przez nowy. Ograniczona ilość wolnej przestrzeni w mieście powodowała, że handel wkraczał na zwalniaszące się miejsca. Tak stało się w XIX w. po zburzeniu zabudowy na placu Szczepańskim, rozebraniu kościoła przy placu Słowiańskim, czy zasypaniu stawu Na Groblach. W 1909 roku wg. spisu Magistratu m. Krakowa na terenie miasta funkcjonowało 11 placów handlowych: Rynek Główny, Mały Rynek, pl. Szczepański, pl. Jabłonowskich, pl. Na Groblach, Rynek Kleparski, pl. Słowiański, pl. Nowy, pl. Wolnica, ul. Izaaka i ul. Szeroka.⁵⁵ (ryc. 14 - 16). Był to okres poprzedzający włączenie do Krakowa Podgórza. W 1938 roku Kraków posiadał ponad 22 targowiska.⁵⁶ Nie wszystkie miejsca ich lokalizacji można w obecnej chwili odnaleźć. Rejestr targowisk z 1975 r. zawiera 21 pozycji: 20 placów i halę targową⁵⁷. Atlas Miasta Krakowa wydany w 1988 r. podaje istnienie w tym okresie 22 placów.⁵⁸ Obecnie funkcjonuje ich 29. (Stan na 30. X. 95 r.)⁵⁹.

Ryc. 13. Hipolit Lipiński. Targ na kleparzu. 1865 r. [31]

Ryc. 14.
Kazimierz. Plac Nowy.
Fot. T. Gutkowskiego
z 1914 r. [51]

Ryc. 15.
Kazimierz, ul. Izaaka
Plac Rybny 1909 r.
[51]

Ryc. 16. Plac na Groblach w 1875 r. [52]

Place handlowe Krakowa od momentu jego powstania miały duże znaczenie gospodarcze dla miasta. Ilość i rodzaj organizowanych na nich targów wpływał na zamożność Krakowa. Z tego powodu mieszczanie zabiegali o przywileje targowe, zwłaszcza dotyczące handlu o znaczeniu ponadlokalnym. Jeszcze w I poł. XIX w., w okresie Wolnego Miasta Krakowa, targi zbożowe odbywające się dwa razy w tygodniu na Rynku Kleparskim odgrywały istotną rolę w handlu tranzytowym przechodzącym z północnych terenów, sięgających po Nidę i Pilicę na Śląsk i dalej na Zachód, a także spławie zboża Wisłą do Gdańska.⁶⁰ W II-jej połowie XIX w. liczone na ożywienie gospodarcze przez targi. "Wielkie nadzieje powodzenia budziły projektowane na dużą skalę targi na woły. Otwarto je w 1862 r. na Kleparskiej targowicy, zwanej "Wysypka" przy domu 134 za wizytkami, nad wodą, między Krowoderską a Długą" - wzmiankuje Maria Estreicherówna⁶¹. Targi te jednak nie przyniosły oczekiwanych efektów. Handel na placach przybrał znaczenie przede wszystkim lokalne. Utrata roli ośrodków ponadlokalnego handlu przez place handlowe, wiązała się z upadkiem gospodarczym miasta.

Ważną rolę pełniły place handlowe jako miejsce zaopatrzenia mieszkańców w niezbędne artykuły żywnościowe przywożone z okolicznych wsi. Funkcję tę pełniły targowiska od początku ich powstania. Potrzeba istnienia placów powodowała, że w trakcie porządkowania miasta, na początku XX w. place rozmieszczone w centralnych dzielnicach, mogące przybrać kształt reprezentacyjny, pozostały "jak w małych miasteczkach - targowiskami pełnymi bud i straganów"⁶². Znaczenie placów handlowych jako miejsca zakupów Krakowian mieli na względzie twórcy planu tzw. "inwestycyjnego" na okres 1937/38 - 1943/44 postulujące: "Jeśli się jednak uwzględni interes konsumentów zamieszkałych w oddalonych od centrum miasta dzielnicach, uznać trzeba za właściwą zasadę decentralizację placów targowych w tym rozumieniu, aby każda pewna całość przez swe ugrupowanie stanowiąca część miasta, posiadała odpowiadający jej potrzebom plac targowy"⁶³. Obecnie istniejące place handlowe w większości przypadków kontynuują ten tradycyjny sposób użytkowania dawnych targów.

Funkcja handlowa zawsze gromadziła na placu ludzi. Wytwarzały się więzi pomiędzy użytkownikami tych powierzchni, powstawała lokalna obyczajowość. Wiele z historycznych placów handlowych stawało się równocześnie

ośrodkami życia społecznego, gdzie można było zdobyć wiadomości o wydarzeniach w najbliższym otoczeniu i w miejscach odległych.

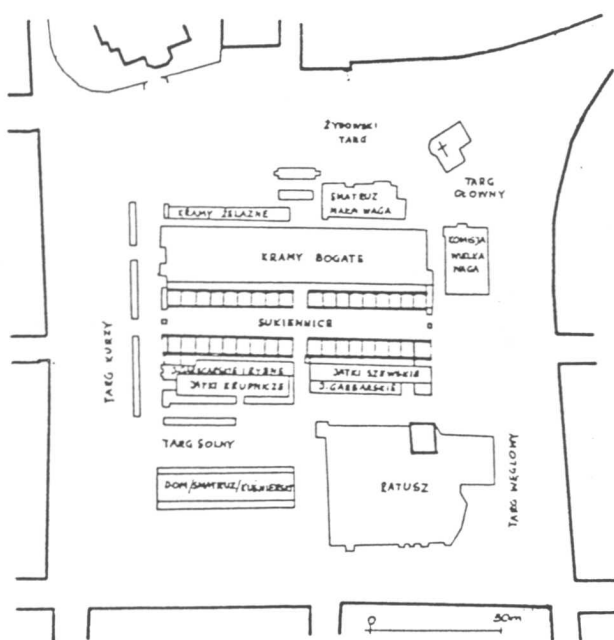
Place handlowe odegrały znaczącą rolę w kształtowaniu się układu urbanistycznego miasta. Duża ilość obecnie istniejących w Krakowie placów miejskich wywodzi się z powierzchni wydzielanych na targi. Place powstające w okresie lokacji miasta formowano jako jeden z elementów kompozycji nowego organizmu. Szczególne znaczenie dla konstrukcji budowanego miasta miał głowy plac - rynek. Współczesny Kraków zawiera w swoim obszarze rynki czterech miast: Krakowa, Kazimierza, Kleparza i powstałego w XVIII w. Podgórze. Tworzyły one centralne miejsca powstających miast, dookoła których wytyczane były kwartały zabudowy. Wpływ na kształt miasta miały również place uformowane w przyłączonych do niego osadach, które po włączeniu, w dalszym ciągu sprawowały swoje handlowe funkcje. Targowiska powstające na obrzeżach miasta, koncentrowały wokół siebie budynki. Prowadzony na placach handel często powodował "rezerwację" pustej powierzchni, chroniąc ją przed zabudowaniem. Ustawiane przy niej domy skierowane frontem do środka placu wykształcały jego pierzeje. Niektóre z placów targowych istniejące w latach trzydziestych XX wieku otrzymały w "planie inwestycyjnym" rolę placów scalających układy urbanistyczne dawnych dzielnic.⁶⁴

B. Kształtowanie się funkcji handlu na placach w historycznym rozwoju Krakowa.

Place stanowiące wnętrza urbanistyczne ukształtowane w historycznej tkance zabudowy Krakowa pełniły funkcje odpowiadające zapotrzebowaniu wynikającemu z sytuacji gospodarczej i społecznej miasta w różnych etapach jego rozwoju. Jedną z tych funkcji był handel.

Kraków, którego trzonem jest historyczny układ połączonych w jeden organizm trzech średniowiecznych miast, wykształcił trzy odrębne rynki, będące ośrodkami życia miejskiego. Powierzchnię ich pokrywała zabudowa. Każdy z rynków posiadał nadane przywilejem królewskim targi, wyznaczające im istotną rolę handlową. Przeobrażenia zarówno funkcjonalne jak i przestrzenne rynków nie przebiegały w sposób jednakowy.

Rynek Krakowski wytyczony w wyniku lokacji w 1257 r. jako plac o powierzchni 200 m x 200 m do dziś nie zmienił swego kształtu ani wielkości. Koncentrował na swym obszarze zabudowę dostosowaną do wymagań handlu i administracji. Poza przedlokacyjnym kościółkiem św. Wojciecha, wybudowanym w XIV w. ratuszem i ustawionymi przed nim pręgierzem (od XVI w.)⁶⁵ znajdowały się tu: sukiennice, jatki szewskie, kramy bogate, budynki wielkiej wagi⁶⁶ i małej wagi (połączony z domem kuśnierskim), kramy żelazne i inne. (ryc 17.) Pozostałą niewielką przestrzeń pustego placu podzielono na różne, specjalistyczne targi. Zabudowa rynku często ulegała przeobrażeniu. Wiązało się to z częstym niszczeniem jej przez pożary⁶⁷, a także troską o wzgląd estetyczny głównego placu miasta. W 1358 r. Kazimierz Wielki wyrażał życzenie "aby miasto nie było szpeczone w miejscach znamienitych nieporządnymi budowlami".⁶⁸ Odbudowane, w stylu renesansowym, po pożarze w 1555 r. Sukiennice szybko otoczyły się budynkami. Zgromadzona na placu zabudowa, ruderyzująca się w okresie upadku gospodarczego, miasta zmusiła władze miejskie do uporządkowania placu. W ciągu XIX w. stopniowo została zlikwidowana zabudowa rynku⁶⁹. W latach 1875 - 1879 dokonano restauracji Sukiennic. Rynek stawał się "salonem miasta" usuwając funkcje handlowe na dalszy plan. W latach 20-tych XX w. podjęto kolejny etap porządkowania rynku. Wśród postulatów dotyczących handlu targowego został zgłoszony projekt "zredukowania targów tylko do kwiatów i owoców"⁷⁰. Targowisko w Ryнку zlikwidowano ostatecznie w 1948 r.⁷¹.

Ryc. 17.
Plan rynku w Krakowie - stan z 1787 r.
wg. S. Świszczowskiego [53]

Rynek pełnił również rolę reprezentacyjnego placu oraz głównego ośrodka życia miasta. Przestrzeń rynku stanowiła widownię wielkich wydarzeń historycznych, wytworzyła swoją bogatą obyczajowość⁷², stała się miejscem spotkań towarzyskich. Dominująca rola "serca miasta" wymagała usunięcia z płyty uciążliwej, wprowadzającej bałagan funkcji targowiska (ryc.18 - 20).

Ryc. 18
Widok zachodniej części
rynku krakowskiego.
Teofil Piątkowski -
-1837 rok. [65]

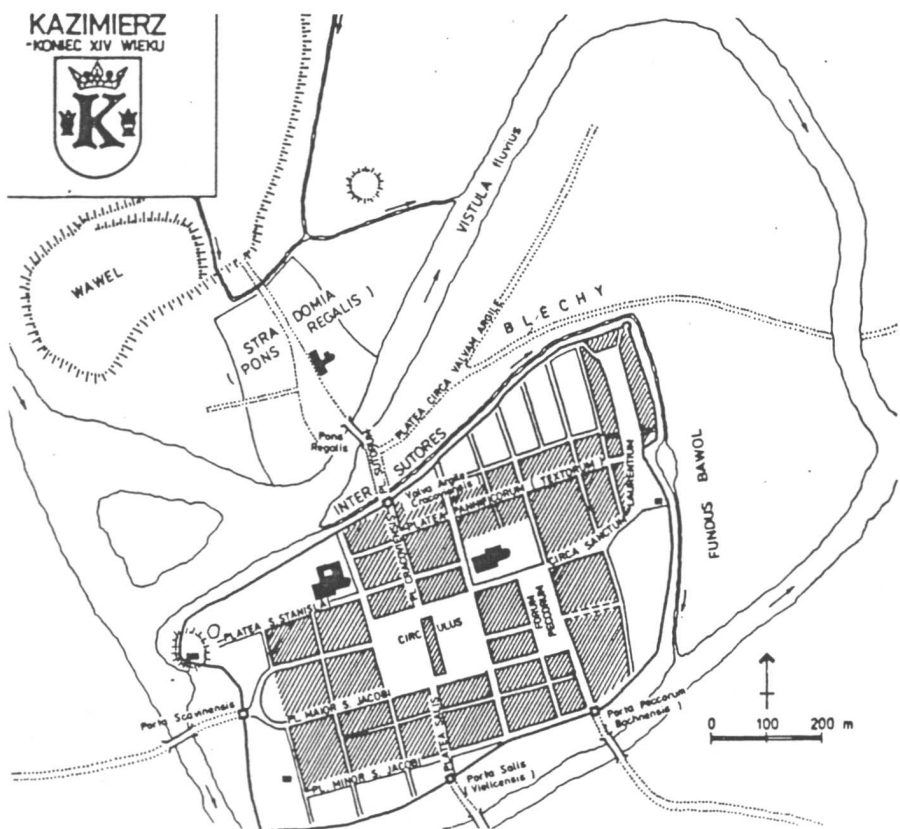

Ryc. 19.
Stragany na Rynku
2 poł. XIX w. [52]

Ryc. 20.
Sprzedawca choinek na Rynku
Głównym. 1929 r. [65]

Rynek kazimierski - Wolnica ukształtowany jako centrum lokowanego w 1335 r., sąsiadującego z Krakowem miasta, Kazimierza rozmiarami niewiele ustępował rynkowi w Krakowie⁷³ (ryc. 21). Przywileje Królewskie wyznaczały mu cotygodniowe targi we czwartki. Wnętrze placu zajmował, ratusz, sukiennice, waga, postrzygalnia oraz inne kramy i jatki⁷⁴. W swoich lokacyjnych granicach rynek istniał do 2 poł. XVII w. Najazdy szwedzkie zniszczyły w obrębie rynku połowę domów i zrujnowały sukiennice⁷⁵. Plany miasta z końca XVIII w. "przedstawiają rynek jako destruk, bez zabudowy w pierzejach zachodniej i południowej z "poszczerbionymi" pierzejami wschodnią i zachodnią".⁷⁶

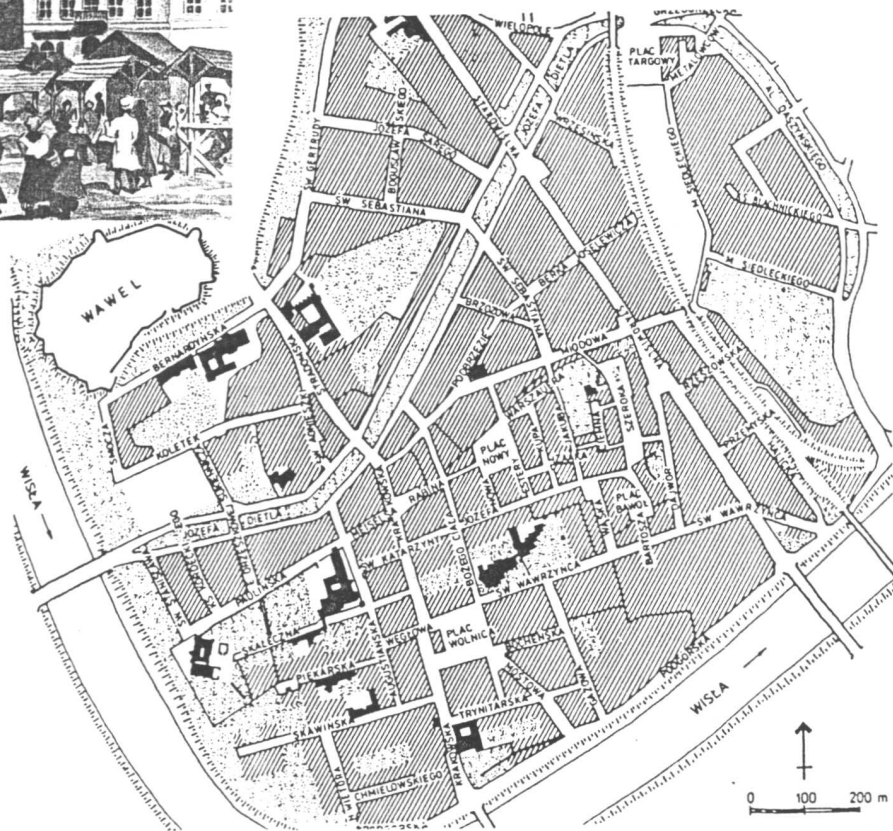

Ryc. 21. Kazimierz w końcu XIV w. Rys. M. Kozery. [51]

Miasto Kazimierz nigdy nie zdołało powrócić do swojego dawnego znaczenia. W 1801 r. przyłączono je do Krakowa. Plany "upiększenia" Kazimierza powstałe w latach 30 XIX w. ostatecznie wyznaczały obecną zredukowaną formę placu (ryc. 23.). Z istniejącej dawniej zabudowy na powierzchni Wolnicy obecnie pozostał ratusz.

Rynek "Wolnica" utracił swoje znaczenie głównego miejskiego placu, oraz znacznie okrojony pozostał miejscem lokalnego handlu. Obecnie pozabawiony tej funkcji, jest miejscem organizowanych okazjonalnie kiermaszy.

Ryc. 22. Kazimierz. Plac Wolnica
akwarela S. Tondosa z końca XIX
[51]

Ryc. 23. Kazimierz, obecny układ zabudowy. [51]

Na rysunku widoczny jest obecny, zredukowany kształt kazimierskiego rynku

Kleparz pomimo statusu miasta zawsze miał charakter przedmieścia. Nie chroniony murami miejskimi często ulegał zniszczeniu. "(...) Miał rozplanowanie bardzo nieregularne, co wskazuje na to, że wykorzystano pod jego budowę teren już wcześniej osadzony. (...) Być może zresztą zbyt nieważny nie przywiązywano tutaj do urbanistycznych wymogów. Ważny był wielki plac, który mógł koncentrować życie miejskie, a zwłaszcza umożliwiał odbywanie targów"⁷⁸.

Plac ten położony był w pobliżu bram miejskich Krakowa (ryc.26). Poza budynkiem ratusza znajdowały się na nim liczne jatki. Nadany przywilej targowy ograniczał targi do zboża i jedzenia.⁷⁹ W XVI w. Rynek Kleparski słynął z targów końskich⁸⁰. W I poł.XIX w. odbywały się tu jeszcze 2 x w tygodniu wielkie targi zbożowe⁸¹. W ciągu XIX w. wielki plac targowy został podzielony zabudową na 2 place: Plac Matejki i obecny Rynek Kleparski. Rynek Kleparski jest w dalszym ciągu placem handlowym. (ryc. 27 - 29.)

Ryc. 26 Plan Kołłątajowski - fragment z pokazanym Rynkiem Kleparskim [47].

Place pomocnicze były wytyczane w trakcie rozplanowania miasta. Uzupełniały funkcje handlowe rynków. Mały Rynek, zwany również Vendetą lub Tandetą⁸² (ryc.30) - plac pomocniczy dla krakowskiego Rynku, oddzielony

Ryc. 27. Część Rynku Kleparskiego w 2-giej połowie XIX w. - obecnie Plac Matejki [116]

Ryc. 28. Widok Rynku Kleparskiego w pierwszych latach XX w. [67]

Ryc. 29. Widok Rynku Kleparskiego w 1968 r. [116]

od niego kwartałem zabudowy, gromadził na swej powierzchni budynki jatek rzeźniczych. Sprzedawano tu również starzyznę. Miasto Kazimierz posiadało plac pomocniczy zwany Psim Rynkiem. Zniszczenie Kazimierza w XVII i XVIII w. i odbudowa w zmienionym układzie przestrzennym spowodował zatarcie się jego formy w układzie miasta. Placem pomocniczym był określany również powstały w I poł XIX w. plac Zgody (obecny plac Bohaterów Getta)⁸³. Miał on uzupełniać funkcje handlowe Rynku Podgórskiego. Jako targowisko funkcjonował do II wojny światowej.

Ryc. 30. Mały Rynek z początku XX w. [67]

Targowisko na Małym Rynku funkcjonowało do początku XX w. kiedy to zlikwidowano kramy przy zakładaniu linii Tramwajowej [24]

Porządkowanie miasta w XIX w., w trakcie którego rozebrano szereg zniszczonych budynków, przyczyniło się do powstania kilku placów w gęsto zabudowanej tkance Krakowa.⁸⁴ Powierzchnia dwóch z nich: placu Szczepańskiego i placu Słowiańskiego została zajęta przez handel. Na szczególną uwagę zasługuje położony w obrębie Plant plac Szczepański. Należał on do ważniejszych targowisk Krakowa w okresie od poł. XIX w. do 2 wojny światowej. Tu przeniesiono, jak podaje M. Estreicherówna w książce "Życie towarzyskie i obyczajowe Krakowa w latach 1848-1863"⁸⁵ jatkę

rzeźnicze spod kościoła ojców Dominikanów po pożarze w 1850 r. Funkcjonował on jako plac targowy do 1948 r.⁸⁶(ryc. 31, 32)

Ryc. 31.
Plac Szczepański w 2 poł.
XIX w. [67]

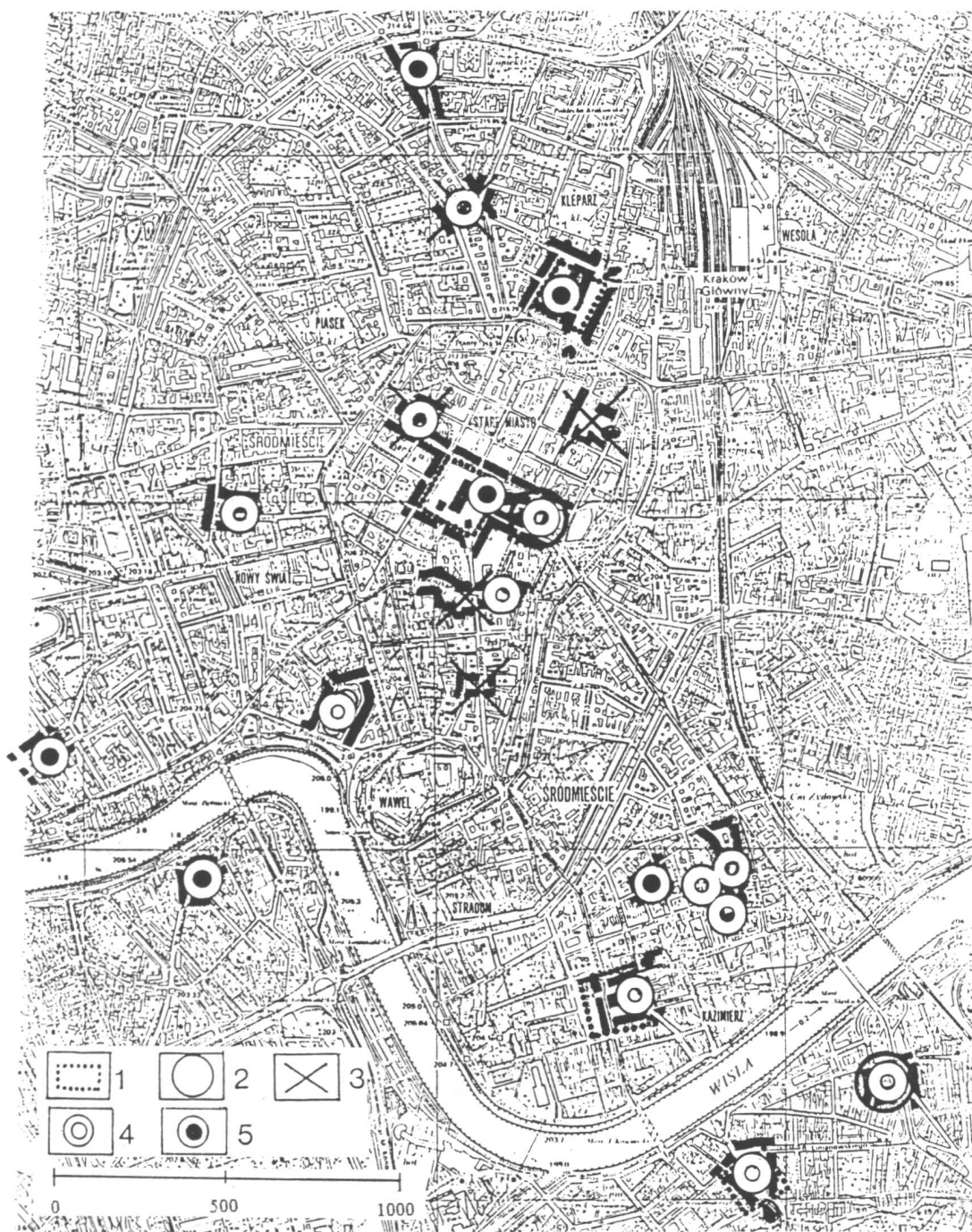
Ryc. 32
Targ na placu Szczepańskim
A.F. "Światowid" ok.1931 r.
[65]

Rodowody placów przyjmujących funkcję targową są różnorodne. Ulica Szeroka - będąca od XV w. do okupacji niemieckiej centralnym, zabudowanym jatkami i kramami placem handlowym dzielnicy żydowskiej jest pozostałością istniejącego tu w okresie przedlokacyjnym placu miejskiego. Jego dalszą część stanowi oddzielony od ul. Szerokiej Starą Bożnicą plac Bawół⁸⁷. Handel wprowadzony został także na powierzchnię placów powstałych w wyniku zasypania w końcu XIX w. stawów: Na Groblach i Na Stawach. XIX-wieczne przekształcenia miasta wpłynęły też na kształt niektórych targowisk. Spowodowały zabudowanie części rozległego Rynku Kleparskiego ograniczając jego powierzchnię handlową do obecnych rozmiarów i wydzielając plac Matejki. Rozbudowa miasta wpłynęła na ukształtowanie się ostatecznej formy placu przy ul. Jabłonowskich (obecnie pl. Sikorskiego)⁸⁸ oraz Nowego Kleparza.

Wśród placów wykształconych w różnych okresach rozwoju Krakowa większość użytkowana była dla celów targowych (rys.33). Wyróżnić tu można:

- 1) place powstałe dla celów targowych :
 - a) rynki - o równoważnej funkcji handlu w stosunku do innych funkcji miejskich,
 - b) place, dla których handel był funkcją dominującą:
 - place pomocnicze wyznaczane w trakcie lokacji (np. Mały Rynek).
 - dawne place targowe osad przedlokacyjnych, których funkcja handlowa została utrzymana (np. ulica Szeroka, plac Dominikański)
 - wyznaczane targi na niezabudowanych terenach poza centralnym obszarem miasta (np. pl. Jabłonowskich)
- 2) place, na które wkroczyła funkcja handlu po zwolnieniu się powierzchni z innego użytkowania:
 - place zwolnione w wyniku wyburzeń
 - place powstałe w wyniku likwidacji poprzedzającej je funkcji (np. Kleparz Nowy), zasypaniu stawów (np Na Groblach)

Place te cechuje różnorodność form i wielkości wynikające z odmiennych warunków kształtowania się ich w przestrzeni miasta. Obecnie niewiele z dawnych placów handlowych w dalszym ciągu pełni tę samą funkcję. Większość z nich zmieniła sposób użytkowania.

Ryc. 33. Funkcja handlowa w różnych okresach rozwoju miasta na placach w najstarszych zespołach urbanistycznych Krakowa.

1 - place powstałe jako rynki oddzielnych organizmów miejskich - obrys sugeruje ich pierwotny kształt, 2 - place powstałe jako pomocnicze w stosunku do rynków, 3 - place powstałe w wyniku wyburzeń, 4 - place posiadające udokumentowaną funkcję handlową w pewnym okresie swojego istnienia (dominująca lub uzupełniająca), 5 - place obecnie użytkowane do celów handlowych

oprac. autor.

C. Obecny charakter dawnych placów handlowych

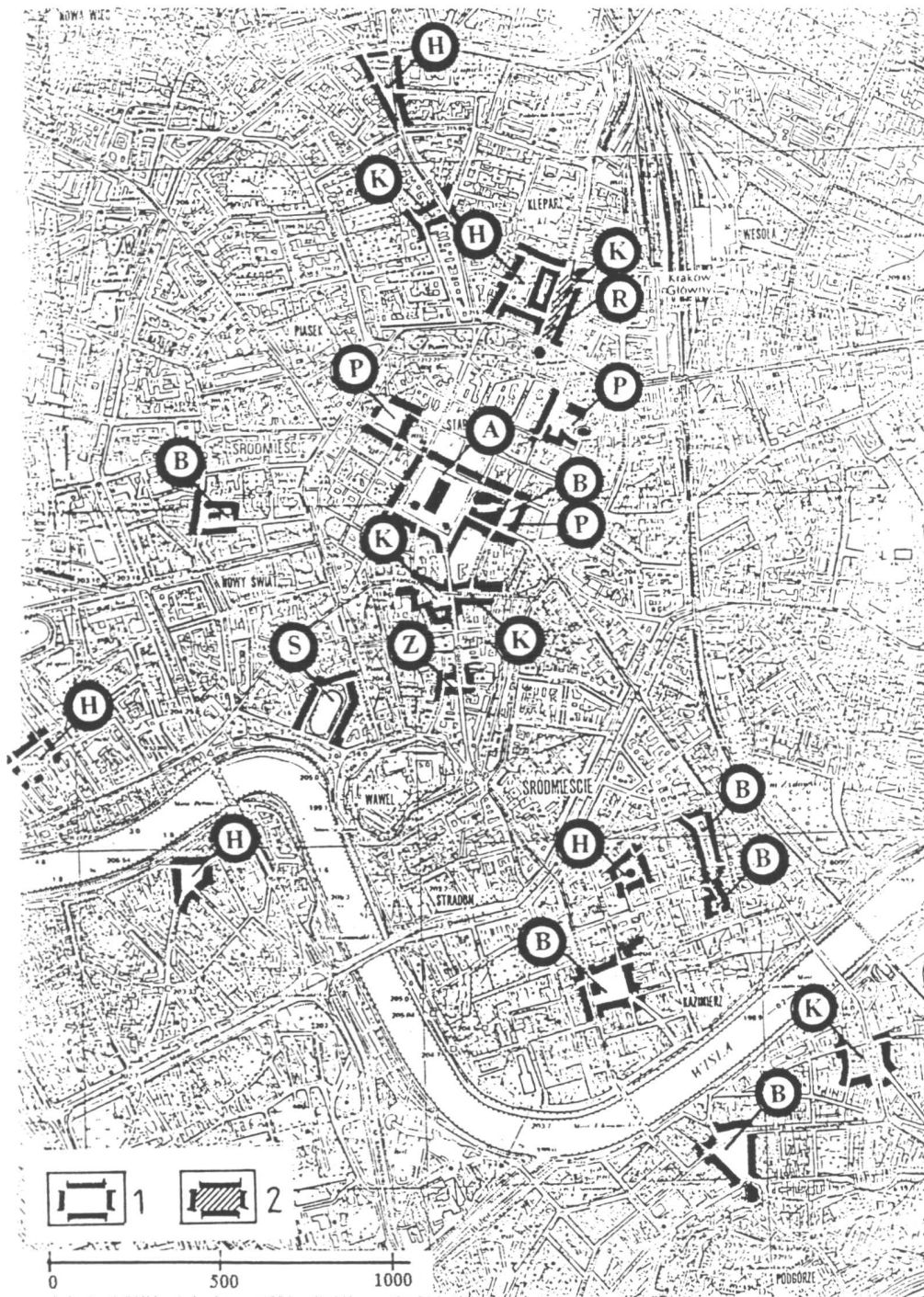
Place krakowskie współtworzące wraz z ulicami układ wnętrza miejskich urozmaicają obraz miasta, stanowią o jego atrakcyjności zarówno ze względów widokowych jak i użytkowych⁸⁹ Większość z placów pełniących w swej przeszłości role handlowe znajduje się w centralnie położonych obszarach Krakowa, wewnątrz zabytkowych zespołów urbanistycznych. Ich specyfika polega na łączeniu kulturowych wartości miejsca (związanych z historycznie ukształtowaną formą, zabytkową obudową i bogatymi tradycjami). z obecnymi funkcjami miejskimi. Istniejący ongiś na ich powierzchni handel został zlikwidowany lub przekształcony i dostosowany do współczesnych wymogów.

Rysunek nr 35 ilustruje współczesny sposób użytkowania powierzchni placów znajdujących się wewnątrz historycznej struktury Krakowa. Wykorzystywane obecnie płyty placów dla celów handlu posiadają place: Rynek Kleparski, plac Nowy, Nowy Kleparz, Rynek Dębnicki, plac Na Stawach. Place te charakteryzują się natłokiem sprzedających, dużym natężeniem ruchu pieszego. Stanowią przestrzeń wyróżniającą się zdecydowanie z obrazu miasta. Wśród nich na uwagę zasługuje Plac Nowy (ryc. 34 i 41), którego powierzchnia nie uległa tendencjom do zabudowywania jego wnętrza kioskami poprzestając na ażurowych straganach. Klimat tego placu w pełni oddaje B. Krasnowolski pisząc:

Ryc. 34. Plac Nowy - lipiec 1996 r.

fot. autor

Ryc.35. Współcześnie dominujące funkcje na placach ukształtowanych w różnych okresach rozwoju miasta

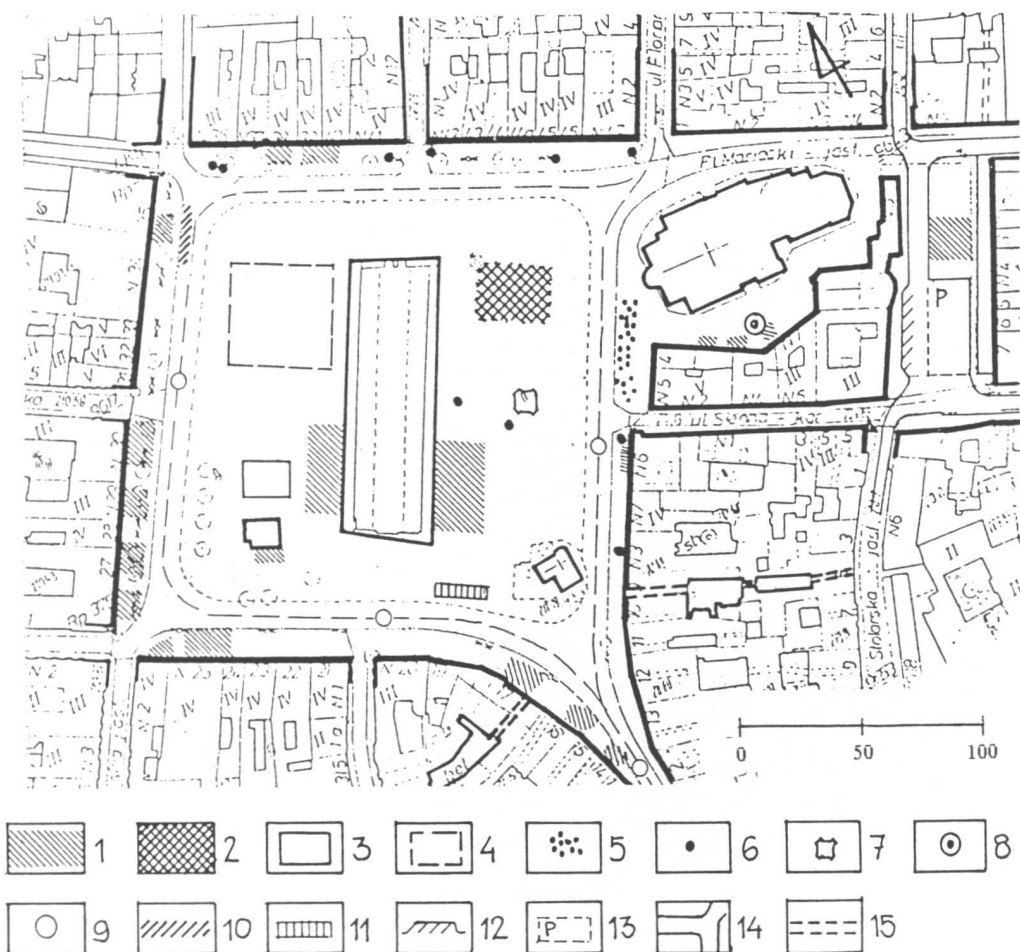
A - Rynek - wielofunkcyjny plac koncentrujący głównie funkcje: reprezentacyjną, turystyczną, kulturalną, handlową; H - funkcja handlowa; K - funkcja komunikacyjna (istotna w układzie komunikacji miejskiej); P - funkcja parkingowa; R - funkcja reprezentacyjna; S - funkcja sportowa; Z - tereny zielone; B - brak wyraźnie wyodrębnionej funkcji; 1 - place pełniące w przeszłości funkcje handlowe; 2 - Plac Matejki, będący częścią dawnego Rynku Kleparskiego, po formowaniu się w obecny kształt nie pełnił funkcji handlowej

oprac. autor

"(...) zachował do dziś własne oblicze i własne, bujne życie, koncentrując wszystkich okolicznych mieszkańców wokół straganów z warzywami i owocami, przy rozkładanych stołach z nabiałem, mąką i kaszą i przy "okrągłaku" gdzie handluje się mięsem. Tylko tu życie mniej się odmieniło, a nawet jakby się zatrzymało."⁹⁰

Rynek krakowski - główny plac liczącego współcześnie ponad 750 tysięcy mieszkańców miasta - pełni wyjątkową rolę. Dla mieszkańców stanowi miejsce identyfikacji z miastem, jest ośrodkiem centralnym, koncentrującym ogólnomiejskie usługi, miejscem bogatych tradycji.⁹¹ Jego przestrzeń przedstawia sobą wnętrze unikatowego zachowanego układu średniowiecznego miasta, gromadzącego bezcenne obiekty zabytkowe. Ze względu na jego znaczenie kulturowe, kompozycyjne i funkcjonalne, sposób użytkowania Rynku ma podstawowe znaczenie dla miasta.⁹² Obecny sposób wykorzystywania jego płyty przedstawia rysunek nr 36. Istniejący na niej handel został zredukowany do stałej sprzedaży kwiatów w północno - wschodniej części rynku. W tym celu wydzielono fragment o powierzchni 1023 m², na którym rozkładane są parasole i ruchome, składane stragany z kwiatami. Tworzą one malowniczy widok, szczególnie atrakcyjny od strony Placu Mariackiego (ryc. 37, 38.). Zastrzeżenie budzić może jednak wygląd straganów pozostawianych na płycie po uprzątnięciu kwiatów. Oprócz kwiaciarek na Rynku pojawiają się wózki z pamiątkami, a w okolicach Sukiennic rysownicy oferują rozłożone pod arkadami rysunki z widokami miasta. Okazjonalnie na płycie, w północnej części Rynku organizowane są kiermasze⁹³ (ryc. 39,40.).

Część dawnych placów handlowych zdominowana została przez komunikację. Plac Szczepański (ryc. 42) i Mały Rynek (w południowej części) pełnią rolę parkingów. Przez plac Dominikański, połączony w jedno wnętrze z placem Wszystkich Świętych, poprowadzony jest ruch samochodowy, tutaj znajduje się także postój taksówek (ryc. 43). Prowadzona przez plac linia tramwajowa posiada zlokalizowane na nim przystanki koncentrujące ruch pieszy. Odmienny charakter ma dawne targowisko - plac Na Groblach. Jego wnętrze zajmuje boisko sportowe. Plac Matejki, część dawnego rynku kleparskiego posiada charakter placu reprezentacyjnego .

Ryc.36. obecny sposób wykorzystywania płyty Rynku Głównego i Małego Rynku. Stan z 1993 r.

1 - ogródki kawiarniane, 2 - powierzchnia zajmowana przez kwaciarki, 3 - estrada, 4 - zwyczajowe miejsce organizacji kiermaszy, 5 - koncentracja punktów sprzedaży pamiątek (sezonowa), 6 - punkty sprzedaży obwoźnej: wózki, stragany; 7 - pomnik Mickiewicza, 8 - fontanna, 9 - przystanki omnibusu, 10 - postój dorożek, 11 - postój meleksów, 12 - postój taksówek, 13 - parking, 14 - komunikacja kołowa, 15 - pasáže. Budynki na płycie A - Sukiennice, B - wieża ratuszowa, C - kościół św. Wojciecha

Oprac. autor na podstawie inwentaryzacji użytkowania płyty Rynku oraz otaczającej go zabudowy wykonanej w ramach praktyki studenckiej w IPMiR w 1993 r

Niektóre place nie mają w pełni wykształconej funkcji określającej ich użytkowy charakter. Są to przede wszystkim place Kazimierza: ul. Szeroka i plac Wolnica, a także Rynek Podgórski, których atrakcyjne, zabytkowe wnętrza pozbawione sposobów wykorzystywania wprowadzającego aktywizację ich powierzchni, nie odgrywają znaczącej roli w mieście.⁹⁴

Współczesny charakter dawnych placów handlowych wynika z nałożenia na siebie wartości zabytkowych, kompozycyjnych i funkcjonalnych. Role

sprawowane przez place wpływają na ich walory podnosząc lub degradując je. Przy podejmowaniu działań rewaloryzacyjnych istotnego znaczenia nabiera problem całościowego spojrzenia na przestrzeń placów uwzględniającego sposób wykorzystania płyty jako elementu współtworzącego wnętrze.

Ryc.37.
Stragany z kwiatami
na płycie Rynku.
1996 r. - fot. autor

Ryc.38.
Gołębie - jedna
z atrakcji Rynku
1996 r. - fot. autor

Ryc. 39.
Targi sztuki ludowej
w Ryнку Głównym -
- czerwiec 1996 r.

fot. autor

Ryc. 40.
Bożonarodzeniowy
kiermasz na płycie Ryнку -
- grudzień 1996 r.

fot. autor

Ryc.41.
Plac Nowy, na którym została utrzymana funkcja targu 1996 r.
fot. J. Weisło

Ryc. 42.
Plac Szczepański użytkowany jako parking
1995 r. fot. T. Cukier

Ryc. 43.
Plac Dominikański zdominowany przez komunikację 1996 r.
fot. autor

ROZDZIAŁ II.

Współczesne place handlowe Krakowa na tle struktury przestrzennej miasta

1. Wzrost i rozwój placów handlowo-usługowych w Krakowie

Historia placów handlowych w Krakowie jest niezwykle ciekawa i bogata. Już w średniowieczu miasto było jednym z najważniejszych ośrodków handlowych w Polsce. Wówczas plac handlowy pełnił przede wszystkim funkcję ośrodka wymiany towarów. W miastach powstawały placówki handlowe, które służyły do wymiany towarów i usług. W Krakowie plac handlowy był zawsze miejscem, gdzie spotykały się kupcy z różnych stron. W miastach powstawały placówki handlowe, które służyły do wymiany towarów i usług. W Krakowie plac handlowy był zawsze miejscem, gdzie spotykały się kupcy z różnych stron.

Wzrost i rozwój placów handlowych w Krakowie jest niezwykle ciekawa i bogata. Już w średniowieczu miasto było jednym z najważniejszych ośrodków handlowych w Polsce. Wówczas plac handlowy pełnił przede wszystkim funkcję ośrodka wymiany towarów. W miastach powstawały placówki handlowe, które służyły do wymiany towarów i usług. W Krakowie plac handlowy był zawsze miejscem, gdzie spotykały się kupcy z różnych stron.

ROZDZIAŁ II.

WSPÓŁCZESNE PLACE HANDLOWE KRAKOWA NA TLE STRUKTURY PRZESTRZENNEJ MIASTA

Rozdział II.

Współczesne place handlowe Krakowa na tle struktury przestrzennej miasta

1. Współczesne place handlowe Krakowa - charakterystyka ogólna

Miasta polskie znajdowały zawsze w swoim obszarze niezabudowane miejsca, na których mógł zaistnieć handel. Czerpały z niego korzyści, tak jak on zyskiwał dzięki obecności ośrodka miejskiego. W czasach historycznych koncentrował się głównie na rynkach i placach targowych stanowiących jedne z ważniejszych miejsc zaopatrywania się mieszkańców miasta w niezbędne artykuły, a także miejsce wymiany o zasięgu pozalokalnym. W momencie ograniczenia znaczenia placów handlowych jedynie jako uzupełnienia lokalnej sieci usług, stały się one istotnym źródłem zaopatrzenia w owoce i warzywa.⁹⁵

Jednym ze zjawisk spowodowanych przez rozpoczęty w 1989 r. okres transformacji ustrojowej było powstanie sytuacji, w której przestrzenie miejskie prawie w całości przemieniły się w targowisko. Bohdan Jałowiecki w 1992 r. w artykule "Gra o miasto w sytuacji transformacji ustroju" pisze: "Chodniki, place i wszystkie wolne miejsca zostały zawłaszczone przez handel uliczny, a centra polskich miast stały się ogromnym bazarem, na którym można kupić wszystko od kupców przybywających niemal ze wszystkich stron świata. (...) Handel bazarowy na mniejszą i większą skalę istnieje oczywiście wszędzie, jednakże w miastach polskich uderza skala i międzynarodowy charakter tego zjawiska".⁹⁶ Zgodnie z przypuszczeniami autora powyższych słów zawartymi w dalszym ciągu jego rozważań, tak wielkie rozmiary ingerencji sprzedaży ulicznej w przestrzeń miasta były zjawiskiem przejściowym. Znacznie ograniczyła się liczba sprzedających cudzoziemców, stanowiących najbardziej ekspansywną i zarazem najmniej stabilną grupę. Jednak ogromna ilość z powstałej w tym okresie kategorii handlarzy ulicznych pozostała szukając dla siebie miejsca na niezabudowanych powierzchniach i starając się zbliżyć jak najbardziej do centrum⁹⁷. Sytuacja ta jeszcze w wielu miastach nie została w pełni opanowana.

Zjawisko to dotyczy również Krakowa. Drobny handel rozwinął się bardzo szybko. Powstała duża ilość małych obiektów handlowych o tymczasowym charakterze⁹⁸, często grupujących się w przypadkowe zespoły lub tworzących

"minicentra"⁹⁹. Pojawiły się również osoby okresowo sprzedające niewielkie ilości towaru "z kosza" lub rozkładające stragany w różnych punktach miasta (przy przystankach, w przejściach podziemnych itp.). Zmienił się także sposób użytkowania placów handlowych.

W latach dziewięćdziesiątych następowały istotne zmiany zarówno w ilości, jak i sposobie zagospodarowania placów. Lata 1989 i 1990 - to okres gwałtownego naporu sprzedających na place. Natłok handlarzy oferujących różnorodny asortyment towarów powodował zakłócenia funkcjonalne i nieład w przestrzeni. Taką sytuację pogarszała jeszcze bardziej fala cudzoziemców szukająca na placach nabywców dla swoich towarów, wybierając łatwo dostępne, położone w centrum. Place handlowe stawały się uciążliwą przestrzenią w zespołach zabudowy miejskiej. Ten stan rzeczy powodował sytuację konfliktowe pomiędzy stałymi kupcami, a falą nowych. Budził również sprzeciwy mieszkańców miasta. Główną przyczyną uciążliwości placów dla mieszkańców było nadmierne stłoczenie sprzedających tarasujących przejścia, wzmożony ruch samochodowy przekraczający znacznie możliwości przestrzenne tego obszaru, hałas, bałagan i brud, potęgowany przez słabe zaplecze sanitarne /na znacznej części placów handlowych brakowało wyposażenia w śmietniki, krany i sanitariaty lub ich ilość była niewystarczająca/. Dodatkowo, napływ dużej ilości przypadkowych handlarzy wpływał na zagrożenie poczucia bezpieczeństwa. W takiej sytuacji place będące własnością miasta zostały przekazywane w dzierżawę spółkom kupieckim zobowiązując je do przebudowy przejmowanego placu. Proces ten rozpoczął się od połowy 1991 r. Porządkowanie powierzchni placów rozpoczęto w 1992 r. Na części z nich proces ten jest obecnie kontynuowany.

Nową sytuację dla miasta stworzyło, w wyniku zapotrzebowania na powierzchnie handlowe, powstawanie nowych placów handlowych na terenach spółdzielni mieszkaniowych, przedsiębiorstw, lub też na terenach będących własnością osób prywatnych. Wszystkie te place powstały w obszarach rozluźnionej zabudowy: osiedlowej i przemysłowej.

Chaos wywołany niekontrolowanym powstawaniem nowych powierzchni handlowych wymaga ustalenia kryteriów, przy pomocy których zostały wydzielone place handlowe.

Place handlowe stanowiące przedmiot badań zostały wyodrębnione przez autora niniejszej pracy jako powierzchnie spełniające warunki zawarte w definicji placu handlowego i umożliwiające zestawienie ich cech porównawczych. Punktem wyjścia do badań była lista placów targowych z 1992 r. sporządzona przez Wydział Usług i Handlu Urzędu Miasta Krakowa (systematycznie weryfikowana) ze względu na to, że umieszczone na niej targowiska odpowiadają następującym wymogom:

- są miejscami wyznaczonymi do pełnienia funkcji handlowych
- handel jest funkcją dominującą
- posiadają sprecyzowane wymogi dotyczące warunków użytkowania i zagospodarowania
- stanowią porównywalny materiał do analiz współczesnych placów, a także archiwalnych materiałów
- lista obejmuje wszystkie place wewnątrz historycznie ukształtowanej tkanki miejskiej, na których odbywa się handel i dla których jest on podstawowym sposobem wykorzystywania powierzchni. Umożliwia ona także identyfikację miejsc wydzielonych na place handlowe poza obszarami zwartej zabudowy.
- mają określony termin użytkowania / związany z okresem dzierżawy / dający możliwość oceny trwałości ich funkcji na danym obszarze.

Z listy Wydziału Usług i Handlu Urzędu Miasta wyłączono wymienione na niej miejsca giełd towarowych, ponieważ są one lokalizowane na terenach przeznaczonych do innych celów, a handel stanowi jedynie dodatkowy rodzaj użytkowania. Giełdy, sezonowe kiermasze, minicentra i inne miejsca, na których występuje większa koncentracja niewielkich obiektów handlowych lub odbywa się sprzedaż obwoźna zostały wspomniane w niniejszej pracy jako rejestracja zjawiska istnienia w mieście innego rodzaju powierzchni niż plac handlowy wykorzystywanych do celów drobnego handlu.

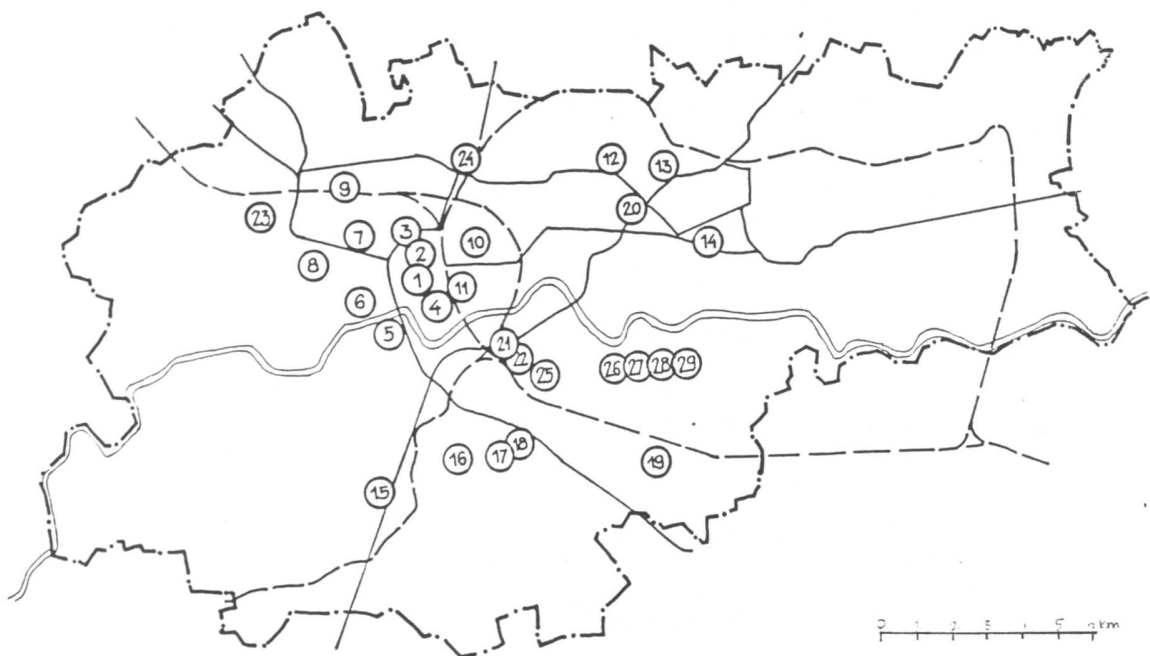
2. Typy funkcjonalne placów

W obecnej chwili na obszarze Krakowa funkcjonuje 29 placów handlowych.¹⁰⁰ (ryc. 44). Na podstawie informacji dotyczących rodzaju handlu (detaliczny i hurtowy), sposobu sprzedaży (koncesjonowany i niekoncesjonowany) i jego zakresu branżowego, place handlowe Krakowa

podzielone zostały na trzy typy funkcjonalne. Określenia wyodrębnionych typów placów przyjęte przez autora na potrzeby pracy, celem jej uczynienia pokrywają się z popularnie używanymi określeniami powyższych placów w Krakowie.

Przyjęto następujące typy funkcjonalne placów:

- place hurtowe - prowadzące sprzedaż owoców, warzyw, artykułów spożywczych i przemysłowych w ilościach hurtowych i półhurtowych
- place typu "tandeta" - oferujące głównie artykuły przemysłowe w bardzo dużym asortymencie w ilościach detalicznych
- place targowe - sprzedawane są na nich towary w ilości detalicznej /to głównie owoce i warzywa, a także w mniejszym stopniu inne artykuły spożywcze oraz wyroby rzemieślnicze.

Ryc. 44 . Rozmieszczenie placów handlowych na terenie Krakowa.

1- Rynek Główny - "Krakowskie Kwaciarki", 2 - Rynek Kleparzski "Stary Kleparz", 3 - Ul. Długa "Nowy Kleparz", 4 - ul. Elstery "Nowy Plac", 5 - Rynek Dębnicki "Wilga", 6 - Plac Na Stawach, 7 - Ul. Lea "Novum Plac", 8 - Ul. Rydla "Plac Rydla", 9 - Azory, Ul. Chełmońskiego "Warzywniak", 10 - ul. Brodowicza, 11 - ul. Grzegórzecka "Unitarg", 12 - Mistrzejowice, ul. Srebrnych Orłów "Złoty Wiek" i "Złoty Wiek - bis", 13 - Ul. Kocmyrzowska "Bińczyce", 14 - Ul. Bulwarowa "Bulwar" 15. - Ul. Orzechowa "Borek", 16 - Ul. Beskidzka i Witosa, 17 - Ul. Białoruska "Manhattan", 18 - ul. Na Kozłówec "Kozłówek", 19 - Jerzmanowskiego, 20 - Ul. Bińczycka "Tomex", 21 - Ul. Krzywda "Tandeta", 22 - Ul. Krzywda "King", 23 - Ul. Balicka, 24 - Ul. Imbramowska, 25 - Ul. Saska "Saski Targ", 26 - Ul. Botewa "Nadzieja", 27 - Ul. Botewa "Centrum", 28 - Ul. Botewa "Sukces" 29 - Ul. Botewa "Efekt"

oprac. autor

Place handlowe na terenie Krakowa zajmują łącznie 16,32 ha, w tym 19 placów targowych o łącznej powierzchni 5.06 ha /z uwzględnieniem kwiaciarek na Rynku/, 3 typu "tandeta" zajmujące 4.35 ha oraz 7 hurtowych o powierzchni równej 6.91 ha.

3. Place handlowe w obszarze zainwestowania miejskiego Krakowa.

Omawiane w pracy place handlowe charakteryzują się różnorodnością formy, wielkości, sposobu zagospodarowania i użytkowania, a także różnym oddziaływaniem na swoje otoczenie. Badania prowadzone przez autorkę na obszarze miasta miały na celu określenie zależności pomiędzy rozmieszczeniem, funkcjonowaniem i warunkami przestrzennymi poszczególnych placów handlowych oraz ich wpływu na sąsiadujące z nim tereny.

Wykonane analizy dotyczą:

- rozmieszczenia poszczególnych typów funkcjonalnych w różnych rodzajach struktury miejskiej
- dostępności placów handlowych zarówno dla komunikacji kołowej jak i pieszych
- położenia w stosunku do centrum miejskiego oraz głównych ciągów usługowych
- formy placu handlowego oraz sposobu jego zagospodarowania

A. Rozmieszczenie placów handlowych w zróżnicowanej strukturze zabudowy miasta

Analiza rozmieszczenia placów handlowych na tle struktury miasta miała na celu próbę określenia związku pomiędzy rodzajem struktury miasta a funkcjonalnym typem placu (ryc. 45)

Podział na zespoły o różnej strukturze został przyjęty za B. Bartkowicz¹⁰¹. Wyodrębnione zostały:

- obszary zwartej zabudowy miejskiej opartej na tradycyjnym układzie ulic i kwartałów miejskich - typowe dla rozwoju miasta do II wojny światowej

(mieszczą się w nim również zabytkowe układy lokacyjne). Koncentruje się tu głównie mieszkalnictwo oraz usługi.

- obszary zespołów rozluźnionej zabudowy blokowej współczesnego rozwoju miasta, o funkcji mieszkaniowej
- obszary zespołów zabudowy o przewadze budownictwa jednorodzinnego i przemieszanej zabudowy.

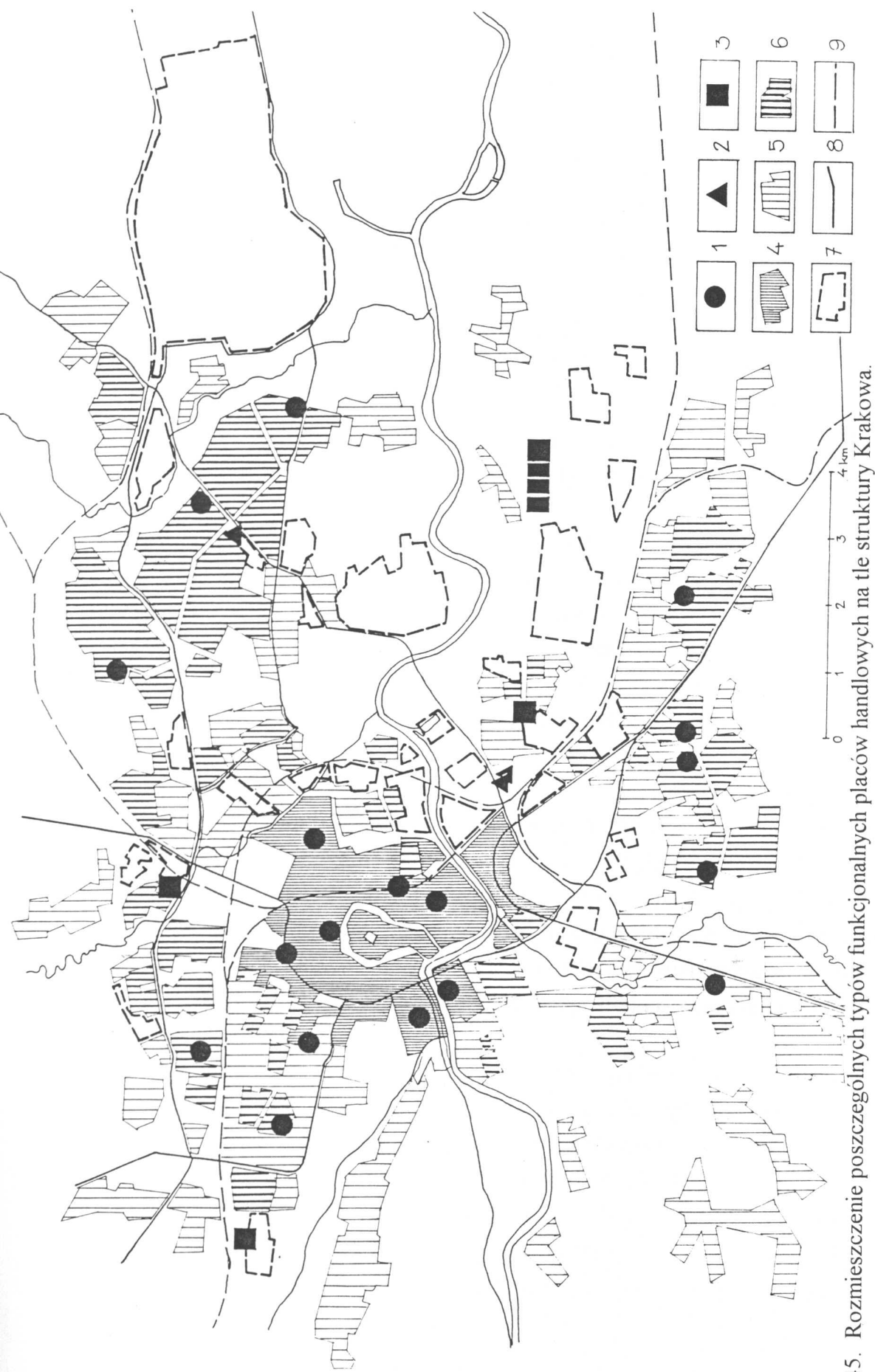
Dla potrzeb opracowania dodatkowo zostały wydobyte obszary dużych zakładów przemysłowych i tereny gromadzące zespoły zabudowy o przewadze funkcji przemysłowo-składowej.

Na rysunku nr 45 uwzględniony został także Rynek Starego Miasta, chociaż nie wchodzi on bezpośrednio w zakres badań. Uwzględniono go jako najważniejszy plac miasta leżący w jego sercu i stanowiący punkt odniesienia zarówno w relacjach przestrzennych jak i porównawczych dla sposobu użytkowania pozostałych placów. Również, będąc różnorodnie użytkowanym, pełni w indywidualny sposób na wyznaczonych częściach funkcję handlową¹⁰².

W oparciu o analizę można określić zależności jakie występują pomiędzy typem funkcjonalnym a umiejscowieniem placu.

W zwartej strukturze miejskiej funkcjonują wyłącznie place typu "plac targowy". Place te znajdują się poza obszarem Starego Miasta w zespołach zabudowy powstałej w przeważającej części w XIX w. i na początku XX. Rozmieszczone są w sposób równomierny wewnątrz pasa położonego w odległości 1 - 2 km od centralnego punktu miasta jaki stanowi Rynek Główny. Wyjątek stanowi plac "Stary Kleparz" usytuowany w pobliżu zespołu staromiejskiego. W większości wypadków stanowią one miejsca scalejące otaczające je zespoły zabudowy. Place te w przeważającej ilości swoją działalność handlową kontynuują jeszcze z okresu przed II wojną światową.

Place targowe są również głównym typem funkcjonalnym znajdującym się w osiedlach mieszkaniowych. Rozlokowane są głównie w południowym pasie osiedli (dzielnicy Podgórze) oraz północno-wschodnim obejmującym Nową Hutę. Place te usytuowane są przeważnie na obrzeżach osiedli. W zachodniej części miasta, w zespole zabudowy o rozluźnionej strukturze osiedlowej funkcjonuje jeden plac. Okres powstawania tych placów rozpoczął się w latach 60-tych, spora jednak liczba (50 %) przybyła w latach 1990-93.

Ryc. 45. Rozmieszczenie poszczególnych typów funkcjonalnych placów handlowych na tle struktury Krakowa.

1 - place targowe, 2 - place typu "tandeta", 3 - place hurtowe, 4 - obszary zwartej zabudowy miejskiej opartej na tradycyjnym układzie ulic i kwartałów, 5 - obszary zespołów zwartej zabudowy blokowej współczesnego rozwoju miasta, 6 - obszary zespołów zabudowy o przewadze budownictwa jednorodzinnego i przemieszanej zabudowy, 7 - obszary dużych zakładów przemysłowych i tereny gromadzące zespoły o przewadze funkcji przemysłowo - składowej, 8 - główne drogi, 9 - linia kolejowa oprac. autor

Na terenach zabudowy jednorodzinnej zajmującej głównie zachodnie i południowe obrzeża miasta, a także rozwijającej się w jego północno-zachodnim rejonie nie istnieje żaden plac targowy. Przemieszana struktura wypełniająca obszary pomiędzy osiedlami, tereny przedmieść i otaczająca zespoły zwartej tkanki miasta posiada różne typy placów handlowych. W zespołach łączących zabudowę jednorodziną i wielorodzinną osiedlową znajduje się jeden plac targowy. Wśród struktury przemieszanej zabudowy o przewadze domków jednorodzinnych i zakładów przemysłowych ulokowano: plac targowy, plac hurtowy, oraz dwa sąsiadujące ze sobą place typu "tandeta". Na styku obszarów zajmowanych przez osiedla mieszkaniowe i zakładów przemysłowych funkcjonuje plac hurtowy i typu "tandeta".

Zespoły przemysłowo-składowe, posiadające stosunkowo obszerne działki, umożliwiły lokalizację placów, o dużych wymaganiach powierzchniowych, jakimi są place hurtowe. Największy z nich, usytuowany na obszarze dawnej bazy transportowej, spowodował powstanie w swoim sąsiedztwie kolejnych placów, łączących się w jedną przestrzeń handlową.¹⁰³ Znajduje się on w południowo-wschodniej części Krakowa. Pozostałe place hurtowe zajęły również miejsce terenów użytkowanych poprzednio na potrzeby przemysłu, ale w obszarach miasta położonych znacznie bliżej zespołów mieszkaniowych.

Z przeprowadzonych rozważań wynika, że place targowe na terenie Krakowa umiejscowione są we wszystkich rodzajach struktury. Place targowe koncentrują się w obszarach strukturalnych gromadzących duże ilości mieszkańców: osiedlach mieszkaniowych oraz zespołach zwartej zabudowy o przeważającej funkcji mieszkaniowej i mieszkaniowo-usługowej. Pozostałe typy funkcjonalne placów nie wchodzi bezpośrednio w ich tereny choć często z nimi sąsiadują.

Na sposób rozlokowania się placów handlowych miały wpływ takie czynniki jak: możliwości przestrzenne przyjęcia tej funkcji, zapotrzebowanie na określony rodzaj handlu, tradycja miejsca, a także dostępność.¹⁰⁴ Możliwości przestrzenne uzależniają, który z typów placów handlowych może znaleźć się w określonym miejscu miasta, aby nie zakłócać funkcjonowania swojego otoczenia. Wymagania dotyczące powierzchni do sprzedaży i niezbędnego zaplecza znacznie różnicują poszczególne typy funkcjonalne placów.

B. Dostępność placów handlowych.

Analiza możliwości dojścia i dojazdu do placów handlowych wykonana została celem określenia wpływu tych czynników na trwałość lokalizacji funkcji handlu oraz możliwego zasięgu obsługi placów. Dostępność jest ważna zarówno dla osób sprzedających jak i kupujących.

Zasięg obsługi placu handlowego w wypadku placów targowych ma znaczenie lokalne - zaopatrują mieszkańców najbliższych zespołów zabudowy¹⁰⁵. Sprzedający tu handlarze są zazwyczaj ich stałymi użytkownikami pojawiającymi się codziennie lub w określone dni tygodnia. Place typu "tandeta" obsługują całe miasto. Oprócz grupy "stałych" handlarzy, właścicieli kiosków lub wynajmujących swoje miejsce na stołach, znaczną grupę sprzedających stanowią osoby przybywające okazjonalnie, często z odległych miejsc /sprzedaje tu wielu cudzoziemców/. Place hurtowe ze względu na swoją lokalizację obsługują głównie te części miasta, w których są położone. Korzystają z nich mieszkańcy miasta dokonujący zakupów dużych ilości towarów, a także właściciele kiosków i sklepów. Tu, podobnie jak na innych typach placów, znajdują się stali handlarze i rolnicy sezonowo sprzedający swoje produkty. Największy z krakowskich placów hurtowych - plac "Efekt" - posiada charakter ogólnomiejski ze względu na dużą koncentrację sprzedawców owoców i warzyw.

Dostępność placów handlowych rozpatrzona została pod kątem położenia ich względem komunikacji zbiorowej i indywidualnej, głównych ciągów handlowych oraz centrum miejskiego, a także dojść pieszych do zespołów mieszkaniowych.

a) Rozmieszczenie placów handlowych w odniesieniu do układu komunikacyjnego.

Rozmieszczenia placów handlowych w stosunku do układu komunikacji przedstawione zostało na rysunku nr 46. Wydobyte zostały na nim takie elementy jak:

- główne linie komunikacji miejskiej i podmiejskiej
- dworce PKP i PKS

- izochrona dojazdu do centrum - w minutach w najkrótszym czasie, podczas szczytu rannego z czasem dojazdu i oczekiwania ¹⁰⁶
- strefa ograniczonego postoju i wyłączona spod ruchu samochodowego - utrudniająca dostępność dla komunikacji indywidualnej
- przystanki tramwajowe i autobusowe rozmieszczone w odległości do 500 m od badanych placów

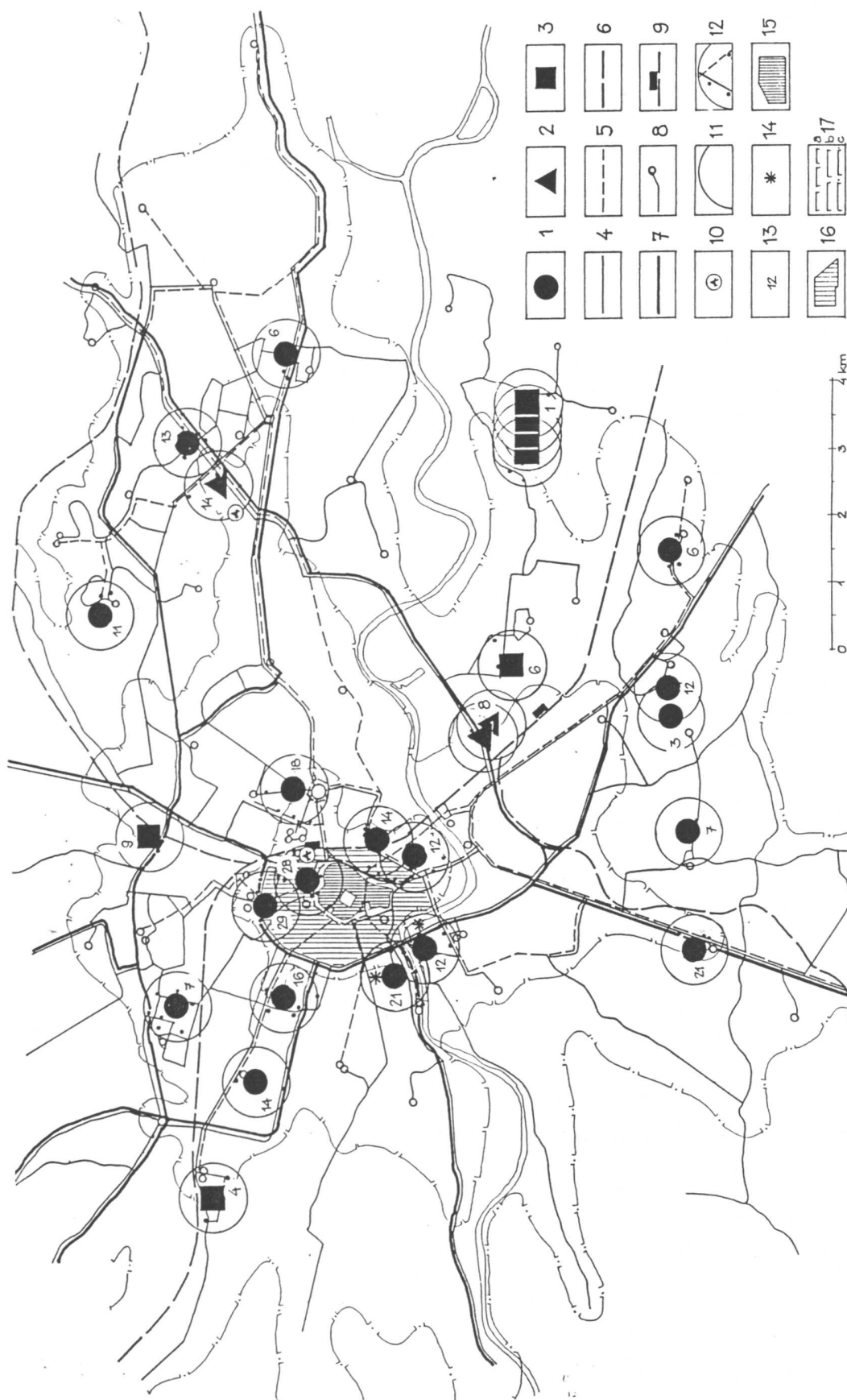
Na tym tle zaznaczone zostały rozmieszczone w obszarze miasta 3 typy funkcjonalne placów oraz wyznaczona wokół nich strefa o promieniu 500 m, oznaczająca promień dojazdu w czasie 7-10 min.

Oceniając dostępność komunikacyjną poszczególnych placów, zauważyć można że wszystkie place są obsługiwane przez układ komunikacji zbiorowej, jednak ilość linii tramwajowych i autobusowych, które dochodzą do poszczególnych placów jest różna. Najlepiej skomunikowane są place targowe:

1) położone w śródmiejskiej zabudowie, w pobliżu dworców autobusowych dalekobieżnych i podmiejskich - koncentrują w swoim otoczeniu od 29 do 21 linii autobusowych i tramwajowych. Dostępność do nich ułatwiona jest dodatkowo poprzez istnienie linii pozamiejskich. Są to place: Nowy Kleparz, Rynek Kleparski, Na Stawach. Najwięcej możliwości dojazdu środkami komunikacji zbiorowej posiada z racji swojego położenia Rynek Kleparski. Poza licznymi przystankami komunikacji miejskiej usytuowanymi w jego otoczeniu (łącznie 28 linii) w pobliżu znajdują się główne dworce: kolejowy i autobusowy.

2) pozostałe rozmieszczone również w obszarze śródmiejskim, będące jednak poza zasięgiem linii podmiejskich - w ich sąsiedztwie rozmieszczone są przystanki dla 12 do 18 linii.

3) znajdujące się w osiedlach mieszkaniowych - obsługiwane przez 3 - 13 linii. Place te leżą zazwyczaj w bezpośrednim sąsiedztwie przystanków. Najkorzystniejsze położenie ze względu na dojazd mają place, koło których przebiegają równocześnie linie autobusowe i tramwajowe. Należą do nich m.in. place w Nowej Hucie (przy ul. Kocmyrzowskiej i ul. Srebrnych Orłów).

Ryc. 46. Rozmieszczenie placów handlowych w stosunku do układu komunikacji.

1 - place targowe, 2 - place typu "tandeta", 3 - place hurtowe, 4 - linie komunikacji autobusowej (miejskie i podmiejskie), 5 - linie komunikacji tramwajowej, 6 - linia kolejowa, 7 - główne drogi, 8 - przystanki końcowe, 9 - dworce kolejowe, 10 - dworce autobusowe, 11 - strefa o promieniu 500 m (promień dojazdu w czasie 7 - 10 min), 12 - przystanki rozmieszczone w odległości do 500 m, 13 - liczba oznaczająca ilość przystanków znajdujących się w odległości do 500 m od placu, 14 przystanki znajdujące się po jednej stronie Wisły, 15 - strefa wyłączona spod ruchu samochodowego, 16 - strefa ograniczonego postoju, 17 - izochrony dojazdu do centrum podczas szczytu rannego z czasem dojazdu: a - 15 min, b - 30 min, c - 45 min. oprac. autor

Charakteryzując wpływ komunikacji zbiorowej na dostępność do poszczególnych placów, wspomnieć należy o placu, który obsługuje głównie ludzi dojeżdżających tramwajami i autobusami. Jest to plac targowy funkcjonujący w południowo-zachodniej części miasta poza obszarem intensywnie zainwestowanym. Znajduje się on w znacznej odległości od większych zespołów mieszkaniowych (przy ul. Orzechowej) Zlokalizowany został pomiędzy pętlą tramwajową dla 5 linii, a dworcem autobusowym łączącym 15 linii miejskich i podmiejskich. (na ryc. 44 oznaczony został numerem 15)

Pośród innych typów tylko jeden plac posiada bardzo korzystne położenie względem układu komunikacyjnego. Jest to plac typu "tandeta" (plac Tomex) ulokowany w Nowej Hucie bezpośrednio przy linii tramwajowej i autobusowej (łącznie 14 linii) i w niewielkiej odległości od dworca autobusowego.

Place hurtowe położone są poza zasięgiem linii tramwajowych. Mieszkańcy miasta mają również niewielkie możliwości dojazdu do nich autobusem. Dotyczy to zwłaszcza zespołu największych placów mieszczących się w południowo-wschodniej części miasta (przy ul. Christo Botewa), w pobliżu którego przebiega tylko jedna linia autobusowa. (na ryc. 44 oznaczono te place numerami 26, 27, 28, 29)

Możliwości dojazdu do placów handlowych samochodem różnicują się w zależności od ich położenia w obszarze miasta. Najtrudniej dostępne są place znajdujące się najbliżej centrum z racji wprowadzonej tutaj strefy ograniczonego parkowania. W strefie tej mieści się Rynek Kleparski i Nowy Kleparz (ryc.47). Pozostałe place śródmiejskie nie mają takich ograniczeń, jednak znaczne utrudnienie stanowi niewielka w tym obszarze miasta ilość miejsc parkingowych. Korzystnie usytuowane pod względem dojazdu oraz możliwości parkowania są place osiedlowe. (ryc. 48 i 49)

Wszystkie place hurtowe oraz "tandety" posiadają możliwość dojazdu samochodem oraz rozbudowane zaplecze parkingowe. Użytkowane są głównie przez właścicieli samochodów. Na dostępność samochodową tych placów wpływa rozmieszczenie ich względem głównych ulic w mieście. Niekorzystną sytuację pod tym względem posiada największy plac hurtowy Krakowa, którego peryferyjne położenie z dala od przelotowych ulic powoduje istotne utrudnienie dla osób przyjeżdżających spoza miasta.

Ryc. 47.
Brak miejsc parkingowych przy placu powoduje zastawianie ulic samochodami. Nowy Kleparz
fot. autor

Ryc. 48.
Parking przy placu "Manhattan" dzierżawiony przez administrację placu targowego
fot. autor

Ryc. 49.
Parking przy zespole handlowym "Tomex"
fot. autor

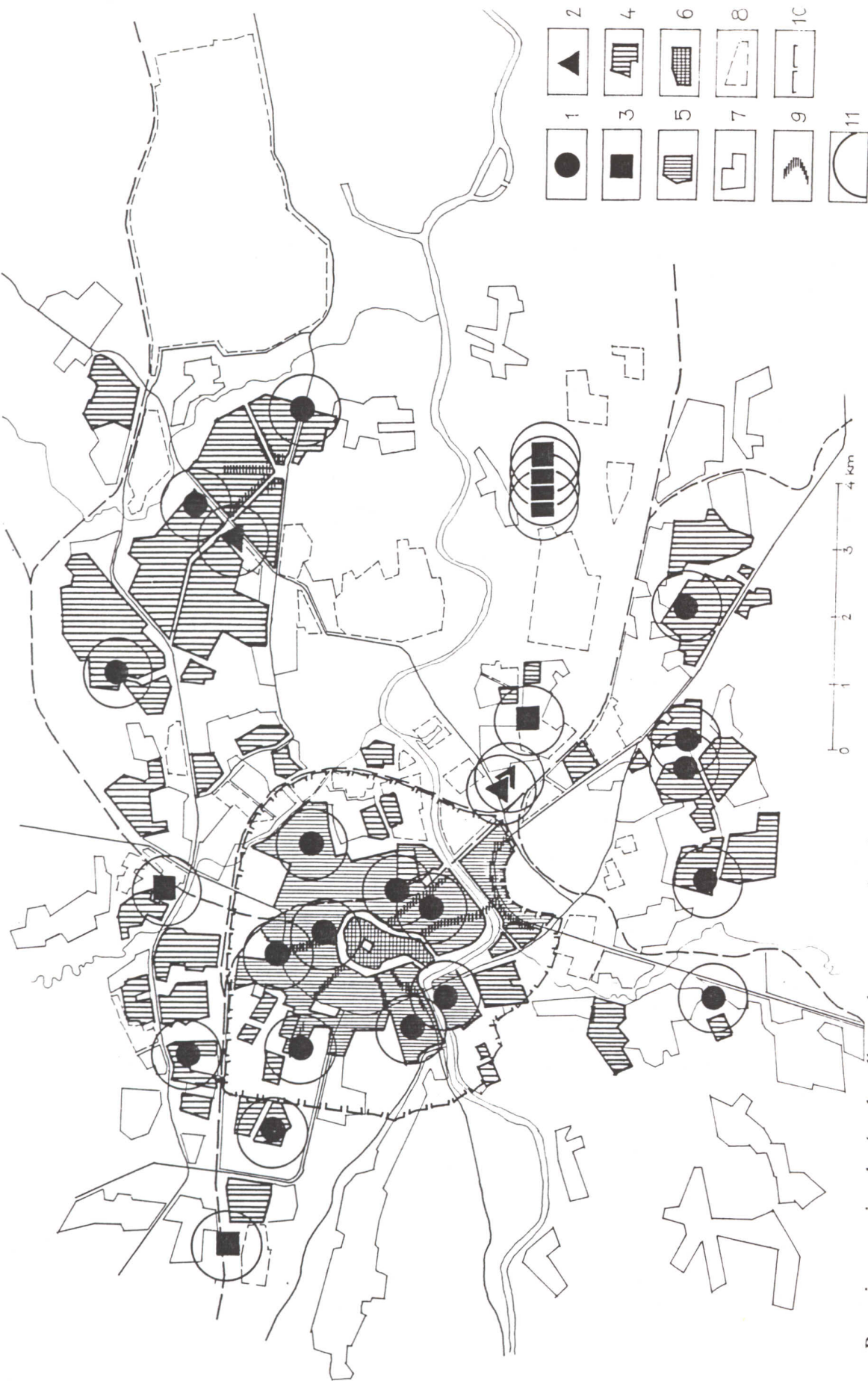
b) Rozmieszczenie placów handlowych w stosunku do centrum miejskiego, głównych ciągów usługowych, oraz zespołów zabudowy mieszkaniowej.

Rozmieszczenie placów handlowych w stosunku do centrum miejskiego, głównych ciągów usługowych, oraz zespołów zabudowy mieszkaniowej przeanalizowane zostało aby ustalić zakres dostępności placu dla pieszego będącego mieszkańcem miasta dokonującego zakupów w pobliżu miejsca zamieszkania lub korzystającego z usług miejskich. Jest także próbą określenia relacji zachodzących pomiędzy placami handlowymi a układem usług ogólnomiejskich. Rozpatrywana problematyka przedstawiona została na rysunku nr 50.

Ze zróżnicowanej struktury zabudowy wydobyto te jej rodzaje, które gromadzą największą ilość mieszkańców - zespoły osiedli mieszkaniowych, oraz obszary zwartej zabudowy śródmiejskiej z wyłączeniem Starego Miasta. Obszar Starego Miasta i wyprowadzone z niego ciągi usługowe wyodrębniono jako tereny skupiające ogólnomiejskie usługi. Zaznaczono również obszar "funkcjonalnego centrum" jako część miasta współcześnie koncentrującą największą ilość usług o charakterze ogólnomiejskim¹⁰⁷. Umieszczone na rysunku okręgi wokół placów handlowych wyznaczają obszar o promieniu 500 m, z którego można dojść do nich w czasie do 10 min.

Położenie placów w stosunku do miejsca zamieszkania ma duże znaczenie dla osób zaopatrujących się na targowiskach. Świadczą o tym informacje podawane przez mieszkańców dokonujących na nich zakupów, którzy za główny powód wyboru konkretnego placu podawali jego położenie w pobliżu miejsca zamieszkania.¹⁰⁸ W osiedlach korzystają z placów przede wszystkim mieszkańcy bloków. W obszarze śródmiejskim, oprócz osób zamieszkałych w pobliżu placu, dokonują na nich zakupów pracujący w okolicy i przypadkowi przechodnie.

Porównując stopień dostępności pieszej do rozmieszczonych w obszarze miasta placów handlowych z zespołów zabudowy koncentrujących największą liczbę mieszkańców zauważyć można następujące związki:

Ryc. 50. Rozmieszczenie placów handlowych w stosunku do zespołów zabudowy mieszkaniowej oraz centrum miejskiego i głównych ciągów usługowych.

1 - place targowe, 2 - place typu "tandeta", 3 - place hurtowe, 4 - osiedla mieszkaniowe, 5 - obszary zwartej zabudowy śródmiejskiej, 6 - obszar Starego Miasta, 7 - granice pozostałych zespołów zabudowy, 8 - granice większych zespołów przemysłowych, 9 - główne ciągi usługowe, 10 - granica "funkcjonalnego centrum", 11 - strefa o promieniu 500 m umożliwiającą dojście do placu w czasie 7 - 10 min.

oprac. autor

1) W zespołach o tradycyjnej strukturze miejskiej place handlowe położone są wewnątrz zwartej zabudowy. Dojście do nich odbywa się z różnych kierunków. W zasięgu dojścia pieszego do placów zgromadzonych jest wiele budynków mieszkalnych i usługowych.

2) W osiedlach mieszkaniowych place handlowe w większości wypadków usytuowane są obrzeżnie w stosunku do zespołów bloków mieszkalnych. Powoduje to, że w promieniu zasięgu dojścia pieszego do placu znajduje się niewielka ilość budynków. Jednak ich położenie przy ciągach pieszych prowadzących od przystanku w głąb osiedla powoduje duży zasięg obsługi placu.

3) Place handlowe położone w obszarach zabudowy o funkcji przemysłowo - magazynowej oraz na terenach przemieszanej zabudowy znajdują się poza promieniem 500 m dojścia od głównych ciągów usługowych, a także większych skupisk mieszkalnictwa (wyjątek stanowi tu "Tomex" i plac Imbramowski). Należą do nich głównie place hurtowe i "tandety". Jest to zjawisko korzystne, ponieważ tego typu place stanowią uciążliwość dla otoczenia ze względu na dużą liczbę ciągle wymieniających się sprzedawców i nabywców.

Najkorzystniejsze lokalizacje z punktu widzenia intensywności użytkowania posiadają te place handlowe, które są bardzo dobrze skomunikowane, i równocześnie położone najbliżej ośrodka centralnego. Centrum śródmiejskie gromadząc na swym obszarze ogólnomiejskie usługi jest najatrakcyjniejszym fragmentem miasta skupiając największą aktywność społeczną. Jego atrakcyjność powoduje ciężenie w tym kierunku handlu tworzącego rozchodzące się w głąb miasta ciągi usługowe, wpływa na podniesienie wartości terenów przyległych. Z tych względów uprzywilejowaną sytuację posiadają place umiejscowione w zasięgu oddziaływania centrum. W obszarze "funkcjonalnego śródmieścia" znajduje się 8 placów targowych. Ich usytuowanie w stosunku do ciągów handlowych dzieli place na: położone bezpośrednio przy nich, znajdujące się w pobliżu głównych ulic handlowych (w zasięgu do 300 m), oraz istniejące przy zespołach usług, czasem stanowiące ich centralny punkt.

Stopień dostępności placów od ciągów handlowych ma wpływ na ilość osób korzystających z nich. Najwięcej kupujących gromadzi się na placach

znajdujących się najbliżej zespołów handlowych. Place targowe umieszczone z dala od ośrodków śródmiejskich często znajdują się w sąsiedztwie lokalnego

zespołu handlowego wykorzystując istniejące zaplecze parkingowe. Niektóre, funkcjonujące w osiedlach gdzie brakuje sklepów tworzą istotne uzupełnienie wyposażenia w podstawowe usługi.

Zestawiając wyniki oceny dostępności do placów handlowych rozmieszczonych w obszarze Krakowa zauważone zostały następujące zależności:

- place handlowe funkcjonujące w obszarach miasta o zwartej strukturze charakteryzują się łatwą dostępnością pieszą zarówno dla mieszkańców jak i korzystających z usług. Są one również dobrze obsłużone przez komunikacją miejską. Dla użytkowników samochodów istotnym utrudnieniem jest ograniczona ilość miejsc parkingowych.

- umiejscowione w zespołach osiedli mieszkaniowych oraz w ich pobliżu place handlowe są miejscami, w których zasięgu dojścia do 10 min. znajduje się stosunkowo niewiele budynków mieszkalnych. Usytuowanie placów w pobliżu przystanków stanowiących źródło ruchu pieszego powoduje, że dokonuje tu zakupów znaczna ilość osób. W wielu przypadkach plac stanowi najbliższe i najdogodniejsze miejsce zaopatrzenia w drodze do domu. Wszystkie znajdujące się tutaj place posiadają możliwość dojazdu oraz zaparkowania samochodu.

- w obszarach o przemieszanej strukturze ilość ludzi dokonujących zakupów na istniejących tu placach targowych ogranicza się jedynie do najbliższej zamieszkałych osób. Place hurtowe i "tandety" przyciągające klientów z całego Krakowa obsługiwane są komunikacją miejską, jednak ilość linii przebiegających przy nich nie przekracza nigdy dziesięciu. Dostępność do tych placów dla właścicieli samochodów ułatwiają przygotowane miejsca postojowe.

- na terenach o przewadze funkcji przemysłowo-magazynowej znajdują się wyłącznie place hurtowe. Położone są poza zasięgiem 500 metrowego dojścia pieszego, również dojazd komunikacją miejską jest ograniczony. Dojazd do placów odbywa się przede wszystkim transportem indywidualnym.

- dla placów typu "tandeta" i hurtowych, z których korzystają mieszkańcy całego miasta, jak również przyjezdni spoza Krakowa istotne znaczenie posiada usytuowanie ich względem głównych ulic.

Znaczenie jakie posiada dostępność do placu handlowego widoczne jest również w przykładach wielu miejsc, w których próby wprowadzania funkcji placu handlowego ze względu na niewłaściwą lokalizację nie powiodły się. W 1991 r. na terenie Krakowa miało powstać 12 nowych placów. Ośmiu z nich nie udało się uruchomić lub zostały zlikwidowane z powodu braku zainteresowania nimi ze strony mieszkańców wynikającego z peryferyjnego położenia w stosunku do zespołów mieszkaniowych i usługowych¹⁰⁹.

C. Relacje pomiędzy formą placu handlowego a rodzajem struktury

W celu wyznaczenia związku zachodzącego pomiędzy formą placu handlowego, a otaczającą go strukturą rozpatrzone zostało położenie placów względem zabudowy oraz takie ich elementy jak:

- wielkość
- kształt
- sposób zagospodarowania

a) Położenie placu względem otaczającej go zabudowy

Ze względu na rozmieszczenie placów handlowych w zespołach zabudowy o różnym układzie przestrzennym, zauważyć można różny sposób kształtowania się ich powierzchni. Decydujące znaczenie dla możliwości określenia relacji pomiędzy placem handlowym a otaczającą go zabudową ma przebieg granic placu. Granice te przyjęto jako linie wydzielające powierzchnię przeznaczoną do wykorzystywania na cele handlowe. Prowadzenie sprzedaży poza tą powierzchnią powoduje zakłócenia w prawidłowym funkcjonowaniu przylegających do niej terenów. Czytelność granic zależy od sposobu wyznaczenia ich w przestrzeni. Zazwyczaj określa je zmiana sposobu zagospodarowania terenu lub pionowa przegroda: ogrodzenie lub ściana

budynku. Istnieją także place, gdzie linia graniczna jest umowna i nie można jej wydzielić wzrokowo.

Przeanalizowanie usytuowania poszczególnych placów handlowych względem otaczającej je zabudowy i sposobu wyznaczenia ich granic umożliwiło określenie związków zachodzących pomiędzy placami a otaczającymi je elementami zagospodarowania terenu.¹¹⁰ Na podstawie zestawienia i porównania między sobą wyników przeprowadzonych przez autorkę badań wyodrębnione zostały następujące typy przestrzenne placów handlowych: (ryc. 51)

A. Place handlowe znajdujące się we wnętrzach urbanistycznych placów:

A1: Place handlowe oddzielone od otaczającej zabudowy jedynie ulicą obsługującą również powierzchnię sprzedaży, zajmujące wnętrze ukształtowane przez zwarte pierzeje budynków zwróconych frontami w stronę placu, jednakowo dostępne z wszystkich wlotowych ulic.

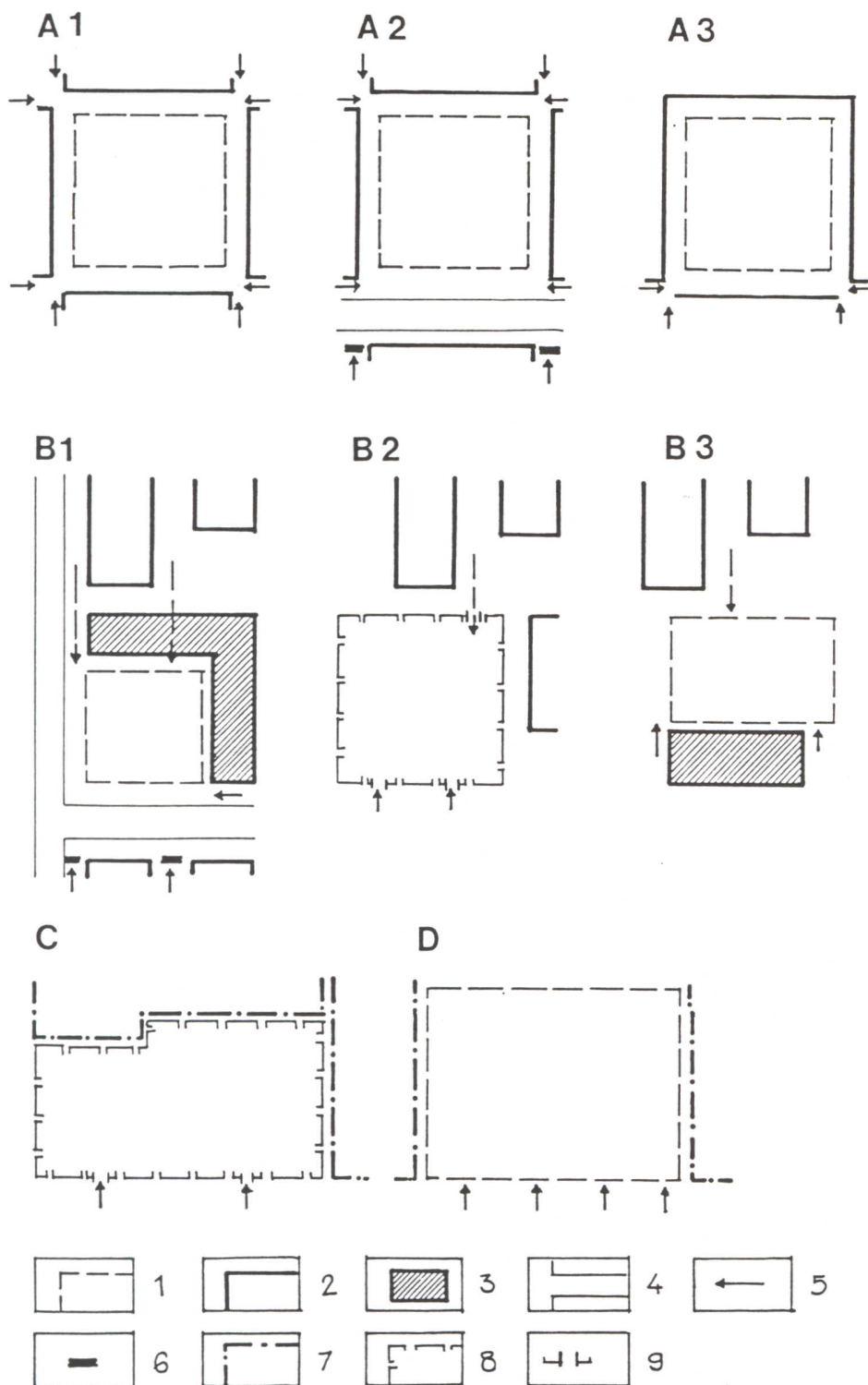
A2: Place handlowe znajdujące się podobnie jak typ A1 we wnętrzach o zwartych ścianach, jednak jedna z pierzei jest oddzielona od placu szeroką ulicą o dużym natężeniu ruchu, stwarzając wrażenie otwarcia placu, równocześnie ograniczając jego dostępność od strony ruchliwej ulicy.

A3: Place handlowe funkcjonujące na niezabudowanych parcelach przylegających do ulicy .

Place typu A znajdują się w strukturze miejskiej o tradycyjnym układzie zabudowy opartym o sieć ulic i placów .

B. Place handlowe funkcjonujące w zabudowie osiedlowej zlokalizowane są zazwyczaj zewnątrz w stosunku do zespołów bloków mieszkalnych. Ma to wpływ na możliwości kształtowania placu oraz sposobu wyznaczania jego granic.

B1: Place handlowe o czytelnie wydzielonych granicach przez częściową obudowę budynkami pawilonowymi oraz zdecydowaną zmianę charakteru użytkowania terenu (np. zagospodarowanie zielenią lub pasem komunikacyjnym). Pawilony postawione są bądź bezpośrednio w granicach placu lub oddzielone od niego chodnikiem. Dojście do placu prowadzi zazwyczaj ciągiem pieszym prowadzonym od przystanków

51. Schematy typów przestrzennych placów handlowych

1 - granice powierzchni handlowej, 2 - ściany budynków, 3 - pawilony usługowe, 4 - ulice o dużym natężeniu ruchu, 5 - główne kierunki dojść do placów, 6 - bariery dla ruchu pieszego, 7 - granice terenów o różnym sposobie użytkowania, 8 - ogrodzenia, 9 - bramy wejściowe

oprac. autor

do zabudowy osiedlowej poprzez zespół pawilonów.

B2: Place handlowe ograniczone przy pomocy ogrodzenia z siatki umożliwiające penetrację wzrokową ich powierzchni. Czasem rolę ogrodzenia pełnią ściany przylegających do siebie kiosków. Place te położone zostały pomiędzy międzyosiedlową drogą, a rozproszoną zabudową osiedla. Dostępne są poprzez bramy umieszczone w ogrodzeniu przy głównych kierunkach dojść pieszych.

B3: Place handlowe usytuowane przy budynku usługowym (pawilon osiedlowy) jako jedynym elemencie zaznaczającym jego położenie

C. Place handlowe wewnątrz zespołów o różnych rodzajach zabudowy, oraz leżące na styku odmiennych struktur.

Granice placu tworzy ogrodzenie będące przegrodą pełną lub ażurową. Wejście na plac jak w przypadku placów B3 odbywa się przez bramy w ogrodzeniu.

D. Place handlowe umieszczone na obszarze o przewadze funkcji przemysłowo - magazynowej wchodzące bezpośrednio na tereny dawnych baz i magazynów, bądź zajmujące miejsca nieużytków.

D1: Place handlowe o granicach wyznaczonych poprzez ogrodzenia pozostawione przez dawnego użytkownika. Parkany lub ogrodzenia z siatki wydzielające obszar placu (jak w typie C) posiadają wejścia i wjazdy na plac.

D2: Place handlowe o nieczytelnych granicach, nie wyznaczone ogrodzeniem ani budynkami określone jedynie drogą, z której są dostępne.

b) Wielkość placów handlowych

Wielkość placów handlowych w niniejszej pracy przyjęta została jako wielkość obszaru wydzielonego do prowadzenia sprzedaży. Powierzchnia przeznaczona dla handlu placowego w zwartej strukturze wypełnia część wnętrza ograniczonego zabudową, odsuwając się od niej jedynie pasami ulic. Część placów rozmieszczonych w rozluźnionych strukturach posiada często granice nieczytelne i aby wyznaczyć ich wielkość konieczne jest odniesienie się do planów sytuacyjnych sporządzonych dla poszczególnych placów.

Wykres przedstawiony na rysunku nr 52 pokazuje zestawienie wielkości placów z uwzględnieniem rodzaju struktury, w której znajdują się oraz typu funkcjonalnego placu.

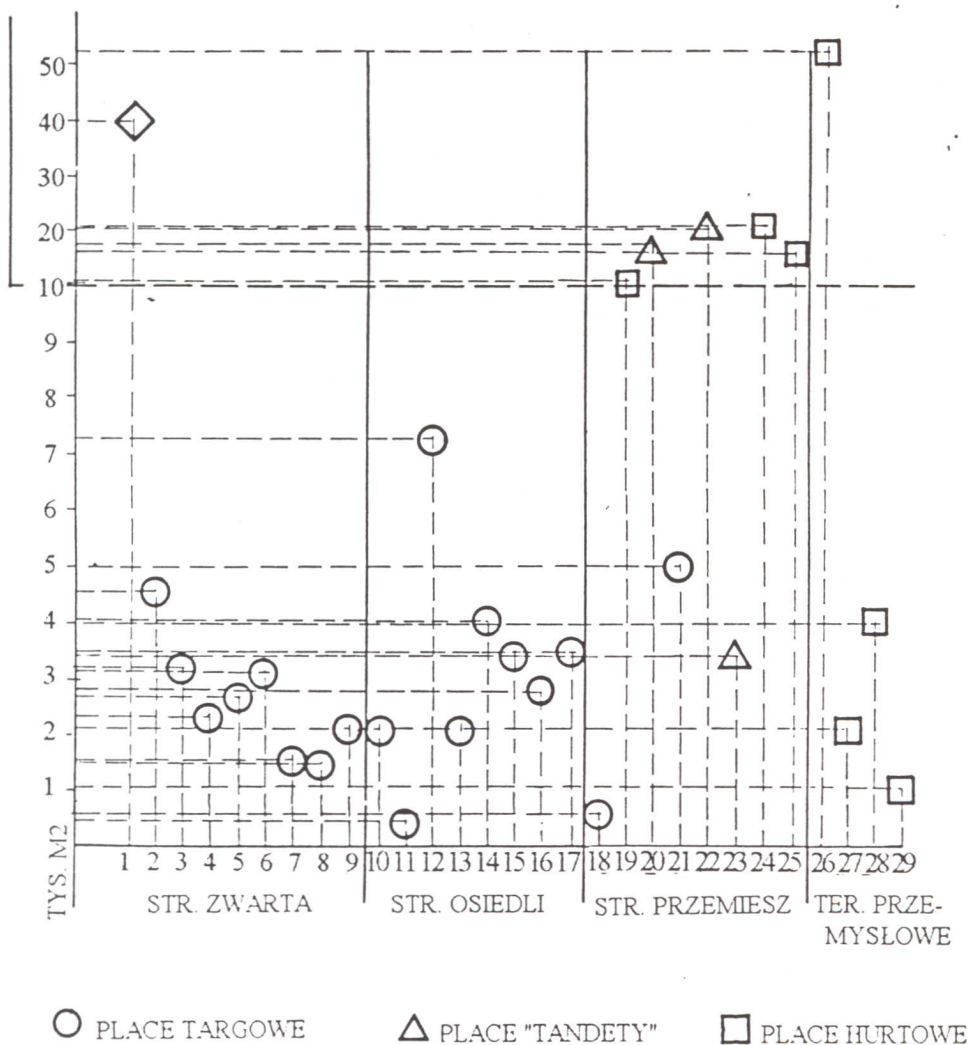
Wielkość powierzchni analizowanych placów waha się od 450 m² do 54000 m² co stanowi 120-krotną różnicę w ich rozmiarach. Największa ich ilość mieści się w przedziale od 2000m² - 4000m² (11 z 29 co stanowi ponad 38% wszystkich).

Większość placów w położonych w obszarze śródmiejskim ma stosunkowo niewielkie rozmiary (1500 m²- 4000 m²). Związane jest to z ograniczeniami przestrzennymi narzuconymi przez otaczające je budynki. Wielkość wnętrza utworzonego przez pierzeje jaką posiadają krakowskie place handlowe w historycznych zespołach miasta zazwyczaj waha się pomiędzy 6000 m² - 12000 m² ¹¹¹. Powierzchnia wydzielona z wnętrza placu i zajęta przez handel leży w jego części centralnej. Stanowi ona w zależności od placu 25% - 50% obszaru ograniczonego ścianami budynków. Największą procentowo powierzchnię handlową posiada Plac Nowy oraz Rynek Kleparski (ok. 48% i 43%), najmniejszą - plac Na Stawach i Rynek Dębnicki (ok.26%).

Place handlowe funkcjonujące na terenach osiedli mieszkaniowych charakteryzują się znaczną rozpiętością w ich rozmiarach. Najmniejszy z nich zajmuje 450 m² powierzchni (os. Na Kozłówce), najobszerniejszy - 7200 m² (przy ul. Kocmyrzowskiej). Wielkość powierzchni tych placów, nie posiadających tak ograniczonych możliwości przestrzennych jak znajdujące się w tradycyjnej tkance miasta, wynika głównie z potrzeb użytkowych.

Tereny miasta zdominowane przez zespoły zabudowy o przewadze funkcji przemysłowo - składowej, ze względu na jej rozproszony charakter, nie wprowadzają takich ograniczeń wielkościowych dla placów handlowych jakie istnieją w gęsto zabudowanych rejonach miasta. Z tego powodu zostały tutaj wydzielone powierzchnie dla celów handlu hurtowego o znacznej wielkości (dochodzącej do 50 000 m²), a także duże tereny dla placów typu "tandeta". Wielkość ich przekracza 10 000 m². Sprzedaż na mniejszym obszarze dotyczy placów funkcjonujących w sąsiedztwie większych placów tego samego typu.

Przeprowadzona analiza pozwala na stwierdzenie, że powierzchnie placów handlowych są wielkościowo zróżnicowane w zależności od ich typu funkcjonalnego oraz możliwości przestrzennych związanych ze sposobem zagospodarowania swego otoczenia.

Ryc. 52. Zestawienie wielkości placów handlowych w odmiennych rodzajach struktury oprac. autor.

1. Rynek	40 000 m ²	15 ul. Beskidzka	3 500 m ²
w tym Kwieceiarki	1 023 m ²	16 ul. Białoruska	2 848 m ²
2. Stary Kleparz	4 600 m ²	17 ul. Jerzmanowskiego	3 500 m ²
3. Nowy Kleparz	3 213 m ²	18 ul. Chełmońskiego	586 m ²
4. ul. Daszyńskiego	2 489 m ²	19 ul. Imbramowska	10 874 m ²
5. Plac Nowy	2 785 m ²	20 Plac Tomex	22 458 m ²
6. Plac Na Stawach	3 121 m ²	21 ul. Orzechowa	5 007 m ²
7. Rynek Dębnicki	1 634 m ²	22 Plac Tandeta	22 458 m ²
8. ul. Brodowicza	1 500 m ²	23 Plac King	3 400 m ²
9. ul. Lea	2 101 m ²	24 Saski Targ	23 000 m ²
10 ul. Rydła	2 093 m ²	25 ul. Balicka	14 000 m ²
11 ul. Na Kozłowie	450 m ²	26 Plac Efekt	53 988 m ²
12 ul. Kocmyrzowska	7 237 m ²	27 Plac Centrum	2 159 m ²
13 ul. Srebrnych Orłów	1 821 +250 m ²	28 Plac Sukces	4 000 m ²
14 ul. Bulwarowa	4 121 m ²	29 Plac Nadzieja	1 108 m ²

c) Kształt placów handlowych

Kształty placów handlowych określone są przez granice powierzchni sprzedaży. Powierzchnie handlowe umiejscowione wewnątrz historycznie wykształconych placów zazwyczaj przyjmują ich kształt. Wśród 8 placów położonych w tradycyjnej tkance miejskiej cztery z nich są zbliżone kształtem do prostokąta, trzy do trójkąta i jeden do trapezu. Zdecydowana większość placów częściowo obudowanych lub wydzielonych z otoczenia jedynie ogrodzeniem ma kształt prostokąta. Poza czterema wymienionymi powyżej, kształt taki otrzymało 15 placów rozmieszczonych w różnych strukturach na terenie Krakowa. Place prostokątne stanowią łącznie ponad 65% wszystkich. Nieregularną formę posiadają te z placów, których kształt narzucają podziały własnościowe lub sposób zagospodarowania terenu dokonany przed wprowadzeniem tam handlu. Dotyczy to części nowo powstających placów, które weszły na tereny dawnych baz i magazynów.

d) Zagospodarowanie placów handlowych

Sposób zagospodarowania placów handlowych decyduje o jego wyglądzie i sprawności funkcjonowania. Obie te cechy są istotne dla przestrzeni miejskiej. Ze względów użytkowych zagospodarowanie powinno zapewniać :

- niezbędne urządzenia sanitarne,
- elementy zagospodarowania potrzebne do prowadzenia sprzedaży

Charakterystykę sposobu zagospodarowania i wyposażenia placów handlowych w niniejszej pracy wykonano w oparciu o materiał zebrany w trakcie prac inwentaryzacyjnych przeprowadzonych w lipcu 1996 r.¹¹²

Podstawowym warunkiem, niezbędnym do funkcjonowania placu handlowego intensywnie użytkowanego, to zapewnienie wymaganych przepisami warunków sanitarnych poprzez wyposażenie powierzchni w elementy takie jak: węzeł sanitarny, miejsce gromadzenia odpadków (śmietniki), miejsce poboru wody.¹¹³

Spośród trzech wymienionych wyżej elementów wyposażenia sanitarnego w 1996 roku w Krakowie dziewięć placów posiadało pełne wyposażenie sanitarne, dziewięć wyposażonych było w dwa elementy, sześć placów posiadało tylko jeden z nich, a cztery nie miały żadnego. Brak ich dotyczy głównie placów najmniejszych oraz tych, które sąsiadują z innymi powierzchniami tego samego typu.

Najwięcej placów posiada zapewnione miejsce składania odpadków (21 placów). Są nimi wózki, kontenery lub kubły na śmieci. Pomimo tego faktu, śmieci stanowią duży problem na placach (ryc. 53 -55). Tylko pięć śmietników posiada obudowę wydzielającą je wizualnie. Wokół pojemników na odpadki zazwyczaj panuje nieporządek. Szczególnie w okresach natężonego handlu, zwiększona ilość odpadków oraz niewystarczająca częstotliwość ich wywożenia sprawia niejednokrotnie rozsypywanie się zawartości śmietników na powierzchnię placu.¹¹⁴

Wymogi dotyczące zagospodarowania placów handlowych wynikają w dużej mierze z rodzaju prowadzonego handlu. Obszerne place hurtowe muszą mieć przygotowany fragment placu do sprzedaży z samochodu, a także zapewniony wjazd na jego powierzchnię. Pozostałe place dostosowane są przeważnie jedynie do ruchu pieszego. Współczesny sposób zagospodarowania placów handlowych przystosowuje je do prowadzenia codziennej sprzedaży bez likwidowania stanowisk, uniemożliwiając wykorzystywanie ich powierzchni do innego rodzaju użytkowania. Aktualny stan zagospodarowania i wyposażenia krakowskich placów handlowych zestawiono w tabeli nr 1.

Najczęściej spotykanym sposobem zagospodarowania placów handlowych jest ustawienie na ich powierzchni kiosków, zadaszonych stołów oraz innych elementów małej architektury. Na niewielu placach rozkładane są stragany. Pomieszczenia sanitariatów znajdują się zazwyczaj w murowanych pawilonach. Pomimo podobieństwa rodzajów elementów, przy pomocy których urządzone są powierzchnie placów we wszystkich rodzajach struktury, ich zagospodarowanie różni się między sobą układem kiosków, stopniem trwałości zabudowy, wielkością, kształtem, rodzajem użytych materiałów.

Obecny stan zagospodarowania placów jest w większości wypadków efektem przemian zachodzących na placach po 1991 r. Zmiany te dotyczyły remontu 13 istniejących placów¹¹⁵, oraz powstania w obszarze miasta dwunastu nowych. Cechą charakterystyczną, przy przebudowie wydaje się być dążenie do zabudowy powierzchni kioskami, ograniczając znacznie obszar przeznaczony do sprzedaży obwoźnej i przeistaczając je w bazyry¹¹⁶(ryc. 56 - 58). Ilość kiosków jest różna i wynosi od 7 do 450 w zależności od wielkości placu. Najwięcej kiosków znajduje się na placach hurtowych i typu "tandeta". Obiekty te mają charakter tymczasowy.¹¹⁷ Wykonane są z drewna lub blachy.

Lp.	Nazwa lub lokalizacja placu	posadzka- - materiał	budynki- - materiał	ilość budynków/ ilość punktów sprzedaży w bu- dynkach	Ilość ciągów zadaszonych	śmietniki	wc	krany	powierzchnia placu m ²
1.	Kleparz Stary •	KB	M*	58/ 79	20	n	X	s	4600
2.	Kleparz Nowy •	KB	M*	22/ 41	8	n	X	m	3213
3.	Ul. Daszyńskiego •	WB	D/M*/B	30/ 54 1	19	n	--	k	2489
4.	Plac Nowy	WB	M*	1/ 1 + hala 2	17	pw	X	s	2785
5.	Plac Na Stawach	PCh	M*/D*/D	18/ 22	3	w	X	s	3121
6.	Rynek Dębnicki	KB	M*/D*	8/ 10	2	pw	--	k	1634
7.	Ul. Brodowicza	PCh	D	21/ 21	--	--	--	k	1500
8.	Ul. Lea	KB	D/D*/M*	16/ 31	5	--	X	s	2101
9.	Ul. Rydla	PCh	D	12/ 12	1	pw	--	k	2093
10.	Ul. Na Kozłówce	WB	M*/D	8/ 13 3	5	--	--	--	450
11.	Ul. Kocmyrzowska	PCh/PB	M*/D/B	13/ 48 3	17	n	X	k	7237
12.	Ul. Srebrnych Orłów	KB/WB	M*/D*	9/ 9	4 6	pw	X	k	1821+ 250
13.	Ul. Bulwarowa	PCh	M*	2/ 8	5	w	X	k	4121
14.	Ul. Beskidzka	WB	D	37/ 37	28	pw	--	--	3500
15.	Ul. Białoruska	WB	B/D	63/ 63	5	pw	X	--	2848
16.	Ul. Jerzmanowskiego	WB	D	86/ 86	13	n	X	k	3500
17.	Ul. Chełmońskiego	PCh	D	7/ 7	1	--	--	s	586
18.	Ul. Imbramowska	WB/PCh	M*/D/B	208/ 208	--	n	X	k	10874
19.	Plac Tomex	WB	M*/D/B	ok. 250	3	n	X	k	22458
20.	Ul. Orzechowa	WB/Z	M*	9/ 33	--	--	--	--	5007
21.	Plac Tandeta	WB/PCh	D/B	193/ 193	ok. 45	n	X	k	22458
22.	Plac King	WB	B	2 4	--	--	--	--	3400
23.	Saski Targ	WB	M*	4 5	--	--	--	--	23000
24.	Ul. Balicka	WB	B/D	ok. 280	--	n	X	--	14000
25.	Plac Efekt	WB	B/D	ok. 450	--	n	X	k	53988
26.	Plac Centrum	PB	B	15/ 15	--	n	--	--	2159
27.	Plac Sukces	WB	--	--	--	n	--	--	4000
28.	Plac Nadzieja	PB	--	--	--	n	--	--	1108

Tabela I. Zagospodarowanie i wyposażenie placów targowych Krakowa.

OZNACZENIA:

Posadzka - materiał z jakiego została wykonana

KB - kostka brukowa
WB - wylewka betonowa
PCh - płyty chodnikowe
Z - żwir
PB - płyty betonowe

Budynki - materiał z jakiego zostały wykonane

D - drewniane
M - murowane
B - blaszane
* - budynki trwale związane z terenem

Ilość budynków / ilość punktów sprzedaży
- niektóre budynki posiadają więcej niż jedno
miejsce sprzedaży i oddzielne wejście

1 - 6 budynków jest w trakcie realizacji
2 - zabytkowy "okrągłak" pośrodku placu
3 - dostępne od wnętrza placu kioski nie są
formalnie włączone w jego obszar
4 - blaszane hangary z wieloma stoiskami
5 - budynki stanowią pozostałość dawnych
magazynów - wykorzystywane obecnie
jako hurtownie

Ilość ciągów zadaszonych - ilość zadaszeń dotyczy
zarówno ich ciągów /wiaty, stoły/ jak i pojedyncze
zadaszenia /stragany/

6 - zadaszenia znajdują się w części placu wydzie-
lonej przy budynkach usługowych poza terenem
głównego placu i będący jego uzupełnieniem

Śmietniki Punkty poboru wody

n - kontenery k - kran
b - kubły s - studnia
w - wózki m - koryto (myjnia)
p - śmietnik wydzielony

WC X - znajduje się na placu

• - place w trakcie prac remontowych

Ryc. 53.
Wydzielone miejsce do składania odpadków na placu przy ulicy Rydla. 1997r. fot. autor

Ryc. 54.
Kontenery na śmieci przy placu Nowy Kleparz zastawiające chodnik 1997r. fot. autor

Ryc. 55.
Obudowa śmietnika przy placu targowym przy ul. Witosa 1997r. fot. M. Gurba

Place targowe mieszczą na swej powierzchni od 7 do 86 kiosków różnej wielkości. Wykonano je z drewna, blachy lub cegły. Murowane kioski występują na dziewięciu placach. Są one trwale związane z terenem. Stanowią adaptację budynków istniejących przed remontem lub powstały jako całkowicie nowa zabudowa. Powstawanie kiosków - pawilonów z możliwością obsługi klienta we wnętrzu oraz budynków wykorzystywanych przez kilku sprzedawców wpływa na zróżnicowanie wielkościowe obiektów.

Porównując sposoby ustawienia kiosków na powierzchni wyodrębnić można najbardziej charakterystyczne dla nich dwa układy:

- zabudowę placu ustawionymi w rzędach kioskami tworzącymi "uliczki". Kioski przylegają do siebie ściankami lub są wolnostojące. Powierzchnia przeznaczona do sprzedaży odręcznej znajduje się na wydzielonym terenie placu obok kiosków. Taki układ kiosków przeważa na nowo powstałych placach targowych, głównie w osiedlach mieszkaniowych, a także na niektórych placach hurtowych.
- obudowę placu kioskami dostępnymi od jego wnętrza powoduje wydzielenie wewnętrznego placu na przekryte stoły oraz sprzedaż "z kosza". Zagospodarowanie tego typu przeważa w placach położonych w Śródmieściu.

Zadaszone stoły stanowią elementem zagospodarowania występujący na prawie wszystkich placach targowych oraz "tandetach". Ustawiane są w równoległych do siebie rzędach. Składają się z drewnianego blatu i daszka. Konstrukcja podtrzymująca stoły wykonana jest zazwyczaj z metalu. Daszki zróżnicowane są pod względem wielkości, stopnia nachylenia, materiału wykorzystanego na ich budowę oraz pokrycia.

Materiały użyte do wykonania nawierzchni placów to: płyty chodnikowe, płyty betonowe, wylewka betonowa, kostka brukowa lub żwir. Najczęściej na placach występuje wylewka betonowa (15 placów) i płyty chodnikowe (6 placów), najrzadziej - żwir (1 plac). Kostka brukowa została położona na 5 śródmiejskich placach. Pokrycie powierzchni przy pomocy dwóch rodzajów materiałów występujące przeważnie na dużych placach wiąże się ze zróżnicowaniem sposobów jej wykorzystywania. W części przeznaczonej do sprzedaży z samochodu położone zostały duże płyty betonowe, część przystosowaną do ruchu pieszego pokrywają płyty chodnikowe.

Na niektórych placach spotkać można takie elementy małej architektury, jak studnie, koryta, murki, ławeczki, ogrodzenia czy lampy (ryc.59 - 61).

Ryc. 56.
Kioski typu "szczęki"
na placu Kleparz Stary.
1997 r. fot. autor

Ryc. 57.
Drewniane kioski na
placu przy ul. Witosa
1995r.
fot. J. Gołębiowska

Ryc. 58.
Murowane kioski na
"Novum Placu" przy
ul. Lea
1995 r. fot. autor

Ryc. 59. Zadaszenie nad studnią
na "Placu Novum" (ul. Lea)
1997 r. fot. autor.

Ryc. 60. Lampa oraz fragment
ogrodzenia Nowego Kleparza
1997 r. fot. autor.

Ryc. 61.
Ławeczka na murku
obudowywującym
drzewo. Stary Kleparz.
1997 r. fot. autor.

Elementy małej architektury na powierzchni przebudowywanych placów (ryc. 59,60,61)

W okresie 1991-95 r. zostały wykonane remonty większości śródmiejskich placów oraz części osiedlowych. Przebudowy dokonano w oparciu o projekty sporządzane dla powierzchni placu w jego administracyjnych granicach. Wpływ na sposób zagospodarowywania placów miały takie czynniki jak:

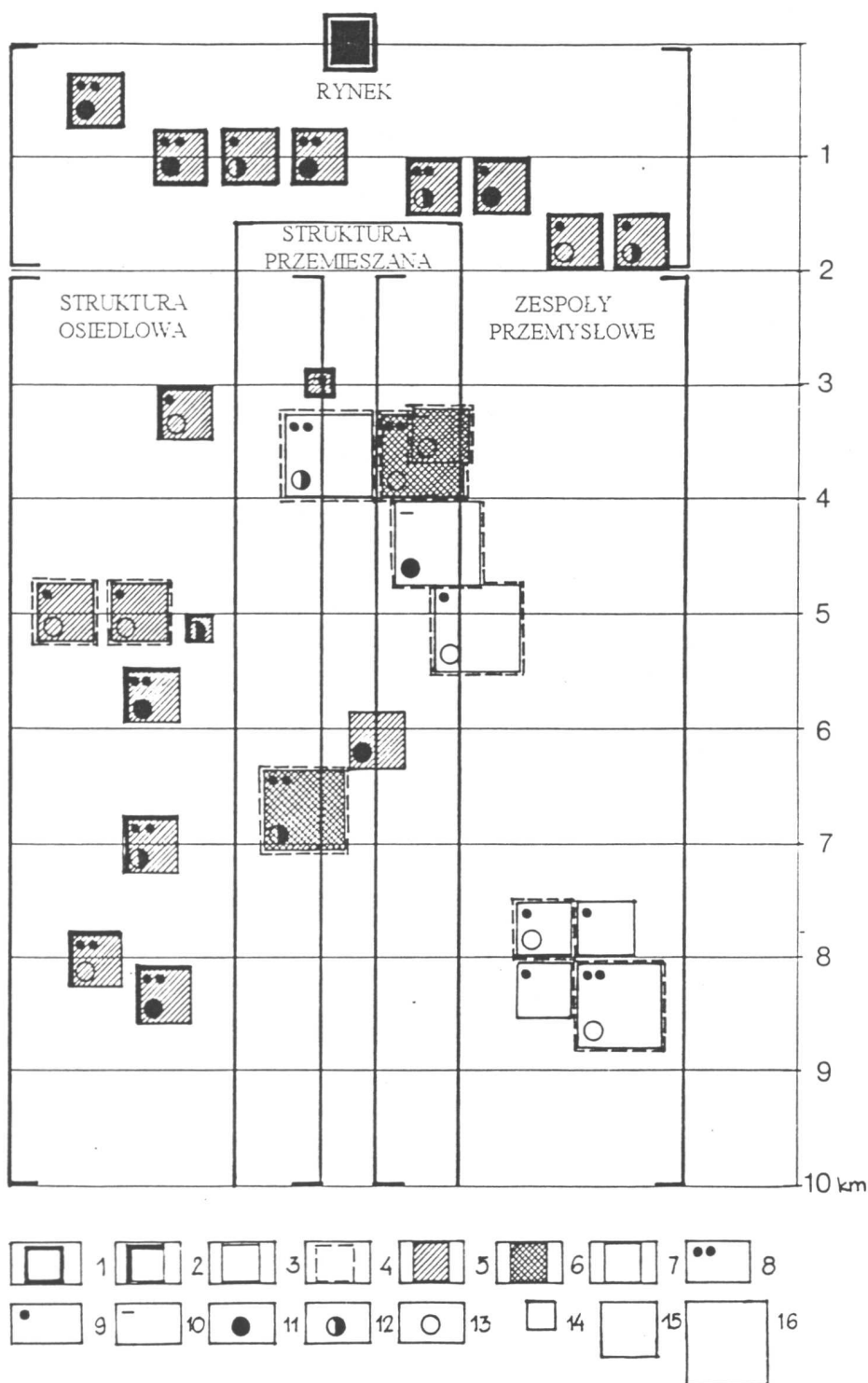
- typ funkcjonalny placu,
- wymogi administracyjne stawiane przy tworzeniu planów realizacyjnych dla placów, których właścicielem gruntów jest miasto,
- postulaty konserwatorskie
- postulaty zarządzających placami oraz ich możliwości realizacyjne
- inwencja projektantów

Związek zachodzący pomiędzy formą placu handlowego, a rodzajem struktury zauważyć można zestawiając ze sobą analizowane elementy formy placów rozmieszczonych w odmiennych strukturach miasta. Relacje te zostały przedstawione w postaci schematu. (ryc. 62.).

Kwadrat symbolizujący plac handlowy określa jego wielkość, typ przestrzenny i funkcjonalny, ilość elementów wyposażenia sanitarnego oraz stopień trwałości zabudowy kioskowej. Wielkość oznaczona została jako mała - dla placów mniejszych od 1000 m², średnia- dla wielkości od 1000 m² do 10000 m², oraz duża dla powierzchni większych od 10000 m². Typ przestrzenny oznaczono zgodnie z podziałem dokonany w niniejszej pracy na place typu A - znajdujące się we wnętrzach obudowanych pierzejami, typu B1, B3 - częściowo obudowane, oraz nie wydzielone przy pomocy ścian (typ B2, C i D).¹¹⁸ Również oznaczono place posiadające ogrodzenie. Oznaczenie dotyczące wyposażenia placu w sanitariaty, punkty czerpania wody i śmietniki przyjęto w zależności od tego, czy na placu znajdują się wszystkie te elementy, niektóre, czy też ich brakuje. Trwałość zabudowy kioskowej określono na podstawie sposobu związania budynków z terenem. W tabeli zostały wyróżnione place zagospodarowane w całości przy pomocy budynków trwale związanych z terenem, o zabudowie kioskowej stałej i tymczasowej, oraz place nie posiadające trwałych obiektów. Ponadto na schemacie został zaznaczony typ funkcjonalny placu. Symbole placów handlowych naniesiono w wydzielonych rodzajach struktury Krakowa.

Na podstawie wykonanego rysunku zauważyć można różnice zachodzące pomiędzy grupami placów handlowych rozmieszczonych w odrębnych

STRUKTURA ZWARTA

Ryc. 62. Zestawienie głównych cech przestrzennych placów handlowych

1- place otoczone zwartymi pierzejami determinującymi ich formę (typ A), 2 - place przylegające do obiektów kubaturowych częściowo określających ich kształt (typ B1, B3), 3 - place nie posiadające w swoim bezpośrednim otoczeniu budynków (typ B2, C, D), 4 - place ogrodzone, 5 - place targowe, 6 - place typu "tandeta", 7 - place hurtowe, 8 - wyposażenie sanitarne pełne, 9- wyposażenie częściowe, 10 - brak wyposażenia sanitarnego, 11 - place zagospodarowane przy pomocy obiektów trwale związanych z terenem, 12 - place zagospodarowane przy pomocy obiektów stałych i tymczasowych, 13 - place zagospodarowane przy pomocy obiektów tymczasowych, 14 - place małe (do 1000 m²), 15 - place średniej wielkości (1000-10000 m²), 16 - place duże (powyżej 10000 m²), oprac. autor

strukturach miasta.

W obszarach zwartej zabudowy dominują place o czytelnie określonych granicach, zbliżone do siebie wielkościami i najlepiej wyposażone sanitarnie. Znaczna ich ilość posiada trwale zabudowaną powierzchnię. W zespołach osiedli mieszkaniowych występują place małe i średniej wielkości. Występuje tutaj tendencja do zespalania się placów z obiektami handlowymi (często powstającymi wtórnie do nich) określającymi częściowo ich formę. Na większości placów osiedlowych umieszczone zostały urządzenia sanitarne. Przeważa na nich zabudowa o charakterze tymczasowym. Najbardziej zróżnicowana wielkościami grupa to place handlowe funkcjonujące w obszarach o przemieszanej strukturze oraz w obszarach o przewadze terenów przemysłowych. Znaczna część z nich posiada jedynie niektóre elementy wyposażenia sanitarnego. W przeważającej ilości place te reprezentują typ przestrzenny C i D o granicach określanych przy pomocy ogrodzenia. Znajdująca się na ich powierzchni zabudowa to przeważnie tymczasowe kioski z drewna lub blachy. Często do celów handlowych lub jako zaplecze wykorzystywane są budynki istniejące na tym terenie przed przyjęciem przez niego funkcji handlowej.

Różnice w kształtowaniu się formy placu handlowego na terenie Krakowa wynikają przede wszystkim z układu zabudowy tworzącej poszczególne struktury, wpływającego na wielkość i sposób wydzielenia z otoczenia powierzchni placu. Sposób zagospodarowania i wyposażenia wiąże się w dużym stopniu z trwałością lokalizacji placu handlowego na danym terenie. Powierzchnie, na których prowadzenie sprzedaży określone zostało jako funkcja stała zazwyczaj posiadają trwały sposób zabudowy oraz pełne wyposażenie sanitarne.¹¹⁹

4. Ocena roli placów handlowych w poszczególnych rodzajach struktury przestrzennej Krakowa - zestawienia porównawcze

Podstawową rolą użytkową jaką pełnią place handlowe jest uzupełnianie i wzbogacanie usług handlu. Wspólną cechą, umożliwiającą czytelne wyodrębnianie się ich z obszaru miasta, stanowi koncentracja dużej ilości punktów sprzedaży na wydzielonej powierzchni. Place handlowe różnicuje między sobą sposób sprzedaży i zagospodarowanie powierzchni. Funkcjonowanie ich w obszarach o różnych układach zabudowy i rodzaju użytkowania powoduje odmienne skutki dla przestrzeni miasta. Zestawienie najbardziej charakterystycznych cech oraz ocena poszczególnych placów handlowych przeprowadzona

w oparciu o wyniki analiz pozwala na porównanie placów względem siebie i wyodrębnienie tych, które w istotny sposób wpływają na miasto, tak pod względem funkcjonalnym jak i przestrzennym. Zestawienia takiego dokonano w tabeli II. Celem uczynienia wyników badań, umieszczone w tabeli place pogrupowano w zależności od rodzaju struktury miasta, w której się znajdują. Zespoły o przewadze przemieszanej zabudowy zostały podzielone na 3 grupy ze względu na różną nasilenie występujących w nich rodzajów zabudowy. Podział ten obejmuje:

- zabudowę przemieszaną o przewadze bloków mieszkalnych (I)
- zabudowę przemieszaną: małych domków jedno i wielorodzinnych z terenami przemysłowymi, (II)
- obszary miasta w przeważającej części pełniące funkcję przemysłową mieszczące na swym terenie grupy budynków mieszkalnych, (III)

Przeprowadzona ocena miała na celu:

- określenie najbardziej typowych cech placów handlowych w poszczególnych rodzajach struktury
- wyznaczenie cech decydujących o atrakcyjności tych powierzchni dla miasta i mieszkańców
- ustalenie sytuacji powodujących kolizje
- wyznaczenie placów odgrywających istotną rolę w strukturze miasta

Do oceny przyjęte zostały kryteria dotyczące funkcjonowania placów handlowych oraz ich przestrzennych uwarunkowań.

a) Ocena funkcjonowania placów handlowych obejmuje :

1. Zasięg obsługi poszczególnych placów handlowych.

Podstawą do oceny zasięgu obsługi placu rozumianego jako wielkość obszaru, z którego mieszkańcy dokonują zakupów na placach był typ funkcjonalny placu, występowanie wyspecjalizowanych towarów, położenie względem centrum miejskiego oraz większych skupisk budynków mieszkalnych i jego wielkość.

W oparciu o powyższe dane wyznaczone zostały place:

- "lokalne"- obsługujące przede wszystkim mieszkańców z obszarów położonych w otoczeniu placu - place te zostały określone jako place o małym zasięgu;

	Kryteria funkcjonalne											Kryteria przestrzenne				
	Typ funkcjonalny	Zasięg obsługi	Ocena dostępności				Wypożyczenie sanitarne	Stopień uciążliwości dla mieszkańców	Oddziaływanie funkcjonalne na otoczenie	Atrakcyjność funkcjonalna	Typ przestrzenny	Wielkość	Ocena zabudowy placu i detalu architektonicznego	Ocena zagospodarowania placu w stosunku do otoczenia	Plac szczególnie wpływający na przemiany przestrz. otoczenia	Plac reprezentujący najistotniejsze cechy współczesnych placów handlowych w poszczególnych rodzajach struktury
Zwarta struktura miejska	1. Kleparz Stary	■	●	●	●	●	●	●	●	●	A1	●	●	■	■	
	2. Kleparz Nowy	■	●	●	●	●	●	●	●	●	A2	●	●	●	■	
	3. Ul. Daszyńskiego	■	●	●	●	●	●	●	●	●	A2	●	●	■		
	4. Plac Nowy	■	●	●	●	●	●	●	●	●	A1	●	●			
	5. Plac Na Stawach	●	●	●	●	●	●	●	●	●	A1	●	●		■	
	6. Rynek Dębnicki	●	●	●	●	●	●	●	●	●	A1	●	●			
	7. Ul. Brodowicza	●	●	●	●	●	●	●	●	●	A1	●	●			
	8. Ul. Lea	●	●	●	●	●	●	●	●	●	A3	●	●			
Rozluźniona struktura osiedli mieszkaniowych	9. Ul. Rydla	●	●	●	●	●	●	●	●	●	B1	●	●			
	10. Ul. Na Kozłowie	●	●	●	●	●	●	●	●	●	B1	●	●			
	11. Ul. Kocmyrzowska	●	●	●	●	●	●	●	●	●	B1	●	●	●	■	
	12. Ul. Srebrnych Orłów	●	●	●	●	●	●	●	●	●	B1	●	●	●	■	
	13. Ul. Bulwarowa	●	●	●	●	●	●	●	●	●	B1	●	●			
	14. Ul. Beskidzka	●	●	●	●	●	●	●	●	●	B2	●	●			
	15. Ul. Białoruska	●	●	●	●	●	●	●	●	●	B2	●	●		■	
	16. Ul. Jerzmanowskiego	●	●	●	●	●	●	●	●	●	B3	●	●			
Struktura o przemierzanych rodzajach zabudowy	17. Ul. Chełmońskiego	●	●	●	●	●	●	●	●	●	A3	●	●			
	18. Ul. Imbramowska	■	●	●	●	●	●	●	●	●	C	●	●	●	■	
	19. Plac Tomex	▲	●	●	●	●	●	●	●	●	C	●	●	●	■	
	20. Ul. Orzechowa	●	●	●	●	●	●	●	●	●	D2	●	●			
	21. Plac Tandeta	▲	●	●	●	●	●	●	●	●	C	●	●	●		
	22. Plac King	▲	●	●	●	●	●	●	●	●	C	●	●	●		
Struktura o przemierzanych rodzajach zabudowy	23. Saski Targ	■	●	●	●	●	●	●	●	●	D1	●	●			
	24. Ul. Balicka	■	●	●	●	●	●	●	●	●	D1	●	●		■	
Tereny przemysłowe	25. Plac Efekt	■	●	●	●	●	●	●	●	●	D1	●	●	●	■	
	26. Plac Centrum	■	●	●	●	●	●	●	●	●	D2	●	●			
	27. Plac Sukces	■	●	●	●	●	●	●	●	●	D2	●	●			
	28. Plac Nadzieja	■	●	●	●	●	●	●	●	●	D2	●	●			

OZNACZENIA:

- DUŻY / DOBRY / PEŁNE
- ŚREDNI / PRZECIĘTNY / CZĘŚCIOWE
- MAŁY / ZŁY / BRAK
- OCENA NIE DOTYCZY

CECHY SKRAJNE:

- CECHY POWODUJĄCE KONFLIKTY
- CECHY WYJĄTKOWO KORZYSTNE
- PLACE SZCZEGÓLNIIE ATRAKCYJNE FUNKCJONALNIE
- PLACE REPREZENTUJĄCE NAJISTOTNIEJSZE CECHY WSPÓŁCZESNYCH PLACÓW HANDLOWYCH

TYP FUNKCJONALNY PLACU:

- PLACE TARGOWE PROWADZĄCE DODATKOWO SPECJALISTYCZNE TARGI /NP. PTACTWO DOMOWE WIKLINA, ROZSADA KWIAT./
- PLACE TARGOWE
- ▲ PLACE TYPU "TANDETA"
- PLACE HURTOWE PROWADZĄCE SPRZEDAŻ PÓLHURT. I DETALICZNĄ
- PLACE HURTOWE

A1 - D2 - TYPY PRZESTRZENNE PLACÓW /omówienie str. /

Tabela II
Zestawienie porównawcze cech i ocen placów handlowych rozmieszczonych na terenie Krakowa

- "rejonowe" - gdzie dokonują zakupów osoby z określonych rejonów miasta oraz grupy zainteresowanych specjalistycznym rodzajem towarów, charakterystycznym dla niektórych placów - o średnim zasięgu
- "miejskie"- będące miejscem wykorzystywanym przez mieszkańców z całego miasta, a czasem również spoza Krakowa - o dużym zasięgu.

2. Dostępność komunikacyjna

Dostępność do placów handlowych oceniono z punktu widzenia komunikacji zbiorowej, indywidualnej i dojść pieszych.

Możliwość dojazdu środkami komunikacji zbiorowej określono w zależności od ilości linii posiadających przystanki w otoczeniu placu w odległości mniejszej niż 500 m. Jako dobrze dostępne przyjęto place obsługiwane przez więcej niż 10 linii, średnio dostępne - 5-10 linii i trudno dostępne - poniżej 5 linii.

O dostępności samochodowej decyduje możliwość sprawnego dojazdu do placu oraz zaparkowania pojazdu. Z tego powodu place posiadające parkingi sklasyfikowano jako najlepiej dostępne, możliwość zaparkowania na ulicy w pobliżu placu jako średnio dostępne. Place położone w strefie ograniczonego parkowania uznano za najmniej dostępne dla komunikacji indywidualnej. Możliwość dojścia do placu handlowego oceniono analizując jego położenie względem zespołów mieszkaniowych, ciągów pieszych i usługowych. ¹²⁰

3. Wyposażenie sanitarne

Ocena wyposażenia przedstawia się następująco: obecność wszystkich elementów wyposażenia - oceniono jako pełne, obecność jednego lub dwóch elementów na placu - częściowe, brak wszystkich - brak.

4. Stopień uciążliwości placu handlowego dla mieszkańców.

Podstawą do określenia stopnia uciążliwości placu był jego typ funkcjonalny wpływający na zasięg obsługi i rodzaj handlu, położenie względem terenów mieszkaniowych (place położone poza terenami mieszkaniowymi wyłączone zostały z oceny), ilość miejsc sprzedaży oraz stopień wyposażenia sanitarnego.

Jedną z przyczyn powodujących uciążliwości powierzchni handlowych jest pogorszenie się warunków sanitarnych w związku z gromadzeniem się dużej ilości odpadków. Istnienie placu wiąże się również ze wzmożonym hałasem

i ruchem samochodowym. Wywołuje go ruch dostawczy, a także dojazd do placów osób dokonujących zakupów. Dla osób mieszkających w pobliżu placu niedogodność stwarza obecność ludzi z marginesu społecznego, charakterystyczna dla zatłoczonych powierzchni. Często tutaj dokonywane są kradzieże i oszustwa. Utrudnienia również powoduje takie zjawisko towarzyszące placom, jak tarasowanie chodników związane z wykraczaniem handlu poza powierzchnię przeznaczoną do tego celu.

Ze wszystkich placów występujących w mieście jako najbardziej uciążliwe, powodujące wymienione powyżej zjawiska, uznane zostały obszerne place typu "tandeta" posiadające bardzo intensywnie użytkowaną powierzchnię i ogromny przepływ sprzedających i kupujących.

Najmniej uciążliwe są lokalne place targowe położone poza obszarem śródmiejskim.

5. Oddziaływanie funkcjonalne placu handlowego na otoczenie.

Wpływ funkcjonowania placów handlowych na otaczające je tereny wyraża się głównie zmianami sposobu użytkowania przyległych obszarów. Należy do nich: koncentracja ruchu pieszego w pobliżu placów, zajmowanie miejsc postojowych przez użytkowników placów, wykorzystywanie budynków w celu magazynowania towarów, powstawanie w sąsiedztwie placów funkcji związanych z ich obsługą /np. usług małej gastronomii, parkingów/, a także powstawanie drobnych obiektów handlowych i gromadzenie się nielegalnych handlarzy. Zjawiska te występujące z różnym nasileniem zaobserwowane zostały w otoczeniu placów w trakcie prowadzenia prac inwentaryzacyjnych.¹²¹

Szczególnie duży wpływ funkcjonalny na otoczenie posiadają place prowadzące specjalistyczne targi, położone w obszarze Śródmieścia, a także place znajdujące się w przy istotnych ciągach pieszych i duże place o zasięgu poza lokalnym.

6. Atrakcyjność funkcjonalna placów.

W wyniku zestawienia cech funkcjonalnych poszczególnych placów handlowych wytypowane zostały w różnych rodzajach struktur place szczególnie atrakcyjne użytkowo. Na wyodrębnienie ich wpłynęły takie czynniki jak: atrakcyjność prowadzonego handlu, położenie w stosunku do innych usług i miejsc zamieszkania (dostępność), a także tradycje handlowe.

Dla kupujących podstawowe cechy atrakcyjności placów handlowych wynikają ze specyfiki sposobu prowadzenia handlu, różnorodności towarów, charakterystycznego asortymentu dla tego typu powierzchni, niskich cen. Ich korzystną cechą jest również położenie w pobliżu codziennych tras dojścia do miejsc zamieszkania czy pracy. Dla wielu mieszkańców o korzystaniu z określonego placu decyduje również przyzwyczajenie.

Najatrakcyjniejsze place to te, które przyciągają mieszkańców towarami tradycyjnie "targowymi" jedynie tutaj dostępnymi, place o bardzo zróżnicowanym asortymencie towarowym, oraz takie, które położone z dala od ośrodków usługowych ułatwiają codzienne dokonywanie zakupów.

b) Kryteria przestrzenne oceny placów handlowych obejmują:

1. Wielkość placu.

Podział placów handlowych w tabeli na małe, średnie i duże przyjęty został zgodnie z klasyfikacją przedstawioną na stronie nr 80.

2. Ocena zabudowy i detalu architektonicznego.

Ocena ta jest wypadkową ocen takich elementów zagospodarowania powierzchni jak: obiekty kubaturowe - ich forma i detal architektoniczny (kioski, zadaszenia); posadzka placu; elementy małej architektury. Przyjęta w tabeli trójstopniowa, uproszczona skala ocen nie odzwierciedla w pełni znacznego zróżnicowania pomiędzy elementami zagospodarowania poszczególnych placów, daje jednak czytelny obraz dla celów porównawczych.

Wysoką ocenę w tej grupie otrzymały place o jednolitym wyrazie przestrzennym zabudowy i starannym doborze detalu. W wypadku Placu Nowego ocenie podlegały jedynie współcześnie wprowadzone zmiany w jego zagospodarowaniu.

Place, których sposób zagospodarowania oceniono nisko zazwyczaj wypełnione są różnymi w formie barakowymi kioskami lub blaszanymi garażami przystosowanymi do prowadzenia sprzedaży, a pozostałe elementy zagospodarowania są w złym stanie technicznym.

3. Ocena sposobu zagospodarowania placu w stosunku do otoczenia.

Dokonanie powyższej oceny oparte zostało na wynikach porównania cech przestrzennych otoczenia placów handlowych oraz układu i formy zabudowy powierzchni handlowej¹²². I tak:

- W obszarach struktury zwartej obiekty kubaturowe wykorzystywane do prowadzenia sprzedaży znajdują się w wykształconym wnętrzu urbanistycznym tworząc jego integralną część.
- W strukturach o rozluźnionym układzie zabudowy są one odrębnym elementem przestrzeni.
- Place rozlokowane w terenach przemysłowych zostały wyłączone z oceny, ponieważ otoczenie ich uznano jako zdegradowane (posiadają negatywne cechy widokowe).

W odniesieniu do cech otoczenia oceniono sposób organizacji przestrzeni i stopień zabudowy placu.

W obszarach miasta o tradycyjnym układzie zabudowy, wypełnienie wnętrza miejskich placów wieloma drobnymi budynkami spowodowała zatarcie ich układu kompozycyjnego. Z tego powodu ich ocena jest niska.

Cechą wielu pozostałych placów, również niekorzystnie ocenionych, jest brak całościowego uporządkowania powierzchni lub niski standard nagromadzonych na niej kiosków tworzący zespół o negatywnych cechach widokowych.

Oceniając zagospodarowanie placów w stosunku do ich otoczenia, wskazany został plac najkorzystniej wpływający na sąsiadującą z nim przestrzeń, ze względu na włączenie go wizualnie w sąsiadujący zespół usługowy.

4. Wpływ placów handlowych na przemiany przestrzenne zachodzące w ich otoczeniu.

W wydzielonych grupach placów handlowych położonych w różnych rodzajach struktury zaznaczone zostały w tabeli te, które wpływają na zmiany przestrzenne w otoczeniu w sposób szczególnie widoczny.

W obszarach o tradycyjnym układzie zabudowy możliwość zmian w sąsiedztwie placów handlowych ograniczona jest przez zwartość zabudowy, jednak tam gdzie warunki przestrzenne na to pozwalają powstają drobne obiekty handlowe. W obszarach osiedli mieszkaniowych obecność placu handlowego oddziałuje przede wszystkim na układ przejść pieszych i powstawanie obiektów drobnego handlu. W pozostałych rodzajach struktury

wpływ placów na przestrzeń miejską obejmuje głównie takie zjawiska jak tworzenie parkingów, przebudowa istniejących obiektów dostosowywująca je do funkcji usługowych, porządkowanie przylegających terenów.

W tabeli nr II oznaczone zostały te z elementów oceny, które w odniesieniu do poszczególnych placów handlowych szczególnie decydują o ich atrakcyjności, a także te, które powodują konflikty.

Cechy szczególnie korzystne:

W wyodrębnionych kryteriach ocen wyznaczone zostały cechy wyjątkowo korzystnie w swojej grupie.

Wskazane zostały place położone najkorzystniej pod względem dostępu komunikacyjnego oraz dostępu do usług ogólnomiejskich.

W tabeli zaznaczona również została duża atrakcyjność placów handlowych znajdujących się we wnętrzu historycznie ukształtowanych zespołów zabudowy wynikająca z walorów kompozycyjnych otaczającej zabudowy.

Cechy niekorzystne:

W tej grupie ocen wskazano najbardziej konfliktowe sytuacje związane z uciążliwością funkcjonalną¹²³, a także, w wypadku niektórych placów, uwzględniono ograniczenie w dojazdach.

Negatywną cechą wielu placów handlowych jest ich wygląd, dotyczący zarówno estetyki poszczególnych jego elementów jak i całościowego obrazu. Pośród nich szczególnie uwypuklono w ocenie place, których zagospodarowanie powierzchni handlowej koliduje z charakterem otoczenia.

Zestawiając w tabeli informacje i oceny dotyczące poszczególnych placów handlowych rysuje się wyraźnie ich wpływ na miasto, bez względu na rodzaj struktury, w której znajdują się. Wiązać się on może z podniesieniem walorów funkcjonalnych i przestrzennych zespołów zabudowy, w których się znajdują, jak i ich degradacją. Atrakcyjność wielu placów, związana z cechami handlu charakterystycznymi dla ich różnych typów funkcjonalnych, powoduje podniesienie znaczenia mieszczących je obszarów. W każdej z odmiennych struktur miejskich wydzielić można place o znacznym wpływie na przemiany funkcjonalne i przestrzenne otoczenia. Oddziaływanie na miasto powierzchni

handlowych wynika również ze sposobu ich zagospodarowania, decydującym o fizjonomii zespołów zabudowy, w których są rozmieszczone. Większość tych powierzchni posiada zabudowę nie dostosowaną do swojego otoczenia.

Wiele z krakowskich placów posiada równoległe cechy decydujące o ich atrakcyjności jak i stwarzające konflikty.

Spośród listy placów handlowych zamieszczonej w tabeli wybrane zostały do szczegółowej prezentacji przykłady oddające ich złożoną problematykę związaną z rolą jaką pełnią w mieście. Są to place: Kleparz Stary, Kleparz Nowy, plac Na Stawach, plac w Mistrzejowicach, plac w Bieńczycach, plac przy ul. Białoruskiej, "Tandeta", plac przy ul. Balickiej, plac "Efekt" przy ul. Christo Botewa.

Plac Stary Kleparz jest to plac położony w bezpośrednim sąsiedztwie Starego Miasta, w miejscu, które funkcje targowiska w sposób ciągły sprawuje od XIV wieku. Tradycje handlowe tego miejsca nadają mu ważną rolę znaczeniową.

Plac Nowy Kleparz należy do placów funkcjonujących w obszarze zwartej zabudowy, które wywierają znaczny wpływ na przemiany w użytkowaniu i kształtowaniu się swojego otoczenia.

Plac Na Stawach stanowi miejsce koncentracji handlu położone poza głównymi ciągami usługowymi. Jego przykład wskazuje szczególnie wyraźnie na problem przebudowy jedynie fragmentu placu miejskiego będącego wydzieloną administracyjnie powierzchnią handlową.

Plac "Bieńczyce" przy ul. Kocmyrzowskiej należy do najstarszych placów powstałych w zespołach osiedli mieszkaniowych. Pokazuje on sposób wpisania się powierzchni handlowej w strukturę o rozluźnionym układzie zabudowy.

Plac "Złoty Wiek" przy ul. Srebrnych Orłów jest placem, którego powierzchnia uległa największemu przetworzeniu pośród osiedlowych placów handlowych.

Plac "Manhattan" przy ul. Białoruskiej reprezentuje przykład placu powstałego w obszarze osiedla w latach dziewięćdziesiątych jako powierzchnia o tymczasowej lokalizacji.

Plac "Tomex" przy ul. Bieńczyckiej należy do dużych powierzchniowo placów. Przedstawia typ funkcjonalny "tandeta". Znajduje się na terenach o

przemieszanej strukturze zabudowy w styku z dużymi zespołami osiedli mieszkaniowych.

Plac hurtowy przy ul. Balickiej funkcjonuje na terenie dawnej bazy transportowej wspólnie z giełdą kwiatową. Jego sposób zagospodarowania upadabnia go do innych placów zlokalizowanych w obszarach poprzemysłowych.

Plac "Efekt" przy ul. Christo Botewa położony w obszarze miasta o dominacji funkcji przemysłowej jest największym placem hurtowym Krakowa. Jego lokalizacja w peryferyjnie położonych rejonach miasta istotnie wpłynęła na ich przeobrażenia.

W charakterystyce placów handlowych wybranych do badań szczegółowych uwzględniono ich specyficzną rolę w odniesieniu do zróżnicowanej struktury miasta i sposobu ich zagospodarowania. Place handlowe znajdujące się w zespołach zwartej struktury miasta zaprezentowane zostały na tle układu kompozycyjnego wnętrza, w którym funkcjonują. Place w pozostałych rodzajach struktury rozpatrzone zostały pod kątem przemian jakie powodują w otoczeniu.

ROZDZIAŁ III.

Charakterystyka placów handlowych rozmieszczonych w różnych rodzajach struktury Krakowa pod kątem ich oddziaływania na otoczenie.

Znaczenie i role placów handlowych w funkcjonowaniu i kształtowaniu ich przestrzeni muszą być rozumiane przede wszystkim w kontekście ich wpływu na otoczenie, a nie tylko w odniesieniu do samego placu. Wpływ ten dotyczy zmian użytkowych, organizacyjnych i funkcjonalnych. Podział struktury miasta na strefy konieczne warunkuje przyjęcie wytycznych dotyczących relacji pomiędzy placem a sąsiednią przestrzenią.

1. Plac handlowy w tradycyjnej strukturze miejskiej krakowskiej w oparciu o siatkę ulic i kwartałów.

Zwarta struktura miejska tradycyjnej siatki ulic Krakowa wykształcała się na krzyżach ulic i placów, co miało wpływ na rozwój i funkcjonowanie placów handlowych. Rozwiązanie siatki placów wynikało z potrzeb budowlanych zapoczątkowanych XIII-wieczną Urbaną i trwałych do połowy XIX wieku. Kluczowe wyznaczniki miejskiej siatki jako placów handlowych wiązały się z kontynuacją ich funkcji targowych (patrz rys. nr 33). Placowe takiej siatki ulic i wszystkie należały do typu funkcjonalnego – plac targowy. Granicę wyznaczał obszar, w którym znajdowały się wszystkie budynki, w których prowadzono handel.

ROZDZIAŁ III.

CHARAKTERYSTYKA PLACÓW HANDLOWYCH ROZMIESZCZONYCH W RÓŻNYCH RODZAJACH STRUKTURY KRAKOWA POD KĄTEM ICH ODDZIAŁYWANIA NA OTOCZENIE

Rozdział III.

Charakterystyka placów handlowych rozmieszczonych w różnych rodzajach struktury Krakowa pod kątem ich oddziaływania na otoczenie.

Znaczenie jakie posiada plac handlowy w funkcjonowaniu i kształtowaniu się przestrzeni miasta w dużym stopniu zależy od wpływu jaki wywiera on na swoje otoczenie. Wpływ ten dotyczy zmian użytkowych, przestrzennych i znaczeniowych. Rodzaj struktury miasta narzuca konieczne warunki, których spełnienie decyduje o prawidłowych relacjach pomiędzy placem a sąsiadującymi z nim terenami.

1. Place handlowe w tradycyjnej strukturze miejskiej kształtowanej w oparciu o siatkę ulic i kwartałów.

Zwarta struktura miejska tradycyjnego układu Krakowa wykształconego na kanwie ulic i placów, rozwinięta wokół stanowiącego centralny punkt miasta Rynku zajmuje powierzchnię niewiele przekraczającą swym zasięgiem promień 2 km. Rozmieszczone w niej place są wynikiem procesów budowlanych zapoczątkowanych XIII-wieczną lokacją i trwających do połowy XX wieku. Obecne wykorzystywanie niektórych z nich jako placów handlowych wiąże się z kontynuacją ich targowych tradycji. (patrz rys. nr 33). Placów takich jest osiem i wszystkie należą do typu funkcjonalnego - plac targowy. Granice wyznaczające obszar sprzedaży znajdują się we wnętrzach wydzielonych poprzez zwartą zabudowę, posiadającą w większości wypadków duże wartości architektoniczne. Wielkość powierzchni handlowej na tych placach waha się od 1500 m² do 4600 m².

Sposób ich zagospodarowania decyduje o charakterze wnętrza, w którym funkcjonują. Obecne zagospodarowanie większości placów handlowych znajdujących się w obszarze tradycyjnej struktury miejskiej jest efektem przebudowy ich powierzchni rozpoczętej w 1991 r. i trwającej na niektórych z nich jeszcze w 1996 r. Remonty dokonane zostały w oparciu o projekty zagospodarowania powierzchni placu w jego administracyjnych granicach. Według tych projektów przebudowa objęła: urządzenia sanitarne, zabudowę

kioskową, zadaszenia, posadzkę i elementy małej architektury.¹²⁴ Miała ona na celu przede wszystkim poprawę warunków sanitarnych oraz estetyki placu.

Przebudowa placów zmieniła w sposób istotny ich wyraz przestrzenny. Powierzchnie, większości z nich, zostały zabudowane poprzez jednolite architektonicznie zespoły murowanych kiosków ustawionych w grupach lub w rzędach. Pojawiły się drobne elementy wyposażenia płyty o starannie wypracowanym detalu i spójne z architekturą kiosków: murki, studnie, koryta, lampy, ławeczki itp. Wymieniona została posadzka. Zdominowane przez zabudowę place zamieniły się w przestrzenie wypełnione małymi sklepikami¹²⁵ z niewielką powierzchnią targową stanowiącą w niektórych wypadkach wewnętrzny plac. Forma kiosków, nawiązująca często do straganów, umożliwia otwieranie przeszklonych witryn, nie zapewnia jednak możliwości penetracji wizualnej, jaką dawał prześwit pomiędzy parasolami a stoiskiem. Ograniczono znacznie powierzchnię sprzedaży z ław, oraz "z ziemi".

Wpływ na obecny sposób przebudowy powierzchni placów miały stopniowe przemiany ich zagospodarowania. Dominujące na placach handlowych jeszcze w latach 80-tych, tradycyjne zagospodarowanie poprzez ławy, stragany i nieliczne małe budki, pod koniec tego okresu zaczęło się zmieniać. Budki i stragany przekształcono w obszerne kioski, uniezależniające sprzedawców od pogody. Miały one tymczasowy charakter. Ich wygląd zależał od indywidualnych upodobań oraz możliwości finansowych właścicieli. Zróżnicowanie form i gabarytów kiosków powodowało nieład. Przeprowadzone obecnie prace remontowe w wielu wypadkach utrwaliły układ istniejącej wcześniej zabudowy, przebudowując istniejące obiekty lub wymieniając je na nowe. Znaczna część kiosków powstała w miejscu dawnych straganów. Przemiany tego typu wydają się być skutkiem jedynie porządkowania istniejącego stanu, a nie wykorzystania możliwości zmiany dyskusyjnego sposobu zagospodarowania historycznych placów. Oceniając efekty przekształceń większości powierzchni omawianych placów można zaryzykować stwierdzenie, że to co było złe pozostało, tylko w dużo estetyczniejszej formie. Walory kompozycyjne placu miejskiego współtworzy posadzka oraz obudowujące ją budynki.¹²⁶ Przekształcanie części placu, podporządkowując sposób organizacji przestrzeni wymaganiom użytkujących plac handlarzy i nie uwzględniając całościowego obrazu, powoduje obniżenie jego wartości urbanistycznych. Ze względu na różnorodność budowy formy placów, a zwłaszcza ich miejsce w zabytkowej

strukturze, sposób wykorzystania płyty powinien podlegać indywidualnej ocenie, bez stosowania ujednoczonych kryteriów. Jedyny z placów, który oparł się presji zabudowy to Plac Nowy na Kazimierzu. (na ryc. 44 oznaczony nr 4)¹²⁷

Sposób w jaki zagospodarowywane są place targowe jest pochodną wymogów użytkowych. Zmiany organizacji sprzedaży, całoroczne funkcjonowanie placu, spowodowały dominację handlu w kioskach, na niekorzyść najbardziej typowego dla targowisk handlu obwoźnego. Wprowadzenie do sprzedaży towarów przemysłowych powszechnie dostępnych, rzutuje również na zmianę charakteru placu handlowego.¹²⁸ Istnieją jeszcze place, na których pojawiają się towary charakterystyczne dla targowisk, decydujące o ich specyfice: ptactwo domowe, wyroby z wikliny, rozsada kwiatowa, owoce runa leśnego itp. podnoszące znaczenie funkcjonalne tych powierzchni. Na większości z placów w okresach przedświątecznych bywa prowadzona sprzedaż tradycyjnych towarów na dodatkowych straganach.

Koniecznym wymogiem dla prawidłowego funkcjonowania placu jest zapewnienie mu zaplecza w postaci miejsc parkingowych, magazynowych. Na sposób magazynowania towarów wpływa ich rodzaj i miejsce sprzedaży. Artykuły sprzedawane w kioskach magazynuje się w ich wnętrzu. Wyroby rzemieślnicze rozkładane na stołach przechowuje się zazwyczaj w wynajmowanych na te cele piwnicach lub innych pomieszczeniach gospodarczych budynków otaczających plac. Większość towarów jest każdorazowo przywożona samochodami.

Najtrudniejszy problem do rozwiązania stanowią parkingi. Ograniczone możliwości przestrzenne jakie występują w zespołach tradycyjnej tkanki miejskiej uniemożliwiają zapewnienie miejsc postojowych dla zaopatrujących plac samochodów, znacznie utrudniają także możliwość korzystania z zakupów przez zmotoryzowanych. Minimalna ilość stanowisk parkingowych wydzielona zostaje kosztem powierzchni handlowej. Użytkownicy placów pozostawiają swoje samochody na chodnikach i poboczach ulic w najbliższym jego rejonie.

Zróznicowanie pomiędzy placami targowymi znajdującymi się w zwartej strukturze miejskiej wynikające z ich asortymentu towarowego, położenia w stosunku do centrum miasta i ciągów usługowych, a także ich tradycji, powoduje różny stopień oddziaływania na otoczenie i intensywności korzystania z placu. Małe place, położone peryferyjnie w stosunku do ciągów handlowych, posiadają kameralny charakter. Najintensywniej wykorzystywane

są place położone w pobliżu centrum miejskiego oraz ciągów usługowych. Zakupów na tych placach poza okolicznymi mieszkańcami, dokonują także osoby pracujące i korzystające z usług w Śródmieściu. Znaczny ruch handlowy na placach wpływa na powstawanie w ich otoczeniu nowych usług. Stanowią je punkty małej gastronomii i usług rzemieślniczych, liczne sklepy w parterach budynków oraz oficynach. Również, w zależności od warunków przestrzennych, gromadzą się w otoczeniu placu drobne obiekty handlowe - kioski, tymczasowe pawilony, a ich okolice oblegają "handlarze uliczni".

Centralne obszary miasta stanowią miejsca w których spotykają się różne grupy ludności. Znajdujące się tutaj place targowe mają inne znaczenie dla mieszkańców najbliższych okolic, a inne dla przypadkowych przechodniów, przyjezdnych turystów, czy osób specjalnie przybywających tutaj na zakupy z dalszych części miasta. Dla mieszkańców z bezpośredniego otoczenia placów targowych, oprócz korzyści jakie wynikają ich bliskości, istnieje szereg uciążliwości. Największe uciążliwości wywołują utrudnienia komunikacyjne polegające na blokowaniu przejazdów i zajmowaniu przez samochody dostawcze nielicznych miejsc postojowych, a także, w okresach o szczególnie natężonym ruchu na placu, zastawianie przejść pieszych. Przekazanych przechodniów często denerwuje natłok ludzi tarasujących przejścia, turyści zwiedzający miasto oczekują tutaj wrażeń estetycznych lub folkloru. Inny problem związany ze specyfiką handlu placowego dotyczący mieszkańców i turystów stanowi pojawianie się tu patologii społecznych. Wywiady przeprowadzone na obszarze strefy śródmiejskiej w 1993 r. z patrolującymi ten teren policjantami, dotyczące występujących tu przejawów dezorganizacji społecznej wskazują na place targowe jako miejsca licznych kradzieży i oszustw, nielegalnego handlu i gromadzenia się na nich w godzinach nocnych ludzi z marginesu społecznego.¹²⁹

Podstawowe cechy placów targowych w obszarach zwartej struktury miejskiej związane z obecnym sposobem użytkowania to:

- ujednoczenie powierzchni wszystkich placów bez względu na ich położenie względem centrum miejskiego poprzez wprowadzenie jednakowego typu elementów zagospodarowania płyty oraz jednakowego asortymentu towarowego.

- zabudowa większości powierzchni handlowej kioskami, które tworzą nowy układ przestrzenny, powstały we wnętrzu architektonicznego placu, często kompozycyjnie z nim niespójny.
- przebudowa jedynie tej części powierzchni, która w sposób administracyjny wydzielona została jako handlowa

Spośród placów handlowych znajdujących się w zabudowie śródmiejskiej oraz ze względu na zróżnicowany ich wpływ na otoczenie, jako charakterystyczne przykłady wyłonione zostały place: Rynek Kleparski, Kleparz Nowy i plac Na Stawach.

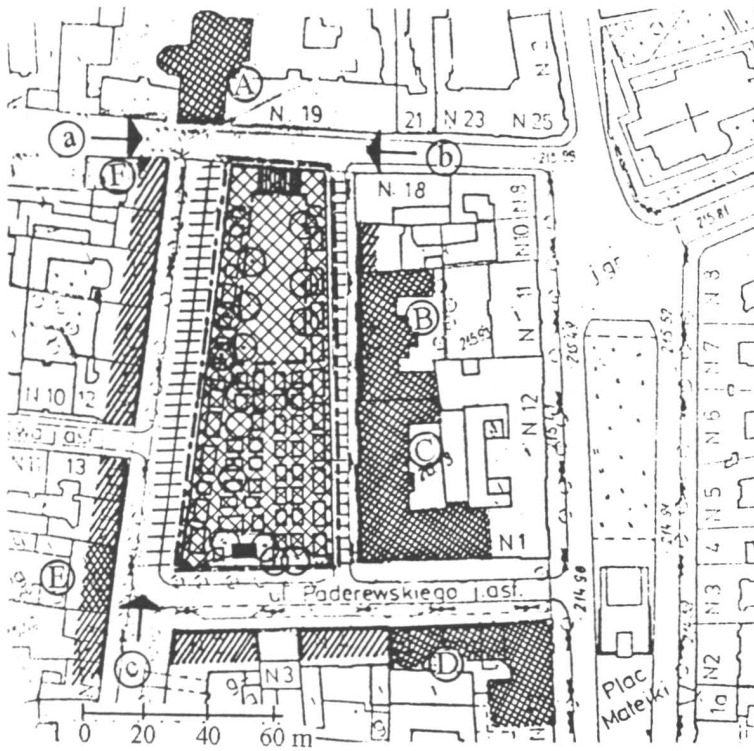

Plac Rynek Kleparski

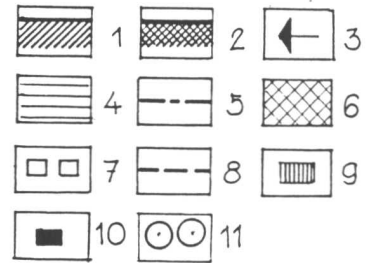
Plac Rynek Kleparski wybrany został spośród placów handlowych do szczegółowej analizy ze względu na jego szczególnie eksponowane miejsce w strukturze śródmiejskiej Krakowa oraz wielowiekową tradycję pełnienia roli placu handlowego. Reprezentuje ponadto typ przestrzenny placu funkcjonującego w obrębie w pełni wykształconego wnętrza architektonicznego placu.

Rynek Kleparski położony jest w bezpośrednim sąsiedztwie północnej granicy Starego Miasta na terenie dawnego rynku powstałego w Średniowieczu miasta Kleparza¹³⁰. Znajduje się w odległości ok. 0,5 km od Głównego Rynku, z którego ciąg pieszy przebiegający ul. Sławkowską prowadzi bezpośrednio na plac. W pobliżu usytuowany jest główny dworzec PKP i PKS. Dojazd do placu odbywa się liniami tramwajowymi i autobusowymi. Przystanki rozmieszczone są w odległości 70 - 150 m od jego granic przy ul. Basztowej, Długiej, Kurniki, Pl. Matejki. Najintensywniejszy ruch pieszy odbywa się od strony południowej placu (od ulicy Basztowej).

W sąsiedztwie Rynku Kleparskiego znajdują się obiekty pełniące istotne funkcje ogólnomiejskie: Akademia Sztuk Pięknych, dyrekcja Polskich Kolei Państwowych, kościół parafialny, 2 szkoły ponadpodstawowe, biuro Polskich Linii Lotniczych LOT. Plac otaczają kamienice mieszczące w parterach sklepy

Ryc. 63.
Plac Stary Kleparz.
Układ funkcjonalny.

Otoczenie placu: 1 - usługi umieszczone w parterach budynków mieszkalnych /usługi handlu, rzemiosła lub gastronomii/; 2 - usługi inne: A - kościół, B - szkoła podstawowa, C - budynek Dyrekcji PKP, D - budynek Akademii Sztuk Pięknych, E - bank, F - poczta; 3 - główne kierunki dojść pieszych do placu: a - ciąg pieszy od ulicy Długiej, b - ciąg pieszy z kierunku Dworca Głównego, c - ciąg pieszy od Rynku Starego Miasta oraz przystanków autobusowych i tramwajowych przy ul. Basztowej;

4 - miejsca postojowe dla samochodów

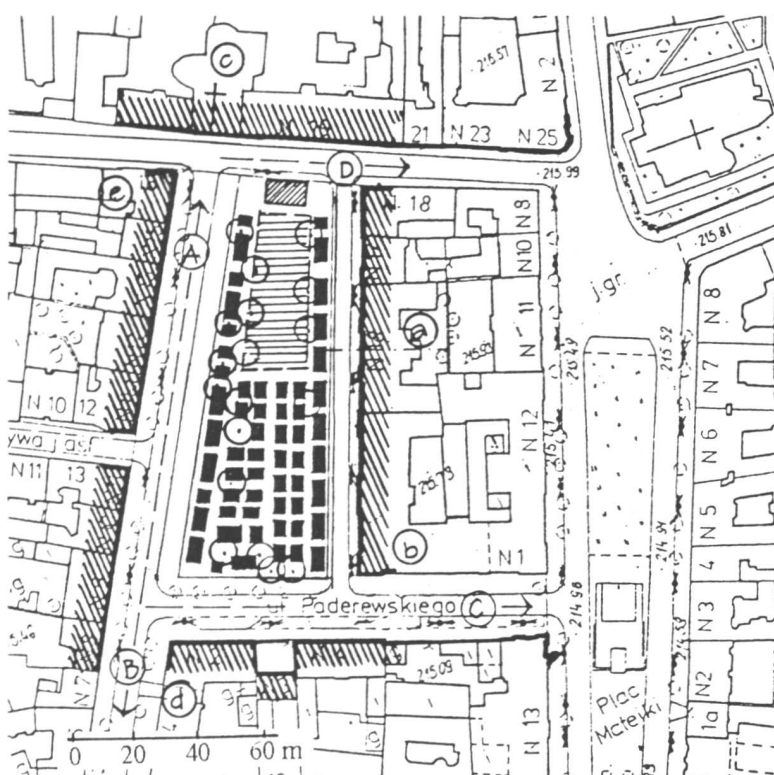
Plac handlowy: 5 - granice placu handlowego; 6 - powierzchnia przeznaczona do prowadzenia handlu; 7 - budynki na placu; 8 - granica obszaru przeznaczonego do prowadzenia handlu obwoźnego; 9 - szalet; 10 - budynek TRAFO; 11 - drzewa znajdujące się na terenie placu.

oprac. autor

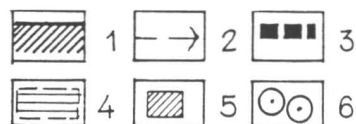
oraz urząd pocztowy, bank, szkoła podstawowa i kościół OO Misjonarzy (ryc. 63)

Plac targowy zajmuje 4600 m² powierzchni wydzielonej do sprzedaży z około 10500 m² wnętrza placu ograniczonego fasadami budynków. Pozostałą część Rynku Kleparskiego stanowią ulice wraz z chodnikami. Jest on największym powierzchniowo targowiskiem w obszarze śródmiejskim.

Plac wraz z otoczeniem reprezentuje zespół o dużych wartościach kompozycyjnych i kulturowych. (ryc. 64) Kompozycyjnie, Rynek Kleparski jest wnętrzem placowym, o kształcie zbliżonym do prostokąta o wymiarach 68m x 155m, lekko zwężający się w kierunku północnym. Zwartą obudowę placu tworzą budynki o wysokości 2 - 7 kondygnacji. Większość z nich posiada

Ryc. 64.
Plac Stary Kleparz.
Układ kompozycyjny

1 - pierzeje wyznaczające obszar placu /przeważająca wysokość zabudowy 3 - 6 kondygnacji/; 2 - osie widokowe

Zamknięcia widokowe ulic otaczających plac: A. Fasada kościoła OO Misjonarzy, B. Zespół zieleni Plant, C. Pomnik Grunwaldzki, D. Wieże kościoła św. Floriana
Budynki w pierzejach placu o szczególnych walorach widokowych: a - szkoła podstawowa, b - budynek Dyrekcji Kolei, c - Kościół OO Misjonarzy, d - budynek Tow. Ubezpieczeniowego "Feniks" /obecnie LOT/, e - budynek poczty

Plac handlowy: 3 - układ kiosków na placu; 4 - powierzchnia zagospodarowana przy pomocy stołów; 5 - budynek szaletu; 6 - drzewa znajdujące się na powierzchni placu
oprac. autor

znaczne wartości zabytkowe. Należy do nich kościół OO Misjonarzy, Szkoła Miejska, gmach dawnego Towarzystwa Ubezpieczeniowego "Feniks" i Dyrekcji Polskich Kolei Państwowych, a także tworzące zachodnią pierzeję mieszczańskie kamienice. Proporcje wysokości placu do jego długości wynoszą: w kierunku wschód - zachód około 2 : 7, w kierunku północ-południe 1 : 7¹³¹. Ulice otaczające plac mają atrakcyjne zamknięcia widokowe. Widok w kierunku wschodnim wzdłuż osi ul. Paderewskiego zamyka Pomnik Grunwaldzki ustawiony na Placu Matejki. Na osi ulicy przebiegającej wzdłuż zachodniej strony Rynku znajduje się kościół oo Misjonarzy, jej drugi kierunek

prowadzi wzrok na zespół zieleni Plant. Zamknięcie ulicy (Św. Filipa) przechodzącej wzdłuż północnej pierzei stanowią wieże kościoła św. Floriana.

Wnętrze Rynku Kleparskiego zajmuje plac targowy. Obecne zagospodarowanie placu stanowi pewien etap jego przebudowy. Ukończenie prac wpłynie na dalsze jego przekształcenie, porównując jednak stan istniejący ze stanem projektowym zauważyć można, że południowa część otrzymała już ostateczny wygląd.¹³² W części tej powstały liczne kioski ustawione w rzędach nie tworząc jednak w pełni regularnego ciągu zabudowy. Zastępują one istniejące tu wcześniej stragany oraz drewniane budki. Postawione zostały również kioski otaczające plac od strony wschodniej i zachodniej. Kioski wykonane są z cegły. (ryc. 65, 66) Jest ich 58, w tym 16 mieszczących po dwa punkty sprzedaży. Poza kioskami handlowymi na płycie placu znajduje się budynek trafo oraz sanitariaty, a także takie elementy małej architektury jak: murki, oświetlenie, posadzka. Pozostała powierzchnia placu wykorzystywana do handlu ze stołów jest niezabudowana. Zajmuje ona około 23% powierzchni placu targowego. (ryc. 67)

Obudowa dłuższych boków placu przy pomocy dostępnych od jego wewnętrznej strony kiosków oddziela przestrzeń handlową od pozostałej części placu. Odległość ich od pierzei Rynku Kleparskiego nie jest jednakowa. Ciąg kiosków wzdłuż strony wschodniej placu ustawiony jest w o połowę mniejszej odległości od zabudowy (około 9 m) niż od strony zachodniej.¹³³ Znajdujący się w pierzei od tej strony placu budynek szkoły podstawowej posiada szczególnie niekorzystną sytuację, tak ze względu na utrudniony do niego dostęp, jak i przesłonięcie widoku na jego monumentalną bryłę.¹³⁴

Wpływ placu targowego na otoczenie polega przede wszystkim na aktywizacji wszystkich ciągów pieszych doprowadzających do placu, wzmożeniu ruchu samochodowego oraz gromadzeniu poza powierzchnią handlową licznych sprzedawców ulicznych. Zwarta zabudowa otaczająca plac uniemożliwia powstawanie nowych drobnych obiektów handlowych w jego sąsiedztwie.

Rola Rynku Kleparskiego wiąże się nie tylko z zaopatrywaniem mieszkańców. Plac pełni także istotną rolę kulturową z racji utrwalenia określonych tradycji miejsca zdominowanego nieprzerwanie funkcją handlu od XIV wieku¹³⁵. Badania przeprowadzone przez Z. Szrombę-Rysową dotyczące zachowanych tradycji, opisanych w artykule "Targowisko "Stary Kleparz" - etnograficzna perspektywa badań" miały miejsce w 1991 r.¹³⁶ Wskazują one na wytworzenie

Ryc. 65.
Widok Starego
Kleparza od strony
zachodniej.
1996r. - fot. autor.

Ryc. 66.
Zabudowa Starego
Kleparza
1996 r. - fot. autor.

Ryc. 67.
Stoły ustawione
w północnej części
Starego Kleparza
1996 r. - fot. autor.

się tutaj specyficznej obyczajowości wynikającej z dziedziczenia zawodu przekupki, przechodzenia z pokolenia na pokolenie miejsca sprzedaży. Opis zamieszczony w wyżej wymienionej publikacji charakteryzuje nieformalne zasady w organizacji przestrzeni placu panujące wewnątrz grupy sprzedawców. Autorka pisze o placu: "To wewnętrzne życie nadało mu własną specyfikę i pozwalało zachować swą tożsamość mimo licznych i nieuniknionych zmian, jakie niosła i niesie ze sobą rzeczywistość"¹³⁷.

Obecnie zachodzące zmiany dotyczące zarówno rodzaju prowadzonego handlu, asortymentu towaru jak i sposobu użytkowania placu powodują upodobnienie się Starego Kleparza do innych tego typu powierzchni i mogące wpłynąć na zmianę jego znaczenia kulturowego.

Plac Nowy Kleparz

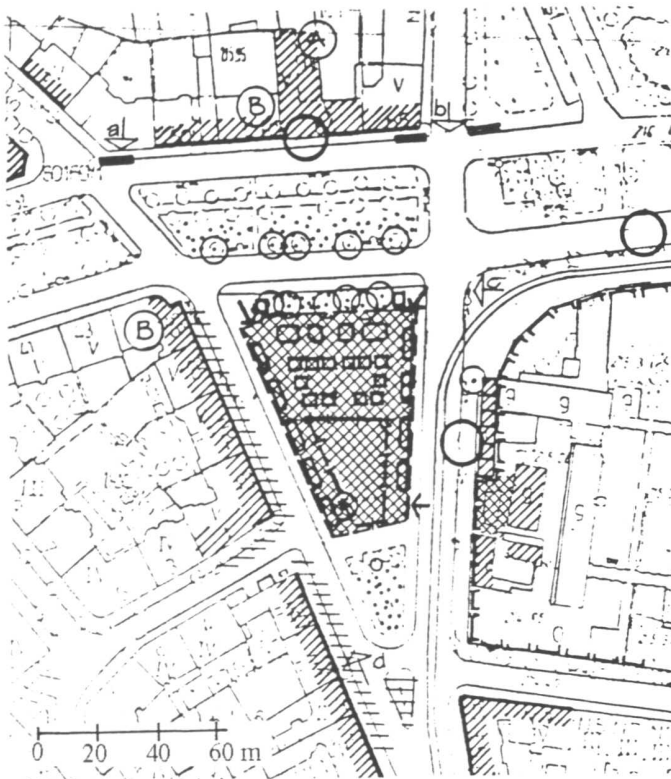
Plac Nowy Kleparz reprezentuje typ placu targowego położonego w strukturze kształtowanej w oparciu o sieć ulic i placów jednak o odmiennych warunkach przestrzennych niż Rynek Kleparski. Należy on do placów, których funkcjonowanie oddziałuje w sposób istotny na przekształcenia w jego najbliższym otoczeniu.

Nowy Kleparz jest to obszerny plac o kształcie trójkąta położony 1,1 km na północ od Głównego Rynku u wylotu ulicy Długiej przylegający od strony północnej do obwodnicy - Alei Słowackiego. W jego rejonie znajduje się dworzec autobusów miejskich i podmiejskich będący istotnym źródłem ruchu pieszego. W pobliżu placu przebiegają 22 linie autobusowe posiadające przystanki rozmieszczone po obu stronach Alei Słowackiego oraz pobliskim dworcu i 7 linii tramwajowych biegnących ul. Długą w kierunku dworca towarowego. Ruch pieszcy do placu odbywa się głównie od strony przystanków, oraz wzdłuż ulicy Długiej stanowiącej ważny ciąg handlowy prowadzący od Plant do Alei Słowackiego. Rola Alei jako drogi tranzytowej przez miasto stwarza barierę utrudniającą korzystanie z Nowego Kleparza od strony północnej. W otoczeniu placu zlokalizowane są takie funkcje jak: Dom Opieki Społecznej im. Helclów, rozlewnia win zajmująca pomieszczenia w dawnym

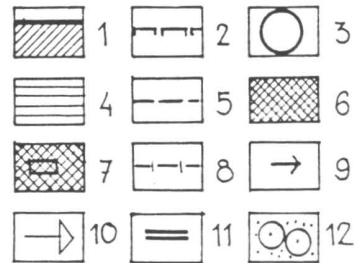
forcie, dom towarowy. Strona zachodnia placu w parterach budynków mieszkalnych mieści usługi handlowe i rzemieślnicze. (ryc. 68)

Plac Nowy Kleparz powstał w miejscu custodii - elementu układu obronnego Kleparza istniejącego w XV w. na Błoniu Kleparzkim¹³⁸. Później w miejscu tym funkcjonował skład solny. Ostateczna forma placu ukształtowała się na przełomie XIX i XX w. Targowisko miejskie rozpoczęło swoją działalność w latach 1924 - 1926.

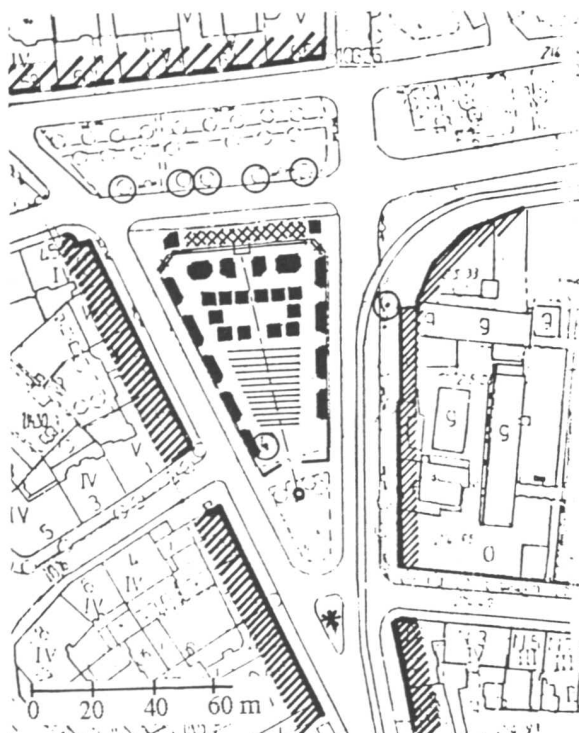
Plac targowy o powierzchni 3200 m² zajmuje wnętrze ponad 10000 m² placu zawartego pomiędzy elewacjami budynków przy ul. Długiej, murem Domu Opieki Społecznej im. Helclów i wewnętrzną granicą alei przylegającą do grupy zieleni przymykającej plac od strony północnej (ryc. 69). Posiada kształt

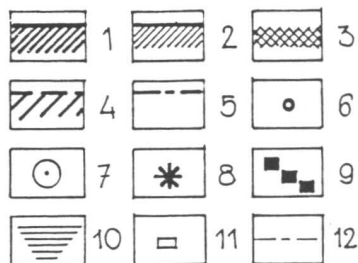
Ryc. 68
Plac Nowy Kleparz.
Układ funkcjonalny.

Otoczenie placu: 1 - usługi umieszczone w parterach budynków mieszkalnych / usługi handlu, rzemiosła lub gastronomii/ oraz A - Dom Towarowy "Herbewo"; usługi inne: B - apteka, 2 - granica terenu Domu Opieki Społecznej im. Helclów; 3 - przystanki autobusowe i tramwajowe; 4 - miejsca postojowe dla samochodów
Plac handlowy: 5 - granice placu handlowego; 6 - powierzchnia przeznaczona do prowadzenia handlu; 7 - budynki na placu; 8 - granica obszaru przeznaczonego do prowadzenia handlu obwoźnego; 9 - główne wejścia na plac; 10 - główne kierunki dojść do placu: a - kierunek od ulic Wrocławskiej i Lubelskiej oraz przejście piesze od przystanku autobusowego, b - kierunek od dworca autobusów miejskich i podmiejskich, c - kierunek od przystanków autobusowych i tramwajowych, d - kierunek od ciągu handlowego prowadzącego ul. Długą; 11 - bariery na ciągach pieszych prowadzących do placu, spowodowane poprzez drogę tranzytową; 12 - drzewa

Ryc. 69.
Plac Nowy Kleparz.
Układ kompozycyjny.

Pierzeje wyznaczające obszar placu: 1- zwarta pierzeja uliczna o zabudowie 4 - 6 kondygnacji; 2 - zwarta pierzeja uliczna o zabudowie ok. 1 kond. /mur/; 3 - zespół zieleni zamykający ażurowo plac od strony północnej; 4 - zamknięcie widokowe placu od strony północnej poprzez zabudowę w pierzei Alei Słowackiego; 5 - granice placu handlowego; 6 - figura Najświętszej Marii Panny; 7 - drzewa; 8 - lampa uliczna - element dominujący nad placem /ustawiona na osi placu/

Plac handlowy: 9 - układ kiosków na placu, 10 - powierzchnia zagospodarowana przy pomocy stołów; 11 - koryto do mycia jarzyn - charakterystyczny element placu; 12 - oś placu łącząca koryto z figurą NMP

oprac. autor

zbliżony do trójkąta. Zabudowę jego zachodniej pierzei tworzą 4 - 6 kondygnacyjne budynki powstałe w okresie od 1895 do 1937 r., a od wschodu mur, za którym wznosi się budynek Domu im. Helclów.¹³⁹ W południowym narożniku placu stoi figurka Najświętszej Marii Panny z przełomu XVIII i XIX w.¹⁴⁰ będąca istotnym elementem kompozycyjnym placu. Zamknięcie widokowe trzeciego boku stanowi ażurowa przesłona z zieleni nad którą górują 5 - 6 kondygnacyjne budynki ustawione wzdłuż Al. Słowackiego. Powierzchnia placu od tej strony jest zagłębiona na wysokość około 0,6 m. w stosunku do poziomu ulicy. Określenie proporcji pomiędzy ścianami placu, a posadzką uniemożliwia duża dysproporcja w wysokościach pierzei oraz kształt wnętrza.¹⁴¹

Obecny sposób zagospodarowania placu wydziela przestrzennie z całości powierzchni obszar o funkcji placu handlowego obudowując go kioskami dostępnymi od środka placu, tworzącymi jednakowe gabarytowo ściany wzdłuż jego dłuższych boków.(ryc. 70). Sposób aranżacji targowiska dzieli je na części o różnym sposobie użytkowania.¹⁴² Część północna placu zabudowana została za pomocą zespołu kiosków, pośrodku znajdują się zadaszone stoły¹⁴³ (ryc.71,73). Niewielki teren niezabudowany w pobliżu figurki Matki Boskiej przeznaczony jest do sprzedaży wyrobów z wikliny¹⁴⁴ (ryc. 72). Wielkość obszaru placu niezabudowanego kioskami wynosi prawie 22% powierzchni handlowej. Wejścia na plac znajdują się od strony jego dłuższych boków.¹⁴⁵ Wnętrze placu posiada jednorodny wyraz architektoniczny.

Usytuowanie Nowego Kleparza w miejscu bardzo korzystnym zarówno względem układu komunikacyjnego jak i ciągów handlowych powoduje duże zainteresowanie prowadzonym tutaj handlem targowym. Intensywny sposób użytkowania placu powoduje jego znaczne oddziaływanie na otoczenie (ryc.76). Bezpośredni wpływ na sposób wykorzystywania sąsiadujących z placem terenów obejmuje swym zasięgiem około 150 m. Na tym terenie rozmieszczone są w budynkach mieszkalnych miejsca magazynowania towarów, a na ulicach parkowane samochody (obejmują one ulice: Długą od skrzyżowania z ulicą Szlak do Alei Słowackiego, Kolberga, Żuławskiego, Helclów). Koncentrowanie się ruchu pieszego na placu i wzdłuż prowadzących do niego ciągów pieszych spowodowało zgrupowanie się w tutaj znacznej ilości małych obiektów handlowych. W promieniu ok. 100 m od granic placu funkcjonuje 15 kiosków oraz powstałe w latach 90 - tych dwie powierzchnie handlowe. Jedna z nich znajduje się na terenie Domu Opieki Społecznej (ryc. 74). W wyniku dostosowania do prowadzenia sprzedaży budynków gospodarczych należących do Domu im. Helclów i przebicia w murze od strony Nowego Kleparza wejścia utworzył się niewielki plac, na którym rozkładają stragany dawni handlarze z placu. Drugą powierzchnią gromadzącą obiekty drobnego handlu jest parcela przy ul. Długiej pomiędzy numerami 66 i 70 (ryc. 75). Na jej obszarze znajduje się około 40 nie związanych z terenem, drewnianych kiosków zróżnicowanych gabarytowo.¹⁴⁶ Parcela ta została oddzielona od ulicy ogrodzeniem zamykanym na noc.

Ryc. 70
Kioski z kwiatami
ustawione wzdłuż
zachodniej strony
Nowego Kleparza
1996 r. - fot. autor.

Ryc.71
Zadaszone stoły zajmu-
jące środkową część
Nowego Kleparza
1996 r. - fot. autor.

Ryc. 72.
Charakterystyczny dla Nowego
Kleparza targ wyrobami z wikliny
1997 r. - fot. autor.

Ryc. 73
 Nowy Kleparz. W czasie deszczu w przejściach pomiędzy zadaszeniami zakładane są dodatkowe zabezpieczenia z folii 1996 r. - fot. autor.

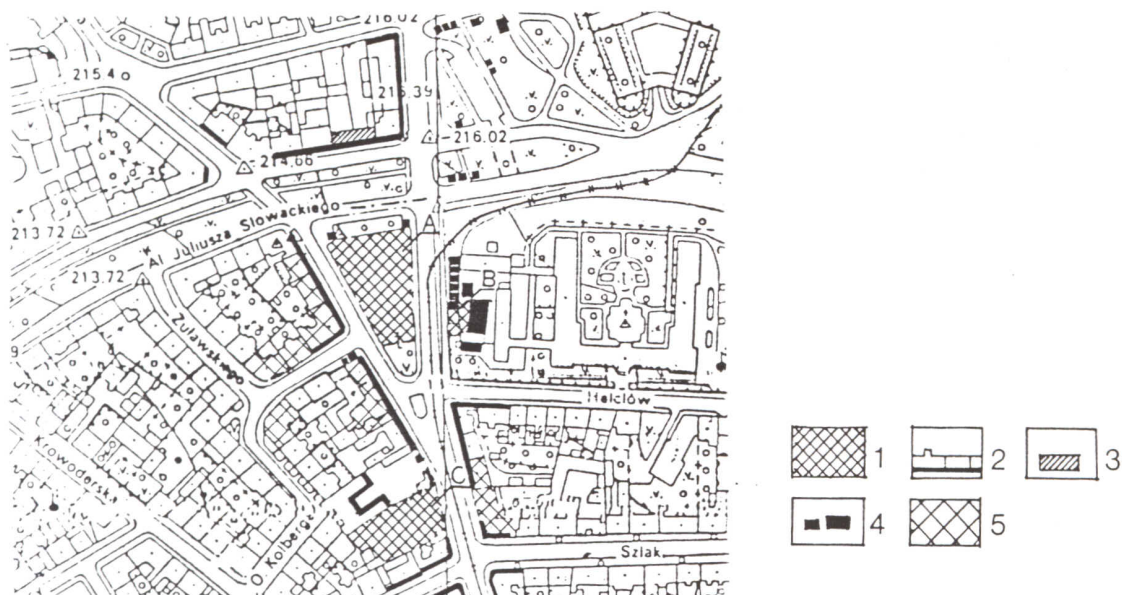

Ryc. 74.
 Placyk przy Domu Opieki Społecznej wykorzystywany na cele handlowe 1996 r. - fot. autor.

Ryc. 75.
 Parcela przy ul. Długiej, na której ustawiono 40 drewnianych kiosków. (na ryc. 76 oznaczona literą C) 1996 r. - fot. autor.

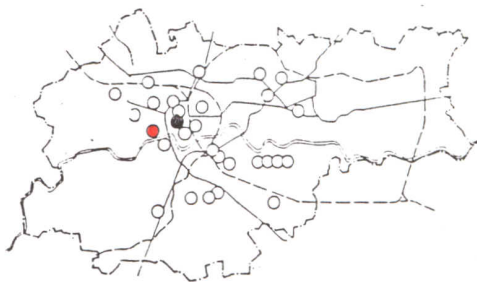
Pomiędzy zespołami kiosków na omawianych powierzchni a placem kleparskim istnieje podobieństwo w sposobie prowadzenia handlu, nie ma natomiast związku w sposobie kształtowania zabudowy.

Ryc. 76. Nowy Kleparz - wpływ placu handlowego na rozwój drobnego handlu

1 - powierzchnie, na których funkcjonuje handel: A - plac targowy Nowy Kleparz, B - powierzchnia na terenie Domu Opieki Społecznej, na której rozstawiane są stragany, C - zabudowana kioskami powierzchnia parceli przy ul. Długiej; 2 - budynki z usługami handlu i drobnego rzemiosła w parterach; 3 - budynki usług handlu; 4 - kioski i małe pawilony poza powierzchniami handlowymi, 5 - budynki w otoczeniu placu tworzące jego zaplecze magazynowe.

oprac. autor.

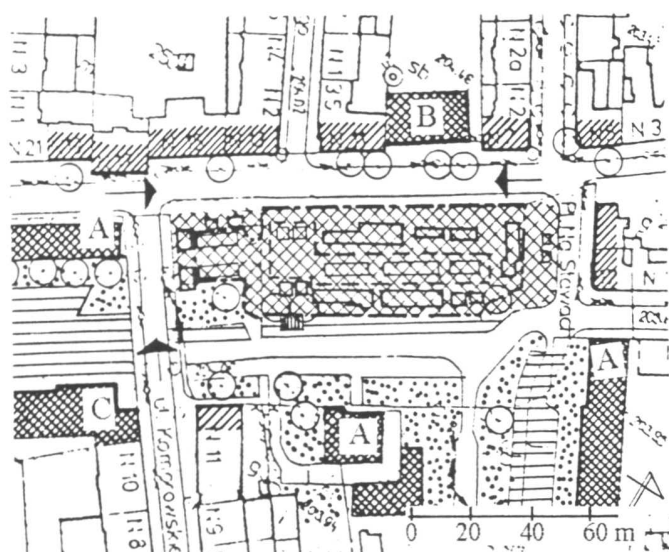

Plac Na Stawach

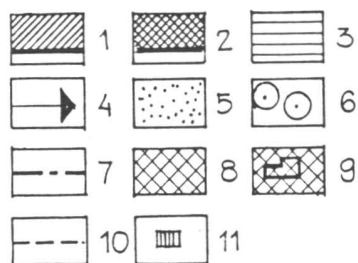
Plac Na Stawach należy do placów odgrywających ważną rolę w kompozycji miasta jako element położony centralnie wewnątrz układu urbanistycznego dawnej dzielnicy. Jego powierzchnia wykorzystywana do

prowadzenia handlu stanowi wydzielony fragment placu projektowany i realizowany w swoich administracyjnych granicach .

Plac Na Stawach położony poza linią II obwodnicy powstał w miejscu zasypanych w 2 połowie XIX w. stawów. Nazwę swoją otrzymał w 1912 r.¹⁴⁷ Ulica Senatorska tworząca jego północną pierzeję ukształtowała się w końcu XIX w. Plac znajduje się w odległości 1,3 km od Rynku i 0,4 km od klasztoru sióstr Norbertanek na Salwatorze. W pobliżu placu przy ul. Senatorskiej umiejscowiono dworzec autobusów podmiejskich. Główne kierunki dojazdu do placu przepiegają ulicą Senatorską oraz od strony przystanków tramwajowych i autobusowych przy ul. Kościuszki oraz ul. Senatorskiej. Najbliższy ciąg usługowy przebiega od strony domu towarowego Jubilat ulicą Kościuszki położoną od południowej strony placu równoległe do jego dłuższego boku i oddaloną od niego około 150 m. Rejon placu zajmują budynki o funkcji mieszkaniowej i usługowej. Jego otoczenie placu od strony północnej i wschodniej tworzą budynki mieszkalne z umieszczonymi w parterach usługami, pomiędzy nimi znajduje się szkoła podstawowa. Od strony południowej zabudowę stanowią budynki biurowe oraz przychodnia zdrowia, od zachodu plac zamyka barak o funkcji administracyjnej (ryc. 77).

Ryc. 77.
Plac Na Stawach.
Układ funkcjonalny.

Otoczenie placu: 1 - usługi umieszczone w parterach budynków mieszkalnych /usługi handlu, rzemiosła lub gastronomii/; 2 - usługi inne: A - budynki biurowe, B - szkoła podstawowa, C - przychodnia zdrowia; 3 - miejsca postojowe dla samochodów; 4 - główne kierunki dojazdu do placu; 5 - trawniki; 6 - drzewa;

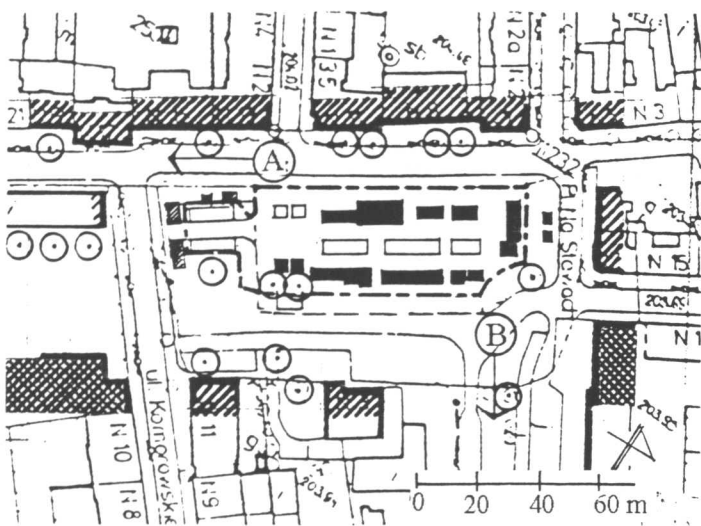
Plac handlowy: 7 - granice placu handlowego; 8 - powierzchnia, na której prowadzony jest handel; 9 - kioski; 10 - granica obszaru do prowadzenia handlu obwoźnego; 11 - śmietnik

oprac. autor

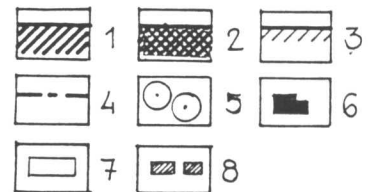
Kompozycyjnie plac nie tworzy spójnego wnętrza (ryc. 78). Zwarta zabudowa 4 i 5 kondygnacyjnych kamienic zamyka go od północy i wschodu. Południowa pierzeja placu posiada jedynie dwa wolnostojące 5 kondygnacyjne budynki powstałe po II wojnie światowej. Na dalszym planie od tej strony widoczny jest zabytkowy Dworek Łowczego stojący przy ul. Kościuszki. Od strony zachodniej znajduje się ustawiony szczytem do placu barak, przesłaniający widok na klasztor sióstr Norbertanek. Wieże zespołu klasztornego widoczne są z przylegającej od północnej strony placu ulicy Senatorskiej. Duże zróżnicowanie gabarytowe zabudowy otaczającej plac, niepełna pierzeja południowa, oraz zamknięcie od zachodu barakiem, sprawiają wrażenie nieuporządkowania.

Plac Na Stawach ma kształt prostokąta o wymiarach około 80 m x 140 m i proporcjach wysokości zabudowy dłuższych boków placu do jego szerokości 1 : 5¹⁴⁸

Wnętrze 11200 m² placu zajmuje targowisko wielkości 3121 m². Jego nieregularny kształt wynika z wydzielenia części placu indywidualnym właścicielom kiosków¹⁴⁹. Fakt ten wpływa niekorzystnie na możliwości

Ryc. 78
Plac Na Stawach.
Układ kompozycyjny

Zabudowa wyznaczająca obszar placu: 1 - budynki o wysokości 3 -5 kondygn.; 2 - budynki o wysokości 7 -8 kondygn.; 3 - budynki parterowe; 4 - granice placu handlowego; 5 - drzewa

Plac handlowy: 6 - układ kiosków na placu; 7 - układ zamontowanych na stałe wiat i straganów; 8 - kioski poza granicą placu handlowego;

Zamknięcia widokowe: A - wieże kościoła ss. Norbertanek, B - fasada Dworku Łowczego;

oprac. autor

całościowego uporządkowania placu. Zmiany powstałe w zagospodarowaniu placu Na Stawach dokonane w trakcie przebudowy, nie wymieniały istniejącej zabudowy, lecz zaadaptowały już istniejące kioski ujednolicając ich wygląd przy pomocy detalu¹⁵⁰. Dwadzieścia dwa różne wielkościowo, w większości murowane, kioski połączone zostały w zespoły poprzez dobudowę łączących je podcieni. Zmieniono ich elewacje. Nowym elementem wzniesionym na placu są przekryte stoły (wiaty) umieszczone wewnątrz zespołu kiosków (ryc. 79). Do sprzedaży obwoźnej wykorzystywany jest fragment placu, na którym ustawiono stoły oraz powierzchnia na obrzeżu nie posiadająca urządzeń handlowych. Łącznie teren pod ten sposób prowadzenia handlu zajmuje około 60% powierzchni placu handlowego.¹⁵¹(ryc. 80).

Plac Na Stawach jest intensywnie wykorzystywanym miejscem handlowym. Sposób zagospodarowania placu polegający na zapełnianiu jego powierzchni wieloma obiektami kubaturowymi (wiaty przeznaczone do sprzedaży obwoźnej zbliżone są w charakterze do kiosków) sprawia wrażenie znacznego stłoczenia jego użytkowników (ryc.81).

Porządkowanie placów jedynie w granicach wyznaczających teren przeznaczony na funkcję handlową, bez uwzględniania pozostałej części płyty oraz otaczającej go zabudowy dotyczy większości krakowskich placów handlowych. Plac Na Stawach należy do szczególnych przypadków, gdzie niektóre z budynków stojących na jego powierzchni nie podlegają administracji targowiska. Wykorzystywanie powierzchni placu przez różnych użytkowników narzuca nieregularny kształt jego handlowej części i uniemożliwia jednolitą przebudowę.¹⁵²

2. Place targowe w zespołach osiedli mieszkaniowych.

Krakowskie osiedla mieszkaniowe znajdujące się na północ od zwartej struktury miejskiej i rozciągające się w kierunku wschodnim obejmując zespół Nowej Huty oraz od południa w pasie: Kurdwanów - Bieżanów skupiają na swym obszarze 75 % mieszkańców Krakowa.¹⁵³ Ich odległość do centrum (Rynek Główny) sięga do 10 km. W obszarach tych funkcjonuje 7 placów handlowych - wszystkie typu "plac targowy". W przeważającej części place te rozmieszczone są obrzeżnie w stosunku do osiedli, w pobliżu przelotowych ulic

Ryc. 79.
 Wiata ustawiona w centralnym
 miejscu placu Na Stawach.
 1997 r. fot. autor

Ryc. 80.
 Miejsca do sprzedaży
 obwoźnej na obrzeżu
 placu Na Stawach
 1997 r. fot. autor

Ryc. 81.
 Widok na zabudowę
 na placu Na Stawach
 1997 r. fot. autor

obciążonych liniami komunikacji miejskiej¹⁵⁴. Rozpiętość pomiędzy ich wielkością wynosi od ok. 450 m² (os. Na Kozłówce) do 7200 m² (ul. Kocmyrzowska). Place te powstawały poprzez wydzielenie ich granic w niezabudowanym obszarze. Znaczna część powstała w latach 60-tych.¹⁵⁵ Drugi okres powstawania to lata 90-te. Te dwa okresy mają istotne znaczenie dla ich współczesnego kształtu przestrzennego¹⁵⁶. Place starsze, gdy tylko pozwalają na to warunki otoczenia gromadzą wokół siebie małe pawilony usługowe ustawione w ich granicach utrwalając tym samym formę. Place nowo powstałe ograniczone są często ogrodzeniem. Otoczenie ich stanowi luźny układ bloków. Sposób zagospodarowania, podobnie jak w wypadku innych placów targowych polega na zapewnieniu miejsc sprzedaży na przekrytych stołach, ustawieniu kiosków, przygotowaniu placu pod handel obwoźny oraz zapewnieniu węzła sanitarnego i miejsca na odpadki. Kioski o różnych wielkościach, wykonane są z drewna, blachy, w niewielu przypadkach murowane. Na sposób zagospodarowania wpływa w pewnym stopniu własność terenów, na których place zlokalizowano. Place na gruntach miejskich, podporządkowane jednolitym wymogom remontowym charakteryzują się trwałą zabudową oraz dbałością o detal małej architektury¹⁵⁷. Nowo powstałe (po 1990 r w południowych osiedlach) zastawione są zabudową nie związaną trwale z podłożem i ich całościowy wygląd sprawia wrażenie tymczasowe. Znajdują się one na terenach należących do spółdzielni mieszkaniowych.

Z punktu widzenia ukształtowania przestrzeni (fizjonomicznego) tereny użytkowane jako plac targowy można podzielić na: powierzchnie o pewnych znamionach formy placu architektonicznego - gdy zabudowa otaczająca go lub stanowiąca jego integralną część wytwarza wnętrze, oraz powierzchnie będące jego zaprzeczeniem - wydzielone miejsca handlowe stanowiące jedyną intensywnie zabudowaną powierzchnię w pasie przylegającym do ulicy tym bardziej, że część z nich zajmuje obszar projektowanych parkingów¹⁵⁸. Funkcjonowanie tu powierzchni handlowych, ze względu na warunki przestrzenne otoczenia nie napotyka na przeszkody utrudniające parkowanie lub dowóz towarów. Możliwość magazynowania produktów jedynie w pomieszczeniach kiosków sprawia, że większość towarów jest codziennie przywożona samochodami.

Asortyment towarów będących przedmiotem sprzedaży, podobnie jak w wypadku innych placów targowych składa się z owoców, warzyw, innych artykułów spożywczych oraz artykułów przemysłowych. Istnienie placów

targowych w osiedlach odgrywa ważną rolę, ze względu na uzupełnienie przez nie braków obiektów handlowych. Ich atrakcyjność dla mieszkańców podnosi funkcjonowanie na nich handlu przez długi okres w ciągu dnia, jak również w niedzielę.

Oddziaływanie osiedlowych placów targowych na otoczenie jest znacznie bardziej zróżnicowane niż w Śródmieściu. Dużo większe dysproporcje powierzchniowe, różnice w sposobie oraz rodzaju zagospodarowania, a także okres powstania, indywidualizują place. Okres istnienia placu w konkretnym miejscu odzwierciedla się w sposobie jego wyposażenia, jak też na utrwaleniu się jego obecności w świadomości mieszkańców i powstaniu więzi pomiędzy sprzedawcami.

Wpływ placów targowych na fizjonomię osiedli polega na wprowadzeniu w ich przestrzeń nowego elementu kontrastującego z bryłami bloków. Zabudowania placowe wprowadzają drobną skalę niespójną z otoczeniem. Określają także odrębność tych obszarów wnosząc w zuniformizowaną zabudowę blokową, charakterystyczny dla siebie indywidualny zespół (stanowiący często punkt orientacyjny).

Duże znaczenie jakie posiadają dla mieszkańców place handlowe rozmieszczone na terenach osiedli mieszkaniowych wynika głównie z umożliwienia dokonywania zakupów koło miejsca zamieszkania¹⁵⁹. Korzystają z nich prawie wyłącznie mieszkańcy. Place koncentrując asortyment towarowy odpowiadający podstawowym potrzebom mieszkańców tworzą często namiastkę brakującego osiedlowego zespołu handlowego. Skupiają również aktywność społeczną. Koncentracja na placu "życia osiedlowego" jest szczególnie ważna dla osób rzadko wyjeżdżających poza obręb osiedla: kobiet wychowujących małe dzieci, czy osób starszych. Osoby te wybierając się na zakupy oczekują możliwości spotkania się z sąsiadami, często nawiązują znajomość z właścicielami kiosków.¹⁶⁰ Znamienną cechą jest nadawanie placom nazw określających ich tożsamość.¹⁶¹

Główne cechy placów targowych w osiedlach to zdecydowana ich odrębność przestrzenna i funkcjonalna w stosunku do otoczenia. Ich powierzchnie nadają nową jakość przestrzeni, choć nie podnoszą jej walorów widokowych. Dokonując podziału placów handlowych ze względu na stopień utrwalenia się ich funkcji w strukturze osiedla można wyodrębnić te z nich, które wpisały się w przestrzeń osiedla, uzyskując trwale związaną z terenem zabudowę oraz elementy wyposażenia posadzki (część z nich wpłynęła na zgrupowanie się w

swoim sąsiedztwie zespołów małych obiektów usługowych) oraz place o tymczasowym charakterze zabudowy, których obecność uzależniona jest od stopnia akceptacji przez miejscową społeczność. Ich sposób użytkowania odbiega od tradycyjnego pojęcia targowiska. Stanowi zwielenokrotnienie rozmieszczonych w nowopostających osiedlach zespołów różnorodnych kiosków.

Place: "Bieńczyce" przy ulicy Kocmyrzowskiej i "Złoty Wiek" przy ulicy Srebrnych Orłów, znajdujące się w dzielnicy Nowa Huta i "Manhattan" w dzielnicy Podgórze to przykłady, które najpełniej obrazują sposób w jaki wpływają place handlowe na strukturę osiedlową.

Plac "Bieńczyce" przy ul. Kocmyrzowskiej

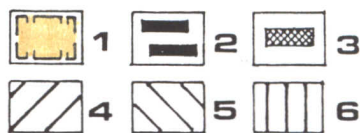
Plac "Bieńczyce" przy ul. Kocmyrzowskiej należy do najstarszych placów handlowych Nowej Huty. Już Opis Planu Ogólnego m. Nowa Huta obejmujący etap do 1958 r. zawiera informację o powstaniu tu targowiska.¹⁶² Proponowana w wyżej wymienionym planie lokalizacja w tym miejscu hali targowej nigdy nie doczekała się realizacji. Stopniowe przekształcanie się otoczenia placu wpłynęło na jego obecny kształt oraz sposób urządzenia powierzchni.

Plac handlowy "Bieńczyce" położony jest na skraju układu miasta Nowa Huta, w niedalekim sąsiedztwie dawnej wsi Bieńczyce (ryc. 82). W jego pobliżu znajduje się kościół Arka Pana w Bieńczycach oraz budynek szkoły, z którego działką graniczy od strony północno-zachodniej zespół pawilonów tworzących z placem funkcjonalną całość. Z dwóch stron: południowo-wschodniej i południowo-zachodniej przebiegają ulice wydzielające jego obszar. Przechodząca od strony południowo - wschodniej dwupasmowa ulica Kocmyrzowska, której środkiem prowadzona jest linia tramwajowa stwarza barierę ograniczając dostępność od znajdujących się przy niej osiedli. Jednocześnie zlokalizowane tutaj przystanki stanowią główne punkty dojścia mieszkańców do placu. Ważny ciąg pieszy prowadzi w kierunku kościoła. Od strony północno - wschodniej przylegają do placu tereny zielone, będące

Ryc. 82.

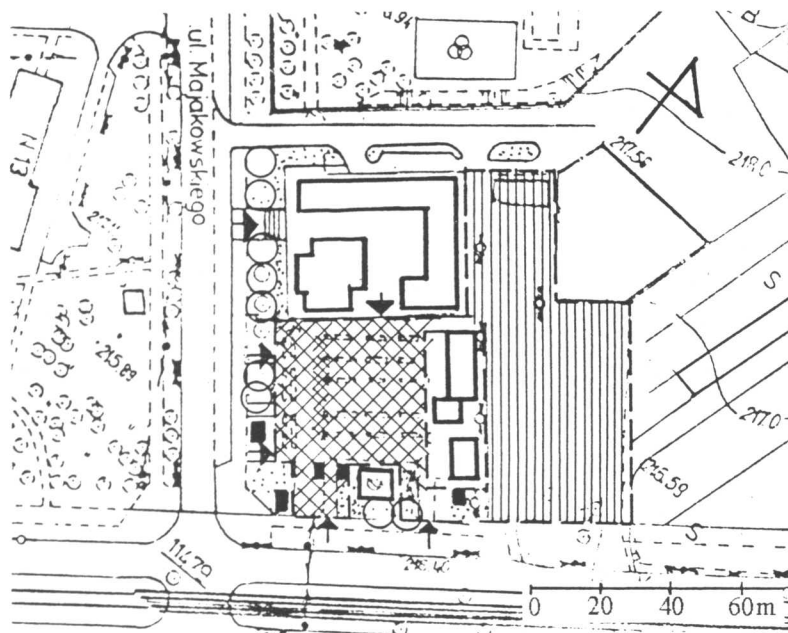
Położenie placu targowego
"Bieńczyce" przy ul. Kocmyrzowskiej
w stosunku do otaczającej zabudowy

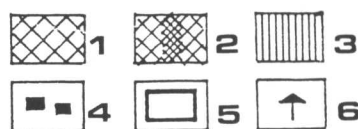
1 - powierzchnia placu targowego; 2 - budynki mieszkalne; 3 - budynki usługowe; 4 - zespoły zabudowy miasta Nowa Huta powstałe w latach 50 - tych; 5 - osiedla mieszkaniowe powstałe w latach 70-tych 6 - fragment układu zabudowy dawnej wsi Bieńczyce
oprac. autor

fragmentem działek rolniczych zachowujących układ łąnów dawnej wsi Bieńczyce. Zgodnie z ich układem wzniesiony został w pobliżu placu budynek handlowo usługowy.

Plac "Bieńczyce" jest największym placem targowym powstałym na terenach osiedli mieszkaniowych. Powierzchnia handlowa wielkości 7237 m² o kształcie zbliżonym do prostokąta od strony północno-zachodniej przylega do zespołu pawilonów tworzących z nim integralną całość (ryc. 83). Cechą wyróżniającą go spośród innych placów funkcjonujących w obszarach osiedli jest sposób organizacji powierzchni. Czytelnie wydzielone zostały poszczególne części: zwarty układ pawilonów, z wewnętrznym placikiem, formalnie tworzący odrębny zespół, jednak funkcjonalnie i przestrzennie powiązany z placem: część przeznaczona do wykładania towarów na stołach i straganach, oraz teren wyznaczony do sprzedaży z samochodów. Na zagospodarowanie najintensywniej wykorzystywanej części - przeznaczonej do sprzedaży ze stołów - składają się stoły, stragany i składane (zamykane na noc) blaszane stoiska¹⁶³. Niewielkie drewniane budki z kwiatami ustawiono frontem do ulicy. Stragany z parasolami, stoły przykryte daszkami z tworzywa i koryta do mycia warzyw

Ryc. 83
Plac targowy "Bieńczyce"

1 - powierzchnia placu wyposażona w urządzenia targowe /stoły, stragany, kioski/
2 - fragment terenu koncentrujący kioski "szczęki"; 3 - powierzchnia placu, na której prowadzona jest sprzedaż z samochodów oraz parking; 4 - drewniane kioski; 5 - budynki formalnie wyłączone z obszaru placu, tworzące z nim funkcjonalną całość; 6 - główne wejścia na plac

oprac. autor

wykonane z betonu wyróżniają w sposobie zagospodarowania ten plac w stosunku do innych (ryc. 84, 85)

Plac handlowy "Bieńczyce" posiada istotne znaczenie jako miejsce zaopatrywania się mieszkańców Nowej Huty w warzywa i owoce ze względu na jego położenie wewnętrzne w stosunku do zespołów osiedli oraz tradycje związane z pełnieniem roli handlowej od momentu powstania w jego sąsiedztwie pierwszych osiedli (w końcu lat pięćdziesiątych). Przekształcenia w sposobie użytkowania terenów przyległych do placu od strony północnej i wschodniej spowodowały ucytelnienie jego kształtu ograniczając go pionową przegrodą stworzoną przez budynki pawilonowe oraz czytelnie wydzielając powierzchnie o różnym sposobie prowadzenia sprzedaży. Wykształcona, w oparciu o pierwotne funkcjonowanie tutaj samego targu grupa niewielkich pawilonów powstała w latach osiemdziesiątych (ryc. 86) W niewielkim oddaleniu od placu ukończona została w 1995 r budowa obiektu mieszczącego usługi handlu i rzemiosła. Powstanie jego nie wpływa na formę placu handlowego, wiąże się jednak z nim funkcjonalnie poszerzając ilość drobnych usług zgrupowanych w tym miejscu.

Ryc. 71. Plac "Bieńczyce"
 Charakterystyczne zagospodarowanie placu tworzą betonowe ławy i koryta przykryte daszkami
 1995 r. fot. M. Gurba

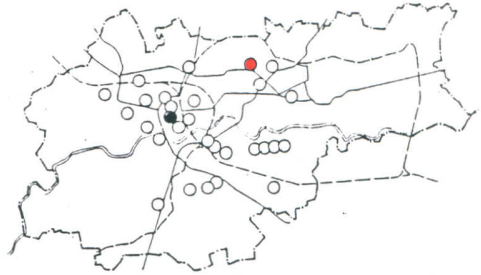

Ryc. 85.
 Ograniczona ilość miejsca do sprzedaży obwoźnej powoduje powstawanie "dzikiego handlu" na obrzeżach placu.
 Plac "Bieńczyce"
 1995 r. fot. M. Gurba

Ryc. 86
 Pawilony usługowe przy placu "Bieńczyce"
 1995 r. fot. Gurba

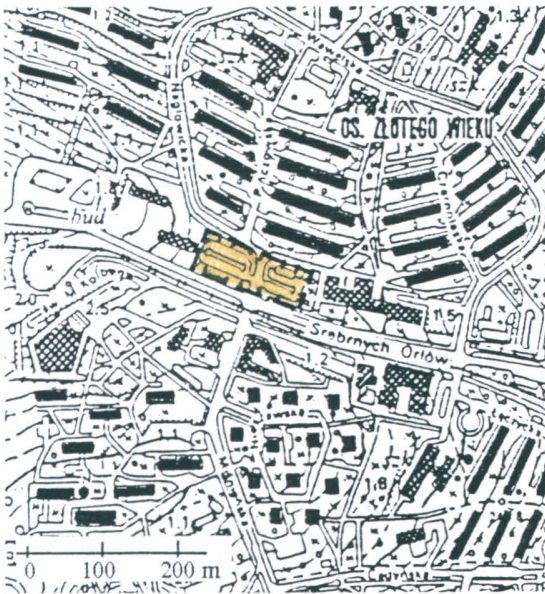
Utrwalenie się tego sposobu użytkowania terenu spowodowało wpisanie się placu w otoczenie oraz rozwój w jego otoczeniu budynków usługowych.

Plac "Złoty Wiek" w Mistrzejowicach

Usytuowany w Mistrzejowicach plac handlowy "Złoty Wiek" jest przykładem przemian jakie może powodować funkcja targowiska w obszarze o rozluźnionym układzie zabudowy osiedlowej.

Plac handlowy przy ul. Srebrnych Orłów w Mistrzejowicach powstał w okresie przełomu lat 70 i 80 w miejscu parkingu przeznaczonego dla wzniesionych tutaj budynków usługowych. Zlokalizowany początkowo na obrzeżu osiedla w obecnej chwili znalazł się wewnątrz rozbudowanych zespołów mieszkaniowych (ryc. 87). W jego pobliżu, oprócz zabudowy mieszkaniowej, znajduje się kościół, osiedlowe centrum usługowe i zakład

Ryc. 87.

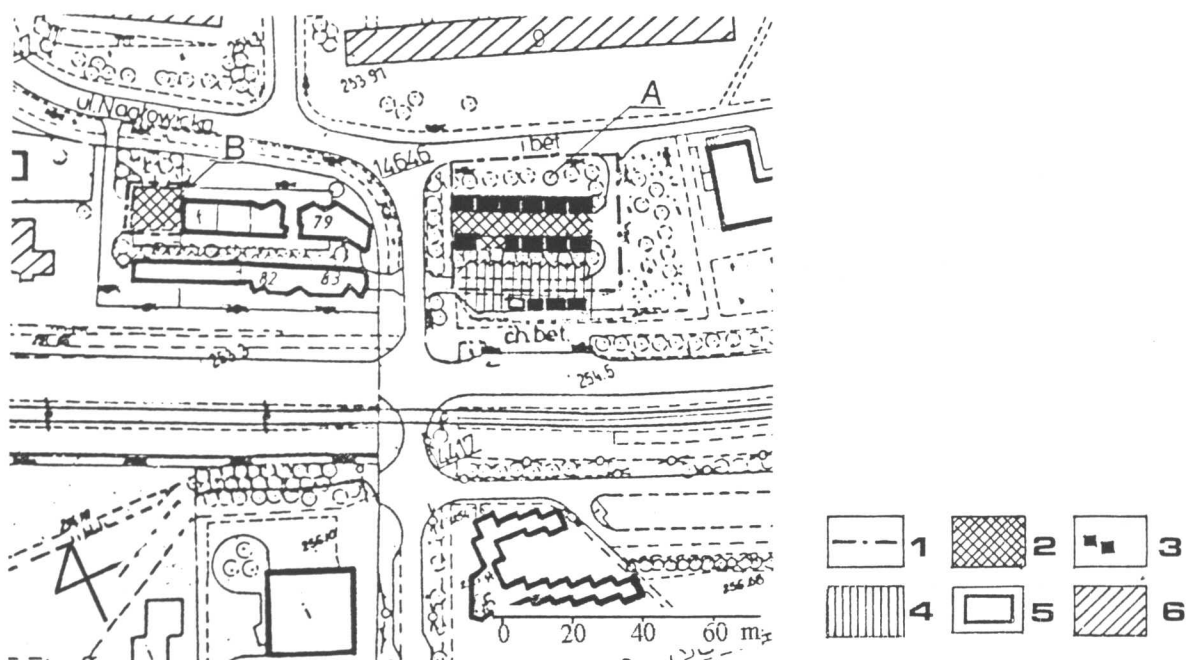
Położenie placu targowego "Złoty Wiek" przy ul. Srebrnych Orłów w stosunku do otaczającej zabudowy

1 - powierzchnia placu targowego wraz z pawilonem usługowym tworzącym z nim funkcjonalną i przestrzenną całość; 2 - budynki mieszkalne; 3 - budynki usługowe oprac. autor

wodociągowy. Dojazd do placu umożliwia 5 linii tramwajowych oraz 7 autobusowych. Zachodnią granicę placu stanowi budynek usługowy tworzący z nim w zamyśle architektonicznym jedną całość. Od jego południowej strony przebiega zbiorcza droga osiedlowa, a od północnej znajduje się teren osiedla Złoty Wiek. Ze strony wschodniej graniczy z nim droga osiedlowa. Główne kierunki dojść pieszych do placu prowadzą od znajdującego się po jego wschodniej stronie zespołu usługowego, oraz od przejść pieszych i przystanków.

Przeobrażenia samego placu oraz jego otoczenia wykazują cechy, wspólne dla przemian powierzchni użytkowanych na potrzeby handlu w osiedlach mieszkaniowych. Początkowo na nie wykorzystywanym parkingu kobiety z okolicznych wsi (głównie Batowic) sprzedawały owoce i jarzyny, później na tym terenie pojawiły się pierwsze kioski. Na początku lat 90-tych, podobnie jak inne place, zaczął zmieniać swoje oblicze, jednak sposób przeobrażeń i jego wpływ na otoczenie w istotny sposób indywidualizuje go. Pojedyncze kioski zastąpiły dwa rzędy pawilonów z wydzielonymi dla poszczególnych właścicieli sklepikami - dawnymi kioskami (ryc. 88). Wygląd budynków wpłynął

Ryc. 88. Plac targowy "Złoty Wiek"

1 - granice placu handlowego: A - plac "Złoty wiek", B - plac "Złoty Wiek - bis"; 2 - powierzchnia przeznaczona pod handel obwoźny; 3 - kioski na powierzchni placu; 4 - parking obsługujący plac; 5 - budynki usługowe położone poza obszarem placu; 6 - budynki mieszkalne.

oprac. autor

zdecydowanie na zmianę charakteru placu, przeobrażając drewniane, tymczasowe kioski w sklepiki, dostępne od wnętrza placu i prowadzące obsługę klientów w pomieszczeniu. (ryc. 89.) Znaczemu zawężeniu uległa przestrzeń pomiędzy nimi będąca miejscem sprzedaży owoców i warzyw. Przekształciła się ona w uliczkę, na posadzce której odbywa się handel z ustawionych pod parasolami skrzynek. (ryc.90)

Plac nie posiada ścian określających jego granice. Wielkość powierzchni wynosi 1821 m². Zaplecze dostawcze znajduje się od strony północnej i południowej placu.

W przypadku tego placu, związek pomiędzy nim, a kształtowaniem się jego najbliższego otoczenia jest szczególnie widoczny. W oparciu o plac zostały wzniesione na początku lat 90-tych 2 połączone ze sobą piętrowe budynki usługowe, z pomieszczeniami sklepowymi i rzemieślniczymi znajdującymi się również na pierwszej kondygnacji dostępnej z wewnętrznego pasażu. (ryc. 91) Tutaj swoje lokale posiada wielu z dawniej handlujących na placu. Na zakończeniu pasażu utworzono w 1995 r. drugi, niewielki (o powierzchni około 360 m²) placyk targowy przeznaczony do sprzedaży pod zadaszonymi stołami.¹⁶⁴ Powstanie jego wynika z ograniczenia miejsc sprzedaży obwoźnej na dotychczasowym placu, po przebudowie jego powierzchni. Nowo powstała powierzchnia handlowa zagospodarowana jest poprzez cztery rzędy stołów.

Pomimo dostatecznej ilości pawilonów handlowych znajdujących się w niewielkiej odległości od placu, ruch panujący tutaj świadczy o dużym zainteresowaniu tym miejscem. Ze względu na położenie placu, poza terenami centralnymi miasta posiada on kameralne znaczenie.

Plac "Manhattan" przy ul. Białoruskiej.

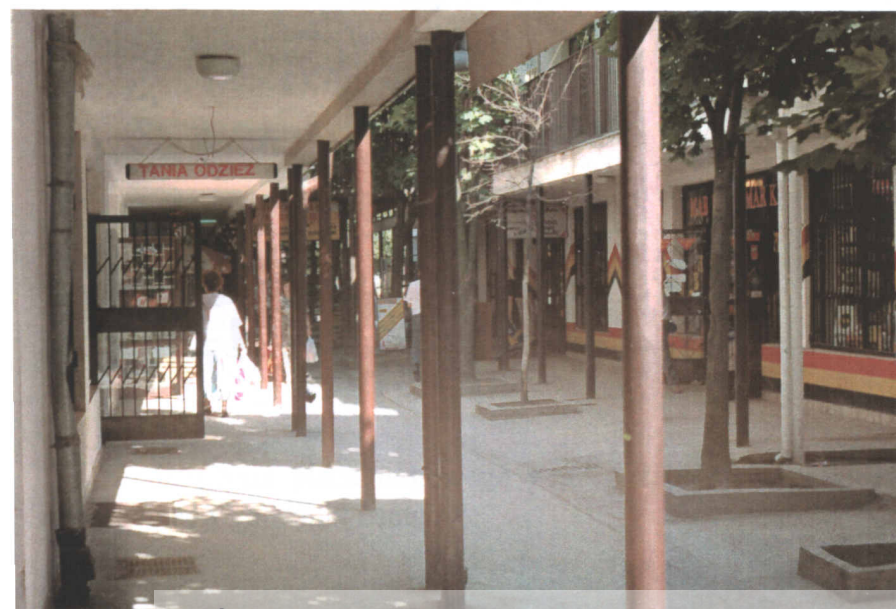
"Manhattan" to jeden z przykładów placu targowego powstałego w ostatnim okresie. Plac ten powstał na terenie należącym do spółdzielni mieszkaniowej Wola Duchacka - Wschód w 1991 r. i uzyskał pozwolenie na prowadzenie

Ryc.89.
Kioski - sklepiki
ustawione na terenie
parkingu obsługującego
plac handlowy "Złoty
Wiek" 1995 r.
fot. J. Gołębiowska

Ryc. 90.
Skrzynie z owocami i
warzywami ustawione
pomiędzy rzędami kios-
ków na placu "Złoty Wiek"
1995 r. fot. J. Gołębiowska

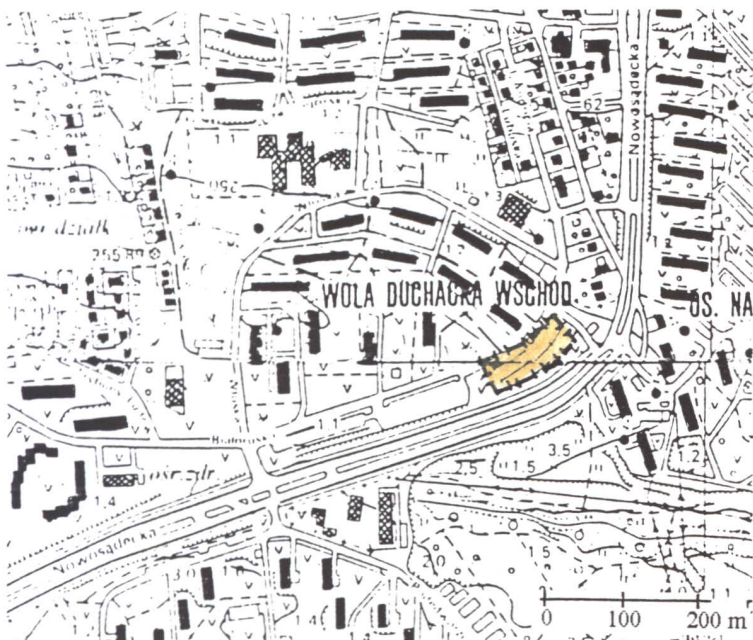

Ryc. 91.
Wnętrze pomiędzy
pawilonami usługowymi
powstałymi w sąsiedztwie
placu "Złoty Wiek"
1995 r. fot. J. Gołębiowska

działalności przez okres 3 lat. Po upływie tego terminu przedłużono zezwolenie do 1999 r.¹⁶⁵

Plac handlowy "Manhattan" zlokalizowano na skraju osiedla Wola Duchacka na terenach parkingu pomiędzy ul. Nowosądecką i Białoruską (ryc. 92). W jego otoczeniu znajdują się 3 linie autobusowe. Początkowo sprzedaż odbywała się ze stolików i przyczep samochodowych rozkładanych na betonowej nawierzchni. Już wtedy posiadał wśród okolicznych mieszkańców opinię miejsca "w którym wszystko można dostać". Zaaprobowanie go przez mieszkańców przyczynił się do przedłużenia okresu pozwolenia na działalność handlową i nowego zagospodarowania jego powierzchni.

Obszar placu wydzielono przy pomocy ogrodzenia z siatki. Plac od trzech stron sąsiaduje z ulicami (ryc. 93). Przechodząca od jego połudnowej strony, ulica Nowosądecka zbiera ruch ze znajdujących się tu osiedli. Od strony zachodniej plac styka się z terenami zieleni oddzielającej go od położonych dalej parkingów. Ponieważ zajmuje miejsce osiedlowego parkingu posiada nietypowy kształt, charakterystyczny dla parkingów powstałych na łukach. Wjazd i główne wejście umieszczono od strony osiedla. Drugie wejście znajduje się od strony

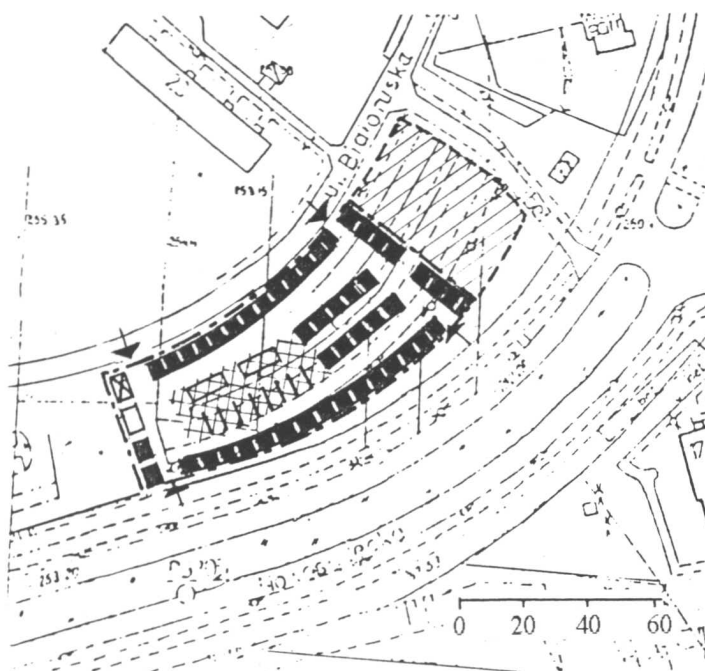

Ryc. 92.
Położenie placu targowego
"Manhattan" przy ul. Białoruskiej
w stosunku do otaczającej zabudowy

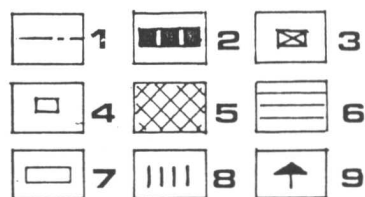

1 - powierzchnia placu targowego wraz z zapleczem parkingowym; 2 - budynki mieszkalne; 3 - budynki usługowe.

oprac. autor

Ryc. 93.
Plac targowy "Manhattan"

1 - granica placu; 2 - układ kiosków handlowych na placu; 3 - śmietniki; 4 - wc;
5 - powierzchnia przeznaczona do sprzedaży obwoźnej; 6 - wyznaczone stanowiska
do sprzedaży z samochodów; 7 - zadaszania; 8 - parking obsługujący plac targowy; 9
- wejścia na plac
oprac. autor

dwupasmowej ul. Nowosądeckiej. Powstała na placu zabudowa to głównie tymczasowe blaszane i drewniane kioski. Oprócz tego, na terenie placu rozstawione zostało 5 rzędów drewnianych stołów o stalowej konstrukcji, a także wyznaczono stanowiska do sprzedaży z samochodów i bezpośrednio na płycie. (ryc. 94, 95, 96) Wielkość placu wynosi 2848 m². Plac ten ma duże znaczenie funkcjonalne dla mieszkańców gdyż w najbliższym otoczeniu placu brakuje podstawowych usług handlu. Opinię o przydatności placu w tym miejscu wyrażają korzystający z niego mieszkańcy. Jeden z mieszkańców powiedział: "Z okna mam widok na poprzedzające plac szpetne wieżowce i niewiele lepszy plac, ale gdyby nie on, zakupy zajmowałyby więcej czasu i mojej żonie i mnie."¹⁶⁶ Jego korzystne położenie w stosunku do zespołów mieszkaniowych, jest rekompensatą nieestetycznego wyglądu. Wielu z klientów placu wyraża postulat jego dalszego rozwoju. Przetwarzanie się tej powierzchni przypomina procesy występujące w początkowych okresach powstawania innych osiedlowych placów.

Ryc. 94.
Plac "Manhattan" -
widok od strony osiedla
(ul. Białoruskiej). Kioski
"blaszaki" tworzą zwarte
ściany placu
1997r. fot. autor

Ryc. 95.
"Błaszna ściana" placu
"Manhattan" widoczna
od strony ul. Beskidzkiej
1997 r. fot. autor

Ryc. 96.
Wnętrze placu o czytelnym
kształcie parkingu
Plac "Manhattan" - 1995 r.
fot. J. Gołębiowska

3. Place handlowe w obszarach o strukturze przemieszanej zabudowy.

Zespoły o przewadze przemieszanej zabudowy wypełniają tereny miasta położone pomiędzy obszarami o zwartym układzie zabudowy, a zespołami osiedli mieszkaniowych, skupiskami domków jednorodzinnych jak również rejonami koncentrującymi zakłady przemysłowe. Znajduje się także na części terenów przedmieść. Struktura ta nie ma jednolitego charakteru, ze względu na występowanie w jej obszarach w różnych proporcjach poszczególnych rodzajów zabudowy.

Rejony Krakowa, w których występuje przemieszana zabudowa gromadzą wszystkie typy funkcjonalne placów. Placów tych jest 8 (2 targowe, 3 typu "tandeta" i 3 hurtowe) i stanowią one ponad 28% wszystkich placów.¹⁶⁷ Przeważają place o powierzchni większej od 1 ha, jednak trzy z nich posiadają stosunkowo niewielkie rozmiary.¹⁶⁸ Wewnątrz struktury przemieszanej mieszczą się wszystkie trzy istniejące w Krakowie place typu "tandeta". Place te, ze względu na rozluźniony charakter zabudowy, która je otacza nie mają narzuconej wielkości ani kształtu. Należą do dużych placów. Z otoczenia wydziela je ogrodzenie pełne lub ażurowe. Sposób ich zagospodarowania jest uzależniony w dużym od stopniu wcześniejszego zainwestowania tych miejsc. Najstarszy z placów tego typu to położony w pobliżu Stawu Płaszowskiego, pomiędzy ulicami: Powstańców Wielkopolskich i ul. Krzywda plac "Tandeta"¹⁶⁹. Jest on przykładem placu, którego funkcjonowanie przyczyniło się do powstania w jego otoczeniu nowej powierzchni handlowej.¹⁷⁰ W oparciu o "Tandetę" w latach dziewięćdziesiątych na sąsiadujących z nim terenach powstał tego samego typu plac handlowy ("King"). Oba place dopełnia funkcjonalnie parking wielkości 0,46 ha. Trzecim ze znajdujących się w Krakowie placów typu "tandeta" jest położony w obszarze Nowej Huty plac "Tomex".

Zagospodarowanie powierzchni "tandet" kształtuje się podobnie jak placów innego typu. Stanowią je przede wszystkim kioski i wiaty. Ze względu na gromadzenie się tu znacznej ilości ludzi, na ich terenie umieszczony został także punkt sanitarny i radiowęzeł. Ponadto posiadają obiekty administracyjne i sanitariaty. Place te często wykorzystują do prowadzenia handlu zainwestowanie zastane na swoim terenie. Ich niekorzystny wyraz estetyczny wynika z niskich zazwyczaj walorów zabudowy znajdującej się na powierzchni, a także z

faktu, że spontaniczność użytkowania tego rodzaju placów utrudnia zapanowanie nad chaosem i bałaganem.

Odmienność placów typu "tandeta" od innych placów handlowych polega na bardzo szerokim asortymencie towarowym oraz dużym przepływie sprzedających i kupujących. Handlują tutaj zawodowi kupcy posiadający swoje stałe miejsca oraz nieustannie wymieniające się grupy okazjonalnych handlarzy, często przyjeżdżające ze znacznych odległości. Przybywają tu duże ilości cudzoziemców, głównie ze Wschodu. O atrakcyjności tych placów stanowi możliwość kupienia i zbycia "prawie wszystkiego" i wynegocjowanie korzystnej ceny. Z tego powodu place te należą do najintensywniej wykorzystywanych z wszystkich typów funkcjonalnych.

Wpływ "tandet" na otoczenie polega przede wszystkim na natężeniu ruchu pieszego i kołowego w ich pobliżu. Funkcjonowanie tego typu placów, podobnie jak innych placów handlowych, powoduje ożywienie w rejonie, w którym znajdują się. Powstają tutaj, w zależności od możliwości przestrzennych, usługi towarzyszące: kioski, punkty małej gastronomii oraz parkingi. Ze względu na penetrację przestrzeni sąsiadującej z placem przez dużą ilość osób korzystających z niego, poruszających się pieszo jak i zmotoryzowanych, "tandety" należą do placów uciążliwych dla mieszkańców.

Krakowskie tandety, podobnie jak place targowe przekształcają się w zabudowaną, typową dla bazarów przestrzeń, na której szuka swojego miejsca coraz liczniejsza grupa sprzedawców. Istnienie "tandet", jest zjawiskiem powszechnym w przestrzeni miast.¹⁷¹ Ich ilość wynika z potrzeb indywidualnych różnych zbiorowości miejskich, a miernikiem zapotrzebowania na nie jest stopień ich wykorzystania.

Innym typem funkcjonalnym, który rozmieszczony został w terenach struktury przemieszanej miasta są place hurtowe. Place hurtowe należą do największych w obszarze miasta. W Krakowie funkcjonuje ich 7, z czego 3 w omawianym rodzaju struktury. Wspólną cechą dla wszystkich, jest taki sposób organizacji przestrzeni placu, aby uwzględnione zostały warunki konieczne do prowadzonego rodzaju handlu. Podstawowy wymóg związany z odstępowaniem towaru w ilościach hurtowych to zapewnienie wjazdu i poruszania się po terenie placu samochodem. W sposób istotny zmienia on skalę placu handlowego ograniczając możliwości jego lokalizowania do obszarów dysponującymi takimi powierzchniami i równocześnie wyposażonymi w infrastrukturę

techniczną. Dlatego mieszczą się na terenach dawnych baz i magazynów lub towarzyszących im nieużytków. Z otoczenia wydziela je zazwyczaj ogrodzenie. Nie stykają się bezpośrednio z zespołami mieszkaniowymi.

Zagospodarowanie placów hurtowych ma charakter tymczasowy. Stanowią go głównie drewniane kioski lub blaszane garaże - kontenery wykorzystywane przez właścicieli do stałej sprzedaży. Handel z samochodów dostawczych odbywa się na wyznaczonych stanowiskach na powierzchni placu. Wykorzystują go przeważnie rolnicy przywożący tu warzywa i owoce. Place te posiadają zawsze zaplecze sanitarne, administracyjne i parkingowe.

Place hurtowe w obszarach o strukturze przemieszanej zabudowy położone są w odległości do 5 km od centrum miasta (są to place: przy ul. Balickiej, "Saski Targ", "Imbramowska"). Wielkość ich wynosi od 1.1 ha do 2.3 ha. Zajmują powierzchnię, która przed wykorzystywaniem terenu przez plac handlowy podporządkowana była funkcji przemysłowej. Sposób urządzenia powierzchni umożliwił sprzedaż towarów z kiosków (będących równocześnie miejscem magazynowania towarów) jak i samochodów. Zabudowę ustawioną na placu tworzą przeważnie blaszane lub drewniane kioski. Na niektórych z placów została zaadaptowana do celów handlowych istniejąca zabudowa magazynowa. Sposób użytkowania powierzchni ma trochę odmienny charakter niż placów położonych w obszarach przemysłowych¹⁷². Dostosowany on został do potrzeb mieszkańców dokonujących tutaj zakupów. Place te przygotowane są do prowadzenia sprzedaży hurtowej, jednak oferują towar w ilościach hurtowych, półhurtowych i detalicznych łącząc funkcjonalnie typ placu hurtowego i targowego. Zaopatruje się na nich wielu mieszkańców, ponieważ posiadają duży asortyment towaru, niskie ceny, a także stosunkowo łatwą dostępność środkami komunikacji zbiorowej i indywidualnej. Położone są w niewielkiej odległości od miejsc zamieszkania. Zauważyć można "rejonizację" obsługi placów w zależności od ich lokalizacji w mieście.¹⁷³ W sposobie użytkowania ich przez mieszkańców pełnią rolę zbliżoną do funkcjonowania supermarketów, w których co pewien czas dokonuje się zakupu podstawowych artykułów żywnościowych w dużych ilościach.

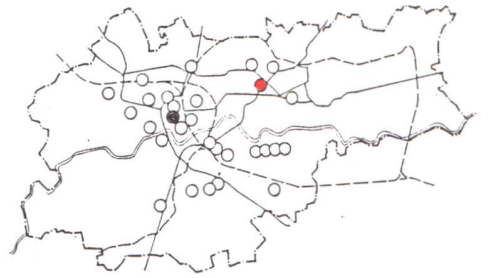
Zróznicowanie sposobu oddziaływania omawianych powyżej placów handlowych na sąsiadujące z nimi tereny wynika w większym stopniu z cech otoczenia i wielkości placu niż jego typu funkcjonalnego. Struktura o przemie-

szanej zabudowie jest niejednorodna. Zespoły zabudowy otaczającej rozmieszczone w niej place można podzielić na:

- obszary zabudowy blokowej przemieszanej lub położonej w styku z innymi rodzajami zabudowy: domków jednorodzinnych lub terenów przemysłowych. Mieszczą one na swym terenie 3 place handlowe o różnych typach funkcjonalnych: plac targowy ("Warzywniak" przy ul. Chełmońskiego), plac hurtowy (przy ul. Imbramowskiej) i plac typu "tandeta" ("Tomex" przy ul. Bieńczyckiej). Sąsiadują one z zespołami bloków mieszkaniowych. Place o dużej powierzchni intensywnie wykorzystywanej i pozalokalnym zasięgu obsługi mogą stwarzać sytuacje konfliktowe dla mieszkańców pobliskich domów. Dlatego znajdujące się tutaj place wymagają szczególnie dobrze zorganizowanej powierzchni sprzedaży oraz zaplecza.
- obszary Krakowa o przemieszanej strukturze zabudowy małych domków podmiejskich i terenów przemysłowo-składowych. Rozmieszczone są w nich 3 place handlowe: dwa place "tandeta" ("Tandeta" i "King" przy ul. Krzywda) i plac targowy (przy ul. Orzechowej). Tereny te nie posiadają dominującego rodzaju zabudowy. Stosunkowo niewielkie nagromadzenie w pobliżu placów zabudowy mieszkaniowej i zespołów usługowych sprawia, że funkcja handlowa nie stwarza uciążliwości dla otoczenia.
- obszary miasta, które łączą na swym terenie zespoły domków jednorodzinnych, oraz działki zakładów przemysłowych, jednak udział zabudowy mieszkaniowej w stosunku do innego rodzaju użytkowania jest niewielki. Istnieją tutaj dwa place hurtowe ("Saski Targ" przy ulicy Saskiej i przy ul. "Balickiej"). Usytuowane są korzystnie w stosunku do głównych ulic. Większe skupiska zespołów mieszkaniowych znajdują się w zasięgu placu jednak oddzielone są od niego terenami o innym sposobie użytkowania. Place te wykorzystują powierzchnie opuszczone przez zakłady przemysłowe.

Place handlowe rozmieszczone w obszarach miasta o przemieszanej zabudowie powodują, że rejony miasta pozbawione indywidualnych cech zyskują miejsca ogniskujące ruch, nadające im znaczenie dla określonych grup korzystających z placów.¹⁷⁴

Problematyka znacznie różniących się funkcjonalnie i przestrzennie placów handlowych znajdujących się w tym rodzaju struktury scharakteryzowana została na przykładzie: placu "Tomex" i placu przy ul. Balickiej.

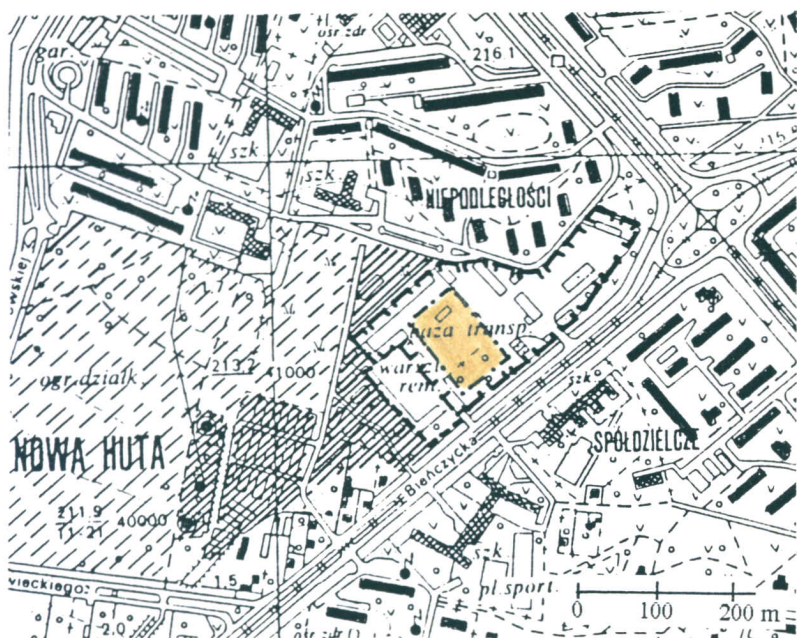

Plac "Tomex" przy ul. Bieńczyckiej

Plac ten wymaga szerszego omówienia ze względu na lokalizację oraz sposób użytkowania wyróżniający go spośród innych krakowskich placów. "Tomex" posiada jedną z największych powierzchni handlowych w Krakowie położoną w bardzo bliskim sąsiedztwie dużych zespołów mieszkaniowych. Charakterystyczną cechą, upodabniającą go do niektórych placów powstałych w innych miastach (m. in. w Warszawie czy Tarnowie): zgromadzenie na jednym obszarze różnych typów funkcjonalnych placów handlowych i wykorzystywanie wielu różnych form zagospodarowania powierzchni.¹⁷⁵

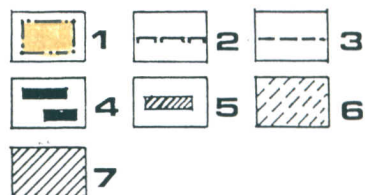
Plac "Tomex" posiada 1,76 hektarową powierzchnię wydzieloną z większego zespołu handlowego o tej samej nazwie. Stanowi ona jego integralną część i jako taka musi być rozpatrywana. Istniejący tu zespół handlowy zlokalizowany został na prawie 10 hektarowej powierzchni dawnego składu materiałów budowlanych, położonej pomiędzy osiedlami mieszkaniowymi Nowej Huty: od strony północnej przylega bezpośrednio do os. Niepodległości, od strony północno - wschodniej i południowo - wschodniej oddzielają go ulice od osiedli: Przy Arce i Spółdzielczego. Od zachodu i południowego - zachodu graniczy z nieuporządkowywanymi terenami przemysłowymi i nieużytkami (ryc. 97). Dojazd do placu umożliwia 5 linii autobusowych i 9 tramwajowych. W jego pobliżu usytuowano dworzec autobusowy.

Zespół ten, składający się z targowiska, części bazarowej z zapleczem i parkingu, jest niezwykle zjawiskiem w przestrzeni miasta (ryc. 98, 99). Plac ten łączy w sobie dwa typy funkcjonalne: plac targowy o charakterystycznym dla niego asortymencie towarowym (ryc. 100) i zajmujący większą część powierzchni plac "tandeta". Gromadzi on na swej powierzchni około 320 drobnych pawilonów i kiosków posiadających łącznie około 500 punktów

Ryc. 97.

Położenie placu handlowego "Tomex" przy ul. Bieńczyckiej w stosunku do otaczającej zabudowy

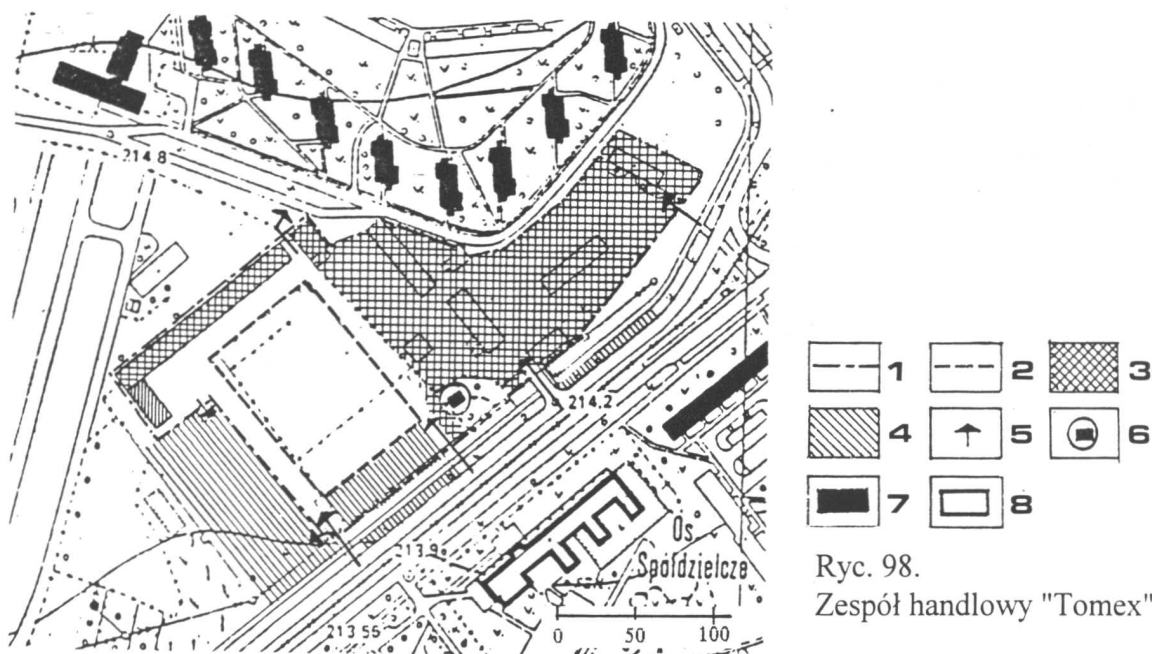

1 - powierzchnia placu handlowego; 2 - granice zespołu handlowego "Tomex"; 3 - granica parkingu obsługującego "Tomex"; 4 - budynki mieszkalne; 5 - budynki usługowe; 6 - tereny nieużytków; 7 - tereny poprzemysłowe zastawione garażami;
oprac. autor

sprzedaży. Przeważają budynki murowane i drewniane (ryc.101). W dawnych pomieszczeniach magazynowych zorganizowane zostały stoiska (ryc. 102). Oprócz licznych punktów sprzedaży funkcjonuje tutaj 5 barów, niezbędne zaplecze administracyjne i sanitarne, obszerny parking, a także hurtownie. Część "Tomexu" stanowiąca powierzchnię przygotowaną do sprzedaży obwoźnej jest niezabudowana. Na niej sprzedawcy rozstawiają tymczasowe stragany i stoły, a także prowadzą sprzedaż z przyczep i samochodów. Z placu korzystają głównie piesi, przyjeżdżający tutaj autobusami lub tramwajami i mieszkańcy budynków sąsiadujących z placem. Dla zaopatrzenia placu zapewniono wystarczającą ilość miejsc postojowych.

Zespół handlowy nie posiada walorów widokowych podnoszących wartość estetyczną środowiska, w którym się znajduje. Zabudowa powierzchni o zróżnicowanych gabarytach i formach, uzupełniana jest chaotycznie ustawianymi stoiskami. Z otoczenia wydziela "Tomex", typowy, metalowy parkan z licznymi reklamami ukrywający panujący za nim rozgardiasz.

Oddziaływanie "Tomexu" na otoczenie jest znaczne. Bardzo korzystne położenie w stosunku do dużych zespołów mieszkaniowych, dobry dojazd

Ryc. 98.
Zespół handlowy "Tomex"

1 - granice zespołu handlowego "Tomex"; 2 - granice placu handlowego; 3 - obszar placu zabudowany / kioskami oraz budynki magazynowe zaadaptowane na budynki handlowe;/ 4 - miejsca parkowania samochodów; 5 - wejścia na plac; 6 - budynek restauracji na wydzielonej działce; 7 - budynki mieszkaniowe; 8 - budynki usługowe /szkoły/;
oprac. autor

komunikacją zbiorową, przygotowane miejsca parkingowe ułatwiają dostępność do niego. Wielka powierzchnia umożliwiająca nagromadzenie różnorodnych towarów powoduje, że plac i towarzyszący mu zespół cieszy się popularnością wśród mieszkańców miasta i jest tłumnie odwiedzany. Aktywność tego rejonu zauważyć można obserwując w sezonie handlowym ciągi ludzi odwiedzających to miejsce, wchodzących i wychodzących bramami¹⁷⁶. Niekorzystne zjawisko powstaje w wyniku penetrowania przez użytkowników "Tomexu" wewnętrznej przestrzeni sąsiadującego osiedla Niepodległości. Powoduje zmniejszenie poczucia bezpieczeństwa ich mieszkańców oraz pogłębia istniejącą tu dewastację otoczenia, podnosi również poziom hałasu.¹⁷⁷ Pomimo tego, obecność jego nie powodują protestów mieszkańców.¹⁷⁸

Ryc.99.
Zespół handlowy "Tomex"
widoczny z okien bloku na
osiedlu Niepodległości.

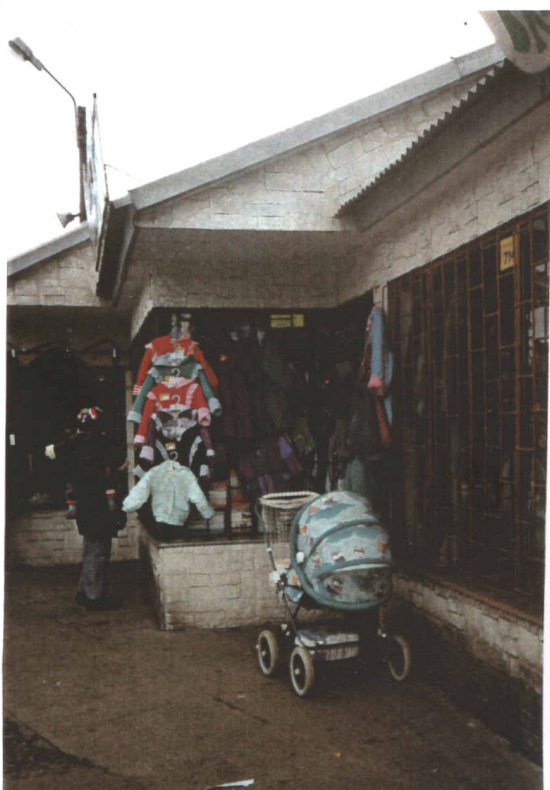
Ryc. 100.
Główny plac zespołu
"Tomex", na którym pro-
wadzona jest sprzedaż ze
stołów oraz przyczep

Ryc. 101.
Dom handlowy "Anita" -
zaadaptowane pomiesz-
czenia magazynowe do
prowadzenia handlu

Ryc.102.
Zespół kiosków obudowy-
wujących plac "Tomex".

Ryc. 99 - 102 fot. autor
1996 r.

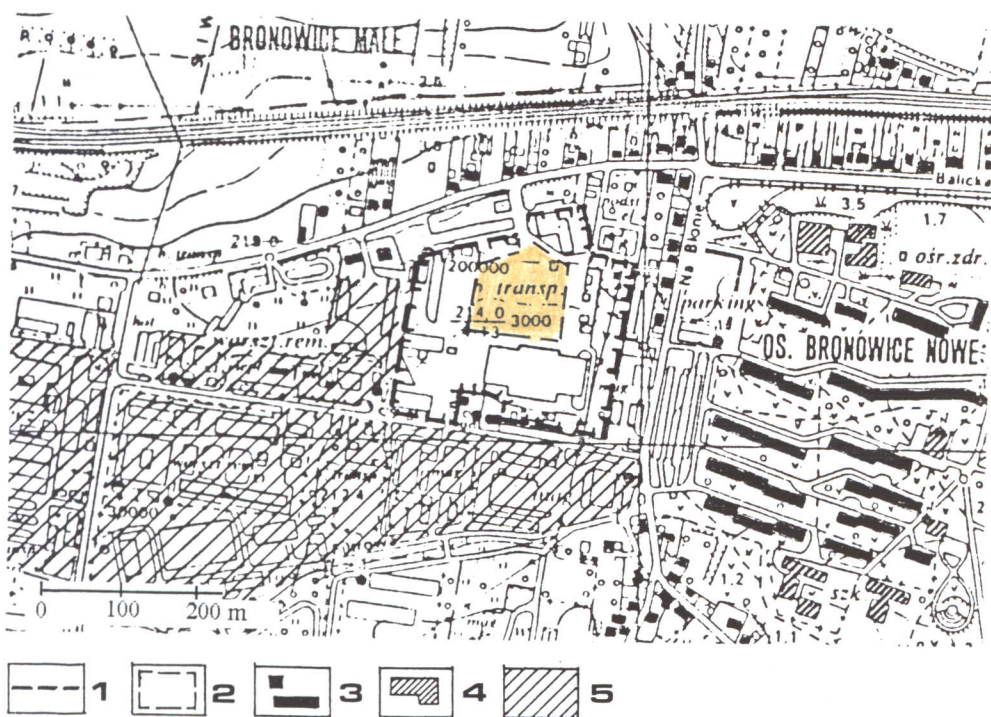

Plac przy ul. Balickiej

Plac przy ulicy Balickiej reprezentuje grupę powstałych w latach 90-tych placów hurtowych zlokalizowanych na terenach poprzemysłowych. Charakteryzuje się bardzo korzystną lokalizacją dla tego typu placu.

Plac ten jest położony w północno - zachodniej części Krakowa na skraju obszaru zainwestowania miejskiego. Jego północną granicę stanowi ulica Balicka, wschodnią i zachodnią - zakłady przemysłowe i małe grupy domków jednorodzinnych. Od strony południowej plac przylega do ul. Lindego przebiegającej terenami o dominującej funkcji przemysłowej (ryc.103). Dojazd do placu umożliwiają 4 linie autobusowe.

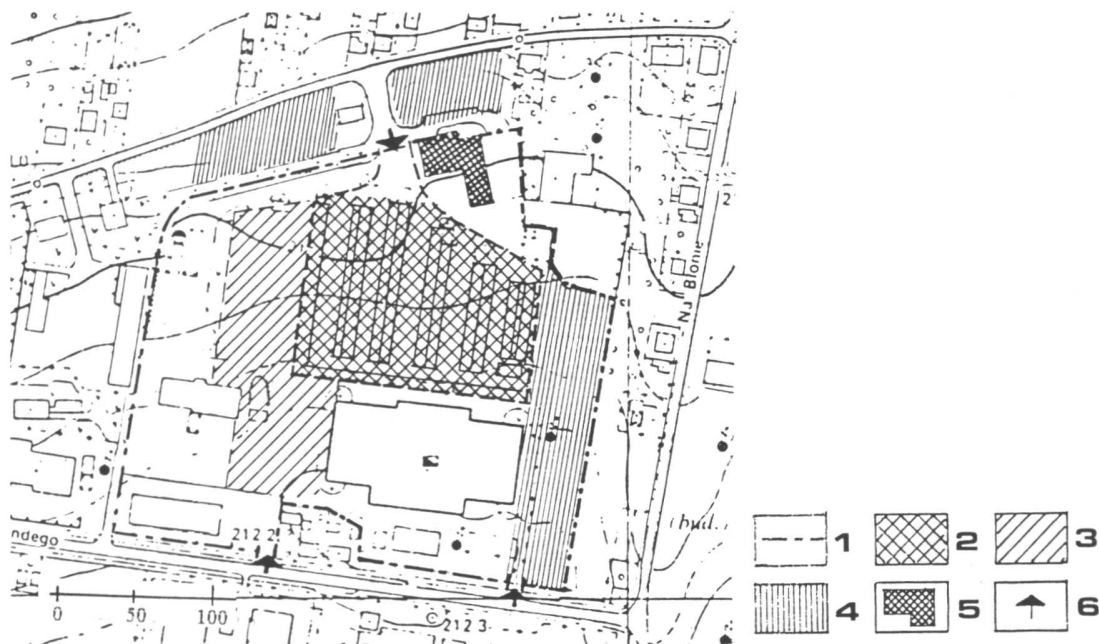
Ryc. 103.

Położenie placu hurtowego przy ul. Balickiej w stosunku do otaczającej zabudowy

1 - granice bazy transportowej, na terenie której znajduje się plac handlowy i giełda kwiatowa; 2 - powierzchnia placu handlowego; 3 - budynki mieszkalne; 4 - budynki usługowe; 5 - tereny o przewadze funkcji przemysłowo - składowej

oprac. autor

Plac znajduje się na obszarze 80528 m² bazy transportowej (ryc. 104). Obok placu handlowego na terenie bazy funkcjonuje zajezdnia autobusowa zajmująca jej południowo - wschodnią część. Na 14000 m² powierzchni handlowej zgromadzonych zostało ponad 280 kiosków w przeważającej części blaszanych stanowiących miejsce sprzedaży różnorodnych artykułów spożywczych i przemysłowych. Kioski ustawione są rzędami. W sezonie letnim sprzedawcy obok kiosków rozkładają stragany. W 1995 roku został dodatkowo wydzielony z powierzchni zajezdni fragment terenu przeznaczony do prowadzenia giełdy kwiatowej. Wjazd na plac odbywa się od strony ul. Balickiej oraz od strony ul. Lindego. Przy bramie od ul. Balickiej w murowanym budynku znajdują się pomieszczenia administracyjne placu oraz sanitariaty. Całość terenu wydziela ogrodzenie z siatki. Na zewnątrz zostały urządzone parkingi. W sposobie zagospodarowania oraz wyrazie estetycznym plac nie odbiega od innych placów tego typu. Stosunkowo obszerna powierzchnia nie powoduje nadmiernego stłoczenia sprzedających. Ze względu na swoje położenie plac nie posiada istotnego wpływu na fizjonomię miasta.

Ryc. 104.

Placu hurtowy przy ul. Balickiej.

1 - granice bazy transportowej; 2 - powierzchnia placu hurtowego (zagospodarowana przy pomocy kiosków); 3 - powierzchnia giełdy kwiatowej; 4 - budynek administracyjny; 5 - powierzchnie parkingów obsługujących plac hurtowy i giełdę
oprac. autor

Obecność placu w tym rejonie miasta wpływa na wzmożony ruch samochodowy w jego pobliżu. We wczesnych godzinach rannych na plac przyjeżdżają samochody dostawcze zaopatrujące giełdę kwiatową. W późniejszych godzinach dostarczany jest towar na plac hurtowy. Samochody klientów odwiedzających plac powodują znaczny ruch samochodowy przez cały dzień.

Z placu korzystają przede wszystkim mieszkańcy zespołów mieszkaniowych położonych w południowo - zachodnich rejonach miasta. Lokalizacja placu w stosunkowo niewielkiej odległości od terenów mieszkaniowych (ok. 300 m) przyciąga zamieszkujące je osoby. Odległość ta jest jednak na tyle duża, że plac nie jest uciążliwy.

Zlokalizowanie placu w obszarach położonych w pobliżu głównych dróg wyjazdowych w kierunku Śląska ma szczególne znaczenie dla funkcjonującej tutaj giełdy kwiatowej. Istniejące możliwości terenowe pozwalają na rozwój istniejącej funkcji oraz podniesienia znaczenia placu jako miejsca o zasięgu poza miejskim.

W 1995 powstał projekt uporządkowania placu i dostosowania do potrzeb znajdujących się tu funkcji.¹⁷⁹ Zakłada on również zwiększenie powierzchni sprzedaży (do ponad 40000 m²), adaptację do jego potrzeb istniejących budynków oraz budowę nowych.

4. Place handlowe w obszarach o przewadze terenów przemysłowo magazynowych.

W obszarach koncentrujących zakłady przemysłowe oraz magazyny i składy funkcjonują jedynie place hurtowe. Są to 4 place umieszczone w odległości około 8 kilometrów od centrum miasta w południowo - wschodnim rejonie Krakowa. Wykazują one większość cech charakterystycznych dla tego typu placów znajdujących się w innych rodzajach struktury. Natomiast różnica polega na innym sposobie ich wykorzystywania. Place hurtowe mieszczące się w obszarach zdominowanych przez zakłady przemysłowe położone są poza terenami mieszkaniowymi i przygotowane głównie do zaopatrywania sklepów. Podstawowym asortymentem sprzedawanym tutaj jest żywność, w tym istotny udział mają płody rolne. Nasilenie ruchu wzrasta w letnio-jesiennym sezonie owocowo-warzywnym.

Ryc. 105.
 Typowy punkt sprzedaży
 dla placów handlowych
 położonych poza obszarem
 Śródmieścia.
 Plac przy ul. Balickiej
 1997 r. fot autor.

Ryc. 106.
 Sprzedaż kwiatów
 na giełdzie kwiatowej
 przy ul. Balickiej
 1997 r. fot autor.

Ryc.107.
 Kioski stanowiące stałe
 wyposażenie giełdy
 kwiatowej - 1997 r.

Wszystkie cztery omawiane place leżą obok siebie przy jednej ulicy Christo Botewa. Pomimo ich administracyjnej odrębności tworzą w wyrazie przestrzennym jeden zespół. Place te powstały w okresie 1991 - 1994.

Ilość placów hurtowych w Krakowie po 1990 r. wzrosła z jednego do siedmiu. Ten typ funkcjonalny jest dominujący wśród nowo powstałych placów handlowych (w tym czasie pojawiły się jedynie 4 nowe place targowe).¹⁸⁰ Spowodowały to takie czynniki jak:

- gwałtowny przyrost ilości sprzedawców obwoźnych i placowych
- małe nakłady inwestycyjne na organizację placu
- korzystne dla mieszkańców warunki sprzedaży - atrakcyjne ceny, duży wybór towarów, możliwość łatwego dojazdu i parkowania
- brak konkurencji w postaci dużych centrów sklepowych.

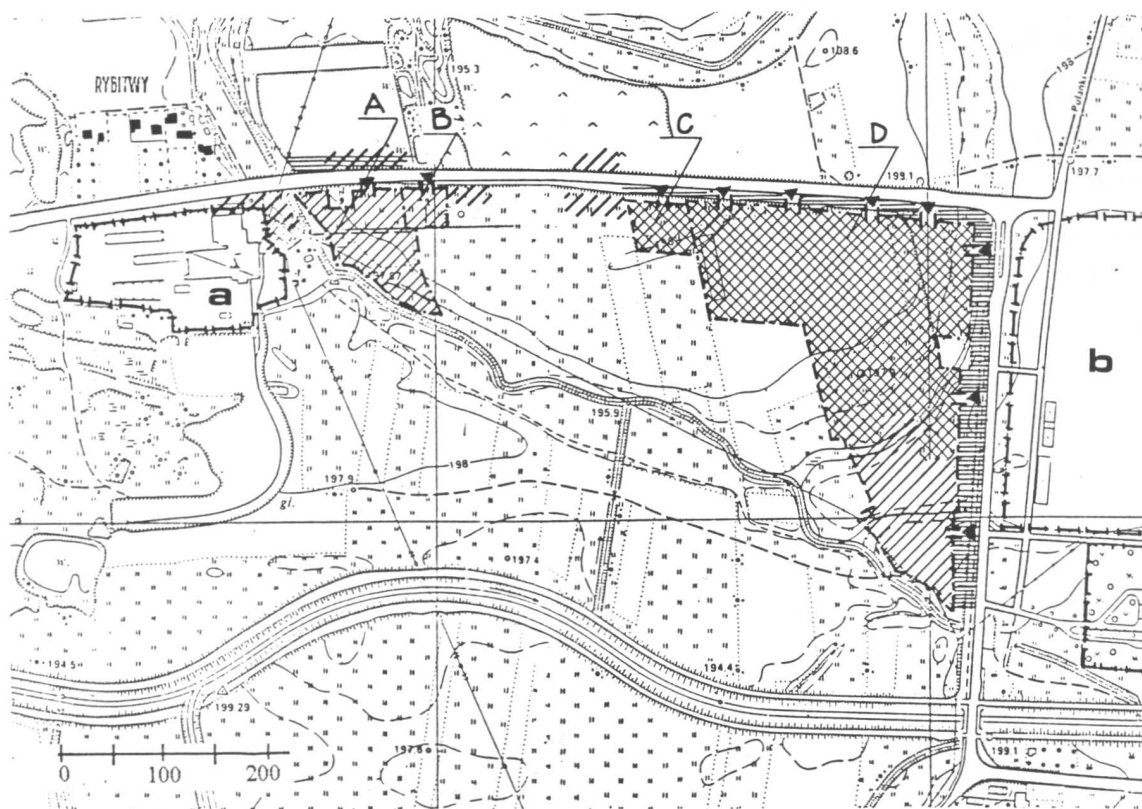
Istnienie tego typu powierzchni w mieście uzasadnia:

- możliwość zaopatrzenia miasta w owoce i warzywa
- nowe miejsca pracy¹⁸¹
- zapewnienie miastu dochodów z mało do tej pory opłacalnych powierzchni¹⁸²
- akceptacja przez mieszkańców, chętnie dokonujących tu zakupów

Zespół placów hurtowych przy ulicy Christo Botewa.

W obszarach o dominującej funkcji przemysłowo-magazynowej znajdują się 4 place hurtowe. Wszystkie place położone są obok siebie w południowo-wschodniej części miasta na Rybitwach. W ich sąsiedztwie istnieje od strony zachodniej stara cegielnia, od wschodniej kompleks budynków garbarni, wykorzystywany na hurtownię, od północnej droga, od południa nieużytki zielone. Powodem koncentracji tak wielkiej powierzchni przeznaczonej na handel w trudno dostępnym rejonie, położonym peryferyjnie w stosunku do dróg tranzytowych, obsługiwanych tylko jedną linią autobusową, z daleka od

Ryc.108.

Zespół placów hurtowych przy ul. Christo Botewa

Place handlowe: A - "Sukces", B - "Nadzieja", C - "Centrum", D - "Efekt"

1 - powierzchnia zagospodarowana przy pomocy kiosków; 2 - powierzchnia sprzedaży bez obiektów kubaturowych (przeznaczona do sprzedaży z samochodów); 3 - tereny przeznaczone pod parkingi; 4 - ogrodzenie; 5 - granica placów nie posiadających ogrodzenia; 6 - granice terenów przemysłowych: a - cegielnia, b - garbarnia (obecnie wykorzystywana na hurtownię); 7 - wejścia na place; 8 - budynki mieszkalne; 9 - miejsca funkcjonowania dzikiego handlu

oprac. autor

struktur mieszkaniowych stało się przeniesienie w to miejsce w 1991 r. głównego placu hurtowego Krakowa. Powstały wówczas ponad 5 hektarowy plac "EFEKT" przejął na siebie pośrednictwo w handlu owocowo-warzywnym dla obszaru Krakowa i sąsiadujących województw. Korzystając z obecności giganta utworzono w jego otoczeniu 3 znacznie mniejsze satelitarne place. Zespół ten zlokalizowany z dala od miejskiego ruchu w nieuporządkowanej przestrzeni sprawia wrażenie małego miasteczka, tętniącego swoim własnym życiem. Jego część centralną tworzą uliczki głównego placu "EFEKT",

składającego się z około 450 kiosków i blaszaków. Na zachód od nich ciągną się chaotycznie zagospodarowane inne place otoczone dodatkowo "dzikim handlem" (ryc. 109). Część wschodnia "EFEKTU" przylegająca do ul. Półnanki przeznaczono na istotne dla miasta miejsce hurtowej sprzedaży płodów rolnych (ryc. 110). Jest nim niezabudowany plac przygotowany dla samochodów dostawczych, na którym zaopatrują się w owoce i warzywa właściciele sklepów, kiosków oraz detalicznych placów targowych. Korzystają oni również z towarów oferowanych przez kioski wypełniające pozostałą powierzchnię placu (ryc. 111). Zabudowa ta jest tymczasowa. Funkcjonują na placu także takie, niezbędne elementy wyposażenia jak: budynki sanitariatów, kioski gastronomiczne, administracja, radiowęzeł.

Lokalizacja placu hurtowego w rejonie oddalonym od intensywnie użytkowanych terenów miasta, oraz głównych dróg, ze względów handlowych jest niekorzystna. Jego funkcjonowanie spowodowało jednak pozytywne przemiany w otoczeniu, koncentrując tu ruch i przyciągając inne komercyjne funkcje. Równocześnie, plac o dużym, miejskim zasięgu obsługi uciążliwy dla zespołów mieszkaniowych powstał poza ich zasięgiem. Wraz ze skupionymi koło siebie innymi placami w przeciągu 5 lat utrwalił swoje położenie i dobrze funkcjonując zyskał bardzo przychylną ocenę ze strony Wydziału Handlu i Usług Urzędu Miasta Krakowa postulującego o przyznanie mu ze strony władz architektonicznych miasta stałej lokalizacji¹⁸³

Place hurtowe aktywizują obszary, w których się znajdują. Podobnie jak inne typy placów handlowych powodują pojawienie się w swoim otoczeniu nowych obiektów drobnego handlu. Koncentracja handlu powodująca wzrost zainteresowania tym terenem, podnosząca jej atrakcyjność, ma wpływ na przekształcenie się istniejących baz i składów w hurtownie i małe przedsiębiorstwa usługowe. Obecny nietrwały sposób zagospodarowania placów hurtowych umożliwiłaby szybką ich przebudowę lub likwidację.

Ryc.109.
"Dziki handel"
w pobliżu placów
hurtowych położo-
nych wzdłuż ulicy
Christo Botewa
1996 r. - fot. autor.

Ryc 110.
Plac "Efekt" przy
ul. Botewa -miejsce
przeznaczone do
sprzedaży z samo-
chodów
1996 r. - fot. autor.

Ryc. 111.
Plac "Efekt" przy
ul. Botewa -"uliczka
handlowa"
1996 r. - fot. autor.

5. Inne formy drobnego handlu na terenie miasta: giełdy, kiermasze, minicentra oraz zespoły drobnych obiektów handlowych.

Place handlowe tworzą stały element w obrazie miasta - ruch na nich odbywa się ciągle a obiekty wypełniające je, w większości wypadków, pozostają na placu nawet w momentach gdy nie funkcjonuje handel. W mieście istnieją również inne powierzchnie wykorzystywane jako miejsca drobnego handlu.

Kiermasze i giełdy są formami handlu funkcjonującymi okresowo w wyznaczonych dniach lub godzinach. Kiermasze odbywają się w miejscach wytypowanych na ten cel przez Radę Miasta Krakowa.¹⁸⁴ Należą do nich: Rynek Główny, Mały Rynek, Plac Wolnica, ul. Szeroka, Rynek Podgórski, Aleja Róż, Błonie - Al. Focha/3 Maja. Kiermasze jedno lub dwudniowe organizowane są też na terenach szkół, uczelni, itp. Mogą mieć charakter sezonowy, okazjonalny lub specjalistyczny. Najczęściej pojawiają się w okresach przedświątecznych. Na czas kiermaszu, na płytach placów zostają rozstawiane otwarte stoiska lub składane kioski. W okresie trwania kiermaszu często puste powierzchnie placowe przemieniają się w przestrzeń pełną życia. Giełdy przeważnie urządzone są przy placach targowych lub na terenach różnych instytucji (np. Klubu Sportowego "Wieczysta"- giełda książek, parking przed kombinatem HiS - giełda samochodowa, plac hurtowy przy ul. Balickiej - giełda kwiatowa.) Odbywają się w ściśle wyznaczonych dniach i godzinach, po ich zamknięciu miejsce handlu zostaje uprzątnięte. Są uzupełnieniem innego podstawowego dla danego terenu sposobu użytkowania.

Minicentra są to zespoły kiosków lub tymczasowych pawilonów powstałe przede wszystkim w obszarach osiedli mieszkaniowych, lub terenów komunikacyjnych - głównie terenów pętli tramwajowych i autobusowych. Tworzone całościowo, zagospodarowywane przy pomocy jednakowych obiektów, otrzymują tymczasowe lokalizacje Często, jak np. minicentrum przy ul. Kobierzyńskiej (zajmujące dawne miejsce "tandety"), wchodzi na przewidziane w planach miejsce usług osiedlowych. W przestrzeni miasta wyglądem nie odróżniają się od osiedlowych placów targowych, niekiedy są identyfikowane z nimi. Funkcjonalnie od placów handlowych odróżnia je brak miejsca przeznaczonego do sprzedaży obwoźnej ograniczając handel o niektóre charakterystyczne dla placów artykuły oraz typową dla nich sezonowość. Pełnią

podobnie jak osiedlowe targowiska rolę uzupełniającą niedobór obiektów handlowych. Minicentra są zjawiskiem stosunkowo nowym w przestrzeni miasta, wymagającym szczegółowych badań.

Innym zjawiskiem wyraźnie widocznym w mieście jest to gromadzenie się w miejscach atrakcyjnych dla handlu, o natężonym ruchu pieszym, indywidualnie stawianych kiosków w różnych formach i wielkościach. Ich lokalizacja zazwyczaj jest tymczasowa. Wprowadzają one chaos w krajobraz miejski obniżając znacznie jego walory widokowe. Uporządkowanie miejsc w mieście gromadzących drobne obiekty handlowe jest niezwykle trudne. Interwencji wymagają przede wszystkim centralne rejony miasta o dużych wartościach kompozycyjnych¹⁸⁵

Wykorzystywanie niezabudowanych terenów w mieście, stanowiących często przestrzeń publiczną, przez różne formy drobnego handlu od początku lat dziewięćdziesiątych przybrało bardzo duże rozmiary.¹⁸⁶ Zjawisko to wywołało istotne skutki dla fizjonomii miasta, przede wszystkim ze względu na tendencje do zabudowywania tych miejsc tymczasowymi obiektami deformującymi przestrzeń miasta.

6. Ocena placów handlowych przez korzystających z nich mieszkańców

Place handlowe podlegają ocenie korzystających z nich mieszkańców wartościujących ich znaczenie funkcjonalne i wyraz estetyczny. Oni potwierdzają potrzebę istnienia tego rodzaju powierzchni, współuczestniczą w jej użytkowaniu. Sygnalizują również nieprawidłowości w sposobie funkcjonowania powodujące dyskomfort w miejscu zamieszkiwania.¹⁸⁷

Place o typie funkcjonalnym "plac targowy" mają szczególne znaczenie użytkowe dla mieszkańców, ze względu na usytuowanie wewnątrz obszarów miasta koncentrujących dużą ilość ludzi. Stanowią miejsca rzutujące na fizjonomię tych terenów a także wpływające na kształtowanie się ich najbliższego otoczenia. Z tych powodów na wybranych placach targowych przeprowadzone zostały wywiady z osobami dokonującymi tutaj zakupów. Miały one na celu zebranie informacji dotyczących znaczenia placów dla korzystających z nich osób.¹⁸⁸ Podstawowe przyjęte kryterium przy wyborze placów, na których przeprowadzano badania było przede wszystkim położenie placu w stosunku do zespołów zabudowy. Wyznaczonych zostało 5 placów o

tradycjach handlowych w zwartej strukturze miasta i 5 powstałych w różnych okresach, w osiedlach mieszkaniowych. Były to place: Kleparz Nowy, Rynek Kleparski, plac Na Stawach, plac przy ul. Grzegórzeckiej, plac przy ul. Lea oraz place w osiedlach mieszkaniowych: przy ul. Witosa, ul. Białoruskiej (Manhattan), ul. Srebrnych Orłów, ul. Kocmyrzowskiej i osiedlu Na Kozłówce. Różnice w prowadzonych wywiadach polegały jedynie na badaniu opinii dotyczącej sposobu zagospodarowania placu. Rozmowy przeprowadzone z 310 osobami, zawierają wiele cennych uwag mogących pomóc przy podejmowaniu decyzji lokalizacyjnych oraz projektowych.

Zdecydowana większość respondentów to osoby dokonujące zakupów na placach w sposób systematyczny 3-4 razy w tygodniu. Dwie trzecie wszystkich deklaroowało korzystanie również z innych placów, podobna ilość rozmówców wyrażała zadowolenie z obecnego sposobu prowadzenia handlu na placach. Wybór placu związany był przede wszystkim z miejscem zamieszkania (36.8%) bez względu na grupę badanych placów, choć różnicował się w zależności od umiejscowienia placów; w osiedlach stanowił ponad 45%, a w Śródmieściu 26%. Powodem decydującym o kupowaniu na placu jest duży wybór towaru (41.9%) oraz niższe ceny niż w sklepach (38.7%).¹⁸⁹ Pytania zadawane kupującym na placach dotyczące oceny sposobu zagospodarowania placu różniły się między sobą w zależności od grupy placów. Na przebudowywanych placach śródmiejskich podlegały ocenie obecne na nich działania. Najwięcej osób oceniało je wysoko (38,3%), lecz 28,1 % wolało poprzednie zagospodarowanie, jednak tylko 4,7% sprzeciwiało się przebudowie. Kupujący na placach osiedlowych wyrażali swoje opinie na temat najkorzystniejszych sposobów zagospodarowania placów. Ponad połowa (54,2%) uważała, że powinny składać się na nie stragany, stoły i kioski, 13,4% była zdania, że same kioski. Halę targową wybrało więcej osób (11,3%) niż zagospodarowania jedynie przy pomocy stołów i straganów (9,9%). Tylko 5,6% rozmówców było przeciwnych zabudowywaniu placów.

Wiele ciekawych uwag rozmówców zawierały komentarze do pytań. Najwięcej niekorzystnych opinii dotyczyło bałaganu a zwłaszcza rozsypanych śmieci, nie sprzątanym po handlu w niedziele i dni świąteczne. Za najbardziej atrakcyjną cechę uznawano różnorodność towarów. Mieszkańcy osiedli i centrum miasta różnili się w sposobie postrzegania placów. Na śródmiejskich

placach często znajdowali się przypadkowi przechodnie. Wśród stałych klientów o korzystaniu z placów decydowało przyzwyczajenie, jednak wynikało bardziej ze względów praktycznych, związanych ze specyfiką prowadzenia handlu (wybór towaru, możliwość targu) niż z przywiązaniem do konkretnego miejsca. Place osiedlowe, bardziej lokalne, pozostają w większym związku emocjonalnym z dokonującymi tu zakupów, posiadają większe znaczenie, są potrzebniejsze osobom mieszkającym w ich pobliżu. Tu przychodzi się również w celach towarzyskich żeby spotkać sąsiadów lub porozmawiać ze znajomym sprzedawcą.

Najciekawsze uwagi rozmówców to te, które mogą dopomóc w przyszłym sposobie kształtowania placu. Plac handlowy jest to powierzchnia z wieloma punktami sprzedaży. W sposób istotny różni się od innych miejsc handlu. Nagromadzenie tego samego rodzaju towaru, różnego w cenie i jakości powoduje chodzenia po płycie przed podjęciem decyzji zakupu. Kupujący często kilkakrotnie wracają się do tego samego miejsca. Z tego względu wiele, zwłaszcza starszych osób uskarżało się na brak ławek, gdzie można odpocząć. Zwracano również uwagę na brak zadaszeń na wypadek deszczu, oraz drzew zacieńających w czasie upału. Cechy funkcjonalne w opiniach użytkowników placów zdecydowanie dominowały nad względami estetycznymi, choć były wymieniane w wypadku szczególnie nieestetycznych placów. Największą atrakcyjność stanowi bezpośredni kontakt z towarem, możliwość jego osobistego wyboru, dlatego tworzenie bariery pomiędzy kupującym a towarem, zmieniającej charakter handlu, zamiana straganu w sklep, obniża walory handlu placowego.

Rozmowy przeprowadzone wśród dokonujących zakupów na placach targowych wykazały, że plac wykorzystywany przez stałych klientów dokonujących tu w sposób systematyczny zakupów odgrywa największą rolę jako zaopatrzenie w towary codzienne, głównie żywność. Szczególne znaczenia nabiera w osiedlach mieszkaniowych, posiadających skromną sieć handlową. Pełni w nich również funkcję miejsca koncentrującego aktywność społeczną i identyfikacyjną dla przestrzeni osiedla.

ROZDZIAŁ IV.

TENDENCJE W KSZTAŁTOWANIU SIĘ PLACÓW HANDLOWYCH NA PRZYKŁADACH MIAST POLSKICH I ZAGRANICZNYCH.

Rozdział IV.

Tendencje w kształtowaniu się placów handlowych na przykładach miast polskich i zagranicznych.

Place handlowe stanowią trwały element przestrzeni większości polskich miast. Skutki ich funkcjonowania wpływają w różnym stopniu na kształt przestrzeni miejskiej. Place handlowe są również integralną częścią wielu miast w innych krajach. Sposoby kształtowania ich powierzchni z punktu widzenia organizacji sprzedaży, asortymentu oraz urządzenia płyty różnicuje place nadając im odmienny wyraz przestrzenny. Indywidualność ich wynika z nałożenia na siebie specyfiki prowadzonego handlu i cech przestrzennych placu oraz jego otoczenia. Ważne jest również umiejscowienie w obszarze miasta. W wielu przypadkach istotną rolę odgrywa kulturowe znaczenie sposobu korzystania z powierzchni placów.

1. Charakterystyczne cechy kształtowania się współczesnych placów handlowych w Polsce.

Handel na placach w polskich miastach wywodzi się z wielowiekowych tradycji. Obecnie funkcjonujące place handlowe znajdują się wewnątrz historycznie wykształconej tkanki miejskiej oraz na zewnątrz jej układu w zespołach rozluźnionej zabudowy, często na skraju obszarów zainwestowania.

W zespołach zabudowy o tradycyjnym układzie handel targowy funkcjonuje na placach, które zazwyczaj kontynuują funkcję istniejącego wcześniej targowiska.

Place handlowe znajdujące się poza obszarem zwartej zabudowy stanowią przede wszystkim powierzchnie handlowe wyznaczone w okresie po II wojnie światowej. Szczególnie przemiany gospodarcze zachodzące w latach 90-tych spowodowały gwałtowny wzrost ich ilości.

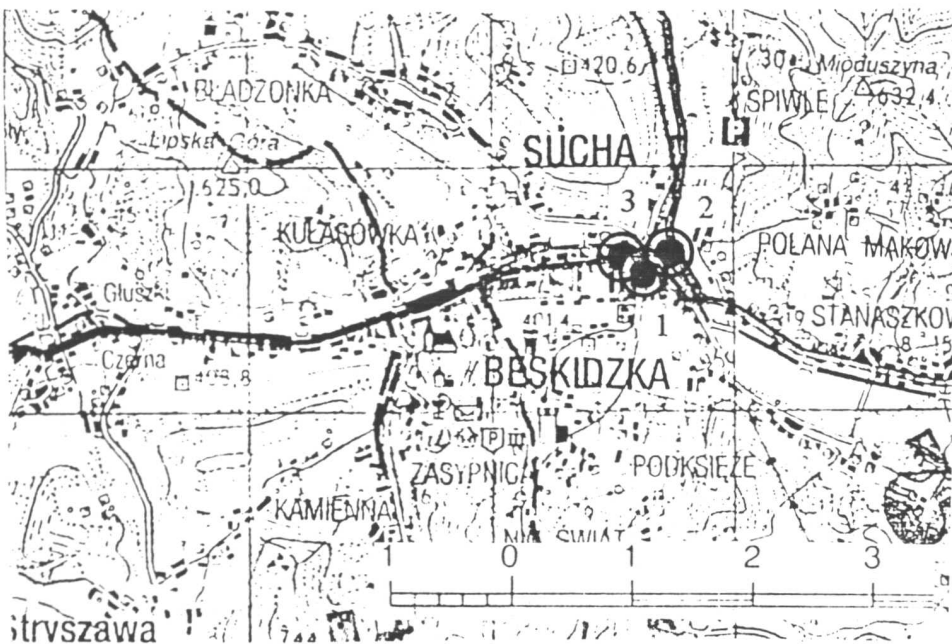
Powstające współcześnie nowe place w większości wypadków lokalizowane są jako tymczasowy sposób wykorzystywania terenów przeznaczonych pod innego rodzaju inwestycje, lub jako przebudowa i rozwój wcześniej istniejącego placu. Często, również dla potrzeb handlu, bywa dostosowywana powierzchnia,

której dotychczasowy sposób użytkowania uległ likwidacji (zamykane przedsiębiorstwa, bazy transportowe itp.). Istnieje również grupa placów utworzonych w wyniku realizacji planu zagospodarowania przestrzennego.¹⁹⁰ Powstanie placów handlowych przewidywał plan miasta Nowe Tychy, Nowej Huty, wchodził także w zakres projektowanego zespołu usługowego na warszawskim Ursynowie.¹⁹¹ Place handlowe uwzględnione były często przy sporządzaniu planów małych miast rolniczych. Znaczenie placu handlowego wynika w dużym stopniu z wielkości oraz funkcji wiodących miasta, w którym się znajdują. Czynniki te wpływają też na zróżnicowanie asortymentu towarowego, sposobu organizacji sprzedaży oraz zagospodarowania ich powierzchni. Place handlowe w małych miasteczkach, zwłaszcza o charakterze rolniczym są przykładem kontynuacji historycznie utrwalonej ich roli trwającej w prawie niezmienionej formie. Targ odbywa się w określony dzień tygodnia, tak jak zostało to narzucone przez tradycję. W niewielkich miejscowościach dzień targowy znacząco zmienia organizację przestrzeni miasta. Powoduje napływ osób z okolicznych wsi: kupujących i sprzedawców. Mieszkańcy miasta także wykorzystują ten dzień do dokonania zakupów. Poza wzmożonym ruchem pieszym, również wzrasta ruch samochodowy. Wielkość targu, tak jak kiedyś, wpływa na znaczenie miasteczka. Ten rodzaj pulsacji targów w małych miejscowościach widoczny jest jeszcze niekiedy na tych placach większych miast gdzie odnaleźć można typowo wiejskie produkty.¹⁹² Przygotowane miejsce na targowisko lokalizowane jest zazwyczaj w miejscu umożliwiającym zapewnienie niezbędnych warunków do prowadzenia sprzedaży. Wymaga ono utwardzonej nawierzchni, możliwości wjazdu samochodem na plac oraz zaplecza sanitarnego. Również istotna jest odległość do placu od przystanków autobusowych. Zazwyczaj jest to plac wydzielony poza terenem historycznego centrum. Poza wyznaczony dzień przez pozostały czas pozostaje on pusty. Czasem dodatkowo do sprzedaży wykorzystywany jest rynek.¹⁹³

Przykładem jednego z wielu małych miasteczek, w którym plac handlowy odgrywa ważną rolę może być Sucha Beskidzka. Miasteczko to liczące ok. 10000 mieszkańców położone jest w Kotlinie Suskiej nad Stryżawką. Sucha w XVIII w. z osady przy zamku, na skutek przywilejów prowadzenia targów i jarmarków targowych przekształciła się w osadę targową. Przywileje miejskie otrzymała w II poł XIX w. W obecnej chwili jej podstawowymi funkcjami są: obsługa otaczających wsi i przetwórstwo owocowe. Odbywające się co wtorek

targi ściągają do miasta mieszkańców z sąsiadujących miejscowości. Zajmują one plac targowy położony za torami kolejowymi przy ul. Zamkowej, rynek oraz niewielką przestrzeń przy ulicy sąsiadującej z rynkiem. (ryc.112) Położenie tych miejsc w niewielkiej odległości od siebie ułatwia korzystanie z nich.

Place różnią się między sobą sposobem organizacji sprzedaży, a także asortymentem. Rynek, centrum miasta, jego najbardziej reprezentacyjna część, staje się miejscem sprzedaży artykułów przemysłowych (głównie odzieży). Zapelniają go stoliki przykryte parasolami i namioty. (ryc. 113) W godzinach popołudniowych rynek zostaje uprzątnięty. Mały plac po północnej stronie rynku wykorzystują sprzedawcy oferujący wyroby rzemieślnicze, owoce runa leśnego, nabiał, warzywa (ryc. 114). Zajmują oni przygotowane w tym celu ławy. Głównym miejscem targu jest obszerny plac przy torach (ryc. 115). Tutaj przyjeżdżają rolnicy sprzedający niezbędne artykuły dla gospodarstw rolniczych: ziarno, narzędzia, sprzęt rolniczy, a także prowadzi się hurtową sprzedaż warzyw i owoców. Dzień targowy ożywia miasto. Jego klimat stanowi również atrakcję turystyczną, propagowaną w folderze wydany przez Urząd Miejski w Suchej Beskidzkiej.¹⁹⁴

Ryc.112. Miejsca targowe w Suchej Beskidzkiej

1 - Rynek ; 2 - główny plac targowy ; 3 - miejsca handlowe przy ulicy sąsiadującej z Rynkiem
oprac. autor.

Ryc. 113.
Sucha Beskidzka -
rynek w dniu
targowym. 1994 r.
fot. autor.

Ryc.114.
Sucha Beskidzka -
miejsce targowe przy
ulicy sąsiadującej
z rynkiem. 1994 r.
fot. autor.

Ryc. 115.
Sucha Beskidzka -
plac przeznaczony
do sprzedaży hurto-
wej 1994 r.
fot. autor.

Wykorzystywanie przygotowanego placu specjalnie do jednodniowych targów w tygodniu jest charakterystyczne dla większości małych miasteczek. Wykraczanie w tym dniu handlujących poza obręb placu nie stwarza dyskomfortu dla mieszkańców, dla których targ jest ważnym wydarzeniem. Niekiedy, w miasteczkach wypoczynkowych, w sezonie sprzedaż odbywa się również w inne dni tygodnia jednak w bardzo ograniczonym wymiarze (np. Stary Sącz). Zagospodarowanie tych placów ogranicza się zazwyczaj do zadaszonych ław (ryc. 116).

Place handlowe w miejscowościach wypoczynkowych w znacznym stopniu dostosowują asortyment towarowy do wymagań wczasowiczów. Powierzchnie te stają się jedną z regionalnych atrakcji. Przykładem tego mogą być targowiska w Krynicy, Szczawnicy czy Zakopanem. Zakopiański targ posiada dwie czytelnie wydzielające się części. Jedna część rozciąga się od Krupówek do dolnej stacji kolejki na Gubałówkę wzdłuż ciągu pieszego użytkowanego głównie przez turystów. Znajdują się na niej drewniane kioski i stoły, za którymi sprzedawcy oferują pamiątki oraz wyroby rzemiosła ludowego. (ryc. 117) Druga część, funkcjonująca pod wiaduktem przebiegającej górą Drogą Junaków, jest zapełniona towarami charakterystycznymi dla placów w całej Polsce. Umieszczenie w tym miejscu placu handlowego, wykorzystującego wiadukt jako zadaszenia uniezależniającego handlujących od pogody jest nietypowym rozwiązaniem dla placów handlowych.(ryc. 118)

Miasta średniej wielkości położone poza terenami rolniczymi i turystycznymi posiadają na swym obszarze place handlowe przypominające w charakterze te, jakie znajdują się w dużych miastach. Z tego powodu w przestrzeni miejskiej powstaje wiele zjawisk, wywołanych rozmieszczeniem w niej placów handlowych, podobnych do tych jakie powstają w dużych miastach, jednak w znacznie mniejszej skali. W miastach tych obok istniejących tradycyjnych, owocowo - warzywnych targów, w latach dziewięćdziesiątych powstały lub rozbudowały się powierzchnie placów handlowych oferujących różnorodny asortyment towarowy, funkcjonujących przez cały tydzień, zagospodarowanych budynkami o różnych kubaturach i formach.

Tarnów należy do miast, które może reprezentować wspomnianą powyżej grupę miast. Jest on miastem średniej wielkości o funkcjach przemysłowych i administracyjnych. Na terenie ponad 100-tysięcznego Tarnowa znajduje się 13 wydzielonych placów do prowadzenia handlu, pośród których nie jest

Ryc.116.
Plac targowy w Starym Sączu na terenie przyległym do rynku zagospodarowany przy pomocy zadaszonych stołów i parasoli 1995 r. - fot. autor.

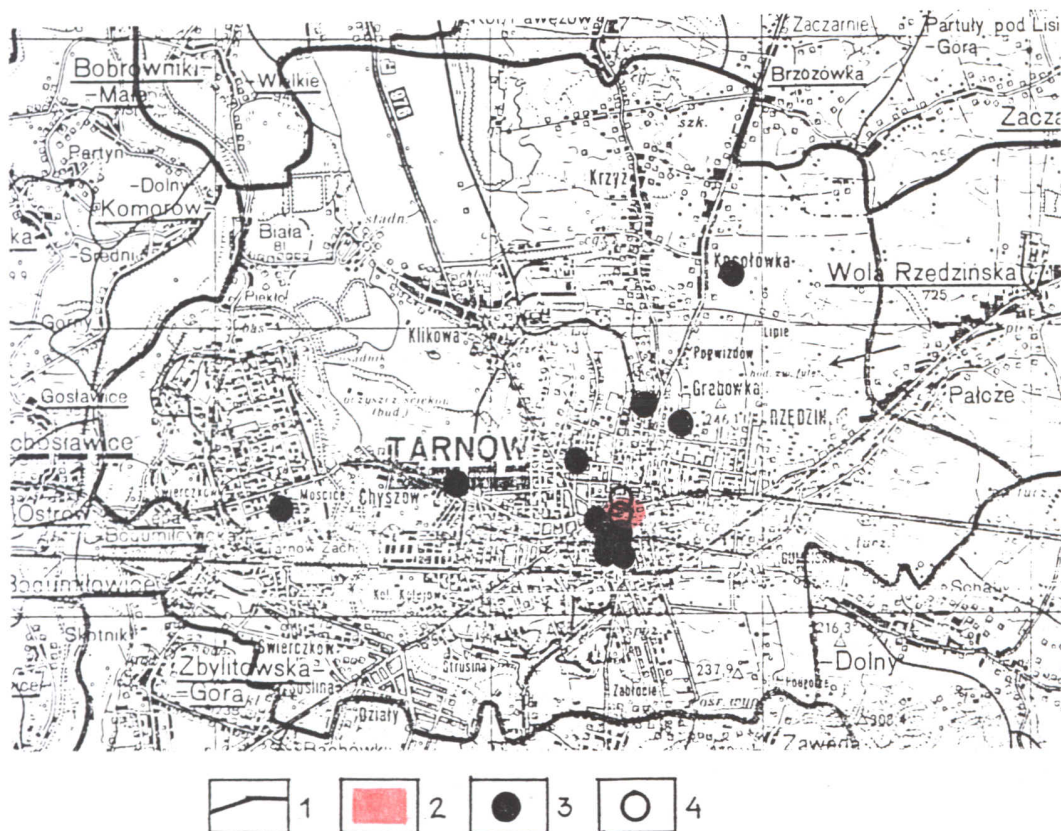

Ryc.117
Targ wyrobami regionalnymi pod stacją kolejki na Gubałówkę Zakopane. 1996 r. - fot. autor.

Ryc. 118
Targowisko pod wiaduktem. Zakopane 1995 r.- fot. autor.

użytkowana obecnie remontowana płyta Rynku oraz Plac Rybny¹⁹⁵ (ryc. 119). Największe zgrupowanie powierzchni handlowej znajduje się w centralnej części miasta, przy ulicy Łaziennej położonej na południe od biegnącej dawnymi wałami ulicy Targowej. Place te wymagają omówienia zarówno ze względu na wielkość tego obszaru jak i jego położenie w historycznej tkance miejskiej. W tym miejscu miasta powstał w ostatnich latach zespół 4 placów handlowych. Składają się na niego dwa place łączące na swej powierzchni zabudowę tworzoną głównie przez blaszane, składane kioski "szczęki", stałe zadaszenia, rozkładane stoliki i parasole (ryc. 120). Powierzchnia jednego z placów zabudowana jest przez budynek hali, umożliwiającą prowadzenie sprzedaży również od zewnątrz budynku z pomieszczeń powstałych wokół głównej przestrzeni handlowej (ryc. 121). Inny rodzaj zagospodarowania prezentuje plac położony po wschodniej stronie hali nazywany "Hala Miejska". Istniejące tu budynki pawilonowe stanowiące ciągi odrębnych punktów sprzedaży powstały w okresie międzywojennym. Pomiędzy nimi postawiono rzędy zadaszonych stołów.

Ryc. 119. Rozmieszczenie placów handlowych w obszarze Tarnowa /stan z 1996 r./
 1 - granice miasta, 2 - obszar Starego Miasta, 3 - place handlowe, 4 - place handlowe nie użytkowane ze względu na prace remontowe oprac. autor

Wydzielenie placów z obszaru miasta w znacznej części odbywa się poprzez ogrodzenie (oddzielające je także między sobą). Niektóre z granic przebiegają wzdłuż chodników przylegających do nich ulic. Grupa placów handlowych przy ulicy Łaziennej powiązana jest przestrzennie i funkcjonalnie z najbardziej znanym tarnowskim targowiskiem "Burkiem", znajdującym się najbliżej Rynku przy ulicy Bema i Marii Panny (ryc. 122). Jego sposób zagospodarowania będący wynikiem porządkowania chaotycznie rozmieszczonych kiosków i straganów przypomina tendencje widoczne w przebudowie wielu z krakowskich placów polegające odwracaniu ich od otaczających go ulic i wytwarzaniu wewnętrznego placu. Wnętrze "Burka" zostało obudowane rzędami drewnianych kiosków dostępnych jedynie od strony placu. Za tym "parawanem" są stłoczone różnego typu urządzenia targowe. Sytuacja przestrzenna tego placu odbiega od typowych układów dla placów ze względu na narożnikowe położenie w stosunku do przebiegającej po łuku ulicy Targowej.

Inne place handlowe rozmieszczone poza obszarem śródmiejskim Tarnowa są zazwyczaj powierzchniami nie posiadającymi cech przestrzennych charakterystycznych dla placu miejskiego. Z otoczenia wydziela je ogrodzenie, za którym znajdują się tymczasowe obiekty zagospodarowujące plac lub stanowią nie wygrodzony teren przylegający do pawilonów usługowych. Place podobne do nich znajdują się w obszarach o rozluźnionym układzie zabudowy położonych poza terenem śródmieścia wielu miast dużej i średniej wielkości, również Krakowa (reprezentuje je znaczna część placów osiedlowych i w zespołach o rozluźnionej strukturze).

W przeciwieństwie do miast małych i średnich, w których nadmiernie rozrastające się targowiska wróciły do naturalnych rozmiarów,¹⁹⁶ a rozwój drobnego handlu wpłynął na ich ożywienie nie degradując przestrzeni miejskiej, miasta duże, w których drobny handel koncentrujący się na ulicach i placach przybrał największe rozmiary, wykraczające poza tereny dotychczasowych powierzchni przeznaczonych na tę funkcję. W miastach tych koniecznym stało się podjęcie wysiłków zapanowania nad tym zjawiskiem i wykorzystując płynące z niego korzyści usunąć uciążliwości wynikające z istnienia placów handlowych. Wśród grupy tych miast (do których należy również Kraków) szczególne miejsce zajmuje Warszawa. Jej wyjątkowość wynika zarówno z wielkości jak i sprawowanej przez nią roli stolicy.

Ryc.120.
Plac handlowy przy ulicy Łaziennej
w Tarnowie. W tle widoczne wieże
Katedry
1996 r. - fot. autor.

Ryc. 121.
Powstała wspócznie
hala tagowa przy ul.
Łaziennej w Tarnowie
1996 r. - fot. autor.

Ryc. 122.
Plac "Burek" obudowa-
ny kioskami - Tarnów
1996 r. - fot. autor.

W 1991 r. H. Libura w artykule "Przestrzeń miasta a przekształcenia własnościowe"¹⁹⁷ pisze o gwałtownym wzroście osób handlujących na ulicach i placach jako "najbardziej rzucającym się w oczy elemencie zmian jakościowych przestrzeni miasta" w następujący sposób: "Problemy związane z tym zjawiskiem wydają się być przejściowe. Mieszkańcy Warszawy (po początkowej euforii, gdy po wielu latach niedoborów, towar "sam się po prostu pchał w ręce" są zmęczeni tym zjawiskiem i raczej dość zgodnie przyznają, że nie jest dobrą wizytówką żadnego miasta, a stołecznego w szczególności. Z wielu obiegowych wypowiedzi, jakie słyzy się na ten temat, wynika, że według mieszkańców zjawisko to zbliża nas bardziej do Azji niż Europy; plac Defilad porównywalny jest z bazarem w Turcji, a nie centrum stolicy europejskiego państwa (ryc. 124,125) (...) Wydaje się jednak, że wraz ze stabilizacją sytuacji społeczno - ekonomicznej, wyjaśnieniem sytuacji własnościowej gruntów w mieście, powstaniem nowego planu przestrzennego zagospodarowania miasta zjawisko handlu ulicznego zaniknie a wszelkie prowizoryczne bazy i targowiska znikną z centrum miasta".

W obecnej chwili w Warszawie na obszarze gminy Centrum¹⁹⁸ zamieszkałej przez 950 tys. funkcjonuje 49 placów handlowych.¹⁹⁹ (ryc.123). Pomędzy nimi znajduje się 20 hektarowa powierzchnia Stadionu X - lecia odmiennie funkcjonująca od pozostałych. Koncentruje się tutaj handel głównie artykułów przemysłowych w ilościach hurtowych, w którym znaczny udział posiadają obywatele krajów byłego ZSRR. Zorganizowanych tu zostało ok. 2500 stanowisk sprzedaży.²⁰⁰ Spośród warszawskich placów tylko 11 posiada lokalizacje na czas nieokreślony.

Porównując wielkość powierzchni, lokalizacje oraz sposób organizacji przestrzeni placu zauważyć można ich odmiennosć w stosunku do Krakowa.

Charakterystyczne cechy placów handlowych Warszawy to:

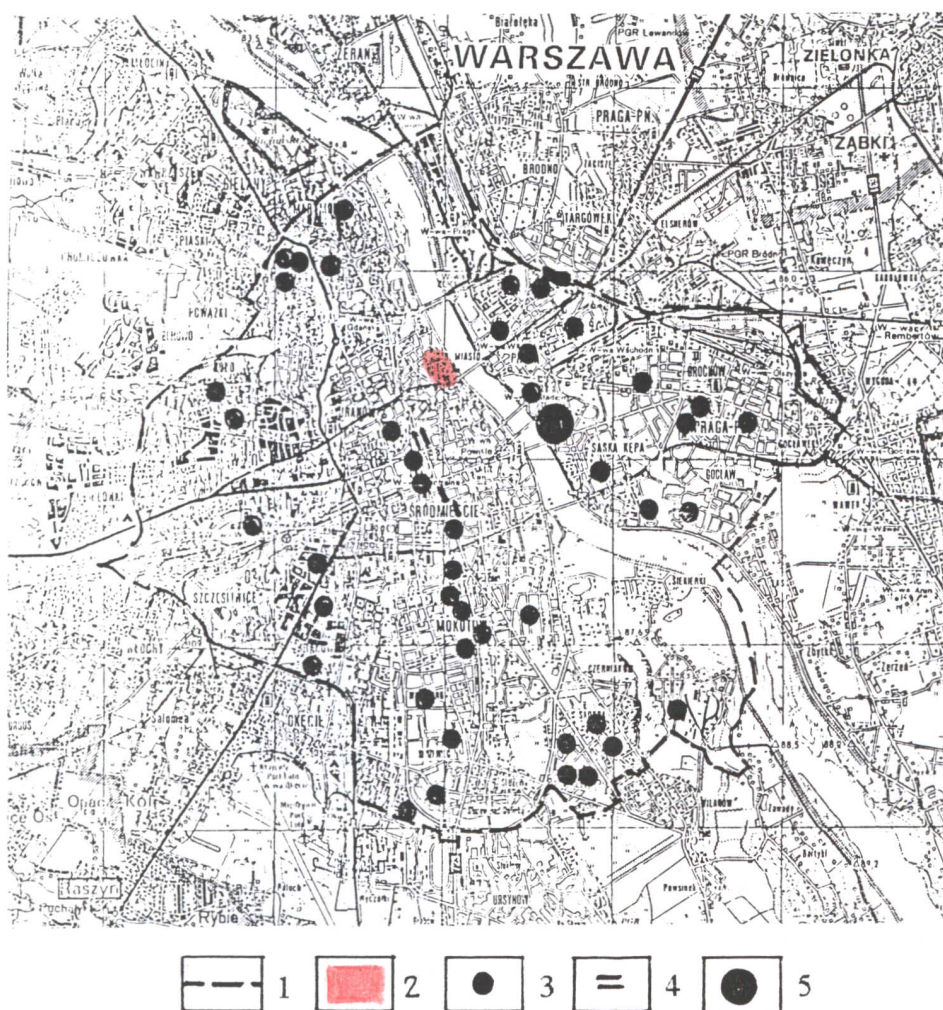
a) R o z m i e s z c z e n i e :

- lokalizowanie powierzchni handlowych jako pasa wydzielonego na fragmencie ulicy (np. Wschodnia strona ul. Marszałkowskiej na odcinku od ul. Nowogrodzkiej do Żurawiej)
- na wolnych terenach w blokach ulicznych (np. Obozowa, Ciołka, Ks. Janusza)
- przy domach handlowych oraz zamienionych na sklepy dawnych halach targowych (np. przy Hali Mirowskiej) (ryc. 126).
- na terenach stadionów i hal sportowych (np.stadion Olimpiii)

- na niezabudowanych terenach pomiędzy zespołami rozluźnionej zabudowy (np. w obrębie ulic: Włociańska, Żelazowska, Słowackiego) (ryc. 127)
- wewnątrz hal targowych (np. Hala Gwardii)

b) Wielkość:

Pośród placów handlowych występuje znaczne zróżnicowanie wielkościowe wynikające w dużej mierze z możliwości terenowych. Powierzchnię mniejszą od 1000 m² posiada 12 placów, co stanowi 24,5% wszystkich, w przedziale

Ryc. 123. Rozmieszczenie placów handlowych w obszarze gminy Warszawa Centrum /stan z roku 1996/

1 - granice gminy, 2- warszawska Starówka, 3- place handlowe, 4 - place handlowe tworzące ciągi wzdłuż ulic, 5 - plac "Stadion X-lecia" oprac. autor.

Ryc. 124,125
Plac handlowy na placu
Defilad w Warszawie
zagospodarowany przy
pomocy kiosków drewn-
nianych i blaszanych
oraz straganów.
1996 r. fot. autor

Ryc.126.
Stragany rozkładane
przy Halach Mirow-
skich. Budynek Hali
Mirowskiej zamieniony
został na "supermarket"
Warszawa 1996 r.
fot. autor

1000m²-2000 m² jest 13 placów (26.5%), wielkości 2000 m²-5000 m² - 9 placów (18.4%), 9 placów o pow. 5000 m² -10 000 m² (18.4 %), i 9 o pow. 10000 m² - 15 000 m² (10.2%) i jeden odbiegający rozmiarami od pozostałych 200 000 m². Suma powierzchni zajętych na place handlowe, poza powierzchnią Stadionu Dziesięciolecia wynosi 174196,7 m². Związane jest to z bardzo dużą ilością małych placów.

c) Organizacja przestrzeni placów

Place handlowe nie mają określonego asortymentu towarowego, dopuszczony jest tu handel prawie wszystkim, (poza jednym, na którym prowadzona jest giełda zoologiczna). Ujednolicenie handlu powoduje jednakowe warunki do kształtowania powierzchni placów. Większość placu zagospodarowana została przy pomocy tymczasowych kiosków, wykonanych z drewna lub blachy, oraz drewnianych stołów, bardzo często ustawiane są składane blaszane budki (nazywane popularnie "szczękami").

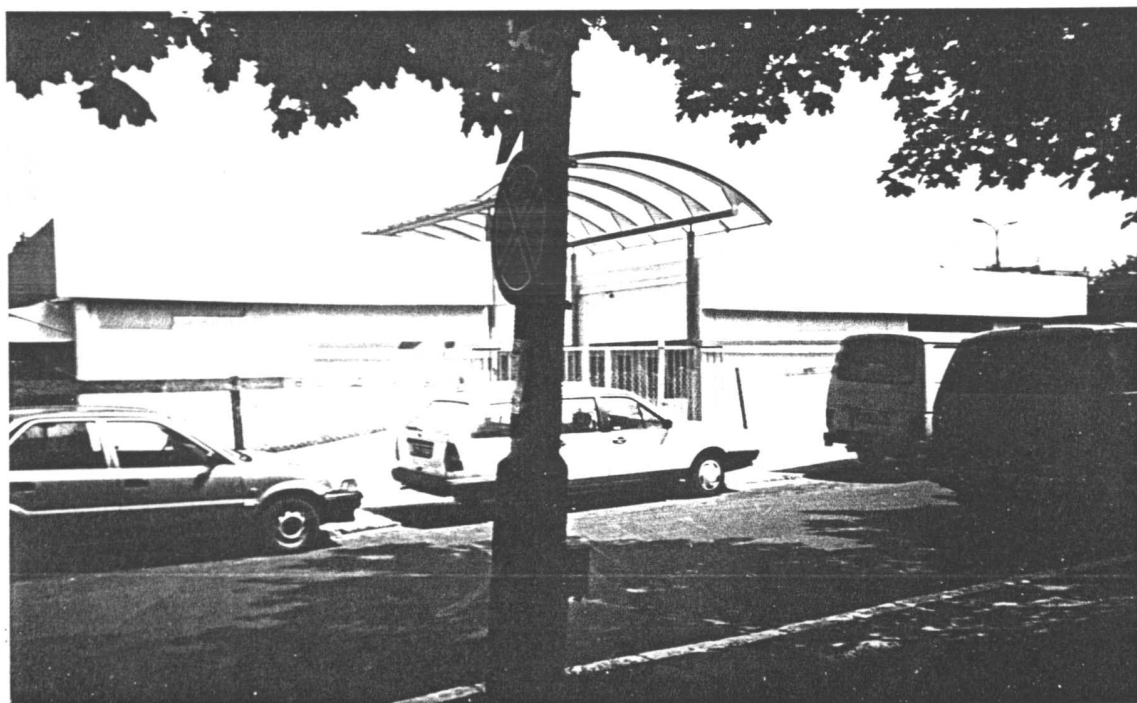
W związku z nieestetycznym wyglądem oraz niewłaściwym sposobem zagospodarowania wprowadzającym w przestrzeń miejską chaos został opracowany całościowy program budowy nowych targowisk oraz modernizacji istniejących.²⁰¹ Działania te podjęte od 1996 roku obejmują miejsca wszystkich współcześnie funkcjonujących placów targowych nie przewidzianych do likwidacji.²⁰² Przewidywana przebudowa polegać ma w zależności od lokalizacji placu na :

- ujednoliceniu architektury obiektów handlowych
- wyposażeniu w zaplecze sanitarne
- organizacji miejsc parkingowych
- budowie pawilonów handlowych
- zmianie funkcji poprzez stworzenie kompleksu pawilonów o wysokim standardzie lub powstaniu w tym miejscu budynków handlowo usługowych.
- budowie hali targowej

Odmienność placów w Warszawie w porównaniu do Krakowa polega przede wszystkim na innym sposobie kształtowania się struktury miasta, w wyniku czego historyczne place (pełniące głównie role komunikacyjne) nie przyjęły na swoje powierzchnie drobnego handlu. Miała na to wpływ również tradycja bazarów, będących odmiennym elementem przestrzeni miasta niż plac, a także istnienie tu hal targowych. Nie powstały też place związane z określonym

osiedlem mieszkaniowym. Sposób organizacji sprzedaży opiera się na jednym typie funkcjonalnym placu oferującym, w zależności od zapotrzebowania, różny procent poszczególnych asortymentów towarowu. Place handlowe hurtowe, w tym główny hurtowy plac owocowo-warzywny znajduje się poza granicami gminy.

Nowym zjawiskiem jest budowa przekrytych targowisk, kompleksów pawilonów przystosowanych do przyjęcia dużej ilości handlujących. Zespół taki funkcjonuje w Tarchominie położonym poza obszarem gminy Centrum (ryc.128). Na powierzchni 5157 m² powstało 77 pawilonów w zabudowie szeregowej, 32 wiaty oraz 28 stałych i 30 ruchomych stanowisk dla handlu naręcznego. Podobnego typu zespół powstał w Bemowie, jednak wysokie ceny najmu miejsc zniechęcają handlarzy. Tego typu przeobrażenia świadczą o znaczącym wpływie drobnego handlowych na przestrzeń miejską. Realizowanie, w oparciu o tradycje bazarów, dużych powierzchni zabudowanych pawilonami przygotowanymi do pełnienia funkcji "placu handlowego" wprowadza do miasta nowy rodzaj powierzchni będący zwielokrotnieniem tradycyjnego placu handlowego, powoduje koncentrację w tym miejscu ruchu i podnosi wartość terenów.

Ryc.127. Współcześnie wznoszone budynki handlowe w zespole placów pomiędzy ulicami: Włociańska, Żelazowska, Słowackiego. Warszawa 1996 r. fot.autor.

Ryc. 128. Współcześnie powstały zespół pawilonów przystosowany do prowadzenia handlu targowego w Tarchominie Warszawa 1995 r.
Fotografia z archiwum Wydziału Usług i Handlu Urzędu Gminy Warszawa Centrum

Porównując sposoby kształtowania placów handlowych w różnych miastach Polski z Krakowem zauważyć można cały szereg podobieństw. Wszystkie place upodabnia do siebie znajdujący się na nich natłok kupujących i sprzedających. W większości miast dużych i średnich występują tendencje do zabudowania powierzchni przy pomocy drobnych obiektów handlowych. Zabudowę placów tworzą przede wszystkim kioski lub małe pawilony i zadaszone stoły. (Place niezabudowane znajdują się przede wszystkim w małych miastach gdzie targi odbywają się jedynie w wyznaczone dni tygodnia.)

Sposób zagospodarowania powierzchni uzależniony jest przede wszystkim od stopnia trwałości funkcji handlowej na określonej powierzchni. Krakowskie place, dla których funkcja handlu jest stałą zazwyczaj posiadają zabudowę trwale związaną z terenem. Są to przede wszystkim place położone w centralnym obszarze miasta. Zabudowa ich charakteryzuje się starannością wypracowania

formy architektonicznej i spójnością wszystkich elementów zagospodarowania płyty. Podobna sytuacja ma miejsce w innych miastach. W przypadku Warszawy tymczasowo funkcjonuje większość placów w centralnej części miasta. Posiadają one chaotyczny sposób zagospodarowania (przykładem może być Plac Defilad zastawiony blaszanymi i drewnianymi kioskami o różnych formach). Uporządkowana zabudowa cechuje część placów położonych na obrzeżu, które posiadają stałą lokalizację.

Charakterystycznym zjawiskiem dla wielu miast jest rozrost powierzchni handlowych. W oparciu o istniejące place, gdy tylko pozwalają na to warunki terenowe, powstają nowe. We wszystkich przykładach miast polskich podanych w niniejszym opracowaniu zauważyć można istnienie takich zespołów.²⁰³

Rozmieszczenie placów handlowych w obszarze miasta wykazuje również duże podobieństwo pomiędzy Krakowem a innymi miastami dużymi i średnimi. Place znajdują się w różnych rodzajach struktury. Place handlowe położone w centralnych obszarach miasta, stanowiących równocześnie jego historyczny układ, są często miejscami o tradycjach targowych. Nowe place powstają najczęściej w obszarach o rozluźnionym układzie zabudowy i przemieszanych funkcjach. W niektórych przypadkach ich lokalizacja zakłóca funkcjonowanie zespołu, w którym się znajdują a ich nieestetyczny wygląd obniża walory swego otoczenia. Wiele placów jednak zyskuje aprobatę mieszkańców i staje się miejscem częstych zakupów. Przyczyny tego dopatrzeć się można w konkurencyjności placów handlowych w stosunku do istniejącej sieci usług handlu.

Różnicę w sposobach funkcjonowania handlu targowego w Krakowie a szeregu innych miast powoduje brak hali targowej. W wielu miastach handel z placów przenoszony jest do budynków halowych. Powstają nowe hale targowe (np. w Tarnowie) lub jak ma to miejsce m. in. w Bielsku Białej dostosowywane są budynki przemysłowe. W Krakowie nie doczekała się realizacji przewidziana w planach z lat 50 - tych hala targowa w Nowej Hucie. Również zmiany sposobu zagospodarowania wielu placów dokonane w ciągu ostatnich lat nie spowodowały jej powstania.

2. Przykłady organizacji przestrzeni i funkcjonowania placów targowych poza granicami Polski.

Miasta europejskie są miastami, w których historii targi stanowiły istotny czynnik rozwoju. Obecnie, w większości wypadków posiadają one na swoim obszarze place handlowe. Przedstawione przykłady placów handlowych znajdujących się w miastach europejskich mają na celu prezentację różnych sposobów kształtowania przestrzennego i funkcjonalnego powierzchni wykorzystywanych do celów handlowych.²⁰⁴

Sposoby organizowania powierzchni handlowych w miastach są zróżnicowane i uzależniona jest głównie położenie placu w stosunku do śródmieścia oraz lokalne tradycje targowe. Są to przede wszystkim:

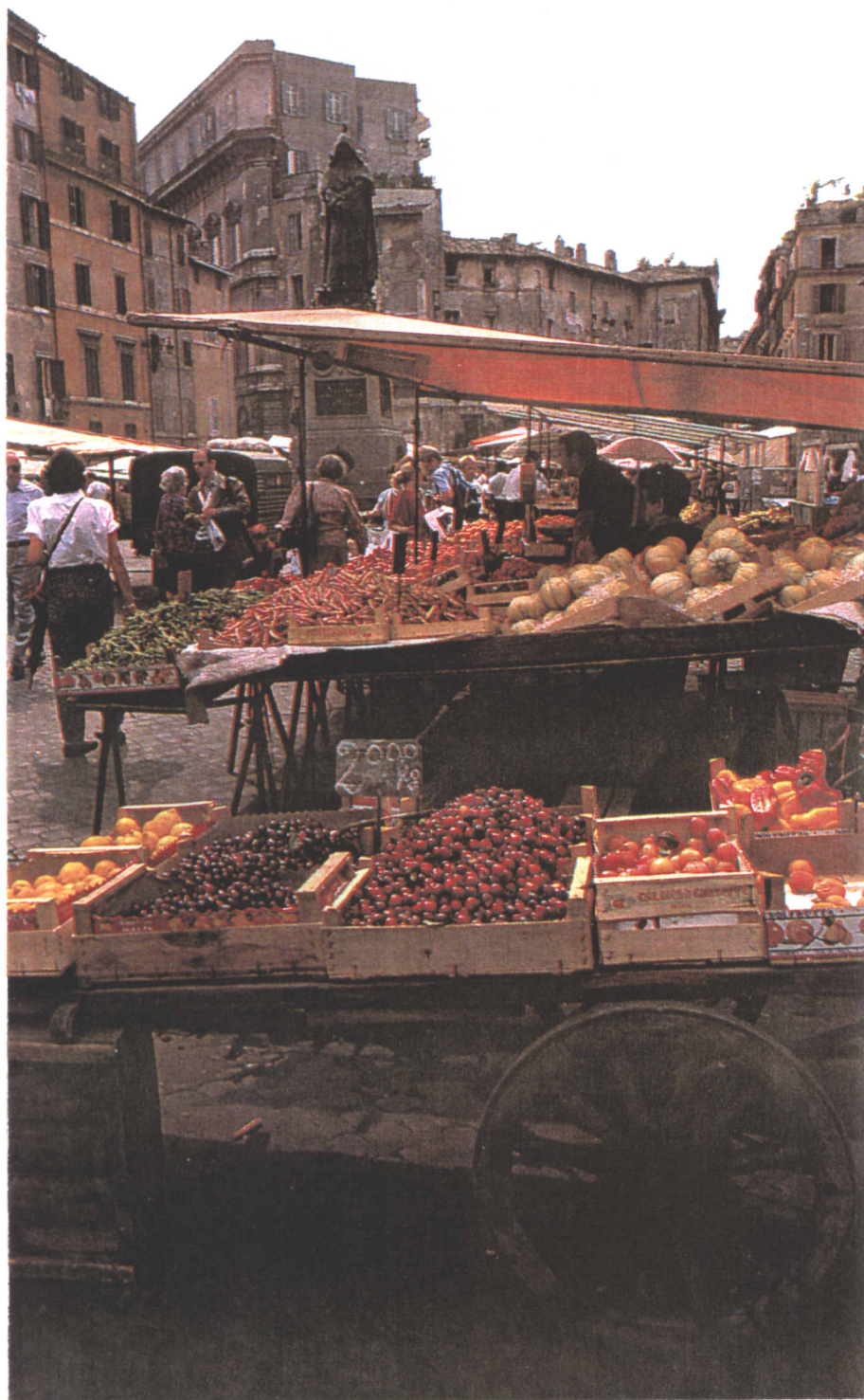
- a) tymczasowe rozkładanie straganów na okres trwania targu. Drobne obiekty, łatwo rozbieralne tworzą targowisko przez okres prowadzenia sprzedaży a następnie są likwidowane pozostawiając niezabudowany charakter i czytelną formę placu.
- b) przygotowanie placu do prowadzenia na nim sprzedaży poprzez zabudowanie niewielkimi obiektami handlowymi. Zagospodarowanie powierzchni następuje przy pomocy budynków: kiosków lub pawilonów o różnym stopniu trwałości lub zainstalowanych na stałe zadaszonych stołów. Zabudowa placów wytwarza drobną skalę, zdecydowanie wyróżniającą je z otoczenia;
- c) przekrywanie placów handlowych przy pomocy dużych zadaszeń pozostawiając plac otwarty lub budowa dużych obiektów kubaturowych - hal targowych.

ad a) Zajmowanie placów przez handel wprowadzając na ich powierzchnie urządzeń targowych (straganów, stołów itp.) jedynie na określony czas jest cechą charakterystyczną miejsc targowych położonych w tradycyjnej tkance miejskiej. Towary rozkładane na straganach i stołach zajmują wnętrza placów, często także - jak m.in. ma to miejsce w Londynie - ulic²⁰⁵. Place i ulice, na których sprzedaż prowadzona jest przez cały tydzień wypełniają się we wczesnych godzinach rannych kramami rozkładanymi przez sprzedawców i uprzątane są popołudniu. W wielu miejscach handel odbywa się tylko w określone dni tygodnia. (ryc. 130) W pozostałe dni zajmowana przez niego powierzchnia jest pusta. Niektóre place, jak np. wiedeńskie: Bauernmarkt przy Freyung, Spittelberggasse czy

Heiligenkreuzerhof użytkowane są sezonowo.²⁰⁶ Innym przykładem wykorzystania placu miejskiego może być berliński Hermanplatz, gdzie przystosowane do sprzedaży odręcznej stragany zajmują jego powierzchnię od poniedziałku do piątkowego popołudnia, kiedy właściciele rozbierają je i pozostawiają plac pusty. (ryc. 131, 132)

Najistotniejszą cechą tego rodzaju placów, znajdujących się głównie w obszarach centralnych miasta, jest pojawianie się na określony czas funkcji mocno aktywizującej miejsce i zdecydowanie zmieniającej jego wygląd. Po uprzątnięciu placu miejsce to przeobraża się całkowicie zarówno w sposobie użytkowania jak i wyglądzie. Place te często wykorzystywane są do prowadzenia specjalistycznych targów: kwiatowych, antykwarycznych, kolekcjonerskich lub towarów regionalnych. Posiadają one poza lokalny charakter. Przykładami takich placów mogą być owocowo - warzywne targi na rynku w Gratzu (ryc. 140), rzymski Campo di Fiori (ryc. 129), londyński Berwick Street Market, a także targi staroci: rzymski Porta Portese czy Bermondsey Market w Londynie.

ad b) Place handlowe zagospodarowane poprzez ustawienie na ich powierzchni niewielkich budynków trwale związanych z terenem lub tymczasowych, uzupełnianych często przez stragany można spotkać na placach położonych w różnych częściach miasta, o różnej wielkości i asortymencie towarów. Wiedeński plac Naschmarkt położony w pobliżu Ringu pomiędzy Linke i Rechte Wienzeile²⁰⁷ reprezentuje taką właśnie powierzchnię (ryc. 133,134). Składa się on z kilku poprzedzielanych ulicami części zmieniających stopniowo swój charakter, przechodzący od strony położonej bliżej Karlsplatz od budynków z najdroższymi straganami do tańszych i mniej efektownych w kierunku zachodnim. Jego zakończenie stanowi niezabudowany plac wykorzystywany w soboty na targ staroci. Zdecydowanie inny zarówno pod względem kształtowania powierzchni jak i sposobu sprzedaży jest targ kwiatowy obok Rue de Lutece na Place Louis Lepine w sercu Paryża (ryc. 135). Tu również łączą się elementy zabudowy placu z rozstawionymi na jego płycie stoiskami z kwiatami. Budynkami są przeszklone pawilony, a na całym placu panuje ład. Sprzedawane tutaj rośliny nadają temu miejscu dodatkowej atrakcyjności. Jednak niewiele placów w centralnych rejonach miast jest zabudowywanych drobnymi obiektami handlowymi. Przeciwnymi do nich w wyglądzie i sposobie funkcjonowania są place rozmieszczone na obrzeżach miast, których powierzchnia zastawiona bywa różnymi urządzeniami handlowymi. Zazwyczaj panuje na nich bałagan

Ryc. 129. Plac Campo di Fiori w Rzymie [86]

Ryc.130.
Targ staroci w Berlinie
1995 [10]

Ryc.131.
Hermanplatz w Berlinie
wykorzystywany od
poniedziałku do piątku
do prowadzenia targu
owocowo - warzywnego
1996 r. fot. autor

Ryc. 132.
Sprzątanie Hermanplatz
w piątkowe popołudnie
Berlin 1996 r. fot. autor

Ryc.133.
Naschmarkt w Wiedniu.
Ciąg pieszy środkiem
placu
1996 fot. autor

Ryc. 134
Budynki na Naschmarkt
widziane od strony
Rechte Wienzeile
Wiedeń 1996 - fot. autor

Ryc 135.
Targ kwiatowy na
placu Louis Lepine
w Paryżu
Paryż 1995 fot. autor

Na ich zagospodarowanie składają się przeważnie z barakowe budynki, kioski o różnym stopniu trwałości, wielkości i formie. Oprócz budynków rozstawiane są stoły, stragany. Istnieje także duża rzesza sprzedających z kramów rozłożonych wprost na ziemi. Jednym z wielu przykładów może być największy pchli targ Paryża Les Puces de St-Ouen położony na peryferiach miasta wypełniony setkami sklepików i straganów. Tego typu place ściągają w swoje otoczenie wielu przygodnych handlarzy.

W niektórych miastach charakterystycznym sposobem przygotowania powierzchni do sprzedaży są place zagospodarowane poprzez ustawienie na ich powierzchni zadaszonych stołów, nie posiadające zamkniętych obiektów kubaturowych. Ten rodzaj zagospodarowania występuje na niewielkich placach przeznaczonych do sprzedaży warzyw w miastach słowackich. W podobny sposób kształtowane bywają niekiedy place w polskich małych miastach.²⁰⁸

ad c) Przekrywanie placów handlowych przy pomocy zadaszeń lub budowa hal targowych należy do bardzo często spotykanych sposobów organizowania miejsc sprzedaży. W wielu miastach zadaszenia chroniące handlarzy przed słońcem i deszczem były stosowane już w przeszłości i są wykorzystywane do dziś. Tego rodzaju przekryciami są arkady, pod którymi rozkładają swoje towary liczni handlarze, jak ma to miejsce przy placu Vittorio Emanuele II w Rzymie, czy w Mercato Nuovo we Florencji. (ryc. 136)

W wielu miastach Europy do prowadzenia handlu obwoźnego służą hale targowe²⁰⁹. Posiadają one bardzo bogate tradycje. Ich powierzchnia powiększała się wraz z możliwościami technicznymi wznoszenia budynków halowych. Niektóre z historycznych hal targowych, które utraciły swoją rolę, zostało przystosowanych obecnie do innego sposobu użytkowania, jak np. hala głównego targu Central Market na Covent Garden w Londynie (dawny targ warzyw w XIX wiecznej hali został przekształcony w pasaż handlowe i bary). Hale targowe powstają w jako miejsce handlu hurtowego. Targowisko hurtowe owocowo-warzywne, które wybudowano w Zurychu w latach osiemdziesiątych składa się z 3 hal o powierzchni 2346 m² i jednej wielkości 3600 m². Oprócz hal hurtowych, w miastach funkcjonują hale miejskie prowadzące sprzedaż artykułów żywnościowych dla mieszkańców. Budynki hal targowych spotkać można w dużych miastach jak Londyn, czy Sztokholm jak również w małych miejscowościach. W okresie prowadzenia w ich wnętrzu sprzedaży, również przylegające do nich tereny wypełniają się straganami,

tworzącymi w ich otoczeniu place handlowe jak np. przy Mercato Centrale we Florencji. Sprzedaż w halach prowadzona bywa zazwyczaj przez cały tydzień jak np. we współcześnie powstałym budynku hali targowej przy Medborgarplatsen w Sztokholmie, do której przeniesiono handel dawniej funkcjonujący na placu. (ryc. 137, 138) Istnieją także hale wykorzystywane tylko w niektóre dni tygodnia. Przez resztę czasu pozostają puste lub służą do innych celów²¹⁰.

Wymienione powyżej różne sposoby użytkowania powierzchni handlowych w mieście czasami łączą się ze sobą. Przykładem tego może być Naschmarkt w Wiedniu, gdzie teren zabudowany łączy się z pustym placem wypełnionym stoiskami, a także stragany przed halami targowymi uzupełniające funkcjonujący w nich handel, jak to ma miejsce na placu Ostermalstorg w Sztokholmie (ryc. 142). Istnieją również takie targowiska, które zmieniają swój charakter poprzez zmianę asortymentu sprzedaży, jak Portobello Road Market w Londynie, gdzie targ z wyrobami artystycznymi przechodzi w targ warzywny a później w targ starzyzną²¹¹.

Place handlowe są do tej pory elementem centralnych rejonów wielu dużych miast i małych miasteczek.²¹² Historycznie ukształtowana przestrzeń wyznaczana ulicami i placami, posiada współcześnie wydzielone miejsca dla funkcjonowania targów. Są one łatwo zauważalne ze względu na odmienny charakter tych miejsc w stosunku do otoczenia, wynikający z wprowadzenia na nie wypełniającego plac zagospodarowania, oraz tłumu ludzi. Wyraźny kontrast w przestrzeni powoduje zetknięcie się ścian wydzielających wnętrza z niskimi ażurowymi konstrukcjami straganów i parasoli. Rozmieszczenie w śródmieściach miast powierzchni handlowych zazwyczaj wykazuje związki z ich historycznymi tradycjami (np. Campo di Fiori w Rzymie, Targ Słomiany we Florencji, Petticoat Lane czy Portobello Road w Londynie). O utrzymaniu w tych miejscach funkcji handlowych decyduje przede wszystkim ich ożywienie, specyficzny nastrój powodujący wyróżniające je spośród innych, a także rola znaczeniowa utrwalona w świadomości mieszkańców (ryc. 139, 140, 141). Często zostają zachowane lokalne zwyczaje. W tym celu utrzymano targ na dziedzińcu londyńskiego St. James's Church kontynuujący dawne tradycje średniowiecznych targów prowadzonych na dziedzińcach kościelnych.

Ryc. 136.
Mercato Nuovo
we Florencji
1991 [88]

Ryc. 137.
Współcześnie powstały
budynek Hali Targowej
przy Medborgaplatsen
w Sztokholmie 1995 r.
Fot. K. von Semkov

Ryc. 138.
Wnętrze hali przy
Madborgaplatsen.
Sztokholm 1995 r.
Fot. K. von Semkov

Ryc. 139.
Stoiska z książkami
na Ile de la Cite
Paryż 1995 r.
fot. autor

Ryc. 140.
Targ na rynku w Gratzu
- targ może być
wykorzystywany do
politycznej agitacji
1993 r. [54]

Ryc. 141.
Stragany z pamiątkami
na rynku w Bratysławie
1996 r. fot. autor.

Istnienie powierzchni różnych pod względem oferowanych towarów stanowi szczególną atrakcję miejską.²¹³ Place handlowe w zabytkowych zespołach urbanistycznych są chętnie odwiedzane przez turystów zwiedzających miasto.²¹⁴ Rzymski plac Campo di Fiori, na którym rozkładają swoje towary sprzedawcy owoców i warzyw, florencki Mercato Nuovo, czy malownicze targi na historycznych placach w mniejszych miastach przyciągają wielu przyjezdnych. Dzięki funkcji handlowej sprawiają wrażenie przestrzeni pełnych życia, w których ze względu na niezmienny od stuleci sposób prowadzenia handlu zachowany został dawny klimat.

Place handlowe powstające w rejonach peryferyjnych dużych miast zazwyczaj przedstawiają sobą powierzchnię wypełnioną nieefektywnymi, prowizorycznymi urządzeniami targowymi, na których można znaleźć bardzo zróżnicowany asortyment towarów. Zaopatruje się na nich uboższa część mieszkańców. Charakterystycznym zjawiskiem jest przejmowanie handlu na placach przez cudzoziemców, głównie ludność kolorową²¹⁵.

Place handlowe w miastach europejskich, poza wielkimi placami hurtowymi, które obracają bardzo dużą ilością towaru, pełnią role dostosowane do znaczenia zespołów zabudowy w strukturze, w której znajdują się. Place w śródmiejskich, zabytkowych częściach miast, przede wszystkim wyróżniają się specjalistycznym asortymentem przygotowanym do potrzeb kolekcjonerów oraz turystów. W przeważającej części ich pojawianie się w przestrzeni ograniczone jest do określonych dni tygodnia lub kilku godzin w ciągu dnia. Często powierzchnie handlowe zastępowane są budynkami hal, które w mieszkalnych zespołach mają charakter targów spożywczych funkcjonujących przez cały tydzień lub tylko w dni targowe. W obszarach miasta zamieszkałych przez mniejszości narodowe spotykane są place o cechach regionalnych, przygotowane do sprzedaży artykułów charakterystycznych dla korzystających z nich społeczności. Wydzielone powierzchnie obszernych placów "pochlic targów" zapewniają miejsce pracy i zaopatrzenia dla grupy mieszkańców, są również miejscem gdzie można wyzbyć się zbędnych przedmiotów. Ich miejsce w mieście oraz organizacja powierzchni wynika z indywidualnych potrzeb w różnych miastach.

Zjawisko nieustannego funkcjonowania placów handlowych w miastach europejskich, wynika z szeregu przyczyn. Jedną z nich jest prowizoryczny charakter zagospodarowania placu powodujący możliwości szybkiej zmiany funkcji dla zajmowanego przez niego terenu. Niewielkie nakłady inwestycyjne

potrzebne do prowadzenia na nich sprzedaży zachęcają drobnych handlarzy, wpływają również na niewygórowane ceny na placach. Place handlowe umożliwiają także tymczasowe wykorzystanie niezabudowanych parcel zapewniając zyski ich właścicielom (ryc.143, 144). Innym powodem ich istnienia jest zapotrzebowanie na powierzchnię gdzie można sprzedać niewielkie ilości towaru, często bardzo nietypowego. Stanowią one korzystny sposób sprzedaży towarów nietrwałych: kwiatów, owoców czy warzyw często przywożonych wprost od producenta. Odgrywają również rolę społeczną, zapewniając miejsca pracy, a także tworzą istotne miejsca kontaktów społecznych, głównie w charakterystycznych dla dużych europejskich miast środowiskach mniejszości narodowych ludności kolorowej, w których kulturze ten typ handlu jest szczególnie zakorzeniony²¹⁶. Przykładem takiego placu może być plac w Sztokholmie w powstałym na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych obecnego stulecia osiedlu Rinkeby. W centrum osiedla zamieszkałego głównie przez ludność pochodzenia arabskiego i tureckiego usytuowano plac, na powierzchni którego odbywa się handel w wyznaczonych dniach. "Targ" może również stać się jednym ze środków służących nadaniu znaczenia nieokreślonej przestrzeni osiedla. To zadanie ma spełniać ma przekryte targowisko na centralnym placu w osiedlu La Monnaie w Romans we Francji.²¹⁷

Powody występowania placów handlowych w miastach w Polsce i poza jej granicami są ze sobą zbieżne. Podobieństwo występuje również w rozmieszczeniu ich w różnych strukturalnie obszarach miasta. Także wspólną cechą wielu placów jest sposób użytkowania tych powierzchni. Zagospodarowanie niektórych z nich, zwłaszcza położonych poza obszarem śródmiejskim, przy pomocy prowizorycznej zabudowy o niskim standardzie, upodabnia pomiędzy sobą "pchle targi"²¹⁸ i targi owocowo-warzywne. Zróznicowanie pomiędzy placami handlowymi wynika w dużym stopniu z wielkości miasta. Targi w małych miasteczkach w wielu krajach funkcjonują w taki sam sposób: pojawiają się w dni targowe na wydzielonym dla nich miejscu i znikają z przestrzeni miejskiej, do czasu następnego targu, podobnie jak działo się to od wielu lat. W miastach średniej wielkości place handlowe kształtowane są w indywidualny sposób zbliżając ich charakter do znajdujących się w miastach dużych lub małych.

Ryc. 142.
Przykład koncentrowania się handlu w pobliżu hali targowej.
Plac Ostermalstorg w Sztokholmie - 1995 r.
fot. K. von Semkov

Ryc. 143.
Tymczasowe wykorzystanie niezabudowanej parceli w mieście.
Berlin - 1996 r.
fot. autor.

Ryc. 144.
Plac targowy wypełniający miejsce wyburzonego budynku - Ružomberok 1993 r. fot. autor.

W obecnej chwili najwięcej różnic istnieje pomiędzy polskimi i zagranicznymi placami handlowymi funkcjonującymi w dużych miastach. Dotyczą one organizacji sprzedaży na placach. Duże miasta w Europie mieszczą na swym obszarze powierzchnie handlowe o zróżnicowanym asortymencie towarów i sposobie użytkowania dostosowanym do znaczenia zespołów zabudowy, w których znajdują się. W śródmieściach tych miast, w większości przypadków, urządzenia targowe na placach rozkładane są jedynie na okres prowadzenia handlu. W wypadku wprowadzenia funkcji targowej w określone miejsce na stałą, zazwyczaj wznoszone są budynki halowe. W Polsce istnieje tendencja do ujednoczenia asortymentu towarowego, oraz upodabniania do siebie placów w wyrazie przestrzennym bez uwzględnienia ich miejsca w obszarze miasta. Przeważnie zabudowane są dużą ilością kiosków. O formie zabudowy i jej charakterze decyduje stopień trwałości funkcji handlowej określany przez władze miejskie.

3. Wpływ placów handlowych na kształtowanie się przestrzeni miejskiej we współczesnym mieście.

Powierzchnie do prowadzenia handlu wydzielane są w większości miast polskich i zagranicznych. Wyznaczane są w celach użytkowych - dla określenia ram dla drobnego handlu stanowiącego zatrudnienie określonej grupy mieszkańców. Stwarzają możliwość prowadzenia sezonowych targów owocowo - warzywnych, ułatwiają bezpośrednią sprzedaż nadwyżek z ogrodów oraz zbywania przedmiotów używanych, a także umożliwiają organizowanie specjalistycznych targów kolekcjonerskich. Na powierzchni wielu placów w zabytkowych układach miejskich wprowadzony jest handel w celu podniesienia atrakcyjności turystycznej, zachowania tradycji miejsca i utrzymania jego nastroju. Place handlowe są również miejscami przynoszącymi dochody miastu i właścicielom ich terenów.

Rola jaką pełnią place handlowe w mieście wynika z ich funkcjonalnego, przestrzennego i kulturowego znaczenia. Znaczenie funkcjonalne uzależnione jest od stopnia w jakim wzbogacają one usługi miejskie. W obszarach centralnych o dużym nasyceniu usługami, największe znaczenie posiadają te z

placów, które rozszerzają asortyment towarów, zaś na terenach mieszkaniowych niedostatecznie wyposażonych w usługi, te które je wprowadzają.

Ze względu na miejsce w obszarze miasta, place handlowe mogą w różny sposób wpływać na kształt jego przestrzeni. Powierzchnie wyznaczone do prowadzenia sprzedaży znajdujące się w tkance miejskiej ukształtowanej na przestrzeni wieków, mogą kontynuować tradycje handlowe miejsca w formie zbliżonej do tej jaką posiadały w przeszłości. Ten sposób wprowadzania na historyczne place "targów" stanowi funkcjonalne dopełnienie całości, ożywia puste powierzchnie i pozwala dostrzec skalę wnętrza. Zachowanie funkcji handlu w większości wypadków ma na celu utrzymanie tożsamości miejsca.

Funkcjonowanie placów w obszarach o rozluźnionym układzie zabudowy powoduje powstanie zmian w ich otoczeniu. Następuje tutaj koncentracja ruchu pieszego i kołowego, często powstają nowe ciągi piesze. Miejsca, na których zostały zlokalizowane place mogą stać się formalnie ważne dla swojego środowiska, zwłaszcza poprzez identyfikowanie ich położenia w mieście, nadać znaczenia nieokreślonej funkcjonalnie przestrzeni, o której B. Bartkiewicz pisze: "Przestrzeń otwarta, wypełniająca swobodny układ budynków, z której zniknęły podziały na przestrzeń publiczną i prywatną, a pozostała możliwość dowolnego jej kształtowania i użytkowania, stała się "międzyprzestrzenią", w której zabrakło treści funkcjonalnych i odpowiednich ram kompozycyjnych życia miejskiego"²¹⁹. Mogą stać się trwałym elementem przestrzeni lub zarodkiem dalszych przemian. Jednak w obecnej chwili, większość tych miejsc ważnych funkcjonalnie dla osiedli mieszkaniowych, stwarza niekorzystny element ich fizjonomii, związany z niskim standardem zabudowy umieszczonej na placach.

Place handlowe mogą mieć szczególny udział w formowaniu przestrzeni i wzbogacaniu programu funkcjonalnego osiedli mieszkaniowych, oraz zaspakajaniu potrzeb społecznych ich mieszkańców. A. Wallis w książce "Socjologia przestrzeni" wymienia szereg potrzeb społeczno - przestrzennych mieszkańców osiedli.²²⁰ Należą do nich: posiadanie wyznaczników orientacji w przestrzeni, zróżnicowanie poszczególnych fragmentów danej przestrzeni (zróżnicowanie funkcjonalne i strukturalne), określenie stopnia ważności przestrzeni, indywidualizacja przestrzeni (poczucie odrębności), identyfikacja (utożsamianie się z miejscem), skomponowanie przestrzeni (uporządkowanie). Możliwość ich realizacji A. Wallis widzi we wprowadzaniu kompozycji artystycznych jako składowego elementu osiedlowego krajobrazu. Wydają się,

że wiele z tych funkcji społecznych w obecnej chwili spełniają place handlowe znajdujące się na terenach osiedli.

Place handlowe są również miejscem kontaktów społecznych.²²¹ O zaaprobowaniu ich przez mieszkańców świadczyć może istnienie tych powierzchni w różnych funkcjonalnie zespołach zabudowy pomimo uciążliwości wynikających ze sposobu użytkowania (hałas, wzmożony ruch, bałagan, a także występowanie patologii społecznych itp.), jak i negatywnych cech widokowych.

Ważną cechą placów handlowych jest koncentrowanie się w ich otoczeniu innych funkcji usługowych. Obudowywanie powierzchni placu poprzez obiekty handlowe może przyczynić się do wpisania jego formy w układ zabudowy i utrwalenia jej w przestrzeni nawet po likwidacji handlu z powierzchni. Niektóre place w trakcie pełnienia funkcji handlowej przeobrażają znajdującą się na nich zabudowę w budynki trwale związane z terenem zmieniające znaczenie miejsca i jakość przestrzeni, w której znajdują się. Place położone peryferyjnie w stosunku do zabudowy także wpływają na kształt przestrzeni miejskiej, skupiając przy sobie nowe obiekty handlowe, magazynowe lub produkcyjne, wykorzystujące powstałą tu infrastrukturę,

Określenie wpływu placów handlowych na zmiany w przestrzeni miasta charakteryzuje skutki jakie może wywołać rozmieszczenie ich w różnych rodzajach struktury miejskiej. Jednak nie dotyczą one wszystkich placów. Znaczna ich część znika z powierzchni miasta nie pozostawiając po sobie śladu.

Podsumowanie i wnioski końcowe

Plan handlowy stanowi niezbędny element miast polskich od momentu organizowania się ich przestrzeni. Znaczenie tych powołań dla miasta zależy od zrozumienia się rangi funkcjonalnego na miasto handlu. Plan handlowy pełni istotną rolę w rozwoju miasta w różnych etapach jego rozwoju i wpływa na sposób kształtowania przestrzeni miejskiej.

Współczesne funkcyjne plany handlowe, podobnie jak w przeszłości, wynikają z potrzeb miasta i koncentrują się na wyznaczaniu terenu wielu punktów sprzedaży powołujące koncentrowanie się mas ludzkiej. Cechą ich jest sprawa upodabiania się do sieci wyszczególnionych placów handlowych, których wygląd nie mieści w kategoriach miast, jednak ich funkcję w obszarze miasta (zaczyna być jak i w miastach) jest podobną.

Tęzę pracy, że plan handlowy może osiągnąć swoje cele w miastach i miastach. Plan handlowy znajduje swoje powodzenie zarówno w przypadku szeregu miast, które ukazują powstanie placów jak i powstałych w społeczności. Szczególnie należy tu na przykładzie Krakowa, gdzie podawo widać, że plan handlowy przynosił i przynosi korzyści dla miasta, a miasta, które w przeszłości nie miały planu handlowego, w którym plan handlowy stanowiłby podstawę do wypracowania systemu powołania placów handlowych. Plan handlowy jest podstawą do wypracowania systemu powołania placów handlowych, który jest podstawą do wypracowania systemu powołania placów handlowych.

Szczególnie rolę planu handlowego w nadaniu znaczenia przestrzeni miasta, w tym w nadaniu znaczenia przestrzeni miasta, w tym w nadaniu znaczenia przestrzeni miasta.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI KOŃCOWE

Wzrostowi znaczenia planu handlowego i planowego w miastach polskich na początku lat 90. XX wieku spowodował powstanie wielu różnych planów handlowych, które przekształcały się w różny sposób. Sytuacja ta w sposób istotny świadczy o roli planu handlowego w przestrzeni miasta, w tym o funkcjonalności planu handlowego. Przekształcenie ich na przykładzie Krakowa i

Podsumowanie i wnioski końcowe

Plac handlowy stanowił nieodłączny element miast polskich od momentu organizowania się ich przestrzeni. Znaczenie tych powierzchni dla miasta zależało od zmieniającej się rangi funkcjonującego na nich handlu. Plac handlowy pełnił istotną rolę w budowie formy miasta w różnych etapach jego rozwoju i wpłynął na obecny kształt przestrzeni miejskiej.

Współcześnie istniejące place handlowe, podobnie jak w przeszłości, wyróżnia w przestrzeni miasta nagromadzenie na wyznaczonym terenie wielu punktów sprzedaży powodujące koncentrowanie się tutaj dużej ilości osób. Cecha ta sprawia upadabnianie się do siebie wszystkich placów handlowych, bez względu na miejsce, w którym się znajdują, ułatwia ich identyfikację w obszarze miasta (zarówno w Polsce jak i poza jej granicami).

Teza pracy, że plac handlowy może odegrać istotną rolę w nadaniu tożsamości miejsca i krystalizacji układu znajduje swoje potwierdzenie zarówno w przypadku szeregu historycznie ukształtowanych placów jak i powstałych współcześnie. Szczególnie widoczne jest to na przykładzie Krakowa, gdzie rodowód wielu wewnątrz placowych związany jest z potrzebami handlowymi miasta, a znaczna ilość z powstałych w okresie po II wojnie światowej placów handlowych utrwaliło swoje miejsce w jego obszarze, stopniowo przetwarzając otoczenie. Przemiany te zaznaczają się przede wszystkim na koncentracji w rejonie placu nowych obiektów handlu i drobnych usług oraz zmianami w dotychczasowym układzie ciągów pieszych.

Szczególne role placów handlowych w nadawaniu znaczenia przestrzeni miasta, wynika ze swoistych cech handlu targowego wprowadzającego dużą aktywność społeczną w obszar, na którym funkcjonują.

Gwałtowny rozwój handlu ulicznego i placowego w miastach polskich na początku lat 90-tych spowodował powstanie wielu nowych placów handlowych oraz przekształcenia już istniejących. Sytuacja ta w sposób drastyczny uwiarydociła problemy występujące w przestrzeni miasta związane z funkcjonowaniem placów handlowych. Przeanalizowanie ich na przykładzie Krakowa i

porównanie ze sposobami wykorzystania powierzchni handlowych występującymi w innych miastach pozwoliło na określenie wspólnych cech współczesnych placów handlowych w Polsce. Należą do nich:

1. skłonność do ujednoczenia sposobu użytkowania placów handlowych, bez względu na ich położenie w obszarze miasta, polegająca na wprowadzeniu tego samego asortymentu towarów i wpływająca na zanik specyfiki niektórych z nich.
2. upodobnienie się w sposobie zagospodarowywania powierzchni handlowych poprzez na zabudowywanie ich drobnymi obiektami handlowymi (przede wszystkim kioskami), nie uwzględniając odmiennego układu i różnych funkcji zabudowy w ich otoczeniu.

Rozważania prowadzone w niniejszej pracy w odniesieniu do miast polskich, reprezentowanych przez Kraków, pozwoliły na określenie sposobu oddziaływania placów handlowych na obszary miasta o różnym układzie zabudowy:

- wpływu funkcji handlu na obraz i sposób użytkowania wnętrza placu ukształtowanego w historycznej tkance miasta oraz jego otoczenia,
- sposobu kształtowania się powierzchni placów handlowych oraz sąsiadujących z nim terenów w strukturach o rozluźnionym układzie zabudowy.

W obszarach miasta o zwartej zabudowie, wprowadzenie na powierzchnię historycznych placów licznych kiosków, spowodowało przetworzenie istniejącego wnętrza. Nowa aranżacja powierzchni, zrealizowana w oderwaniu od cech budynków otaczających plac, ograniczona jedynie do wydzielonego administracyjnie obszaru o przeznaczeniu handlowym, niejednokrotnie obniżyła walory kompozycyjne wnętrza placowego.

Place handlowe znajdujące się w obszarach o rozluźnionym układzie zabudowy stanowią nowy element w ich przestrzeni. Szczególne znaczenie posiadają place rozmieszczone na terenach osiedli mieszkaniowych. Koncentrują one w swoim otoczeniu grupy drobnych obiektów handlowych przetwarzając funkcjonalnie rejon, w którym znajdują się, a także wprowadzają drobną skalę tworzącą parter osiedla i wpływają na indywidualizację zunifikowanej przestrzeni osiedli, nadając jej własną tożsamość.

W wyniku analizy zmian ilości, wielkości i sposobów wykorzystywania placów handlowych w różnych etapach rozwoju miasta, współcześnie zachodzących przeobrażeń oraz kształtowania się ich w innych krajach, zauważyć

można szczególną wrażliwość tych powierzchni na aktualne warunki gospodarcze i społeczne. Z tych względów sposoby zagospodarowania placów powinny umożliwiać dostosowywanie się do wymaganych, zmieniających się warunków.

Obecne tendencje w użytkowaniu placów handlowych w Polsce wywołują niekorzystne zjawiska w przestrzeni miasta polegające na:

- zagubieniu tożsamości placów o tradycjach handlowych, znajdujących się w obszarach śródmiejskich
- wprowadzaniu na wielu placach drobnych obiektów handlowych trwale związanych z terenem, uniemożliwiające szybkie przekształcenia tych miejsc (w wypadku zmiany sposobu wykorzystywania terenu),
- wprowadzaniu substandardowej zabudowy na tereny osiedli mieszkaniowych i nie wykorzystaniu możliwości jakie daje "miejsce znaczące" w rozluźnionym układzie zabudowy,

Przeprowadzone badania wykazały, że jednakowy sposób użytkowania powierzchni handlowych wprowadzony do zróżnicowanych przestrzennie i funkcjonalnie obszarów miasta może prowadzić do odmiennego oddziaływania ich na sąsiadujące zespoły zabudowy. Oddziaływania te mogą być pozytywne, gdy place handlowe wzbogacają o nowe wartości użytkowe i znaczeniowe obszary, w których są umieszczone, a sposób zagospodarowania nie obniża ich walorów widokowych, oraz gdy wpływają korzystnie na przemiany w przyległych terenach. Niewłaściwie zlokalizowane, użytkowane czy zagospodarowane place mogą degradować przestrzeń miejską, a także stwarzać uciążliwość dla mieszkańców. Powodować to mogą poprzez nadmierny rozrost powierzchni handlowej utrudniający prawidłowe funkcjonowanie sąsiadujących z nimi obszarów, jak również poprzez negatywne cechy fizjonomiczne wprowadzonej na nie zabudowy. Prowadzenie sprzedaży artykułów naruszających wymogi sanitarne, co niejednokrotnie ma miejsce na placach, stwarzać może poważne zagrożenie dla otoczenia.

Ze względu na różne znaczenie dla miasta zespołów zabudowy, w której znajdują się place handlowe, ich rola winna być zróżnicowana. W celu uniknięcia niekorzystnych zjawisk w przestrzeni miasta związanych z istnieniem

placów handlowych koniecznym wydaje się określenie niezbędnych warunków do prawidłowego ich zagospodarowania i funkcjonowania w różnych rodzajach struktury. Są to:

- a) wybór lokalizacji placu handlowego mogącej zapewnić spełnienie wymogów powierzchniowych oraz wyposażenia odpowiadającego planowanemu typowi funkcjonalnemu, a także umożliwić dostęp do niego zarówno komunikacją zbiorową jak i indywidualną
- b) zróżnicowanie sposobu użytkowania i zagospodarowania poszczególnych placów handlowych w zależności od ich położenia w mieście, uwzględniając w szczególności:
 - obecny sposób wykorzystywania placów oraz sąsiadującej z nimi zabudowy, aby nowy sposób ich użytkowania nie powodował kolizji funkcjonalnej i przestrzennej, lecz stał się elementem budującym przestrzeń,
 - położenie względem zabytkowego zespołu chronionego widokowo, posiadającego duże wartości historyczne. W wypadku, gdy powierzchnia handlowa znajduje się w ukształtowanych wnętrzach placów jego płyta powinna stanowić element spójny z pierzejami tak, aby plac stanowił jednorodne wnętrze, a sposób użytkowania tworzył uzupełnienie funkcjonalne podnoszące jego atrakcyjność.
 - położenie względem centrum miejskiego, stanowiącego wyjątkowo ważny obszar w mieście, narzucający odmienne sposoby funkcjonowania placów znajdujących się pod jego wpływem
- c) zachowanie, tam gdzie jeszcze istnieje, specyfiki poszczególnych placów, pozwalającej na utrzymanie lokalnej tradycji oraz dążenie do indywidualizowania ich, zwłaszcza w najatrakcyjniejszych rejonach miasta, poprzez zróżnicowany sposób zagospodarowania powierzchni i indywidualny asortyment towaru.
- d) umożliwienie elastyczności w użytkowaniu powierzchni placowej ze względu na zmienną intensywność prowadzonego handlu w różnych porach roku oraz dniach tygodnia,
- e) wykorzystanie przy podejmowaniu decyzji projektowych doświadczeń krajowych i zagranicznych wskazujących najkorzystniejsze sposoby kształtowania placów handlowych w konkretnej sytuacji przestrzennej,

Udział projektanta w odniesieniu do placów handlowych odbywa się w momencie podejmowania decyzji lokalizacyjnych wprowadzających lub

utrzymujących funkcje placu handlowego oraz w skali szczegółowej przy precyzowaniu sposobu organizacji ich przestrzeni.

Złożona problematyka związana z powstawaniem i sposobem funkcjonowania, a także porządkowaniem placów handlowych wynika z szeregu czynników niemożliwych do rozwiązania jedynie przy pomocy działań przestrzennych. Szczególnie istotny jest tutaj aspekt prawny i społeczny. Przeprowadzenie wspólnie i opublikowanie badań socjologicznych dotyczących oczekiwań mieszkańców w stosunku do placów handlowych może okazać się pomocne przy rozwiązywaniu problemów przestrzennych.

Bardzo szybko zachodzące przemiany ilościowe i jakościowe placów handlowych, widoczne zwłaszcza w dużych miastach Polski wywołują nowe zjawiska dla ich zróżnicowanej strukturalnie przestrzeni. Przebudowa chaotycznie zagospodarowanych placów, mająca tendencje do trwałej zabudowy ich powierzchni, poprzez obiekty drobnokubaturowe jak kioski, oraz wielkogabarytowe zespoły pawilonów lub hal powoduje powstawanie nowych form w zespołach zabudowy.

Następujące wspólnie przeobrażenia w sposobie użytkowania placów handlowych wymagają dalszej obserwacji i badań. Wykorzystanie wyników tych badań w praktyce projektowej przyczynić się może do takiego sposobu zapanowania nad spontanicznym powstawaniem powierzchni handlowych, aby koncepcje ich porządkowania podnosiły atrakcyjność miasta a nie degradowały, często bardzo wartościowych obszarów. Może również dopomóc w określeniu kierunków rozwoju handlu na placach i zapobiec jego niekontrolowanemu rozwojowi.

Przypisy

¹ Słowa „pla” i „plać” podlegają, jak pisał J. Kurylski (Kurylski / J. Pawowski, *Wzrost, rozwój i historia różnicy pomiędzy znaczeń a znaczenia*), reprezentacji form i znaczeniu. Wskazywano do współczesnie funkcjonujących placów handlowych, sprzedawców, sprzedawek, itp. w dawnych i nowych słownikach, często w znaczeniu handlowym lub ogólnym. [45] str. 76-77.

² W. Kurylski, „Pla” w „Budownictwie regionalnym” [48], str. 154 wyrażając zdaniem placów handlowych zalicza bezowocnie, wraz z falami, to: „gwiny” i „zamieszanie” do „agrupowań punktów sprzedaży (retail)”, w ten sposób charakteryzując funkcjonowanie placu handlowego.

Według „Słownika języka polskiego” poleć „bizar” oznacza „plik ze strzępami; budzian; gąsienic sprządać się torpedami; gwary; niep. serwowana, rydek” [47] str. 132. Nowa encyklopedia powszechna PWN definiuje „bizar” (pers. l. wale, jak wydziedzica detentora handlowca miast. filskiego, Wacoda, system uliczek ze zwłoczeniem i skłopotami otwartym od konia, bez okien i drzwi, zamknięty na noc, omija z kraj. i. i) w Europie najwięcej sprzedawczy, targowisko [48] str. 163. Autorzy słownika „bizar” w encyklopediach w pracy używają ten wyraz także jako określenie powierzchni handlowej, bez sugeracji określając jego wygląd, bądź nawiązując do słowa podkreślając jego zabobnowy charakter.

³ „Jest to bowiem, przeniesienie i placu na Piórnym odbywa się wyznaczone, i instytucji prawnej, zabezpieczającej konieczną jej warunki” M. Bogański i H. Szponarski, *Dzieje miast i mieszkalnictwa w Polsce przedrozbiorowej* [37].

⁴ „sprzedaż i kupno towarów odbywające się w określonej formie wyznaczony, w wydziedzicznym interesie, także i o innych, gdzie odbywa się sprzedaż i kupno towarów”. Słownik języka polskiego, tom III, str. 381. [57].

⁵ Dziennik Urzędowy Nr 51 poz. 312.

⁶ „Kto powierzone sobie od własnych interesów”.

PRZYPISY

- [37] Polskar, J. Hapting, H. Hoberg, *Encyclopedix architektonica*, Warszawa 1971.
- [38] Byłowski, O. *Prace z historii architektury*, *Architektura*, nr 1-4, 1978, str. 38.
- [39] Władysław Szponarski i Hilary Graczyk Miasto Krakowa, Wydział Architektoniczny Urzędu Miasta Krakowa, Wydawnictwo Wydawnictwo i Wydawnictwo, Warszawa-Centrum, Wydawnictwo Wydawnictwo, Kraków-Miasto Krakowa.

Przypisy

- ¹ Terminem "plac handlowy" posługują się m. in. J. Matyjaszkiewicz i D. Putkowski stosując je do zaznaczania różnicy pomiędzy placem o znaczeniu reprezentacyjnym a handlowym. W odniesieniu do współcześnie projektowanych placów handlowych stwierdzają, że "projektuje się je w nawiązaniu do obiektów usługowych, często w ośrodkach dzielnicowych lub centralnych".[63] str.76,77
- ² W.Korzeniewski w "Budownictwie mieszkaniowym" [48] str.154 wydzielając rodzaje obiektów handlowych zalicza targowiska (wraz z halami targowymi i kiermaszami) do "zgrupowań punktów sprzedaży drobnodetalicznej" w ten sposób charakteryzując funkcjonalnie place targowe.
- ³ Według "Słownika języka polskiego" pojęcie "bazar" oznacza "plac ze straganami, budkami, gdzie sprzedaje się różnorodne towary; targ, targowisko, rynek"[87] str.132 ."Nowa encyklopedia powszechna PWN definiuje: "bazar [pers.], arab. suk, wydzielona dzielnicowa handlowa miast Bliskiego Wschodu, system uliczek ze straganami i sklepikami otwartymi od frontu, bez okien i drzwi, zamykanymi na noc ścianą z krat; (...) w Europie nazwa oznaczająca targ, targowisko t. I.[69] str. 383. Autorzy różnych publikacji wykorzystywanych w pracy używają ten wyraz bądź jako określenie powierzchni handlowej, bez sugestii określającej jego wygląd, bądź, nawiązując do źródła słowa, podkreślając jego zabudowany charakter.
- ⁴ "Jest to bowiem określenie i placu, na którym odbywa się wymiana, i instytucji prawnej, zabezpieczającej konieczne jej warunki" M. Bogucka i H. Samonowicz: Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej [17].
- ⁵ "sprzedaż i kupno towarów odbywające się w określone dni tygodnia na wydzielonym miejscu; także to miejsce, gdzie odbywa się sprzedaż i kupno towarów": Słownik języka polskiego", tom III. str. 481. [87]
- ⁶ Dziennik Ustaw Nr 41 poz.312
- ⁷ jako powierzchnie gdzie odbywają się targi,
- ⁸ N.Pevsner, J.Fleming, H. Honour: Encyklopedia architektury. str. 277. [77]
- ⁹ C.Bielecki: O ciągłości w architekturze.Architektura nr 3 - 4 / 1978 r. str.38
- ¹⁰ Wydział Handlu i Usług Urzędu Miasta Krakowa. Wydział Architektury Urzędu Miasta Krakowa. Wydział Handlu i Usług Gminy Warszawa-Centrum, Wydział Geodezji Urzędu Miasta Tarnowa.

-
- 11 Od XI w. miasta stopniowo zyskują autonomię. W pełni zostają ukształtowane w XII - XV w. L. Benevolo: Miasto w dziejach Europy. str. 39, F. Braudel: Kultura materialna, gospodarka i kapitalizm XV - XVIII wiek. str. 399 T.Tołwiński Urbanistyka. t 1 Budowa miasta w przeszłości. str. 15
- 12 Powstające na bazie handlu morskiego miasta swój gwałtowny rozwój rozpoczynają w XII w. np. Genua, Wenecja , Piza. (L Benevolo op. cit. str. 40 - 41)
- 13 tamże str. 26
- 14 T. Wróbel: Zarys historii budowy miast, str. 148
- 15 L. Benevolo op. cit. str 91,92
- 16 Poza rynkiem i placami targowymi (pomocniczymi) innym rodzajem placów były place kościelne. T.Tołwiński "Urbanistyka" t.1 str. 84.
- 17 Powstają na ziemiach bez tradycji miejskiej i państwowej. M. Bogucka, H. Samsonowicz: Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej. str. 22 - 24
- 18 Proces rozwoju ośrodków wczesnomiejskich jest długotrwały i przebiega od ok. VIII - XII w. Jest odzwierciedleniem przemian społecznych i gospodarczych. Uproszczony podział chronologiczny kształtowania się ośrodków wczesnomiejskich do momentu lokacji obejmuje okresy: 1) VIII - 1 poł X w. miasta możnawładcze czy plemienne, 2) X - XI w miasta państwowe, 3) XII w. - miasta oparte na działalności targowej, biorące udział w wielkiej wymianie. Podział dokonany został przez M.Bogucką i H. Samsonowicza op. cit. str. 25. Okres trzeci przypada na moment powstawania przy zespołach grodowych osad targowych.
- 19 Pojęcie targu oznacza zarówno instytucję prawną - gospodarczą jak i miejsce - plac handlowy. (M. Bogucka, H. Samsonowicz op.cit str. 37). W literaturze przedmiotu stosowane jest wymiennie lub równolegle.
- 20 M. Książek: Zarys budowy miast średniowiecznych w Polsce do końca XV w. str. 51
- 21 Karczmy rozpowszechnione były zarówno w Polsce, jak i sąsiednich obszarach słowiańskich. Bogucka, H. Samsonowicz. op cit. str 40.
- 22 Na Śląsku w 1 poł. XIII w były zakładane przez Henryka Brodatego "nowe targi"- osady otrzymujące prawa miejskie na wzór Magdeburga. Uważane są za pośrednią formę pomiędzy osadą targową a miastem średniowiecznym. W. Kalinowski:

- rozwój miast w: Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce str. 20, M. Książek op.cit. str. 58
- 23 M. Książek op. cit. str. 66
- 24 Tamże str. 102. Autor opisuje grupę miast Wielkopolskich stanowiących przykład adaptacji dawnego placu targowego na rynek miejski w procesie lokacji osad targowych. Kształty rynków w tych miastach są: ulicowe, prostokątne, owalnicowe, nieregularne, trójkątne. Istniejące place przekształcone w rynek zostały również w innych miastach np. Kazimierzu Dolnym, czy Wrocławiu. (Zabytki urbanistyki i architektury str.187,583).
- 25 M. Bogucka, H. Samsonowicz : op.cit.str. 99
- 26 Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce str.360
- 27 Powstałe w drugiej połowie XIII sukiennice, będące przynajmniej w części murowane, w końcu XIV w. przebudowano w stylu gotyckim na obszerny murowany budynek. Zabytki urbanistyki i architektury str. 217,
- 28 W latach 1820 - 1830 w Królestwie Polskim opracowano plany regulacyjne dla 156 z 441 miast obejmujące m. in. porządkowanie rynków i budowanie w ich pierzejach klasycystycznych ratuszy. W Krakowie porządkowanie przestrzeni miejskich, w tym również Rynku, rozpoczęło się od opracowania w 1797 - 1801 r. "Planu upiększenia miasta" (w 1801 r. zostaje zburzona mała waga, 1817 - ratusz) doprowadzając do przebudowy w latach 1875-79 Sukiennic. Zabytki urbanistyki i architektury op. cit. str 41, 42 ; 222, 223
- 29 tamże str 25
- 30 M. Książek op. cit. str.73
- 31 W niektórych miastach zakładanych w XVI - XVII w. pojawiał się typ ratusza o funkcjach handlowych. Mieściły się w nich sklepy i składy. Tego typu ratusze występowały m. in. w miejskich ośrodkach gospodarczych wielkich latyfundiów. (K. Kuśnierz: Miejskie ośrodki gospodarcze wielkich latyfundiów południowej Polski w XVI - XVII w. str. 144). Budowane są również w XVIII w. m. in. w Kocku, Biłgoraju , Siemiatyczach. (W.Trzebiński: Ze studiów nad historią budowy miast prywatnych w Polsce w wieku Oświecenia. str. 86, 87)
- 32 W XVI i XVII w. na 186 powstałych miast 167 stanowią lokacje prywatne. Zestawienie nowych lokacji miejskich pokazuje tabela zamieszczona w : K. Kuśnierz op. cit. str 31

- 33 Powstawały również w tym okresie miasta o różnej specjalizacji rzemieślniczej np. tkaczy, szkutników, a także górnicze. Często spotyka się również miasta stanowiące ośrodki administracyjno - gospodarcze, wśród których na uwagę szczególną zasługują miasta powstałe na terenach wielkich latyfundi magnackich. Charakterystykę tych miast zawiera: K. Kuśnierz op.cit. Cele gospodarcze zdominowały wymogi estetyki tak charakterystyczne dla tej epoki. Ducha renesansu, ze względu na kompozycję przestrzenną, a także architekturę posiadały zespoły miejsko - rezydencjonalne. (np. Zamość).
- 34 M. Bogucka, H. Samsonowicz op. cit. str.103.
- 35 W. Trzebiński. Ze studiów nad historią budowy miast prywatnych w Polsce wieku Oświecenia str. 89
- 36 F. Braudel op.cit. t.2 str.43
- 37 tamże t.2 str.14 i 15.
- 38 Ósme wydanie przewodnika "A Tour through the Island of Britain" opracowanego przez D. Defoe i kontynuatorów . tamże t.1 str. 419
- 39 Większość wielkich miast budowała hale targowe. Posiadał je Londyn, Amiens, Tuluza, Barcelona, Paryż itp. Najbardziej znane są hale paryskie. Powstały w XII w., często przebudowywane przetrwały do 60 lat XX w. Ich powierzchnia wynosiła ponad 50 000 m². F. Braudel op. cit. t.2. str. 17.
- 40 Autorzy "Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej" różnicują miasta handlowe na 5 grup: wielki (międzynarodowy), ponadregionalny, regionalny, lokalny, uzupełniający: M. Bogucka, H. Samsonowicz. op. cit. str. 124 -126. Niektóre z pozostałych czynników miastotwórczych uzupełniały dominujący handel, lub z nim współistniały. Miasta o charakterze nie handlowym brały udział tylko w handlu lokalnym.
- 41 Zabytki urbanistyki i architektury str.96
- 42 tamże str.189
- 43 tamże str.429
- 44 W Europie od XV w. powstawały budynki giełd, w których zawierano transakcje. F. Braudel. op. cit . tom. II. str.76
- 45 Pierwsza wystawa powstała w Paryżu w 1798 r.S. Giedon: Przestrzeń, czas, architektura

-
- 46 F. Braudel op. cit. t.1. str.12
- 47 Przede wszystkim dotyczą one kasy miejskiej
- 48 T.Tołwiński op. cit str. 166
- 49 Polityka rozwoju przestrzennego i ochrony środowiska Krakowa. Wybrane problemy. Urząd Miasta Krakowa. Biuro Promocji i Ofert. Kraków 1995.
- 50 S. Tomkiewicz: Ulice i place Krakowa. str.128
- 51 W miejscu Psiego Rynku (zwanego też Bydłym) przebiega obecnie ulica Gazowa. B. Krasnowolski: Ulice i place krakowskiego Kazimierza str.182.
- 52 Plac na wzniesieniu, którego położenie prawdopodobnie pokrywało się częściowo z obecnym przebiegiem ulicy Garbarskiej. [78] str.185
- 53 J. Bieniażówna, J. Małecki: Dzieje Krakowa t.2 str.188 i 191
- 54 Senator Radwański postulował pozostawienie części murów obronnych Krakowa, argumentując, iż "wiatr wszystkie śmieci kleparskie będzie niósł w miasto, jak to się dzieje z ulicą Sławkowską" J. Kracik: ludzie z przedmieścia historii. Kleparzanie czasów Staropolskich . str. 327
- 55 R. Mydel: Place targowe współczesnego Krakowa.str.150
- 56 J. Bieniażówna w książce "Życie gospodarcze przedwojennego Krakowa" na str. 28. powołując się na artykuł A. Mysonowej pt. "Kobieta w handlu targowym" opublikowanym w 1938 r. podaje liczbę 28 placów targowych istniejących w Krakowie przed II wojną światową. "Program inwestycyjny Stoł. Król. Miasta Krakowa na okres 1937 / 38 - 1943 / 44 r." wydany także w 1938 r. wymienia 22 place targowe (Rynek Główny od strony ul. Szewskiej i św. Jana, Rynek Główny od ul. Siennej, Plac Szczepański, Plac Słowiański, Rynek Kleparski, Plac Nowy, Plac Izaaka, Plac Wolnica, Plac Bawół, Plac Na Stawach, Nowy Kleparz, Plac Zgody, Rynek Dębnicki, Rynek Podgórski, Tandeta przy ul. Szerokiej, Plac targowy "u wylotu ul. Długiej", (plac ten istniał jako hurtowy do lat 60-tych XX wieku w miejscu obecnego dworca autobusów podmiejskich przy ul Prądnickiej - przyp.autorki), a także: przy ul. Grzegórzeckiej, przy ul. Topolowej, Targowica końska (przy ul. Zabłocie), Targowica drzewna (przy ul. Zabłocie)). Wyszczególniając place prowadzące sprzedaż hurtową wspomniana jest dodatkowo "ul. Dietla - nad Wisłą", zaś "postój wozów dozwolony na 4 placach", może mieć miejsce także na placu Serkowskiego. Plan inwestycyjny przewidywał ponadto budowę hali targowej, która rozpoczęła swoją działalność tuż przed II wojną światową.

-
- 57 lista obejmuje: Rynek Główny (kwiaciarki), Stary Kleparz, Nowy Kleparz, Rynek Dębnicki, Tandeta, pl. Nowy, pl Na Stawach, place przy: ul. Rydla, ul. Dzierżyńskiego (obecnie Lea), ul. Imbramowskiej, ul. Dąbrowskiego, ul. Krasickiego, ul. Brodowicza, ul. Pilotów, ul. Bulwarowa, ul. Bieńczycka, ul. Daszyńskiego z halą targową, ul. Na Kozłowie i w Prokocimiu i na Azorach.
- 58 W tym okresie nie funkcjonowała już hala targowa. Istniały place: na Wzgórzach Krzesławickich i przy ul Srebrnych Orłów w Mistrzejowicach. Atlas Miasta Krakowa plansza "Handel I" nr 36.
- 59 Lista obejmuje również Rynek
- 60 J. Purchla: *Matecznik Polski*. str.23.
- 61 M. Estreicherówna "Życie towarzyskie i obyczajowe Krakowa w latach 1846 - 1863." str.154
- 62 J. Bieniażówna, J. Małecki: *op. cit.* t. 3 str. 347.
- 63 Program inwestycyjny....*op.cit* str 36.
- 64 Przykłady takich placów (Na Stawach i przy ul. Brodowicza) podaje J. Bogdanowski w: *Szkic z dziejów kompozycji urbanistycznej Krakowa doby międzywojennej* str. 67
- 65 Pręgierz został zlikwidowany na końcu XVIII w, (po ostatnim rozbiórze Polski). S.Tomkowicz *op.cit.*str.23
- 66 Istnienie miejskiej wagi świadczyło o znaczeniu handlowym miasta. Instytucja wagi związana była z handlem w dużych ilościach. Wagę również posiadał Kazimierz, zabiegał o nią także Kleparz, jednak nie otrzymał przywileju posiadania wagi głównej, jedynie do ważenia konopi i podobnych towarów. J. Wyrozumski *op.cit.* str. 391,392.
- 67 W czasie wielkiego pożaru w 1555 r. spłonęły sukiennice, a także drewniane jatki szewskie. Odbudowane, zostały zniszczone znów przez pożar w 1589 r. odbudowano je jako murowane.
- 68 J. Wyrozumski *op.cit.* str.233
- 69 Likwidacji ulegały kolejno: w 1801r.- mała waga, 1820 r.- ratusz, po 1850 r.- kramy bogate, ok.1875 r.- G. Lichończak - Nurek: *Dzieje jatek szewskich*.

- 70 Postulaty takie zgłoszone zostały w wyniku ankiety przeprowadzonej przez prasę i Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa w 1928 r. (J. Demel: Kraków na przełomie XIX w. str. 333)
- 71 R.Mydel.op.cit.str. 150.
- 72 Zwyczaje krakowskie, których świadkiem był Rynek opisuje B. Pilichowska w: Rok obyczajowy na krakowskim rynku w minionych stuleciach.
- 73 B. Krasnowolski podaje wymiary lokacyjnego rynku 188,4m x 141,3m (B. Krasnowolski, Ulice i place krakowskiego Kazimierza str. 168) S. Świszczowski w książce: Miasto Kazimierz pod Krakowem, str.63 określa rozmiary na 195m x 195m.
- 74 B. Krasnowolski op.cit. str.168
- 75 Sukiennice na Kazimierzu rozebrano ostatecznie w końcu XVIII w. tamże str.170
- 76 tamże str.173
- 77 J. Dzikówna: Kleparz do 1528 r. str. 62. Autorka pisze: "Najwcześniejszą wiadomość o rynku kleparskim mamy z 1427 r. Nie wiadomo kiedy ten rynek został wymierzony i uporządkowany, podobnie jak nie wiemy, kiedy wymierzono ulice, czy stało się to po roku 1366, czy też wcześniej po owej pierwszej lokacji".
- 78 J.Wyrozumski op.cit. str.269.
- 79 tamże
- 80 E. Supranowicz: Nazwy ulic Krakowa str.143
- 81 J. Purchla op. cit str.23
- 82 T.Tomkowicz op.cit.str 123,124
- 83 E.Supranowicz: op.cit. str 28
- 84 W 1811 r. powstał plac Szczepański (wyburzenia budynków zajmujących obszar placu następowały stopniowo. Kościół św. Mateusza i Macieja zburzono w 1801, a św. Szczepana w 1802. Rozbiórkę koszar ukończono w 1809 r.), w 1817 rozebrano kościół św. Marii Magdaleny tworząc obecny plac Wita Stwosza, plac Wszystkich Świętych stanowi miejsca po wyburzonym w 1838 r. kościele pod tym samym wezwaniem, około 1886 r. usunięta została zabudowa kościoła i szpitala Św. Ducha umożliwiając powstanie tu placu. [101] str. 99,112,133,149. Poza

- obszarem staromiejskim rozebrany został w 1808 r. kościół św. Krzyża stojący na obecnym placu Słowiańskim. [12] str.15, [31] str.153
- 85 M. Estriecherówna. op. cit. str.37
- 86 R. Mydel.op.cit .str.115
- 87 Porównanie zamieszczonych w książce B. Krasnowolskiego "Ulice i place krakowskiego Kazimierza" rekonstrukcji planów Kazimierza z różnych okresów wskazuje na zmienne losy placu Bawół i jego kształtu.
- 88 Plac Jabłonowskich powstał pod koniec XIX w. Przez długi okres czasu pełnił rolę placu targowego. E.Supranowicz op. cit. str.148,149
- 89 Z. Ziobrowski w pracy pt." Mierniki jakości przestrzeni miejskiej" wymienia place jako jedną z cech atrakcyjności kulturowej miasta wśród mierników jakości jego przestrzeni (jest ona określana poprzez proporcje powierzchni placów do powierzchni ulic i wyrażona procentem. Wartość ta wyliczona dla Krakowa wynosi 6.5 % przewyższając wartość dla badanych przez autora miast: Poznania i Wrocławia) [117] str.45
- 90 B.Krasnowolski op.cit. str.117,118
- 91 Szczególna rola Starego Miasta w Krakowie oraz jego centralnego miejsca - Rynku dla krakowskiej społeczności podkreślana jest w pracach socjologów A. Wallisa, J. Sulimskiego,K. Fryszackiego
- 92 W 1995 r. Urząd Miasta Zwrócił się do mieszkańców Krakowa o wypowiedzenie się w ankiecie na temat zagospodarowania płyty Rynku
- 93 Systematycznie w Rynku odbywają się kiermasze przedświąteczne oraz targi sztuki ludowej, sporadycznie - targi staroci
- 94 W ostatnich latach podejmowane są próby wprowadzania na powierzchnię placu Wolnica oraz ul. Szerokiej imprez kulturalnych oraz targów.
- 95 W latach 80-tych mieszkańcy Krakowa zakupywali na placach targowych 70% warzyw i owoców. (Wg. informacji opracowanej do planszy nr 36 w Atlasie Miasta Krakowa przez U. Kozak i R.Mydla.)
- 96 Bohdan Jałowiecki: Gra o miasto w sytuacji transformacji ustroju.w: Gra o miasto, Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, zeszyt 157 pod red. B. Jałowieckiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992 r. str.13

- ⁹⁷R. Dyoniziak w pracy pt: "Społeczeństwo w procesie przemian" szacuje ilość sprzedawców ulicznych, obwoźnych i targowych powstałą w okresie 1989-1990 na ok. pół miliona osób.[26] str. 34.
- ⁹⁸Ilość zezwoleń na budowę kiosków i tymczasowych pawilonów wydana przez Wydział Architektury Urzędu Miasta Krakowa w okresie 1991 do kwietnia 1994 obejmuje łącznie 275 sztuk. Znaczna ilość kiosków, która powstała w okresie do 1991 r. nie jest ujęta w Archiwum Wydziału Architektury Urzędu Miasta Krakowa i trudno oszacować tę liczbę, powstała, również trudna do określenia, ilość nielegalnie postawionych obiektów.
- ⁹⁹"Minicentra" są to zespoły kiosków lub małych pawilonów o tymczasowym charakterze powstałe jako całościowa grupa (nie zawsze jednorodna architektonicznie), wykorzystywana przez stałych sprzedawców. Nie posiadają wydzielonej i urządzonej powierzchni dla sprzedaży obwoźnej
- ¹⁰⁰ Informacja na podstawie zweryfikowanej listy Wydziału Handlu i Usług Miasta Krakowa wg. stanu z października 1995 r. Lista uwzględnia powierzchnię w Rynku zajmowaną przez kwiaciarki.
- ¹⁰¹Podział struktury Krakowa podaje B. Bartkiewicz w opracowaniu monograficznym pt. "Wpływ funkcji wypoczynku na kształtowanie struktury przestrzennej miast"/ Wydawnictwo Naukowe Politechniki Krakowskiej, Kraków 1985. str 90./, jak również w artykule pt. "Struktura przestrzenna Krakowa a użytkowanie terenów miejskich" zamieszczonym w tomie XXIV Teki Komisji Urbanistyki i Architektury / rok 1993-1994/ str. 5 -7.
- ¹⁰²Administracyjnie pow.1023 m² Rynku w jego wschodniej części wydzielona jest dla przekupek sprzedających kwiaty (zarejestrowana jako " Kwiaciarki krakowskie")
- ¹⁰³Zespół 4 placów hurtowych na Rybitwach. Naniesienie go na rysunku w postaci czterech odrębnych placów związane jest z formalnym podziałem, a także ma na celu podkreślenie jego wielkości (5 ha) (rys. nr 44)
- ¹⁰⁴Decyzje lokalizacyjne należą do władz administracyjnych, jednak są one kształtowane w oparciu o w/w czynniki.
- ¹⁰⁵Wyjątek stanowią te z placów targowych , które posiadają swoje specjalizacje, jak np. sprzedaż wyrobów z wikliny na Nowym Kleparzu.
- ¹⁰⁶ Na podstawie Atlasu Miasta Krakowa [2]
- ¹⁰⁷ Obszar ten wyznaczony został w opracowaniu "Rola i znaczenie gospodarowania powierzchnią terenów miejskich w poprawie warunków ekologicznych na

przykładzie Krakowa" wykonanym przez zespół autorski: B. Bartkowicz, T. Bartkowicz w 1990 r. [127]

- ¹⁰⁸Wywiady przeprowadzone z dokonującymi zakupów na placach handlowych w okresie VII - IX 1995 r. na 10 placach dotyczące użytkowania ich przez mieszkańców miasta wskazują jako podstawowy powód wyboru placu bliskość od miejsca zamieszkania (36%), z czego ponad 46% kupujący na placach osiedlowych podawało taki powód, a w Śródmieściu ok. 25%. Jako drugą w kolejności przyczynę wymieniano położenie placu w drodze do pracy (w przypadku osiedli dotyczy ulokowania placu pomiędzy przystankiem, a mieszkaniem).- 17.4% (11.7% w osiedlach, 21.4% w Śródmieściu). Wywiady prowadzone były przez studentów Wydziału Architektury w ramach praktyk studenckich prowadzonych przez autorkę.
- ¹⁰⁹W 1991 r. pozwolenie na uruchomienie działalności placu handlowego na okres 3 lat otrzymało 12 lokalizacji. W 1994 r. osiem z nich nie zostało przedłużonych z powodu "małej atrakcyjność lokalizacji" (pismo Wydziału Usług i Handlu Urzędu Miasta z dnia 22. 04. 94 roku do Wydziału Architektury i Planowania Przestrzennego Urzędu Miasta) wpływającej na brak zainteresowania prowadzonym na nich handlem. Podobnie, wielki plac (4 ha) w założeniu mający być hurtowym na płody rolne położony przy ulicy Wąwozowej na obrzeżu HiS nie spełnia zakładanych zadań i stał się jedynie miejscem lokalizacji hurtowni.
- ¹¹⁰Badanie dokonane zostało w oparciu o materiał inwentaryzacyjny zebrany w wyniku prac terenowych prowadzonych w ramach praktyk inwentaryzacyjnych prowadzonych przez autorkę w latach 1992-94 aktualizowanych w 1995 r.
- ¹¹¹Analiza wielkości placów zawarta w pracy M.Nowakowskiego [70] str.137,138 wykazuje, że większość placów historycznych oraz współcześnie projektowanych w centrach miast posiada wielkość do około 1 ha przy czym największa ich ilość grupuje się w przedziale 5000 m²-9000 m². Z tych informacji wynika, że powierzchnie krakowskich placów miejskich są typowe dla tego rodzaju wnętr.
- ¹¹²Inwentaryzacja wykonana została w ramach praktyk studenckich prowadzonych przez autorkę w 1996 r.
- ¹¹³Zapewnienie zaplecza sanitarnego jest warunkiem niezbędnym do uzyskania przez ich administratorów zgody na prowadzenie działalności handlowej.
- ¹¹⁴Przykładem tego może być Nowy Kleparz gdzie w wyniku przerwy w pracy służb miejskich zazwyczaj w okresie świątecznym zawartość przepelnionych i niezabezpieczonych kontenerów niejedenkrotnie zaśmieca plac.
- ¹¹⁵Część z tych placów jest w dalszym ciągu w trakcie przebudowy (Nowy Kleparz, Stary Kleparz, Unitarg przy ul Grzegórzeckiej)

- ¹¹⁶Pojęcie bazaru wg źródeł [69][87] podane zostało jako przypis nr 3. W potocznym rozumieniu, jednak łączone jest ono z zatłoczoną przestrzenią wypełnioną ciągami kiosków, budek, drobnych sklepików, będący przeciwieństwem dawnych placów targowych, gdzie ruch handlowy pojawiał się tylko w określone dni tygodnia i miał obwoźny charakter, jak również z placem w mieście otoczonym zabudową, których sposób zagospodarowania ma decydujące znaczenie dla kompozycji wnętrza.
- ¹¹⁷Nie są na stałe związane z terenem
- ¹¹⁸patrz str.70.
- ¹¹⁹ Place posiadające stałą lokalizację (na czas nieokreślony) są to następujące place położone na terenach miasta: Stary Kleparz, Nowy Kleparz, "Unitarg" przy ul. Grzegórzeckiej, Plac Nowy, plac Na Stawach, Plac Imbramowski, "Nowum Plac" przy ul. Lea, plac "Rydla" przy ul. Rydla, Rynek Dębnicki, "Bulwar" przy ul. Bulwarowej, a także wyłączone z niniejszego opracowania "Kwiaciarki Krakowskie" na płycie Rynku, oraz położone na gruntach nie należących do miasta: plac "Bieńczyce" przy ul. Kocmyrzowskiej i "Saski Targ". Spośród tych placów tylko plac Imbramowski, "Saski Targ", i "Bieńczyce" nie zostały zabudowane przy pomocy kiosków trwale związanych z terenem. (Na podstawie Załącznika Nr 1 do Uchwały XXIII/219/95 Rady Miasta Krakowa z dnia 7. VI. 1995 r.)
- ¹²⁰ Analiza dostępności placów przedstawiona została na str. 60 - 63, zilustrowana ryc. nr 46.
- ¹²¹Prace inwentaryzacyjne prowadzone były przez autorkę w latach 1992-1996
- ¹²²Wyniki analizy położenia placu handlowego względem otaczającej zabudowy przedstawione zostały na stronie 70, W oparciu o nie określono typy przestrzenne placów handlowych.
- ¹²³ Czynniki te zostały wymienione przy charakterystyce stopnia uciążliwości placów handlowych
- ¹²⁴Przy sporządzaniu projektów zagospodarowania placów uwzględniany był wymóg, stanowiący wewnętrzne rozporządzenie Wydziału Usług i Handlu Urzędu Miasta Krakowa, pozostawienia 60% powierzchni placu na potrzeby handlu okrężnego. Zagospodarowanie placu w oparciu o w/w wytyczne obejmuje: powierzchnię przeznaczoną pod handel stacjonarny (powierzchnia przeznaczona pod obiekty stałe, a także powierzchnia stanowiąca 2 metrowe otoczenie tych obiektów tworząca integralną część ciągów handlowych przeznaczonych pod handel stacjonarny) i okrężny (część targowiska przeznaczona do sprzedaży towarów z ręki, kosza ,straganu, samochodu oraz innych obiektów), a także główne ciągi piesze, powierzchnie przeznaczone wyłącznie dla pojazdów osób

dokonujących zakupów na terenie targowiska oraz sprzedawców dojeżdżających do swoich stanowisk handlowych oraz urządzenia techniczne i sanitarne, zieleni itp. Zalecenia te dotyczą placów, których teren jest własnością miasta. Należą do nich wszystkie place położone w obszarach zwartej struktury miast.

- 127 Powierzchnia kiosków jest różna, często wynosi ok. 18 m². Niektóre dostępne są dla nabywców tylko od zewnątrz, inne umożliwiają wejście do środka.
- 126 Literatura poświęcona historii, rewaloryzacji i budowie miast dużo miejsca poświęca roli funkcjonalnej i kompozycyjnej placu w mieście stanowiącej o jakości przestrzeni miasta, zawsze całościowo traktując plac, jako zespół składający się z płyty i jej obudowy,
- 127 W centralnym miejscu Placu Nowego znajduje się budynek powstały na przełomie XIX/XX w. "okrągłak". Innym budynkiem ustawionym na placu są szalety. W wyniku akcji porządkowania placów targowych będących własnością miasta na Placu Nowym zainstalowane zostały stragany o metalowej konstrukcji. Nie powstał tu jednak żaden kiosk.
- 128 Teoretycznie, według ustaleń władz miejskich, miejsca na handel artykułami przemysłowymi nie powinny przekraczać 10% powierzchni placu. W praktyce przekraczają znacznie tę wielkość.
- 129 Wywiady przeprowadzone na potrzeby pracy doktorskiej dr socjologii M. Leśniak w 1993 r. udostępnione przez autorkę dotyczyły przejawów i następstw dezorganizacji społecznej w środowisku wielkomiejskim. Na badanym terenie znajdują się 4 place: Rynek Kleparski, Nowy Kleparz, plac Nowy i plac przy ul. Grzegórzeckiej. Wywiady przeprowadzone były z rejonowymi policjantami. Respondenci charakteryzowali place targowe jako miejsce szczególnie częstych kradzieży i oszustw, nielegalnego handlu, gier hazardowych (w trzy karty), oraz nocnych libacji.
- 130 Przemiany formy Rynku Kleparskiego omówione zostały na str. 37 w rozdziale I Szczegółowe omówienie historii tego obszaru zawierają pozycje: [27] [49]
- 131 Proporcje ze względu na zróżnicowaną wysokość zabudowy, występującą zwłaszcza w kierunku północ-południe podane są w przybliżeniu.
- 132 Projekt placu wykonany został przez Studio AR & TE. Zatwierdzony do realizacji w kwietniu 1993 r. Wyrys z projektu udostępniony został przez Wydział Usług i Handlu Urzędu Miasta.
- 133 Wschodnia część placu najwcześniej znalazła się pod presją zabudowy. Na podstawie inwentaryzacji placu przeprowadzonej i zamieszczonej w "Studium przekształcenia struktury funkcjonalno-przestrzennej placów targowych: Kleparz Stary, Kleparz Nowy, Grzegórzecki" wykonanej w Biurze Rozwoju Krakowa w

1985 r. od wschodniej strony placu istniał ciąg kiosków otwartych w kierunku placu, oraz grupa kiosków znajdowała się także w pobliżu stacji trafo w jego południowej części. Kioski wykonane były z drewna, posiadały wielkość około 6 m². Obecnie powstałe obiekty zastąpiły poprzecznie.

- 134 Szkoła przy Rynku Kleparskim wybudowana została w 1902 r. wg. projektu J. Zawiejskiego
- 135 Historyczne Rynek Kleparski - ośrodek ogniskujący życie społeczne, wpływający na stopień zamożności mieszkańców, posiadał zasięg oddziaływania na cały ówczesny Kleparz - stanowił miejsce integrujące jego mieszkańców. Sam targ funkcjonował w oparciu o określone reguły, wśród których miejscowy obyczaj odgrywał istotną rolę umożliwiając bezkonfliktowe współistnienie "miejscowych" i "przybyłych". Tematykę tę omawia J. Kracik w artykule "Staropolski Kleparz - targ w lokalnej kulturze społecznej" (w: "Kraków - przestrzenie kulturowe", praca zbiorowa wyd. Platan 1993), oraz w książce "Ludzie z przedmieścia historii. Kleparzanie czasów staropolskich" wyd. Wydawnictwo i Drukarnia "Secesja", Kraków 1993. (seria: Biblioteka Krakowska nr 129). O znaczeniu tradycji targowiska na Kleparzu świadczyć może fakt nadania przez analogię do niego nazwy "Nowy Kleparz" placowi handlowemu położonemu u wylotu ul. Długiej [90] str.113
- 136 Artykuł powstał w chwili gdy nadmierny natłok sprzedających powodujący uciążliwość zarówno dla stałych klientów i sprzedawców, a także mieszkańców okolicznych domów wymusił zmiany w sposobie zagospodarowania placu, w okresie rozpoczęcia przebudowy placu. Badania przeprowadzono w czasie "wprowadzania zmian, likwidacji niektórych stoisk i punktów sprzedaży, stawiania nowych kiosków itp., zmian nie przez wszystkich sprzedawców aprobowanych, nie tylko z powodu związanych z nimi kosztów, ale w obawie o swoją przyszłość i dotychczasowe miejsce pracy. Z. Szromba - Rysowa," Targowisko "Stary Kleparz" - etnograficzna perspektywa badań" str. 100.
- 137 Z. Szromba- Rysowa po.cit. str. 99.
- 138 Informacje zaczerpnięte z opracowania "Studium przekształcenia struktury funkcjonalno - przestrzennej placów targowych: Kleparz Stary, Kleparz Nowy, Grzegórzki". Część historyczna "Studium..." opracowana została na podstawie studium historyczno - urbanistycznego wykonanego przez PKZ oddział w Krakowie w latach 1979 - 81 r.
- 139 Budynek Opieki Społecznej im. Helclów zaprojektowany przez T. Prylińskiego powstał w końcu XIX w. Dla kompozycji placu Nowy Kleparz istotne znaczenie posiada widoczny za murem wysoki dach budynku uzupełniającej widokowo wschodnią pierzeję placu.
- 140 Tamże

- 141 Stosunek wysokości zabudowy pierzei tworzących dłuższe boki trójkątnego placu wynosi 1: 4. Wschodnia pierzeja utworzona przez mur, którego wysokość jest zbliżona do obiektów stojących na placu oraz szerokie pasy komunikacji od północnej i wschodniej jego strony sprawiają wrażenie otwarcia placu.
- 142 Plac targowy Nowy Kleparz w 1996 r., (w momencie redagowania niniejszej pracy) znajdował się w końcowej fazie remontu powierzchni. Przebudowa dokonana została w oparciu o projekt wykonany przez prof. A. Kadłuczka, zatwierdzony do realizacji w 1993 r.
- 143 Układ kiosków wprowadza symetrię w zagospodarowaniu placu. Drobne odstępstwa od niej wynikają z nieregularnego kształtu placu. Na powierzchni placu powstały 22 murowane kioski w 4 typach. Są to budynki pojedyncze, ustawione we wnętrzu placu, 2 typy kiosków łączących po dwa punkty sprzedaży (dziewięć z nich obudowuje plac od strony wschodniej i zachodniej) oraz największe budynki posiadające po 4 punkty sprzedaży
- 144 Miejsce przeznaczone do sprzedaży wikliny poza dniami targowymi wykorzystują osoby sprzedające owoce i warzywa ze skrzyń ustawianych na płycie. Ma ono powierzchnię około 250 m².
- 145 W ostatnim etapie przebudowy powierzchni Nowego Kleparza (koniec 1996 roku) plac otrzymał ogrodzenie i jego obszar zamykany jest na noc.
- 146 Zespół kiosków na parceli przy ul. Długiej w części wykorzystywany jest przez dawnych handlarzy z Nowego Kleparza, posiadających tutaj stałe miejsce. Jego sposób funkcjonowania i wygląd przypomina niektóre place handlowe, jednak nie posiada wydzielonej powierzchni, do handlu obwoźnego. Istniejąca zabudowa składa się z tymczasowych, drewnianych obiektów o zróżnicowanym kształcie. Zabudowa, jej sposób ustawienia, a także posadzka placu nie posiadają żadnych walorów estetycznych. Ze względu na wydzielenie tego miejsca przy pomocy płotu nie ingeruje wizualnie w przestrzeń ulicy. Prowadzona jest tutaj głównie sprzedaż mięsa i wędlin.
- 147 E. Supranowicz op.cit. str.
- 148 Wymiary placu dotyczą odległości pomiędzy ścianami budynków po przeciwnych stronach placu: wschód - zachód, północ - południe. Ze względu na nierówną linię zabudowy są one przybliżone. Również proporcje wysokości pierzei placu do jego powierzchni podane są orientacyjnie ponieważ pomiędzy tworzącymi ściany budynkami występuje zróżnicowanie wysokościowe, a południowa strona placu składa się tylko z 2 budynków. Dotyczą one przekroju placu w kierunku północ - południe. Określenie proporcji placu w kierunku wschód - zachód uniemożliwiają dysproporcje w wysokości zabudowy pierzei.

-
- 149 Umowy wdzierzawiające poszczególnym właścicielom teren pod budowę niektórych kiosków ustawionych na obrzeżu placu zawarte zostały przed podjęciem decyzji o jego przebudowie.
- 150 Projekt przebudowy placu wykonany został przez Pracownię Projektową "Arch 4". Zatwierdzony do realizacji w listopadzie 1992 r. Nowa propozycja zagospodarowania wykonana została z uwzględnieniem ograniczonego okresu dzierżawy placu do 10 lat, zakładając możliwość rozbiórki elementów zagospodarowania przez ich właścicieli.
- 151 Ze względu na prowadzenie handlu obwoźnego w różnych miejscach placu obliczenie jego powierzchni dokonane zostało poprzez odjęcie powierzchni zajmowanej przez budynki oraz powierzchni głównych ciągów pieszych od powierzchni placu handlowego.
- 152 Nie wykonanie całościowego remontu placów wynika z powodu braku możliwości pokrycia przez miasto kosztów przebudowy części placów nie oddanych w dzierżawę. W wypadku placu Na Stawach sprawę komplikuje sposób dzierżawienia powierzchni placu (patrz przypis nr 149)
- 153 B. Bartkowicz op.cit str.106
- 154 Jedyne plac Na Kozłówce położony jest wewnątrz osiedla
- 155 We wcześniejszym okresie, w latach 50-tych powstał w obszarach zabudowy osiedlowej jedynie plac przy ul. Kocmyrzowskiej.(R. Mydel. op.cit.)
- 156 Typy przestrzenne placów szerzej zostały omówione w rozdziale II na str. 70.
- 157 Tereny nowohuckich placów targowych przy ul. Bulwarowej oraz Srebrnych Orłów stanowią własność miasta. Plac przy ul. Kocmyrzowskiej zlokalizowany został na terenach należących do przedsiębiorstwa Państwowej Agencji Handlowej.
- 158 Dotyczy to placów lokalizowanych w miejscach parkingów osiedlowych - m.in. przy ul. Beskidzkiej, Nowosądeckiej, Srebrnych Orłów.
- 159 Omówione dokładniej w rozdziale III w części omawiającej ocenę placów handlowych przez korzystających z nich mieszkańców
- 160 wg. K. Fryszackiego "Stosunkom sąsiedzkiem w dużym mieście poświęcone są już liczne uogólnienia (...). Wśród nich (...) zawarta jest opinia, że liczniejsze, trwalsze i silniejsze są nieformalne stosunki sąsiedzkie, że przeważają nad stosunkami formalnymi. Przykładowo - klientela miejscowego baru jest trwalsza i "żywotniejsza" niż uczestnicy formalnego klubu, ludzie wolą wchodzić w stosunki z sąsiadami na wspólnym skwerze, niż w lokalnym, np. samorządowym zrzeszeniu

itd." (K. Frysztacki : Organizacja życia społecznego w zbiorowości wielkomiejskiej. (Studium wybranych grup mieszkańców Krakowa). Ossolineum, Wrocław 1982). Powierzchnia skupiająca aktywność społeczną wynikającą z dużą ilością zarówno sprzedających jak i kupujących, którzy często korzystają z placu handlowego (jak wynika z przeprowadzonych przez autorkę wywiadów, rozmówcy najczęściej deklarowali swoją obecność na placach targowych 3-4 razy w tygodniu) może w sposób istotny przyczynić się do nawiązywania kontaktów interpersonalnych. Wiele osób dokonujących zakupów na placach, z którymi przeprowadzono wywiady wskazywało również tę cechę placów.

- 161 Przykładem tego mogą być place: Manhattan, Bulwar,
- 162 Opis techniczny do Planu Ogólnego miasta Nowa Huta do 1958 r. wykonany przez Miastoprojekt Kraków zawiera następujące słowa: "Programuje się realizację dwóch placów sprzedażnych targowiskowych. Zrealizowano jeden w Bieńczykach przy ul. Kocmyrzowskiej na części terenu przeznaczonych pod budowę targowiska i hali targowej. Łączna pow. pod te inwestycje wynosi 1,60 ha. Obecnie nie widzi się celowości realizacji tej inwestycji. Drugi plac targowy powstaje przy ul. Wojewódzkiej (narożnik ul. Bulwarowej) po stronie A-1. Powierzchnia placu 0,30. Na terenach II etapu przewiduje się mały plac targowy o pow, 0,30 ha."
- 163 Tego typu blaszane, przenośne stragany-kioski w popularnym, funkcjonującym na placach nazewnictwie określane są "szczękami". Są one rzadko wykorzystywane do sprzedaży na placach handlowych Krakowa, natomiast często spotkać je można na placach w innych miastach np. w Warszawie.
- 164 Plac ten zarejestrowany został jako plac "Złoty Wiek-bis"
- 165 Uchwała nr XXIII/219/95 Rady Miasta Krakowa z dnia 7 czerwca 1995 r. w sprawie lokalizacji targowisk i kiermaszów w Krakowie.
- 166 Opinia wyrażona przez jednego z mieszkańców osiedla w trakcie przeprowadzanych wywiadów w okresie lipiec- wrzesień 1995 r.
- 167 Taka sama ilość placów znajduje się w obszarach struktury przemieszanej, w osiedlach mieszkaniowych funkcjonuje 25% , a w terenach przemysłowych 14% wszystkich placów handlowych.
- 168 Wspomniane place są to: plac przy ul. Chełmońskiego, plac przy ul. Orzechowej oraz plac "King." Plac targowy przy ulicy Chełmońskiego usytuowano w wykształconej przed 1945 r. grupie zabudowy jednorodzinnej otoczonej blokami osiedla Azory. Zajmuje on niezabudowaną narożną działkę o powierzchni 584 m², na której postawionych zostało 7 kiosków. Pomimo niewielkich rozmiarów stanowi charakterystyczny element przestrzeni skupiający ruch pieszy. (W ocenie M. Tarko analizującego życie społeczne osiedla Azory, plac targowy stanowi "miejsce tradycyjnie atrakcyjne". - M. Tarko: Humanizacja - to początek.

Architektura nr 5, IX-X 1984 r. str. 35-40) Poprzez swój kameralny charakter, powierzchnię nie wyróżniającą się wielkością od sąsiadujących działek domów jednorodzinnych oraz małe gabaryty zabudowy tworzy element wtapiający się w otoczenie.

Plac targowy przy ul. Orzechowej w Borku Fałęckim znajduje się w pobliżu trasy zakopiańskiej pomiędzy pętlą tramwajową a dworcem autobusów miejskich i podmiejskich. Powstał on wtórnie do istniejących wcześniej budynków usługowych. Klientami są pasażerowie dokonujący w tym miejscu przesiadek do różnych środków lokomocji. Położenie go w pewnym oddaleniu od skupisk budynków mieszkalnych, naprzeciw zlikwidowanych zakładów sodowych ogranicza możliwość korzystania z placu.

Plac "King" należy do placów typu tandeta mieści się przy ul. Krzywda. Ma 0,34 ha powierzchni, nie funkcjonuje jednak samodzielnie, tylko w oparciu o plac "Tandeta".

- 169 Plac handlowy "Tandeta" został przeniesiony w latach 70-tych w obecne miejsce z ul. Kobierzyńskiej gdzie funkcjonował jako jedyny plac tego typu w Krakowie. Powierzchnia "Tandety" przeznaczona na działalność handlową wynosi 1,5 ha. Przeszedł on podobną ewolucję wyposażenia powierzchni jak place targowe: stosunkowo nieliczne kioski, zadaszne stoły oraz pusty plac do rozkładania towarów na tymczasowych stolikach, czy wprost na ziemi, przeobraził się w bazar gęsto zabudowany drewnianymi kioskami i wiatami. Stopniowy proces zabudowy placu doprowadził do powstania do 1993 roku 192 kiosków. Obecna przebudowa placu ma wg. projektu doprowadzić do powstania 225 kiosków oraz 310 wiat. Na terenie placu oprócz budynków handlowych znajduje się również pomieszczenie dla lokalnego radiowęzła, punkt sanitarny, toalety publiczne oraz budynek administracyjny.
- 170 Powstawanie w oparciu o istniejące place handlowe nowych powierzchni o tej samej funkcji jest często spotykanym zjawiskiem. Poza "Tandeta", podobnym przykładem są place hurtowe w Krakowie na Rybitwach, czy place w innych miastach: Warszawie, Tarnowie itp.
- 171 Tego typu place, kojarzące się z handlem starzyzną, powszechnie na świecie określane są jako "pchle targi"
- 172 Place hurtowe funkcjonujące w obszarach przemysłowych omówione zostały w dalszym ciągu niniejszej pracy
- 173 Z rozmów z mieszkańcami wynika, że decydując się na korzystanie z placu hurtowego wybierają położony najbliżej swojego miejsca zamieszkania, dzieląc miasto na 3 rejony związane z takim właśnie rozmieszczeniem placów. Plac przy ul. Balickiej, znajdujący się w zachodniej części zainwestowania miejskiego obsługuje zachodnie rejony miasta, położony w części północnej plac Imbramowski - północne i wschodnie. Południowa część miasta korzysta

równocześnie z 2 placów: przygotowanego do obsługi mieszkańców Saskiego Targu oraz typowo hurtowego przy ul. Christo Botewa

- 174 Przykładem tego może być plac "Tandeta", na którym przygotowywanych jest do sprzedaży ponad 500 miejsc w kioskach i pod zadaszeniami. O znaczeniu tego miejsca może świadczyć duża ilość osób, jaką można zaobserwować, zwłaszcza w dni wolne od pracy, podążającą główną ulicą prowadzącą na ten plac.
- 175 Sposoby kształtowania się powierzchni handlowych w innych miastach polskich omówione zostały w IV rozdziale niniejszej pracy.
- 176 Osoby zarządzające "Tomeksem" w artykule reklamującym plac zamieszczonym w Czasie Krakowskim z dn. 21,22. I. 95. szacują ilość pojawiających się tu codziennie osób do 200 tys.
- 177 Dewastacja otoczenia w pobliżu "Tomexu" polega na wydeptywaniu licznych ścieżek na osiedlowych trawnikach oraz zaśmiecaniu terenu.
- 178 Umieszczenie w parkanie otaczającym plac bramy prowadzącej do znajdujących za nią bloków dokonane zostało z myślą o mieszkańcach osiedla, którzy wolą dokonywać zakupów na placu niż w oddalonym o 300 m pawilonie.
- 179 "Plan zagospodarowania bazy transportowej dla potrzeb giełdy kwiatów, placu targowego i zajezdni autobusowej" powstał sierpniu 1995 r. w Pracowni Projektowo - Budowlanej Arch-4 [124]. Celem opracowania była "maksymalna eliminacja kolizji i negatywnego oddziaływania na otoczenie" placu polegające na dostosowaniu powierzchni do prowadzenia sprzedaży oraz przekształcenia układu komunikacyjnego w obszarze przylegającym do placu. Do końca 1995 roku nie zostały rozpoczęte prace remontowe.
- 180 Ilość ta dotyczy wszystkich rodzajów struktury, w których znajdują się
- 181 Największy plac "Efekt" posiadający ok.450 kiosków prywatnych sprzedawców daje miejsce pracy dla tej grupy osób oraz ich rodzin
- 182 Dochody dla miasta z placu "Efekt" za 1 poł. 95 roku obejmujące podatek od nieruchomości i opłaty targowe (bez czynszu dzierżawnego - plac jest własnością prywatną) wyniósł 414 179 zł. Suma dochodów z wszystkich placów targowych Krakowa w tym okresie była: 834 761 zł. (Dane Wydziału Usług i Handlu Urzędu Miasta z września 1995 r.)
- 183 Pismo skierowane przez Wydział Handlu i Usług do Wydziału Architektury i Planowania Przestrzennego Urzędu Miasta Krakowa wysłane w związku z opracowywanym planem szczegółowym dla obszaru Płaszów- Rybitwy z dn 10. 06.1994 r..

184 Uchwała nr XXIII/219/95 Rady Miasta Krakowa z dnia 7.VI.1995 r.

185 Przykład takiego miejsca stanowić może otoczenie Dworca Głównego. Na podstawie inwentaryzacji wykonanej w 1994 roku przez autorkę w najbliższym otoczeniu dworca głównego w Krakowie znajdowało się 59 stałych kiosków i 14 na kółkach oraz 2 stragany. Główne skupisko kiosków znajduje się na Placu Kolejowym. Poza Placem Kolejowym ustawione zostały ciągi kiosków: wzdłuż pawilonu handlowego w kierunku przejścia podziemnego, wzdłuż drogi od dworca autobusowego do wyjścia z peronów oraz ciąg towarzyszący przystankom autobusowym. Charakteryzują się bardzo zróżnicowaną formą oraz stanem utrzymania.

186 Patrz przypis nr 98

187 Przykładem tego typu działań były blokady ulic i samego placu przy ulicy Imbramowskiej w 1990 r. gdy natłok sprzedających na tym, wówczas jedynym placu hurtowym wykraczający znacznie poza zasięg samego placu utrudniał życie mieszkańcom osiedla Prądnik Biały.

188 Rozmowy z mieszkańcami przeprowadzone zostały w ramach praktyk studenckich prowadzonych pod kierunkiem autorki w okresie lipiec-wrzesień 1995 r.

189 Przy tym pytaniu rozmówcy wskazywali na więcej niż jeden powód, stąd tak duży udział procentowy przy poszczególnych odpowiedziach.

190 Planowanie placów handlowych w okresie po II wojnie światowej nie było oparte o wielkości normatywne w okresie obowiązywania Tymczasowych Normatywów Urbanistycznych [23] . Wydane 5 marca 1968 r. zarządzenie nr 16 ministra budownictwa i przemysłu materiałów budowlanych w sprawie ustanowienia normatywu technicznego projektowania targowisk miejskich i osiedlowych typu bazarowego (Dz.Bud. nr 6) określało: powierzchnię targowiska w zależności od jego typu, wskaźniki powierzchni i liczbę obsługiwanej ludności, strefy funkcjonalne targowiska i maksymalny procent zabudowy. W. Korzeniewski w "Poradniku projektanta. Budownictwo mieszkaniowe" zaleca: "...targowiska powinny być lokalizowane na terenach mających zapewniony łatwy dojazd rolników i ogrodników podmiejskich, ale raczej skrajnie w stosunku do zabudowy mieszkaniowej, dla której stanowią uciążliwe sąsiedztwo. Uciążliwość targowiska powiększa jego rotacyjne, wielofunkcyjne wykorzystanie, np. jako handel starzyzną, tzw. pchli targ itp". [48]. str 147.

191 Informacje podane na podstawie pozycji [109], [110], [123]

192 Trafiają one prosto z rozpoczynającego się we wczesnych godzinach porannych targu w małym rolniczym miasteczku do większego miasta. Skupywane i przywożone przez przekupki jedynie w określone dni tygodnia, gdy w małej miejscowości odbywa się targ. Przykładem tego rodzaju zależności są artykuły

nabiałowe przywożone na Nowy Kleparz prosto z odbywającego się we wtorki targu w Mszanie Dolnej.

- 193Możliwe jest to wówczas gdy powierzchnia ryneczku nie została przekształcona w zieleńce, jak miało to miejsce w większości małych miast w okresie powojennym. Zmiany wynikające z przekształceń rynków w miasteczkach były przedmiotem części badań socjologicznych wykonanych w latach 1987-1989 w miastach małych i średnich. Ich wyniki zebrane zostały przez M. Miazgę i opublikowane w wydawnictwie IGPIK "Miasto i jego przestrzeń a procesy i zjawiska społeczne". Wyprowadzanie drobnego handlu koszykowego z ryneczków i przemiany ich powierzchni doprowadziły do "kryzysu miejskich rynków, które tracą znaczenie gospodarcze, ale przede wszystkim kulturowe, symboliczne (...)". W przypadkach skrajnych rynki i place, będąc niewykorzystywane i zaniedbywane, ulegają zupełnej degradacji i dewastacji.(...) Oprócz niedoinwestowania istotną rolę odgrywa tutaj niejasność i nieokreślenie funkcji." (str.28,29).
- 194 J. Kociołek: "Sucha Beskidzka" wydawca: Urząd Miejski w Suchej Beskidzkiej, Miejski Ośrodek Kultury. Kraków 1993 r. str.26.
- 195Na podstawie "Wykazu targowisk na terenie m. Tarnowa" z dnia 21 września 1992 r. aktualizowanego w 1996 r.
- 196Gwałtowne poszerzenie powierzchni handlowych na początku lat 90-tych wiązało się głównie z naporem na te powierzchnie cudzoziemców. Zjawisko to miało miejsce we wszystkich prawie miastach Polski bez względu na ich wielkość, limitowane jedynie ich stopniem dostępności dla przyjezdnych przybywających przede wszystkim z państw sąsiadujących z Polską od wschodu.
- 197H. Libura: "Przestrzeń miasta a przekształcenia własnościowe" w "Gra o miasto" Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Zeszyt nr 157 pod red. Bohdana Jałowieckiego, Warszawa 1992. str.72.
- 198Miasto Stołeczne Warszawa dzieli się na 11 gmin, z których największą jest gmina Warszawa - Centrum obejmująca 7 centralnych dzielnic (Śródmieście, Mokotów, Ochota, Wola, Żoliborz, Praga Północ, Praga Południe) zajmuje pow. 120 km² i posiada 950 mieszkańców.
- 199Wykaz targowisk stanowiący Załącznik nr 1 do Uchwały Nr 193/XXII/95 Rady Gminy Warszawa - Centrum z dnia 7 września 1995 r.
- 200Stadion Dziesięciolecia posiada oddzielny regulamin targowiska.
- 201Program budowy nowych targowisk i hal targowych oraz modernizacji istniejących targowisk w poszczególnych dzielnicach gminy Warszawa-Centrum opracowany przez Wydział Handlu i Usług gminy Warszawa - Centrum

- 202 Do likwidacji przeznaczone zostały wszystkie tymczasowo funkcjonujące place handlowe na terenie Śródmieścia, których okres zezwolenia na działalność handlową upływa w grudniu 1996 roku. Są to targowiska na Placu Defilad oraz przy ul. Marszałkowskiej.
- 203 W Krakowie zespół taki m. in. istnieje na Rybitwach gdzie powstały 4 place hurtowe koło siebie, największa powierzchnia handlowa Tarnowa powstała z połączenia 4 placów, również w Suchej Beskidzkiej nowy plac usytuowano w pobliżu wykorzystywanego na targi rynku.
- 204 Przykłady wybrane pozostały spośród miast Europy Zachodniej ze względu na zbieżność tradycji pomiędzy nimi a polskimi miastami związanych z kształtowaniem się placów handlowych, roli jaką odgrywały w historii - odwoływanie się do niej w rodowodzie miast polskich /rozd. I. /
- 205 W szeregu miast targi trwające określony czas w ciągu dnia rozkładane są wzdłuż ulic. Szczególnie wyraźnie zjawisko to występuje w Londynie np.: Portobello Road Market, Berwich Street Market czy Brich Lane Market, ale również spotykane jest w innych miastach (np. berlińska Strasse des 17 Juni)
- 206 Bauernmarkt jest to targowisko czynne 2 razy w tygodniu od marca do października, podobnie Heiligenkreuzerhof - handel prowadzony jest w weekendy od kwietnia do września i w okresie przed Bożym Narodzeniem.
- 207 Plac ten rozciągnięty jest pomiędzy dwoma ulicami. Kształtem przypomina ciąg handlowy długości ok. 550 m. w dużym stopniu zabudowany podłużnymi budynkami ustawionymi równolegle do ulic mieszczącymi głównie stoiska z warzywami i owocami, oraz inne, często egzotyczne artykuły żywnościowe. Pomiędzy nimi funkcjonują bary i małe restauracje, zarówno w budynkach jak i na placu. Na skrzyżowaniach z prostopadłymi ulicami rozstawiane są również stoły z odzieżą oraz pamiętkami.
- 208 W taki sposób przystosowane są do sprzedaży place m. in. w takich miastach polskich jak: położone w południowych rejonach: Krościenko, Stary Sącz, czy znajdujące się na północy Giżycko ,Pisz.
- 209 Hale targowe ze względu na odmienny wyraz w przestrzeni miasta niż plac handlowy oraz inny rodzaj związku z otaczającą strukturą nie są przedmiotem opracowania nie można jednak ich pominąć, ponieważ skupiają ten sam rodzaj handlu gromadzący wiele osób i wiele punktów sprzedaży. W związku z powyższym powodują podobne oddziaływanie funkcjonalne na otoczenie.
- 210 Ciekawym sposobem rozwiązania powierzchni handlowej w hali jest przykład wykorzystywania wielofunkcyjnej hali w powstałym w latach 60-tych szwedzkim

miasteczku Dronten. Opisuje je H. Syrkusowa: "Ale cechą wyróżniającą Dronten spośród wszystkich znanych mi ośrodków tego typu w Niderlandach i poza ich granicami jest De Meerpal - hala wielofunkcyjna wzniesiona przy wyraźnie ukształtowanym sercu miasta, rynku czy agorze. (...) W dni targowe działa jako hala uzupełniająca otwarte targowisko, a od czasu do czasu - jako giełda produktów rolniczych i nabiału; w inne dni jako hala sportowa." [93].

- 21¹Na tej części targu zajmującego większą część około 900 metrowej ulicy rozkładanych jest w piątki i soboty ponad 2000 straganów. Pozostała część targu czynna jest cały tydzień. [61]
- 21²Powierzchnie wykorzystywane jako place handlowe znajdują się w większości miast, zarówno dużych jak i małych, jednak ich charakter nie jest jednakowy. Duże miasta organizują w swych centrach specjalistyczne targi, często funkcjonujące codziennie. W małych miastach główny jego plac czy ulica zamienia się w gęsto zastawioną straganami przestrzeń w określone dni. Czasami w takich miasteczkach odbywają się regionalne targi wynikające z istniejących tradycji.
- 21³ Place targowe w śródmieściach historycznych miast wykorzystywane są do sprzedaży antyków i staroci, starych książek, sztuki współczesnej, oferują wyroby rzemiosła: wyrobów ze skóry, naczyń; stanowią miejsce targów rybnych, owocowo - warzywnych i kwiatowych.
- 21⁴Większość przewodników i folderów zarówno o miastach wielkich jak i małych wymieniają place handlowe jako powierzchnie godne uwagi zarówno dla zainteresowanych na nich handlem jak i szukających specyficznego dla nich nastroju, gdyż każda z tych powierzchni pozornie podobna w odmiennych warunkach przestrzennych i kulturowych różnicuje się. Często można odnaleźć tu cechy folkloru krajów orientalnych gdyż funkcjonujące w wielu miastach place tworzone przez przybyszów z krajów trzeciego świata narzucają swój własny orientalny charakter placom. I tak ze względu na atrakcyjność: przewodnik po Londynie wymienia 21 godnych uwagi targowisk, paryski - 10, rzymski - 14, wiedeński - 6. W powyżej wymienionych pozycjach powierzchnie te przyjmują różne nazwy: targi, bazyry, pchle targi itp. Pod tymi pojęciami mieszczą się również hale targowe. Opisy placów nie odzwierciedlające różnic pomiędzy ich przestrzennym wyglądem jednak zawsze określają miejsca wypełnione tłumem, których specyfika może przyciągnąć odwiedzających miasto. Małe miasta również posiadają swoje targi.
- 21⁵Coraz bardziej zjawisko to dotyczącym również Warszawy, gdzie zauważyć można wielu Wietnamczyków handlujących, zarówno na placach położonych w centrum jak i peryferyjnie.

-
- 216 Często stają się ośrodkami odmiennymi kulturowo dającymi poczucie wspólnoty. Rolę placu handlowego jako preferowanego miejsca handlu dla niektórych grup kulturowych można poprzeć badaniami przeprowadzonymi przez E. Halla. E. Hall w książce "Ukryty wymiar" str 219-231 i 239 m. in. charakteryzuje zjawiska wynikające z postrzegania przestrzeni społecznej i indywidualnej przez odmienne kulturowo grupy, analizując odrębne kulturowo grupy ludności. Arabów określa jako ludzi lubiących ścisk, dla których ważną rolę odgrywa bezpośredni kontakt z innymi / również kontakt między sprzedającym i kupującym/. Również potrzebom Murzynów znacznie bardziej odpowiadają targowiska pod gołym niebem niż domy towarowe w USA.
- 217 Plac handlowy został zaproponowany w projekcie osiedla jako jeden z elementów humanizujących jego przestrzeń [122] str.215
- 218 Place handlowe określane w wielu publikacjach jako "pchle targi" odpowiadają wyodrębnionemu w niniejszej pracy typowi funkcjonalnemu placu -"tandecie".
- 219 B. Bartkowicz "Wpływ funkcji wypoczynku na kształtowanie struktury przestrzennej miast" str. 149.
- 220A. Wallis "Socjologia przestrzeni" str.147-155
- 221 H. Osmond podzielił przestrzenie społeczne na "odspołeczne - skłaniające ludzi do trzymania się z daleka od siebie" np. dworce kolejowe i "dospołeczne - skłaniające ludzi do skupiania się razem" np. stoliki we francuskiej kafejce pod gołym niebem. (E. Hall: Ukryty wymiar, PIW, Warszawa 1976 r. str. 158) Na podstawie obserwacji sposobu korzystania z placów handlowych skłaniać się można do wliczenia ich do przestrzeni "dospołecznych". Potwierdzeniem tego mogą być wypowiedzi niektórych użytkowników krakowskich placów, dla których place są miejscem spotkań ze znajomymi.

Bibliografia

- [1] H.Adamczewska - Wejchert, K. Wejchert: Małe miasta. Arkady, Warszawa 1986
- [2] Atlas Miasta Krakowa. Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych. Wrocław 1988r.
- [3] M. Bałaban: Żydowskie zabytki Krakowa. Drukarnia Narodowa , Kraków 1935.
- [4] J. Banach: Kraków malowniczy. Wydawnictwo Literackie. Kraków 1980 r.
- [5] B. Bartkowicz: Problemy przeobrażeń przestrzennych miast Polski południowej w nowych uwarunkowaniach społeczno - gospodarczych. w: Prace polskich architektów na tle kierunków w architekturze i urbanistyce w latach 1945 - 95. Materiały Międzynarodowej Konferencji z okazji jubileuszu 50 lecia PK im. T. Kościuszki Kraków 20-21. XI. 95. Wyd. WA PK .Kraków 1995 r.
- [6] B. Bartkowicz: Struktura przestrzenna Krakowa a użytkowanie terenów miejskich. Teka Komisji Urbanistyki i Architektury T. XXVI 1993 - 1994 r.
- [7] B.Bartkowicz: Wpływ funkcji wypoczynku na kształtowanie struktury przestrzennej miast. Monografia 33. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 1985 r.
- [8] Beaujen - Gornier, G. Chobot: Zarys geografii miast. PWE - Warszawa 1971
- [9] L.Benevolo: Miasto w dziejach Europy. Wydawnictwo Krag, Warszawa 1995 r.
- [10] Berlin i Poczdam - red. naczelny H. Vestner-praca zb. wyd. Gunnrer Nelles. polskie wydanie: GeoCenter International Warszawa 1994 r.
- [11] C. Bielecki: O ciągłości w architekturze. Architektura 3-4 /1978 r.
- [12] J. Bieniarżówna, J. M. Małecki: Dzieje Krakowa. Tom II. Wydawnictwo Literackie. Kraków 1984 r.; Tom III. Wydawnictwo Literackie. Kraków 1979 .
- [13] J. Bieniażówna: Krakowskie targi w dawnych wiekach. w: Kraków - przestrzenie kulturowe. Katedra Etnologii UJ. Wydawnictwo Platan, Kraków 1993 r.
- [14] J. Bieniażówna: Życie gospodarcze Krakowa międzywojennego. w: Kraków międzywojenny. Materiały Sesji Naukowej z okazji Dni Krakowa w roku 1985. Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa ,Kraków 1988 r.
- [15] R. Blazy: Wzrost znaczenia i roli targowisk Bytomia, jako konsekwencja

przemian politycznych i gospodarczych w Polsce. Referat wygłoszony na Międzynarodowej Konferencji Naukowej "Transformacja struktury miejskiej jako efekt zmian gospodarczych i wzrostu wymiany międzynarodowej". Kraków 1996 r. Skrót referatu drukowany w materiałach konferencyjnych.

- [16] J. Bogdanowski: Szkic z dziejów kompozycji urbanistycznej Krakowa doby międzywojennej, w: Kraków międzywojenny. Materiały Sesji Naukowej z okazji Dni Krakowa w roku 1985 r. Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, Kraków 1988 r.
- [17] M. Bogucka, H. Samsonowicz: Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej. Ossolineum, Wrocław 1986 r.
- [18] A. Bohm, K. Dąbrowska-Budziło, K. Pawłowska: Plac Wiosny Ludów i plac Dominikański w Krakowie - studium krajobrazowe. TeKa KUiA XXII, Ossolineum 1988 r.
- [19] F. Braudel: Kultura materialna, gospodarka i kapitalizm XV - XVIII w. Tom I-III. Państwowy Instytut Wydawniczy. Warszawa 1992 r.
- [20] F. Braudel i inni: Morze Śródziemne. Przestrzeń i historia. Ludzie i dziedzictwo. Oficyna Wydawnicza Volumen. Warszawa 1994 r.
- [21] A. Brayer: Rynek Krakowski. Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa. Zeszyt 4 , Kraków 1952 r.
- [22] Commerce. Urbanisme 1980 r. nr 179/180
- [23] W. Czarnecki: Planowanie miast i osiedli. Tom II. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1960 r.
- [24] J. Demel: Kraków na przełomie wieku XIX. w: Kraków. Studia nad rozwojem miasta. Praca zbiorowa pod redakcją J. Dąbrowskiego. Biblioteka Krakowska nr 111. Wydawnictwo Literackie, Kraków 1957 r.
- [25] Der Gemuse - und Fruchte - Engrosmarkt Zurich. Schweizer Ingenieur und Architekt, 1983, T 101, nr 22, 1983r.
- [26] R. Dyoniziak, K. Iwanicka, A. Karwińska, Z. Pucek: Społeczeństwo w procesie zmian. Universitas, Kraków 1992 r.
- [27] J. Dzikówna: Kleparz do 1528 r. Biblioteka Krakowska 74, Kraków 1932 r.
- [28] T. Dziechciarz: Funkcjonowanie handlu na placach targowych na przykładzie Placu Nowego. Komisja Nauk Geograficznych PAN - o/ Kraków Series

Geographica - Oeconomica Vol. XXV - XXVI 1992/93 . Wydawnictwo Secesja.

- [29] T. Dziechciarz: Zróżnicowanie cen na placach targowych miasta Krakowa. Prace Instytutu Geografii UJ. Prace Geograficzne. Zeszyty Naukowe 91. Kraków 1992 r.
- [30] Dekret z dnia 2 sierpnia 1951r. o targach i targowiskach. Dziennik Ustaw nr 41.
- [31] M. Estreicherówna: Życie towarzyskie i obyczajowe Krakowa w latach 1848-1863 r. Wydawnictwo Literackie. Kraków 1968 r.
- [32] R. Feliński: Budowa miast. Księgarnia Gubrynowicza we Lwowie, Lwów 1916
- [33] Florencja i Toskania - pod red. Ch. Catlinga, Wiedza i Życie Warszawa 1996 r.
- [34] Freiraume und Platze , Der Autbau Perspektiven, nr 5/ 1996
- [35] K. Frysztacki: Organizacja życia społecznego w zbiorowości wielkomiejskiej (studium wybranych grup mieszkańców Krakowa). PAN o/ Kraków, Prace Komisji Socjologicznej 47. Ossolineum, Wrocław 1982 r.
- [36] S. Giedon: Przestrzeń, czas i architektura. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1968 r.
- [37] Cz.Gniewiński: Ulice i place, Instytut Badawczy Budownictwa. Warszawa 1946 r.
- [38] M. Gołąb - Korzeniowska: Place handlowe w strukturze miejskiej Krakowa. Zeszyty Naukowe - Dydaktyczne Instytutu Projektowania Miast i Regionów. Zeszyt nr 1994 / 95. Kraków 1995 r.
- [39] M. Gołąb - Korzeniowska: Place Starego Krakowa - ich współczesny charakter. Wydawnictwa Naukowe Politechniki Lwowskiej. Lwów 1992 r.
- [40] M. Gołąb - Korzeniowska: Przemiany kształtu przestrzeni miejskiej związane z rozwojem drobnego handlu - na przykładzie Krakowa. Wydawnictwo pokonferencyjne Instytutu Projektowania Miast i Regionów. Kraków 1993 r.
- [41] M. Gołąb - Korzeniowska: Współczesne place handlowe Krakowa na tle tendencji w kształtowaniu się powierzchni handlowych w innych miastach. Referat wygłoszony na Międzynarodowej Konferencji Naukowej "Transformacja struktury miejskiej jako efekt zmian gospodarczych i wzrostu wymiany międzynarodowej". Kraków 1996 r. Skróć referatu drukowany w materiałach konferencyjnych.

- [42] Z. Grudzień - Spitzbarth: Blok Kleparski w Krakowie. Miasto 1983 t. 33 nr 1 - 8
- [43] E. Hall: Ukryty wymiar. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1976 r.
- [44] B. Jałowiecki: Gra o miasto w sytuacji transformacji ustroju. w: Gra o miasto, Biuletyn PAN, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Zeszyt 157, Warszawa 1992 r.
- [45] B. Jałowiecki: Społeczne wytwarzanie przestrzeni. Książka i Wiedza. Warszawa 1988 r.
- [46] W. Kalinowski: Rozbudowa Radomia w latach 1815 - 1830 w: Studia z historii budowy miast, Prace Instytutu Urbanistyki i Architektury, Zeszyt 1 / 14. Budownictwo i Architektura, Warszawa 1955 r.
- [47] Katalog dawnych map wielkoskalowych Krakowa XVI - XIX wieku. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa - Kraków 1981 r.
- [48] W. Korzeniewski: Budownictwo mieszkaniowe, poradnik projektanta. Arkady, Warszawa 1989 r.
- [49] J. Kracik: Ludzie z przedmieścia historii. Kleparzanie czasów staropolskich. Biblioteka Krakowska nr 129, Wydawnictwo i Drukarnia "Secesja", Kraków 1993 r.
- [50] J. Kracik: Staropolski Kleparz - targ w lokalnej kulturze społecznej, w: Kraków - przestrzeń kulturowe. Katedra Etnologii UJ, Wydawnictwo Platan, Kraków 1993 r.
- [51] B. Krasnowolski: Ulice i place krakowskiego Kazimierza. Wydawnictwo Universitas, Kraków 1992 r.
- [52] I. Krieger : Fotografie dawnego Krakowa. Krajowa Agencja Wydawnicza, Kraków, 1989 r.
- [53] M. Książek: Zarys budowy miast średniowiecznych w Polsce do końca XV wieku. Politechnika Krakowska im. T. Kościuszki, Kraków 1992 r.
- [54] Kulturstadt Graz: Steirsche Berichte 1/2 - 93
- [55] K. Kuśnierz: Miejskie ośrodki gospodarcze wielkich latyfundiów południowej Polski w XVI oraz XVII w. Politechnika Krakowska im. T. Kościuszki, Kraków 1989 r.

- [56] J. Kwiatek, T. Lijewski : Polska - podręczny leksykon geograficzny
Wydawnictwo Troja, Toruń 1993 r.
- [57] S. Latour: Rynek i plac miejski w starych miastach Pomorza Zachodniego
- przeszłość i teraźniejszość; w: Urbanistyka - Międzyuczelniane Zeszyty
Naukowe - Rok I, Wydawnictwo Akapit - DTP Warszawa 1995 r.
- [58] H. Libura: Przestrzeń miasta a przekształcenia własnościowe.w: Gra o miasto.
Biuletyn PAN Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Zeszyt 157,
Warszawa 1992 r
- [59] G. Lichończak-Nurek: Dzieje jatek szewskich w Krakowie. Zeszyt Naukowe
Muzeum Historycznego Miasta Krakowa nr 18, Kraków 1991 r.
- [60] L. Linke, R. Wessel: Strassen und Platze. VEB Verlag für Bauwesen, Berlin
1968 r.
- [61] Londyn, pod red. M. Leapman. Wiedza i Życie Warszawa 1995 r.
- [62] L.Lysek: Mestská tržnica v Bratislavie. Architektura CSR nr 8/ 1984 r.
- [63] J. Matyjaskiewicz, D. Putkowski: Zarys planowania przestrzennego.
Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1977 r.
- [64] M. Miazga: Miasto i jego przestrzeń a procesy i zjawiska społeczne. Instytut
Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej. Warszawa 1990 r.
- [65] Między Hanżą a Lewantem. Kraków europejskim centrum handlu i
kupiectwa. Katalog wystawy Muzeum Historycznego Miasta Krakowa
i Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej pod. red. S. Piwowarskiego. Kraków
1996 r.
- [66] Mogilany' 83 - IV Ogólnopolskie Konwersatorium Polskiej Architektury
Współczesnej "Sfera osobista w przestrzeni społecznej" Architektura nr 1 (417)
1984 r.
- [67] W. Mossakowska, A. Zieleńczak: Kraków na starej fotografii. Wydawnictwo
Literackie, Kraków 1984 r.
- [68] R. Mydel: Place targowe współczesnego Krakowa. Zeszyty Naukowe UJ, Prace
Geograficzne nr 44. Kraków 1977 r.
- [69] Nowa Encyklopedia Powszechna PWN, tom I. Wydawnictwo Naukowe PWN,
Warszawa 1995 r.

- [70] Nowa Huta, praca zbiorowa pod red. Tadeusza Ptaszyckiego. Komitet Obchodu Dziesięciolecia Nowej Huty . Kraków 1959 r.
- [71] M. Nowakowski: Kształtowanie centrum miasta w świetle teorii i praktyki. Politechnika Krakowska. Zeszyt Naukowy nr 3, Kraków 1982 r.
- [72] W. Odorowski: Malarze Kazimierza nad Wisłą. Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1991r.
- [73] S Papierblat: Paryż .Wyd. Europa, Wrocław 1995 r. seria " Twój przewodnik Michael's
- [74] Passagen, Galerien, Kaufhauser . Architektur + Wettbewerbe. 166 nr 6/1996 r.
- [75] P. Patoczka: Plac Wiosny Ludów i plac Dominikański w Krakowie- studium widoków wnętrza Teka KUiA XXII, Ossolineum 1988 r.
- [76] K. Pawłowska: Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej. Monografia 203. Wydawnictwo Naukowe Politechniki Krakowskiej, Kraków 1996 r.
- [77] N.Pevsner, J.Fleming, H. Honour: Encyklopedia architektury.Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1992 r.
- [78] K. Pieradzka: Rozkwit średniowiecznego Krakowa. w: Kraków. Studia nad rozwojem miasta. Praca zbiorowa pod redakcją J. Dąbrowskiego. Biblioteka Krakowska nr 111. Wydawnictwo Literackie, Kraków 1957 r.
- [79] B. Pilichowska: Rok obrzędowy na krakowskim Rynku w minionych stuleciach w: Kraków - przestrzenie społeczne. Katedra Etnologii UJ. Wydawnictwo Platan, Kraków 1993 r.
- [80] H. Powęska: Rozwój handlu i usług na wschodnim pograniczu Polski - problemy, szanse, zagrożenia. w: Przegląd Geograficzny T. LXVII, z.3-4, 1995.
- [81] Program inwestycji Stołecznego Królewskiego Miasta Krakowa na okres 1937/38 - 1943/44 r. Nakładem Zarząd Miejskiego w Stoł.Król. M. Krakowie 1938 r.
- [82] J. Ptaśnik: Miasta w Polsce. Księgarnia Wydawnicza H.Altenberg we Lwowie . Lwów 1929 r.
- [83] J. Purchla: Matecznik Polski. Wydawnictwo Znak, Kraków 1992 r.
- [84] C. Rowe, F. Koetter: Collage City, The MIT Press, Massachusetts 1988 r.

- [85] B.Rymaszewski: O przetrwanie dawnych miast. Arkady, Warszawa 1984 r.
- [86] Rzym. Wiedza i Życie Warszawa 1993 r.
- [87] Słownik Języka Polskiego: pod red. M. Szymczaka. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1987
- [88] V. Serra: All Venice. Bonechi - Edizioni "Il Turismo", Venezia 1991
- [89] J. Sulimski: Kraków w procesie przemian. Wydawnictwo Literackie, Kraków 1976 r.
- [90] E. Supranowicz: Nazwy ulic Krakowa. Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 1995 r.
- [91] M. Swaryczewska: Plac Wiosny Ludów (dawniej Wszystkich Świętych) i plac Dominikański. Studium historyczne. Teka KUiA tom XXIII, Ossolineum 1990.
- [92] M. Swaryczewska, J. Żółciak : Królewskie Wolne Miasto Podgórze kompozycja przestrzenna. Teka KUi A tom XX ,Ossolineum 1986 r.
- [93] H. Syrkusowa: Społeczne cele urbanizacji. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1984 r.
- [94] W. Szolginia: Estetyka miasta. Arkady, Warszawa 1981
- [95] Z. Szromba - Rysowa: Targowisko "Stary Kleparz" - targ w lokalnej kulturze społecznej. w: Kraków - przestrzenie społeczne. Katedra Etnologii UJ. Wydawnictwo Platan, Kraków 1993 r.
- [96] S. Świszczowski: Miasto Kazimierz pod Krakowem. Wydawnictwo Literackie, Kraków, 1981 r.
- [97] M. Tobiasz : Dziejowe przemiany sieci wodnej i zagospodarowania przestrzennego Krakowa. 1977
- [98] M. Tobiasz: Pierwsze wieki Krakowa. Wojewódzki Ośrodek Informacji Turystycznej, Kraków 1974 r. Polska Akademia Nauk o/ Kraków, Ossolineum, Wrocław 1977 r.
- [99] T. Tołwiński: Urbanistyka. Tom I. Budowa miasta w przeszłości. Wydawnictwo Ministerstwa Odbudowy, Warszawa 1947 r.
- [100] T. Tołwiński : Urbanistyka . Tom II. Budowa miasta współczesnego. Wydawnictwo Ministerstwa Odbudowy, Warszawa 1948 r.

- [101] S. Tomkowicz: Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów. Biblioteka Krakowska 63-64. Druk W. L. Anczca i Spółki, Kraków 1926 r.
- [102] W. Trzebiński: Ze studiów nad historią budowy miast prywatnych w Polsce wieku Oświecenia, w : Studia z historii budowy miast . Prace Instytutu Urbanistyki i Architektury. Zeszyt 1/14 Budownictwo i Architektura. Warszawa 1955 r.
- [103] J. Turowski: Środowisko mieszkałe w świadomości ludności miejskiej. PAN Komitet Nauk Socjologicznych. Ossolineum 1979 r.
- [104] Uchwała Nr XXIII/219/95 Rady Miasta Krakowa z dnia 7 czerwca 1995 r.w sprawie lokalizacji targowisk i kiermaszów w Krakowie
- [105] Uchwała Nr 193/XII/ 95 Rady Gminy Warszawa - Centrum z dnia 7 września 1995 r. w sprawie lokalizacji targowisk na terenie Gminy Warszawa - Centrum i regulaminów ich funkcjonowania
- [106] A.Wallis: Informacja i gwar. Państwowy Instytut Wydawniczy. Warszawa 1979 r.
- [107] A. Wallis: Miasto i przestrzeń. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1977.
- [108] A. Wallis: Socjologia przestrzeni. Niezależna Oficyna Wydawnicza. Warszawa 1990 r.
- [109] K. Wejchert: Elementy kompozycji urbanistycznej. Arkady. Warszawa 1984. .
- [110] P. Wicha: Pasaż Ursynowski. Architektura nr 1(417) 1984 .
- [111] Wiedeń pod red.S. Brooka. Wiedza i Życie Warszawa 1995 r.
- [112] T. Wróbel: Zarys historii budowy miast. Ossolineum, Wrocław 1971 r.
- [113] J.Wyrozumski: Dzieje Krakowa. Tom I .Wydawnictwo Literackie, Kraków 1992 r.
- [114] A. Wyżykowski: Podstawy działań przestrzennych i programowych w procesie rewaloryzacji ośrodków miast zabytkowych. Politechnika Krakowska, Kraków 1985 r.
- [115] Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce. Praca pod red. W. Kalinowskiego. Arkady, Warszawa 1986 r.

- [116] Z dziejów Kleparza. Praca zbiorowa. Wydawnictwo Artystyczno-Graficzne, Kraków 1968 r.
- [117] Z. Ziobrowski: Mierniki jakości przestrzeni miejskiej. Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej. Warszawa 1992 r.
- [118] Złota księga Florencji. Wydawnictwo Bonechi i Ossolineum ,Firenze 1991 r.

Niepublikowane prace badawcze, studialne i projektowe

- [119] W. Chmielewski : Niektóre zagadnienia kształtowania przestrzeni dla celów prezentacji wybranych przedmiotów kultury materialnej - dóbr konsumpcyjnych i inwestycyjnych - praca doktorska wykonana w Instytucie Projektowania Architektonicznego Politechniki Krakowskiej. Kraków, styczeń 1993 roku.
- [120] Miejscowy Plan Szczegółowy Zagospodarowania Przestrzennego Obszaru Płaszów - Rybitwy. Koncepcja programowo - przestrzenna. Opracowanie wariantowe. Biuro Architektoniczne Jan Tischner. Zespół autorski: prof. arch. Jerzy Plesner, mgr inż. arch. Jan Tischner, mgr inż. arch. Czesław Trzebunia - Niebies. Kraków, lipiec 1995 r. Kraków -MPO
- [121] Możliwości lokalizacji drobnych obiektów handlowych na wybranych terenach Krakowa. Praca wykonana na zlecenie Wydziału Architektury i Planowania Przestrzennego Urzędu Miasta Krakowa. Autorzy: M. Gołąb - Korzeniowska, A. Pawlak, październik 1994 r.
- [122] A. Noworól: Rehabilitacja osiedli mieszkaniowych. Studium na przykładzie Francji - praca doktorska wykonana w Instytucie Projektowania Architektonicznego Politechniki Krakowskiej Kraków, 1987 roku.
- [123] Plan Ogólny m. Nowa Huta. Opis techniczny / opracowanie do r. 1958 /
Wykonawca Miastoprojekt - Kraków
- [124] Plan zagospodarowania bazy transportowej dla potrzeb giełdy kwiatów, placu targowego i zajezdni autobusowej. Plac targowy z giełdą kwiatową. Zajezdnia autobusowa z zapleczem techniczno - administracyjnym. Ul. Balicka. Koncepcja. Opracowana przez Pracownię Projektowo Budowlaną Arch - 4 sc. Autorzy: A. Szuber, B. Szuber, J. Gawron. sierpień 1995 r.
- [125] Realizacyjny plan zagospodarowania terenu. Plac Imbramowski - zagospodarowanie placu targowego. Projekt techniczny. Opracowany przez Pracownię Projektowo Budowlaną Arch - 4 sc. Autorzy: A. Szuber, B. Szuber,

J. Gawron. Październik 1994 r.

- [126] Realizacyjny plan zagospodarowania terenu. Plac targowy "Tandeta" - zagospodarowanie placu. Projekt techniczny. Opracowany przez Pracownię Projektowo Budowlaną Arch - 4 sc. Autorzy: A. Szuber, B. Szuber, J. Gawron. A. Maj, listopad 1992 r.
- [127] Rola i znaczenie gospodarowania powierzchnią terenów miejskich w poprawie warunków ekologicznych na przykładzie Krakowa Etap III/ 1990. Praca wykonana na zlecenie Politechniki Krakowskiej - Koordynatora II RPBP I.11 Przez zespół pod kierunkiem prof. dr hab. inż. arch. T. Bartkowicza. październik 1990 r.
- [128] Studium przekształcenia struktury funkcjonalno - przestrzennej placów targowych: Kleparz Stary, Kleparz Nowy, Grzegórzki. Piuro Rozwoju Krakowa. Autorzy mgr inż. arch. H. Stawicki, mgr inż. arch. M. Król, marzec 1985 r.
- [129] Zagospodarowanie placu targowego. Plac Na Stawach. Koncepcja. Opracowana przez Pracownię Projektowo Budowlaną Arch - 4 sc. Autorzy: A. Szuber, B. Szuber, J. Gawron, A. Maj, marzec 1992 r.
- [130] Zagospodarowanie placu targowego. Rynek Dębnicki. Projekt techniczny. Opracowany przez Pracownię Projektowo Budowlaną Arch - 4 sc. Autorzy: A. Szuber, B. Szuber, J. Gawron, A. Maj, wrzesień 1991 r.

